క్షణం - బుద్ధింవిభజతే - స్మృతిరనుభవశ్చేతి - స్మృతింలక్షయతి - సంస్కా
తి - బహిరింద్రియాజన్యత్వ విశిష్ట సంస్కారజన్యత్వ విశిష్టజ్ఞానత్వంస్మృ
తేర్లక్షణం - సంస్కారజన్యత్వ విశేషణానుపాదానేను భవేతివ్యాప్తిరత
స్తద్వారణాయ తదుపాదానం - సంస్కారధ్వంసేతివ్యాప్తివారణాయ వి
శేష్యం - ధ్వంసంప్రతి ప్రతియోగినః కారణత్వాత్సంస్కారధ్వంసేపి సం
స్కారజన్యత్వస్య సత్వాత్ - ప్రత్యభిజ్ఞాయామతివ్యాప్తివారణాయ
మాత్రపదం - అనుభవం లక్షయతి - తద్భిన్నమితి - తద్భిన్నత్వన్నామస్మృ
తిభిన్నత్వం - తథాచస్మృతిభిన్నత్వ విశిష్టజ్ఞానత్వమనుభవస్య లక్షణం - వి
శేషణానుపాదానే స్మృతావతివ్యాప్తిః - విశేష్యానుపాదానే ఘటాదా
వతివ్యాప్తిరత స్తద్వారణాయ విశేషణవిశేష్యయోరుపాదానం - అనుభ

విధః । యథార్థోఽయథార్థశ్చేతి । తద్వతితత్ప్రకారకానుభ
వో యథార్థః । సైవప్రమేత్యుచ్యతే । తదభావవతితత్ప్రకార

వం విభజతే - సద్వివిధఇతి - యథార్థానుభవంలక్షయతి - తద్వతీతి - త
ద్వతీత్యత్ర సప్తమ్యర్థో విశేష్యత్వం - తచ్ఛబ్దేన ప్రకారీభూత ధర్మో
గాహ్యః - తథాచ తద్వద్విశేష్యకత్వే సతి తత్ప్రకారకత్వే సత్యనుభవ
త్వం యథార్థానుభవస్య లక్షణం - ఉదాహరణం రజతత్వవద్విశేష్య
కత్వే సతి రజతత్వప్రకారకం రజతే ఇదంరజతమితిజ్ఞానం - తద్వన్నిష్ఠ ... శే
తానిరూపితతన్నిష్ఠ ప్రకారతాశాల్యనుభవత్వమితినిష్కర్షః ... అన్య ... వాచ - దంష్ట్రా
యథా శుక్తౌ రంగరజతయోరిమే రజతరంగే ఇతి ...
భ్రా ... తివ్యాప్తిస్తత్రాపి రజతత్వవద్వి ... సమవాయికపాలత్వాది
... - రంగత్వవద్విశేష్యకత్వే రం ... తత్సంబంధావచ్ఛిన్న కారణతా
విష్క ...
ప్రకర్షతు దర్శితభ్రమేణాతి ... తంతురూపా దావర్తత ఇతి ప్రతి
... ముభయభిన్నమితిసమవాయి కా

తత్త్వావగాహిత్వే నరజతాంశే రంగత్వావగాహిత్వే నచరజతత్వ ప్రమ
రతాయాం రంగత్వవన్నిష్ఠవిశేష్యతానిరూపితత్వేపి రంగత్వ నిష్ఠ ప్రకా
తాయా రజతత్వవన్నిష్ఠ విశేష్యతా నిరూపితత్వేపి రజతత్వ ప్రకార
యాం రజతత్వవన్నిష్ఠ విశేష్యతానిరూపితత్వాభావా ద్రంగత్వ ప్రకా
తాయా రంగత్వవన్నిష్ఠవిశేష్యతా నిరూపితత్వాభావాచ్చ - అయ
థార్థానుభవంలక్షయతి - తదభావవతీతి- అత్రాపిపూర్వవత్తదభావ
ష్ఠవిశేష్యతా నిరూపిత తన్నిష్ఠ ప్రకారతాశాల్యనుభవత్వం వివక్షణీయ
అన్యథాయథా శుక్తౌరంగ రజతయోరిమే రంగరజతే ఇత్యాకారక సః
హాలంబన ప్రమాయామతి వ్యాప్తిస్తస్యా రజతరంగోభయ విశేష్యకత్వే
నరజతత్వ రంగత్వోభయ ప్రకారకత్వేనచరజతత్వాభావవ ద్రంగ విశే

కానుభవోఽయథార్థః । సఏవభ్రమఇత్యుచ్యతే। యథార్థాను
భవశ్చతుర్విధః। ప్రత్యక్షానుమిత్యుపమితిశాబ్దభేదాత్ । తత్క-
రణమపిచతుర్విధం। ప్రత్యక్షానుమానోపమానశబ్దభేదాత్ ।

కత్వే రజతత్వ ప్రకారకత్వయో రంగత్వాభావవద్రజతవిశేష్యకత్వ
త్వ ప్రకారకత్వయోశ్చ సత్వాదుక్తనిష్కర్షేతు నతత్రాతి వ్యాప్తి
ష్యక ప్రమాయా రజతాంశే రజతత్వావగాహిత్వేన రంగాంశే రంగత్వ
వగా[illegible]త్వేనచరజతత్వ ప్రకారతాయా రజతత్వాభావ వద్రంగనిష్ఠ
[illegible]త్వాభావా ద్రంగత్వ ప్రకారతాయా రంగత్వాభా
[illegible]రూపితత్వాభావాచ్చ - ఉదాహరణం - రజత
[illegible]ప్రకారకం శుక్తావిదం రజతమితి జ్ఞా
[illegible]థార్థానుభవ ఇతి - తత్క[illegible]
[illegible]రమిత్యర్థః - ప్రత్యక్షాదిచతుర్ణాం

ప్రమాణానాం ప్రమాకరణత్వం సామాన్య లక్షణం :- ఏకైకప్రమాణ లక్షణం
ప్రక్ష వక్ష్యతే ప్రత్యక్ష జ్ఞానేత్యాది వా - కరణ లక్షణ మాహ - అ
సాధారణకారణమితి - వ్యాపారవదసాధారణ కారణం కరణమిత్యర్థః-
అసాధారణ కారణత్వంచ - కార్యతావ్యతిరిక్తధర్మావచ్ఛిన్న కార్యతానిరూ
పితకారణతాశాలిత్వం - యథా - దండాదేర్ఘటం ప్రత్యసాధారణ కా
రణత్వం - కార్యతావ్యతిరిక్తో ఘటత్వ రూపో ధర్మః - తదవచ్ఛిన్న కార్యతా
నుపేతన్నిరూపితకారణ తాదండే - అతో ఘటం ప్రతిదండో సాధారణ కా
రణం భ్రమ్యాదిరూపవ్యాపార వత్త్వాచ్చ కరణం - సాధారణ కారణ
త్వంచ - కార్య త్వావచ్ఛిన్న కార్య తానిరూపితకారణతాశాలిత్వం - య
థా - ఈశ్వరాదృష్టాదేః కార్యత్వావచ్ఛిన్నం ప్రత్యేవ కారణత్వాత్సాధా

అసాధారణకారణం కరణం । కార్యనియతపూర్వవృత్తి కార
ణం। కార్యం ప్రాగభావప్రతియోగి । కారణం త్రివిధం। సమవా
య్యసమవాయినిమిత్తభేదాత్ ।యత్సమవేతం కార్యముత్పద్య

రణకారణత్వం - కారణంలక్షయతి - కార్యనియతేతి - కార్యం ప్రతినియత
త్వే సతిపూర్వ వృత్తిత్వం కారణత్వం - నియతత్వ విశేషణానుపాదానే
రంగపూర్వవర్తినో రాసభాదే రపికారణత్వం స్యాదతో నియత త్వే సతీతి విశే
షణం - నియత పూర్వవర్తినో దండరూపాదేరపి ఘటకారణత్వం స్యా
త్తతో నన్యథాసిద్ధత్వ మపి కారణలక్షణే నివేశనీయం ఏవంచ - దండత్వా
దీనామన్యథాసిద్ధత్వాన్నతత్రాతివ్యాప్తిః సమవాయి కపాలతంత్వాది
ప్రాగభావ ప్రతియోగిత్వంకార్యస్య తత్సంబంధావచ్ఛిన్న కారణతా
నో భవిష్యతీతి యా ప్రతీతిర్జాయతే తత్తంతురూపా ద్వావర్తత ఇతి ప్రతి
భావః - తత్ప్రతియోగి ఘటాది కార్యముభయభిన్నమితి సమవాయి కా

విధమితి - సమవాయికారణంలక్షయతి - యత్సమవేతమితి - యస్మిన్ స మవేతం సత్సమవాయసంబంధేనవర్తమానం సత్కార్యముత్పద్యతేతత్స మవాయికారణమిత్యర్థః - ఉదాహరణం తంతవ ఇతి - యేషుతంతుషు సమ వాయేనసంబద్ధం సత్పటాత్మకకార్యముత్పద్యతేత త్తంతవస్స మవాయి కా రణమిత్యర్థః - సామాన్యలక్షణంతు సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నకార్యతా నిరూపితతాదాత్మ్య సంబంధావచ్ఛిన్న కారణత్వం సమవాయి కారణత్వ మితి - సమవాయసంబంధేన ఘటాద్యధికరణేకపాలాదౌ కపాలాదేస్తా దాత్మ్యసంబంధేనైవ కారణత్వా త్సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్న ఘటత్వా ద్యవచ్ఛిన్నకార్యతానిరూపిత తాదాత్మ్యసంబంధావచ్ఛిన్నకపాలత్వాద్య వచ్ఛిన్నకారణతాయాః కపాలాదౌ సత్త్వాల్లక్షణసమన్వయః - సమవాయే

తేతత్స మవాయికారణం । యథా తంతవః పటస్య । పటశ్చ స్వ గతరూపాదేః । కార్యేణ కారణేన వాసహైకస్మిన్నర్థే సమవేతం సత్కారణ మసమవాయికారణం । యథాతంతు

నజన్యభావత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతితాదాత్మ్య సంబంధేన ద్రవ్య స్యైవ హేతు త్వాజ్జన్యభావేషు ద్రవ్యగుణకర్మసు త్రిషు ద్రవ్య మేవ సమవాయి కారణమ తో గుణాదావపి ద్రవ్యమేవ సమవాయి కారణ మిత్యాశయే నాహ - పటశ్చ స్వగత రూపాదేరితి - సమవాయి కారణ మిత్యనుషజ్యతే - అసమవాయి కారణంలక్షయతి - కార్యేణేతి - అసమవాయి కారణంద్వి విధం - కార్యేణ సాకమేకస్మిన్నర్థే సమవేతం సత్కారణమసమవాయికారణమిత్యేకం - కారణేన
...రణమసమవాయికారణమిత్యపరమిత్యర్థః
...యికారణేనేత్యర్థః - జన్యద్రవ్య మా
...యి కారణత్వాత్పటాత్మకకార్యే తద

వయవసంయోగస్యైవాసమవాయి కారణత్వ మితిదర్శయన్ప్రథమము
దాహరతి - యథాతంతు సంయోగః పటస్యేతి -పటాత్మక కార్యేణ సహై
కస్మిన్నర్థేతంతౌసమవాయసంబంధేన విద్యమానత్వే సతి కారణత్వాత్పటా
త్మక కార్యం ప్రతితంతుసంయోగో సమవాయి కారణ మిత్యర్థః - ద్వితీయ
ముదాహరతి - తంతురూపమితి - స్వకార్య సమ వాయికారణే పటే నస
హైకస్మిన్ తంతౌసమవేతత్వే సతి కారణత్వాత్తంతురూపం పట రూపస్యా
సమవాయి కారణమిత్యర్థః - సామాన్యలక్షణంతు సమవాయ సంబంధావ
చ్ఛిన్నకార్యతానిరూపిత సమవాయస్వ సమవాయిసమవేతత్వాన్య తర
సంబంధావచ్ఛిన్న కారణతా శ్రయత్వం - సమవాయ సంబంధావచ్ఛిన్న
ఘటత్వాద్యవచ్ఛిన్నకార్యతానిరూపితసమవాయ సంబంధావచ్ఛిన్న కపా

సంయోగఃపటస్య | తంతు రూపం పటగత రూపస్యచ । త
దుభయభిన్నంకారణంనిమిత్తకారణం । యథాతురీ వేమాది
కంపటస్య | తదేతత్త్రివిధకారణమధ్యే యదసాధారణ కా.

లద్వయసంయోగత్వాద్యవచ్ఛిన్నకారణతా కపాలద్వయ సంయోగాదా
వర్తతేపవమాద్యపతనక్రియాయామాద్యస్పందన క్రియాయాంచ గురుత్వ
ద్రవత్వేఽసమవాయికారణేభవతః - ఆద్యపతనక్రియాంప్రత్యాద్యస్పందన
క్రియాంప్రతిచసమవాయసంబంధేనైవతయోః కారణత్వాత్ - అవయవి
గుణభూతఘటపటరూపాదావవయవగుణభూత కపాల తంతురూపాదే
స్స్వపదగ్రాహ్యకపాలరూపతంతు రూపాది సమవాయి కపాలతంత్వాది
సమవేతత్వ సంబంధేనైవ కారణత్వాత్తత్సంబంధావచ్ఛిన్న కారణతా
యత్వమవయవగుణభూతకపాలరూప తంతురూపాదావర్తత ఇతి ప్రతి
సంగతిః - నిమిత్తకారణంలక్షయతి - తదుభయభిన్నమితిసమవాయి కా

భిన్నత్వే సత్యసమవాయికారణభిన్నత్వే సతి కారణత్వం నిమిత్తకారణస్య లక్షణమిత్యర్థః - కరణలక్షణముపసంహరతి - తదేతదితి - యదసాధారణకారణమితి వ్యాపారవత్త్వే సతీతి పూరణీయమన్యథా కపాలతంతుసంయోగయోరతివ్యాప్తిః కపాలతంతుసంయోగయోరపి కార్యత్వాతిరిక్తఘటత్వపటత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతికారణత్వాదసాధారణకారణత్వమస్త్యేవాతస్తత్రాతివ్యాప్తివారణాయ వ్యాపారవత్త్వే సతీతి కరణలక్షణే విశేషణం దేయమేవ వ్యాపారత్వం చ తజ్జన్యత్వే సతి తజ్జన్యజనకత్వం భవతి హి దండజన్యత్వే సతి దండజన్యఘటజనకత్వాద్భ్రమణాత్మకవ్యాపారస్య - ఏవం కపాలసంయోగతంతుసంయోగాదేరపి కపాలతంత్వాదివ్యాపారత్వం కపాలతంత్వాదిజన్యత్వే సతి కపాలతంత్వాదిజన్యఘటపటాదిజనకత్వాత్ - కరణలక్షణే ఽసాధారణత్వానుపాదానే ఈశ్వరాదృష్టాదేరపి వ్యాపారవత్కారణత్వం స్యా

రణం తదేవ కరణం । తత్ర ప్రత్యక్షజ్ఞానకరణం ప్రత్యక్షం ।

దతస్తత్రాతివ్యాప్తివారణాయాసాధారణేతి - షడ్విధేంద్రియభూతప్రత్యక్షప్రమాణలక్షణమాహ - తత్రేతి - ప్రమాభూతప్రత్యక్షాదిషు ప్రత్యక్షాత్మకం యద్జ్ఞానం చాక్షుషాదిప్రత్యక్షం తత్ప్రతికరణం వ్యాపారవదసాధారణకారణమింద్రియం భవత్యతః ప్రత్యక్షజ్ఞానకరణత్వం ప్రత్యక్షస్య లక్షణం . ఆద్యసన్నికర్షాతిరిక్తచతుర్విధసన్నికర్షాణాం సమవాయరూపత్వే న వ్యాపారత్వన్న సంభవతీతీంద్రియమనస్సంయోగస్యైవ బాహ్యప్రత్యక్షజననిరూప్యం ఇంద్రియవ్యాపారతా బోధ్యా మానసప్రత్యక్షే త్వాత్మమనస్సంయోగస్యైవ సా బోధ్యా - ప్రత్యక్షప్రమాణలక్షణముక్త్వా ప్రత్యక్షప్రమా[illegible]మాహ - ఇంద్రియార్థసన్నికర్షేతి - ఇదం లక్షణం జన్యప్రత్యక్షస్యై[illegible]త్యక్షాభిప్రాయేణ - ఈశ్వరప్రత్యక్షసాధారణం లక్షణం తు జ్ఞానాకర

ణకంజ్ఞానమితి - జ్ఞానంవ్యాప్తిజ్ఞానంసాదృశ్యజ్ఞానం పదజ్ఞానం చ తదేవకర
ణంయేషాంతాని జ్ఞానకరణకాన్యనుమిత్యుపమితిశాబ్దానితద్భిన్న మిత్యర్థః
ప్రత్యక్షేఇంద్రియాణామేవకరణత్వంనజ్ఞానస్యతథాచజ్ఞానాకరణకజ్ఞాన
త్వస్య ప్రత్యక్షసామాన్య ఎవవిద్యమానత్వా ల్లక్షణసంగతిః - ప్రత్యక్షం
విభజతేనిర్వికల్పకమితి-తల్లక్షయతి నిష్ప్రకారక మితి-ప్రకారతా శూన్య
జ్ఞానత్వమేవనిర్వికల్పకత్వ మిత్యర్థః -నిర్వికల్పకేచతుర్థవిషయతాస్వీక్రియ
తేత్రివిధవిషయతామధ్యే ఏకాపితత్రనాస్త్యతోవిశేష్యతాశూన్యజ్ఞానత్వం
సంసర్గతాశూన్య జ్ఞానత్వ మిత్యపిలక్షణం సంభవతి।సవికల్పకంలక్షయ

ఇంద్రియార్థసన్నికర్షజన్యంజ్ఞానంప్రత్యక్షం। తద్ద్వివిధం। ని
ర్వికల్పకంసవికల్పకం చేతి। నిష్ప్రకారకం జ్ఞానం నిర్వికల్ప
కం। సప్రకారకంజ్ఞానంసవికల్పకం। యథాడిత్థోయం బ్రా
హ్మణోయంశ్యామోయమితి।ప్రత్యక్షజ్ఞానహేతురింద్రియా
ర్థసన్నికర్షః షడ్విధః। సంయోగస్సంయుక్తసమవాయ
స్సంయుక్తసమవేతసమవాయస్సమవాయస్స మవేతసమ
వాయోవిశేషణవిశేష్యభావశ్చేతి। చక్షుషాఘటప్రత్యక్షజ

తి సప్రకారకమితి - విషయతాయా జ్ఞాననిరూపితత్వాద్ జ్ఞానస్య విష
యతానిరూపకత్వేన ప్రకారతానిరూపక జ్ఞానత్వం సవికల్పకస్య లక్షణ
మేవంవిశేష్యతానిరూపక జ్ఞానత్వంసంసర్గతా నిరూపక జ్ఞానత్వ మిత్య
పిలక్షణంసంభవతి- ఉదాహరతి - యథేతి - ఇదంత్వావచ్ఛిన్న విశేష్యతా
నిరూపకండిత్థత్వాది ప్రకారకంజ్ఞానం సవికల్పకమిత్యర్థః - చాక్షుషా
దప్రత్యక్ష కారణీభూతాన్ షడ్విధసన్నికర్షాన్విభజతే సంయోగ ఇత్యా
దినా - ద్రవ్యవృత్తిలౌకికవిషయతాసంబంధేనచాక్షుషత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతి

చక్షుస్సంయోగస్య కారణత్వం. ద్రవ్యసమవేతవృత్తిలౌకిక విషయతా సంబంధేన చాక్షుషత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతి చక్షుస్సంయుక్తసమవాయస్య కారణత్వం. ద్రవ్యసమవేతసమవేతవృత్తిలౌకిక విషయతా సంబంధేన చాక్షుషత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతి చక్షుస్సంయుక్తసమవేతసమవాయస్య కారణత్వం. ఏవం ద్రవ్యవృత్తిలౌకిక విషయతా సంబంధేన త్వాచప్రత్యక్షత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతి త్వక్సంయోగస్య కారణత్వం. ద్రవ్యసమవేతవిషయకత్వాచప్రత్యక్షే త్వక్సంయుక్తసమవాయస్య కారణత్వం. ద్రవ్యసమవేతసమవేతోష్ణత్వాదిజాతి ప్రత్యక్షే త్వక్సంయుక్తసమవేతసమవాయస్య కారణత్వం. ఏవమాత్మమానసే మనస్సంయోగస్య కారణత్వం. ఆత్మసమవే-

ననే సంయోగస్సన్నికర్షః। ఘటరూపప్రత్యక్షే సంయుక్తసమవాయః। చక్షుస్సంయుక్తే ఘటే రూపస్య సమవాయాత్। రూపత్వసామాన్యప్రత్యక్షే సంయుక్తసమవేతసమవాయః। చక్షుస్సంయుక్తే ఘటే రూపం సమవేతం తత్ర రూపత్వస్య సమవాయాత్। శ్రోత్రేణశబ్దసాక్షాత్కా-

తసుఖాదిమానసే మనస్సంయుక్తసమవాయస్య కారణత్వం. ఆత్మసమవేతసమవేత సుఖత్వాదిమానసే మనస్సంయుక్తసమవేతసమవాయస్య కారణత్వం. ద్రవ్యగ్రాహకాణీంద్రియాణి చక్షుస్త్వఙ్మనాంసి త్రీణ్యేవ. అన్యాని ఘ్రాణరసనశ్రవణాని తు గుణాదిగ్రాహకాణి. తత్ర రసనఘ్రాణయోః రసగంధతద్గతజాతిగ్రాహకత్వేన ద్వితీయతృతీయయోస్సన్నికర్షయోరేవ రసగంధాది ప్రత్యక్షే కారణత్వం వాచ్యం. శ్రవణేంద్రియస్యాకాశరూపత్వేన శబ్దస్యాకాశగుణత్వేన శ్రవణేంద్రియేణ సమం శబ్దస్య సమవాయస్సన్నికర్షః. శబ్దసమవేతశబ్దత్వజా-

తివిషయకశ్రావణ ప్రత్యక్షే సమవేత సమవాయస్య హేతుత్వంచ బోధ్యం - అభావ ప్రత్యక్ష ఇతి- విశేషణవిశేష్య భావో నామ విశేష ణతాసన్నికర్షః - పంచసన్నికర్షేషుమధ్యే సంయోగస్థానే సంయుక్తపదం ఘటయిత్వా సమవాయస్థానే సమవేత పదంఘటయిత్వా అభావస్థలేనివాహ్యం - తథాహి - ద్రవ్యాధికరణ కాభావ ప్రత్యక్షే సంయుక్తవిశేషణతా - ద్రవ్య సమవేతాధికరణ కాభావ ప్రత్యక్షేసంయుక్త సమవేత విశేషణతా-ద్రవ్యసమవేతసమవేతాధికరణకాభావ ప్రత్యక్షేసంయుక్తసమవేతస

రే సమవాయస్సన్నికర్షః । కర్ణవివరవృత్త్యాకాశస్య శ్రోత్రత్వాత్ ॥ శబ్దస్యాకాశగుణత్వాద్గుణగుణినోస్సమవాయాత్ । శబ్దత్వసాక్షాత్కారే సమవేతసమవాయస్సన్నికర్షః । శ్రోత్రసమవేతే శబ్దే శబ్దత్వస్య సమవాయాత్ । అభావప్రత్యక్షే విశేషణవిశేష్యభావస్సన్నికర్షః । భూతలంఘటాభావవదిత్యత్ర చక్షుస్సంయుక్తే భూతలే ఘటాభావస్య విశేషణత్వాత్ । ఏవంసన్నికర్షజన్యం జ్ఞానంప్రత్యక్షం । తత్కరణమింద్రియం । తస్మాదింద్రియంప్రత్యక్షప్రమాణమితిసిద్ధం ॥ ఇతి ప్రత్యక్షపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః ❁❁❁❁❁❁❁❁

మవేతవిశేషణతాచసన్నికర్షః-తత్ర-ఘటేపటత్వాభావఃసంయుక్తవిశేషణతయాగృహ్యతే- ఘటసమవేత ఘటత్వాదౌపృథివీత్వాభావఃసంయుక్తసమవేతవిశేషణతయాగృహ్యతే - ఘటసమవేతసమవేతరూపత్వాదౌనీలత్వాభావశ్చసంయుక్తసమవేతసమవేత విశేషణతయాగృహ్యత ఇతిసంక్షేపః ॥

ఇతి ప్రత్యక్షపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

అనుమానం లక్షయతి అనుమితికరణమితి - అనుమితౌవ్యాప్తిజ్ఞానంకర

ణం-పరామర్శో వ్యాపారః-అనుమితిః ఫలం-పరామర్శస్య వ్యాప్తిజ్ఞానజన్య
త్వే సతి వ్యాప్తిజ్ఞానజన్యానుమితి జనకత్వాత్ తజ్జన్యత్వే సతి తజ్జన్యజనకత్వరూ
పవ్యాపారత్వముపపన్నం - అనుమితికరణత్వ మనుమానస్య లక్షణం-అను
మానం వ్యాప్తిజ్ఞానం-ఏతస్య పరామర్శరూపవ్యాపారద్వారా అనుమితిం
ప్రత్యసాధారణకారణతయానుమితికరణత్వ ముపపన్నం - పరామర్శజన్య
మితి - పరామర్శజన్యత్వవిశిష్టజ్ఞానత్వమనుమితేర్లక్షణం - అత్రజ్ఞానత్వ
మాత్రోపాదానే ప్రత్యక్షాదావతివ్యాప్తిరతస్తద్వారణాయ పరామర్శ
జన్యత్వే సతీతి విశేషణోపాదానం - పరామర్శజన్యత్వమాత్రోక్తౌ పరా
మర్శధ్వంసేతి వ్యాప్తిరతస్తద్వారణాయ జ్ఞానత్వోపాదానం - అను
మితిలక్షణఘటకీభూత పరామర్శలక్షణ మాచష్టే - వ్యాప్తివిశిష్టేతి - వ్యా

అనుమితికరణమనుమానం। పరామర్శజన్యం జ్ఞానమనుమితిః।
వ్యాప్తివిశిష్టపక్షధర్మతాజ్ఞానం పరామర్శః। యథా వ
హ్నివ్యాప్యధూమవానయం పర్వత ఇతి జ్ఞానం పరామర్శః।

ప్తివిశిష్టం చ తత్పక్షధర్మతాజ్ఞానం చేతి కర్మధారయః - అత్రవిశిష్ట పద
స్య ప్రకారతా నిరూపకపరత్వాత్పక్షధర్మతాయాః జ్ఞానమిత్యత్రషష్ఠ్యా
విషయత్వ బోధనాత్ ధర్మతా పదస్య సంబంధార్థకత్వాత్ కర్మధా
ర[illegible]సేన సమస్యమానపదార్థయోరభేద సంసర్గలాభాచ్చ వ్యా
ప్తి[illegible]కాభిన్నం యత్పక్షసంబంధ విషయకజ్ఞానం తత్పరామర్శ ఇతి
లభ్యతే- ఏవం సతి-ధూమో వహ్నివ్యాప్యః ఆలోకవాన్ పర్వత ఇత్యాకారక
[illegible]నైవ్యుక్తపరామర్శ లక్షణమస్త్యేవ వ్యాప్తిః - తద్వార
[illegible]శేష్యతానిరూపిత హేతునిష్ఠప్రకారతా నిరూపిత వ్యాప్తి
[illegible]జ్ఞానం పరామర్శ ఇతి నిష్కర్షః కర్తవ్యః - పక్షాద్య

శపరామర్శ జన్యత్వే సతిజ్ఞానత్వమనుమితేర్లక్షణం -అనుమితి పరామర్శ
యోర్విశిష్య కార్య కారణ భావశ్చేత్థం-వహ్నిత్వావచ్ఛిన్న సంయోగ
సంబంధావచ్ఛిన్న విధేయతానిరూపిత పర్వతత్వావచ్ఛిన్నోద్దేశ్యతాశా
ల్యనుమితిత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతి వహ్నిత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారతా నిరూపిత
వ్యాప్తిత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారతా నిరూపిత ధూమత్వావచ్ఛిన్న ప్రకార
తానిరూపితపర్వతత్వావచ్ఛిన్న విశేష్యతాశాలినిర్ణయః కారణం - వ
హ్నిత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారతా నిరూపితవ్యాప్తిత్వావచ్ఛిన్న విశేష్యతా
యాః ధూమత్వావచ్ఛిన్న విశేష్యతా నిరూపిత వ్యాప్తిత్వావచ్ఛిన్న ప్ర
కారతాయాశ్చ అభేదానంగీకర్తృ మతే - వహ్నిత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారతా
నిరూపితవిశేష్యత్వావచ్ఛిన్న వ్యాప్తిత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారతా నిరూపిత వి

తజ్జన్యం పర్వతో వహ్నిమానితి జ్ఞానమనుమితిః। యత్ర ధూమ
స్తత్రాగ్నిరితి సాహచర్యనియమో వ్యాప్తిః। వ్యాప్యస్య పర్వతా

శేష్యత్వావచ్ఛిన్న ధూమత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారతానిరూపితపర్వతత్వావ
చ్ఛిన్నవిశేష్యతాశాలినిర్ణయః కారణమితి వాచ్యం - సచ నిర్ణయో వ
హ్నివ్యాప్యధూమవాన్ పర్వత ఇత్యాకారకో బోధ్యః - యత్రయత్రేతి య
త్రపదవీప్సాధూమాధికరణ యావత్ వహ్నిమత్వ లాభాయ - యావత్వ మహి
మ్నా వహ్నే ధూమవ్యాపకత్వం లబ్ధం - తథాచ ధూమవ్యాపకవహ్ని
ధూమవతీత్యర్థః - తదేవ స్పష్టయతి సాహచర్య నియమ ఇతి నియత సా
హచర్యం వ్యాప్తిరిత్యర్థః నియతత్వం వ్యాపకత్వం సాహచర్యం-సామా
నాధికరణ్యం తథాచ ధూమనియత వహ్ని సామానాధికరణ్యం వ్యాప్తిరి
త్యర్థః వహ్నౌ ధూమవ్యాపకత్వంచ ధూమసమానాధికరణాత్యంతా భా
వప్రతి యోగితానవచ్ఛేదక ధర్మవత్వం తథాహి ధూమాధికర

శేచత్వరమహానసాదౌవర్తతే యోఽభావః ఘటత్వాద్యవచ్ఛిన్న ప్రతియో
గితాకాభావః నతువహ్నిత్వావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకాభావః యతః ప
ర్వతాదౌవహ్నేస్సత్వాదేవంసతిధూమాధికరణేపర్వతాదౌ వర్తమా
నస్యఘటాద్యభావస్య ప్రతియోగితావచ్ఛేదకం ఘటత్వాదికమనవచ్ఛే
దకంవహ్నిత్వంతద్వత్వంవహ్నౌ వర్తతే తోధూమవ్యాపకత్వం వహ్నౌ
వర్తతే తథాచ ధూమవ్యాపక వహ్నిసామానాధికరణ్యం వ్యాప్తిరితి
ఫలితం ఇతీయమన్వయవ్యాప్తిస్సిద్ధాంతానుసారేణ - పూర్వపక్షీయ్య

నివృత్తిత్వంపక్షధర్మతా । అనుమానంద్వివిధం । స్వార్థం
పరార్థంచేతి । స్వార్థంస్వానుమితిహేతుః । తథాహి । స్వయ
మేవభూయోదర్శనేనయత్రధూమస్తత్రాగ్నిరితి మహానసా
దౌవ్యాప్తింగృహీత్వాపర్వతసమీపంగతస్తద్గతే చాగ్నౌసం
దిహానఃపర్వతేధూమంపశ్యన్వ్యాప్తింస్మరతియత్రధూమస్త
త్రాగ్నిరితి । తదనంతరంవహ్నివ్యాప్యధూమవానయంపర్వ
తఇతిజ్ఞానముత్పద్యతేఅయమేవలింగపరామర్శ ఇత్యుచ్యతే
తస్మాత్పర్వతోవహ్నిమానిత్యనుమితిరుత్పద్యతే । తదేత
త్స్వార్థానుమానం । యత్తుస్వయమేవధూమాదగ్నిమను

వ్యాప్తిస్తుసాధ్యాభావవదవృత్తిత్వం - సాధ్యతావచ్ఛేదక సంబంధావ
చ్ఛిన్నసాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాక ప్రతియోగితావచ్ఛే
దక సంబంధావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న వైయధికర
ణ్యావచ్ఛిన్నాభావవన్నిరూపిత హేతుతావచ్ఛేదక సంబంధావచ్ఛిన్న వృ
త్తిత్వత్వావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకాభావోవ్యాప్తిరిత్యర్థః - తచ్చ కే
వలాన్వయిన్యవ్యాప్తమితిసిద్ధాంతానుసరణం - అనుమానం విభజతే స్వా

ర్థమితి - స్వార్థానుమానన్నామన్యాయాప్రయోజ్యానుమానం - తత్ప్ర
యోజ్యానుమానం పరార్థానుమానం - న్యాయత్వంచ ప్రతిజ్ఞాద్యవయ
వపంచకసముదాయత్వం - అవయవత్వంచ ప్రతిజ్ఞాద్యన్యతమత్వం - అన్వ
యేనేతి - సాధ్య సామానాధికరణ్య రూపాన్వయవ్యాప్తిమానిత్యర్థః - వ్య
తిరేకేణేతి - వ్యతిరేకో నామాభావ స్తథాచ సాధ్యాభావ హేత్వభావయో

మాయపరప్రతిపత్త్యర్థం పంచావయవవాక్యం ప్రయుజ్యతే తత్ప
రార్థానుమానం । యథా । పర్వతో వహ్నిమాన్ ధూమవ
త్త్వాద్యో యో ధూమవాన్ సోఽగ్నిమాన్యథా మహానస స్తథా
చాయం తస్మాత్తథేతి । అనేన వాక్యేన ప్రతిపాదితాల్లింగాత్ప
రోఽప్యగ్నిం ప్రతిపద్యతే । ప్రతిజ్ఞాహేతూదాహరణోపనయ
నిగమనాని పంచావయవాః । పర్వతో వహ్నిమానితి ప్రతిజ్ఞా ।
ధూమవత్త్వాదితి హేతుః । యో యో ధూమవాన్ సోఽగ్నిమా
న్యథా మహానస ఇత్యుదాహరణం । తథా చాయ మిత్యుపన
యః । తస్మాత్తథేతి నిగమనం । స్వార్థానుమితిపరార్థానుమి
త్యోర్లింగపరామర్శ ఏవ కరణం తస్మాల్లింగపరామర్శోఽను
మానం - లింగం త్రివిధం । అన్వయవ్యతిరేకి కేవలాన్వయి కేవల
వ్యతిరేకి చేతి । అన్వయేన వ్యతిరేకేణ వ్యాప్తిమదన్వయవ్య
తిరేకి । యథా వహ్నౌ సాధ్యే ధూమవత్త్వం । యత్ర ధూమ స్త

వ్యాప్తిర్వ్యతిరేకవ్యాప్తిః - అయంచ హేతుగర్భ త్రయత్ర వహ్న్యభా
వ స్తత్ర ధూమాభావ ఇతి యత్ర పదవీప్సయా వహ్న్యభావవతి యావతి ధూ
మాభావ గ్రహణేయా వహ్న్యభావస్య వ్యాపకత్వ పరతయా ధూమాభావే వ
హ్న్యభావవ్యాపకత్వం లభ్యతే వహ్న్యభావే ధూమాభావవ్యాప్యత్వం

తలభ్యతేవహ్న్యభావనిష్ఠవ్యాప్యత్వంచ స్వాశ్రయవహ్న్యభావ వ్యా
పకీభూతాభావ ప్రతియోగిత్వ సంబంధేన ధూమనిష్ఠతయా గృహ్యత ఇ
తివ్యతిరేక వ్యాప్తిః-తత్త్వేనాన్వయ వ్యాప్తిమత్త్వేన చాన్వయ వ్యతిరేకిత్వే
నగీయ్యతే - వ్యతిరేక పరామర్శాకారశ్చ వహ్న్యభావవ్యాపకీభూతా
భావ ప్రతియోగి ధూమవానితి - కేవలాన్వయినో లక్షణమాహ - అన్వ
యేతి - వ్యతిరేక వ్యాప్తిశూన్యత్వే సత్యన్వయవ్యాప్తిమత్త్వం కేవలా
న్వయిత్వం - అథవా కేవలాన్వయిసాధ్యకత్వంతత్ - ఏతచ్చ లక్షణం హే

త్రాగ్నిర్యథామహానస ఇత్యన్వయవ్యాప్తిః । యత్రాగ్ని
ర్నాస్తి తత్రధూమోపినాస్తియథామహాహ్రద ఇతివ్యతిరేక
వ్యాప్తిః । అన్వయమాత్రవ్యాప్తికం కేవలాన్వయి । యథా
ఘటోభిధేయః ప్రమేయత్వాత్పటవదిత్యత్రప్రమేయత్వాభి
ధేయత్వయోర్వ్యతిరేకవ్యాప్తిర్నాస్తిసర్వస్యాపిప్రమేయ
త్వాదభిధేయత్వాచ్చ । వ్యతిరేకమాత్రవ్యాప్తికం కేవల
వ్యతిరేకి । యథా । పృథివీతరేభ్యోభిద్యతే । గంధవత్త్వాత్ ।
యదితరేభ్యో నభిద్యతే నతద్గంధవద్యథాజలం । నచేయంత

తోవ్యతిరేకిత్వేపి సంగచ్ఛతే - సాధ్యస్య కేవలాన్వయిత్వాదేవాన్వ
యవ్యాప్తేరభావాదన్వయ మాత్రవ్యాప్తికం కేవలాన్వయీతి మూలో
క్తలక్షణముపపన్నం - అత్యంతాభావా ప్రతియోగిత్వం - కేవలాన్వయి
త్వం - నచైవమాకాశాభావే సంయోగాభావేచావ్యాప్తిరితి వాచ్యం -
స్వ విరోధివృత్తిమదత్యంతాభావా ప్రతియోగిత్వస్యైవ తదర్థత్వాత్ -
తథాచ తయోరేక జాతీయ సంబంధేన సర్వత్ర విద్యమానత్వాన్నావ్యా
ప్తిః - కేవలవ్యతిరేకిణో లక్షణమాహ - వ్యతిరేకేతి - నిశ్చితాన్వయ వ్యా

ప్తిశూన్యత్వేసతి వ్యతిరేక వ్యాప్తిమత్వం కేవల వ్యతిరేకిత్వం - యథేతి - అత్రపృథివీత్వా వచ్ఛిన్నం పక్షః- పృథివీతర జలాది భేదస్సాధ్యం - గంధవ త్వంహేతుః - అత్రయద్గంధవత్తదితరేభ్యో భిద్యతే యథేత్యన్వయ దృ ష్టాంతా భావా ద్గంధవ్యాపకేతరభేద సామానాధి కరణ్య రూపా న్వయ వ్యాప్తిగ్రహాసంభవః కింతు యత్ర యత్ర పృథివీ తర భేదా భావ స్తత్ర గంధాభావః యథాజలాది కమితివ్యతిరేక దృష్టాంతే జలాదావితర భేదా భావరూపసాధ్యాభావ వ్యాపక తాగంధాభావే గృహ్యతే- ఇమ మేవార్థ మ్మనసినిధాయ యదితరేభ్యో నభిద్యతే - నతద్గంధవద్య థా జలమితి గ్రం థేన మూలకారోవ్యతిరేకవ్యాప్తి మేవ ప్రదర్శి తవాన్ - ఏవం ప్రకారేణ వ్యతిరేక వ్యాప్తిగ్రహానంతర మితర భేదాభావ వ్యాపకీ భూతాభావ ప్ర

థా। తస్మాన్న తథేతి। అత్రయద్గంధవ త్తదితరభిన్న మిత్య
న్వయదృష్టాంతోనాస్తి। పృథివీమాత్రస్య పక్షత్వాత్। సం
దిగ్ధసాధ్యవాన్పక్షః। యథాధూమవత్వే హేతావర్వతః। ని

తియోగి గంధవతీ పృథివీత్యా కారకవ్యతిరేక పరామర్శా త్పృ థివీత్వా వచ్ఛిన్నో ద్దేశ్య తానిరూపితే తరభేద త్వా వచ్ఛిన్న విధేయ తా కాపృథి వీ ఇతరభేదవతీత్యాకార కాను మితిజాయత ఇతితత్వం - యథాశ్రుతమూ లార్థ స్తు-యత్ జలం- ఇత రేభ్యోనభిద్య తే। ఇతరభేదా భావవత్ - న తద్గంధవత్ జలమితర భేదాభావ వ్యాపక గంధాభావవత్ - నచేయం త థా-ఇయం పృథివీ- నతథా గంధాభావ వతీన కింతుతదభావ గంధవతీ - తస్మాన్నత థా తస్మాద్గంధాభావా భావవత్వాత్ గంధ వత్వాత్ - నత థా ఇతరభేదా భావ వతీన కింతుఇతరభేదాభావాభావ వతీ ఇతరభేద వ తీతి పర్యవసన్నఇతి - పక్షలక్షణమాహ - సందిగ్ధేతి - సాధ్యప్రకారక సం

దేహవిశేష్యత్వం పక్షత్వం - సందేహశ్చ పర్వతోవహ్నిమాన్నవేత్యాకా రకః- ఇదంచ లక్షణం అనుమితేః పూర్వంసాధ్య సందేహో నియమేన పక్షే జాయతఇత్యభిప్రాయేణ ప్రాచీనైః కృతం - గగనవిశేష్యకమేఘప్ర కారకసందేహాభావదశాయామపి గృహమధ్యస్థ పురుషస్య ఘనగర్జిత శ్రవణేనగగనంమేఘవదిత్యాకారక గగనత్వావచ్ఛిన్నోద్దేశ్యతా నిరూ పితమేఘత్వావచ్ఛిన్నవిధేయతాకానుమితిదర్శనాత్ప్రాచీన లక్షణం వి హాయనవీనైరనుమిత్యుద్దేశ్యత్వం పక్షత్వమితిస్థిరీకృతం - సపక్ష లక్షణ మాహ- నిశ్చితసాధ్యేతి - సాధ్యప్రకారకనిశ్చయవిశేష్యత్వం సపక్షత్వం- నిశ్చయశ్చ మహానసోవహ్నిమానిత్యాకారకః - విపక్షలక్షణమాహ-

నిశ్చితసాధ్యవాన్ సపక్షః। యథా తత్రైవ మహానసః। ని
శ్చితసాధ్యాభావవాన్విపక్షః। యథా తత్రైవ మహాహ్రదః॥
సవ్యభిచారవిరుద్ధసత్ప్రతిపక్షాసిద్ధబాధితాః పంచ హేత్వా
భాసాః। సవ్యభిచారోనైకాంతికః। స త్రివిధః। సాధార

నిశ్చితసాధ్యాభావవానితి-సాధ్యాభావప్రకారకనిశ్చయవిశేష్యత్వం విప క్షత్వంనిశ్చయశ్చహ్రదోవహ్న్యభావవానిత్యాకారకః- సద్ధేతూన్నిరూ ప్య హేత్వాభాసాన్నిరూపయతి సవ్యభిచారేతి- హేతువదాభాసంతఇతి హే త్వాభాసాః దుష్టహేతవః-దోషాశ్చ వ్యభిచార విరోధప్రతిపక్షాసిద్ధిబా ధాః -ఏకజ్ఞానవిషయప్రకృత హేతుతావచ్ఛేదకవత్వ సంబంధేనపక్షద్వైశిష్ట హేతవఇత్యర్థః-యద్విషయకత్వేన జ్ఞానస్యానుమితి తత్కారణాన్యతరప్ర తిబంధకత్వం తత్త్వందోషసామాన్య లక్షణం-హేతౌదోషజ్ఞానే సత్యనుమితి ప్రతిబంధస్తత్కారణ ప్రతిబంధోవాజాయతే-అతోవాదిని గ్రహార్థం వాది నోద్భావిత హేతౌ దోషోద్భావనార్థం దుష్టనిరూపణమితిభావః - సవ్య

ఖిచారంవిభజ్య దర్శయతి సాధారణేతి-సాధారణాద్యన్యతమత్వం సవ్యభిచారసామాన్య లక్షణం-సాధారణత్వం సాధ్యాభావవద్వృత్తిత్వం - పర్వతోవహ్నిమాన్ప్రమేయత్వాదితి-అత్రప్రమేయత్వరూపహేతౌవహ్న్యభావవద్వృత్తిత్వరూపవ్యభిచారేజ్ఞాతే వహ్న్యభావవద్వృత్తిత్వరూపవ్యాప్తిజ్ఞానప్రతిబంధః ఫలం - అసాధారణ ఇతి - సర్వసపక్షవ్యావృత్తత్వం సాధ్యవద్వృత్తిత్వత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగికాభావః- హేతౌసాధ్యవదవృత్తిత్వే నిశ్చితే సాధ్యవద్వృత్తిత్వరూపవ్యాప్తిజ్ఞానప్రతిబంధః ఫలం

ణాసాధారణానుపసంహారి భేదాత్ । తత్రసాధ్యాభావవద్వృత్తిస్సాధారణః । యథాపర్వతోవహ్నిమాన్ప్రమేయత్వాత్ । అత్రప్రమేయత్వస్యవహ్న్యభావవతి హ్రదేవిద్యమానత్వాత్ । సర్వసపక్షవ్యావృత్తోఽసాధారణః । యథా శబ్దోనిత్యశ్శబ్దత్వాత్ । అత్రశబ్దత్వంసర్వేభ్యో నిత్యేభ్యోవ్యావృత్తంశబ్దమాత్రవృత్తి । అన్వయవ్యతిరేకదృష్టాంతరహితోఽనుపసంహారీ । యథాసర్వమనిత్యంప్రమేయత్వాత్ । అత్రసర్వస్యాపిపక్షత్వాద్దృష్టాంతోనాస్తి । సాధ్యాభావ

అనుపసంహారిణంలక్షయతి - అన్వయేతి - ఉభయదృష్టాంతాభావాదన్వయవ్యాప్తిజ్ఞానవ్యతిరేకవ్యాప్తిజ్ఞానోభయసామగ్రీనాస్తీత్యర్థః - కించిద్విశేష్యకనిశ్చయావిషయసాధ్యకత్వేసతి కించిద్విశేష్యకనిశ్చయావిషయసాధ్యాభావకత్వమేవానుపసంహారిత్వమేతజ్జ్ఞానస్యవ్యాప్తిసంశయజననద్వారావ్యాప్తిజ్ఞానప్రతిబంధఃఫలమితి భావః-వస్తుతస్తుఅత్యంతాభావాప్రతియోగిసాధ్యాదికమేవానుపసంహారిత్వమితిబోధ్యం-విరుద్ధం లక్షయతి- సాధ్యాభావవ్యాప్త ఇతి - సాధ్యాభావవ్యాప్తిస్సాధ్యాభావనిరూపితవ్యతిరేక వ్యా

ప్తిస్సాధ్యవ్యాపకీభూతాభావప్రతియోగిత్వం- తథాచ పక్షవిశేష్యకసా
ధ్యాభావవ్యాప్యహేతుప్రకారకజ్ఞానాత్ పక్షవిశేష్యకసాధ్యప్రకారకాను·
మితి ప్రతిబంధః ఫలం-ఏవం సత్ప్రతిపక్షేపి-విరుద్ధసత్ప్రతిపక్షయోర్వి
శేషస్తు హేతోరేకత్వేన హేతోర్ద్విత్వే నచజ్ఞాతవ్యః -సాధ్యాభావవ్యా
ప్య ప్రకృతహేతు విరోధః సాధ్యాభావవ్యాప్య ప్రతి హేతు మత్వంతు
సత్ప్రతిపక్ష ఇతియావత్ - విరుద్ధ సాధ్యాభావసాధకో హేతు స్సాధ్య

వ్యాప్తో హేతుర్విరుద్ధః। యథాశబ్దోనిత్యః కార్యత్వాద్ఘటవ
త్। యస్యసాధ్యాభావసాధకం హేత్వంతరంవిద్యతే సస
త్ప్రతిపక్షః। యథాశబ్దోనిత్యశ్శ్రావణత్వాచ్ఛబ్దోఽనిత్యఃకా
ర్యత్వాద్ఘటవత్। అసిద్ధస్త్రివిధః। ఆశ్రయాసిద్ధస్స్వ
రూపాసిద్ధోవ్యాప్యత్వాసిద్ధశ్చేతి। ఆశ్రయాసిద్ధోయథా।
గగనారవిందంసురభ్యరవిందత్వాత్సరోజారవిందవత్। అత్ర
గగనారవిందమాశ్రయః। సచనాస్త్యేవ। స్వరూపాసిద్ధో
యథా। శబ్దోగుణశ్చాక్షుషత్వాత్। అత్రచాక్షుషత్వంశ
బ్దేనాస్తి శబ్దస్యశ్రావణత్వాత్। సోపాధికోవ్యాప్యత్వాసి

సాధకత్వేనోపన్యస్త ఇత్యసామర్థ్య సూచనమపి - ఆశ్రయాసిద్ధ- ఇతి- ప
క్షేపక్షతావచ్ఛేదకవిరహ ఆశ్రయాసిద్ధిః - యథేతి - అత్రారవిందే గగ
నీయత్వాభావనిశ్చితే గగనీయత్వవిశిష్టారవిందే సౌరభ్యానుమితి ప్రతి
బంధఃఫలం- స్వరూపాసిద్ధ ఇతి - స్వరూపాసిద్ధిర్నామ పక్షే హేత్వభావ
స్తథాచ హేత్వభావవిశిష్టపక్షజ్ఞానాత్పక్షవిశేష్యకహేతుప్రకారకపరా
మర్శప్రతిబంధఃఫలం- వ్యాప్యత్వాసిద్ధ.ఇతి ప్రకృతే ధూమవ్యాపకత్వే
మార్ద్రేంధనసంయోగే గృహీతం చేద్ధూమేఆర్ద్రేంధనసంయోగవ్యాప్య

త్వంగృహ్యతే.ఏవం వహ్నే రవ్యాపకత్వమార్ద్రేంధన సంయోగేగృహీ
తంచేద్వహ్నౌ తదవ్యాప్యత్వం గృహ్యతే-తదేవవ్యభిచరితత్వం తథాచో
పాధివ్యభిచరితత్వం సాధనే గృహీతంచే దుపాధిభూతార్ద్రేంధన సం
యోగవ్యాప్య ధూమవ్యభిచరితత్వం గృహ్యత ఏవ.అనుమాన ప్రకారశ్చ,
పూర్వానుమానే హేతుం పక్షీకృత్య వహ్నిర్ధూమ వ్యభిచారీ ధూమ
వ్యాపకార్ద్రేంధనసంయోగ వ్యభిచరితత్వాద్ఘటత్వాదివత్ ఇత్యాయ

ద్ధః। సాధ్యవ్యాపకత్వే సతిసాధనావ్యాపకత్వముపాధిః।
సాధ్యసమానాధికరణాత్యంతాభావాప్రతియోగిత్వంసాధ్య
వ్యాపకత్వం। సాధనవన్నిష్ఠాత్యంతాభావప్రతియోగిత్వం
సాధనావ్యాపకత్వం।పర్వతోధూమవాన్వహ్నేరిత్యత్రార్ద్రేం
ధనసంయోగ ఉపాధిః।యత్రధూమస్తత్రార్ద్రేంధనసం
యోగఇతిసాధ్యవ్యాపకతా।యత్రవహ్నిస్తత్రార్ద్రేంధ
నసంయోగ ఇతినాస్త్యయోగోళకేఆర్ద్రేంధనసంయోగా
భావాత్ ।ఏవంసాధ్యవ్యాపకత్వే సతిసాధనావ్యాపక
త్వాదార్ద్రేంధనసంయోగఉపాధిః।సోపాధికత్వాద్వహ్ని

ర్వ్యాపకవ్యభిచారీసన్సర్వోపితద్వ్యభిచారీతి రీత్యా బోధ్యః-ఏవం ప్రకా
రేణప్రకృతానుమానహేతుభూతవహ్నౌసాధ్య వ్యభిచారోత్థాపక తయా
దూషకత్వముపాధేఃఫలం - తథాచ ధూమాభావ వద వృత్తిత్వాభావ
రూపధూమవ్యభిచారేగృహీతేవహ్నౌ ధూమాభావ వదవృత్తిత్వరూ
పవ్యాప్తిజ్ఞానప్రతిబంధఃఫలం-నచవ్యాప్యత్వాసిద్ధేర్వ్యభిచారాభేద ఇతివా
చ్యం-ధూమాభావవద్వృత్తిత్వాభావాభావత్వేనవ్యాప్యత్వాసిద్ధిత్వం
ధూమాభావ వద్వృత్తిత్వత్వే నవ్యభిచారత్వ మితిభేదాత్-యస్యేతి- య

స్య హేతోస్సాధ్యాభావస్సాధ్య బాధః ప్రమాణాంత రేణ ప్రత్యక్ష ప్రమాణేనవత్తె నిర్ణీతస్స బాధిత ఇత్యర్థః -తథాచ ప్రాత్యక్షికసాధ్య బాధనిశ్చయోజాతే సాధ్యానుమితి ప్రతిబంధః ఫలం-బాధితసాధ్య కత్వా ద్బాధిత హేతురిత్యుచ్యతే- ఇత్యనుమానపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః. ❀❀❀

ఉపమానంలక్షయత్యుపమితి కరణమితి - ఉపమితిం లక్షయతి సంజ్ఞాసంజ్ఞితి- సంజ్ఞానామపదంసంజ్ఞీ అర్థః తయోస్సంబంధశ్శక్తిః - తథా

మత్వంవ్యాప్యత్వాసిద్ధం । యస్యసాధ్యాభావఃప్రమాణాంతరేణనిశ్చితస్సబాధితః । యథావహ్ని రనుష్ణః పదార్థత్వాత్ । అత్రఅనుష్ణత్వంసాధ్యంతదభావఉష్ణత్వంత్వాచ ప్రత్యక్షేణ గృహ్యత ఇతిబోధ్యం । వ్యాఖ్యాతమనుమానం ॥ ఇత్యనుమానపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః- ❀❀❀

ఉపమితికరణముపమానం । సంజ్ఞాసంజ్ఞి సంబంధజ్ఞాన ముపమితిః । తత్కరణంసాదృశ్యజ్ఞానం ॥ తథాహికశ్చి ద్గవయశబ్దార్థమజానన్ కుతశ్చిదారణ్యకపురుషాద్గోసదృశో గవయ ఇతిశ్రుత్వావనంగతోవాక్యార్థంస్మరన్ గోసదృశపిండంపశ్యతి । తదనంతరమసౌగవయపదవాచ్య ఇత్యుపమితిరుత్పద్యతేవ్యాఖ్యాతముపమానం॥ఇత్యుపమానపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః-❀

చపదపదార్థసంబంధజ్ఞానముపమితిరిత్యర్థః- ఉపమానస్యాతిదేశవాక్యార్థజ్ఞానం అతిదేశవాక్యార్థస్మరణంవ్యాపారః.ఉపమితిఃఫలం గోసదృశో గవయపద వాచ్యఇత్యాకారకవాక్యా ద్గోసాదృశ్యా వచ్ఛిన్న విశేష్యక గవయపదవాచ్యత్వప్రకారకం యద్ జ్ఞానం జాయతే తదేవ కరణం - ఇత్యుపమానపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః, ❀❀❀

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

శబ్దంలక్షయతి - ఆప్తేతి - ఆప్తోచ్చరితత్వే సతి వాక్యత్వం లక్షణం-ప్రమాణశబ్దత్వంలక్ష్యతావచ్ఛేదకం-వాక్యత్వ మాత్రోక్తావనాప్తోచ్చరితవాక్యేతివ్యాప్తిరతఆప్తోచ్చరితత్వనివేశః-తావన్మాత్రోక్తౌజబగడదశాదావతివ్యాప్తిరతోవాక్యత్వం -ఆప్తత్వంచప్రయోగహేతుభూతయథార్థజ్ఞానవత్త్వం-తథాచప్రయోగహేతుభూతయథార్థజ్ఞానజన్యశబ్దత్వమితిపర్యవసన్నార్థః - ప్రస్తుతస్తుపదజ్ఞానంకరణంవృత్తిజ్ఞానసహకృతపదజ్ఞానజన్యపదార్థోపస్థితిర్వ్యాపారః - వాక్యార్థజ్ఞానంశాబ్దబోధఃఫలం - వృత్తిర్నామశక్తిలక్షణాన్యతరరూపా - శక్తిర్నామఘటాదిపదజన్యబోధవిషయత్వప్రకారకేశ్వరసంకేతః - ఈశ్వరసంకేతో నామ ఈశ్వరేచ్ఛా - సైవశక్తిరిత్యర్థః - శక్తినిరూపకత్వమేవపదేశక్తత్వం-విషయ

ఆప్తవాక్యంశబ్దః । ఆప్తస్తు యథార్థవక్తా । వాక్యంతుపదసమూహః । శక్తంపదం । అస్మాత్పదాదయమర్థోబోద్ధవ్యఇతీశ్వ

తాసంబంధేనశక్త్యాశ్రయత్వమర్థేశక్యత్వం - శక్యసంబంధోలక్షణా - సాద్వివిధా - గౌణీశుద్ధాచేతి-గౌణీనామసాదృశ్యవిశిష్టే లక్షణా-యథాసింహోమాణవక ఇత్యాదౌ సింహపదస్య సింహసాదృశ్యవిశిష్టే లక్షణా - శుద్ధాత్రివిధా- జహల్లక్షణాఽజహల్లక్షణా జహదజహల్లక్షణా చేతి-లక్ష్యతావచ్ఛేదకరూపేణలక్ష్యమాత్రబోధప్రయోజికా లక్షణా జహల్లక్షణా- యథా- గంగాయాంఘోష ఇత్యత్ర గంగాపదశక్యప్రవాహసంబంధస్యతీరేసత్త్వాత్తాదృశశక్యసంబంధరూపలక్షణాజ్ఞానాద్గంగాపదాత్తీరోపస్థితిః- లక్ష్యతావచ్ఛేదకరూపేణ లక్ష్యశక్యోభయబోధప్రయోజికాలక్షణాఽజహల్లక్షణా-యథాకాకేభ్యోదధిరక్ష్యతామిత్యత్రకాకపదస్యదధ్యుపఘాతకేలక్షణాలక్ష్యతావచ్ఛేదకదధ్యుపఘాతకత్వే

నరూపేణదధ్యుప ఘాతుకానాం కాక బిడాల కుక్కుటాదీనాంశక్య లక్ష్యాణాంసర్వేషాం బోధాత్ - శక్యతావచ్ఛేదకపరిత్యాగేనవ్యక్తిమాత్రబోధప్రయోజికా జహదజహల్లక్షణా-యథాతత్త్వమసీత్యత్రసర్వజ్ఞత్వకించిద్జ్ఞత్వపరిత్యాగేనవ్యక్తిమాత్ర బోధనాజ్జహదజహల్లక్షణా - ఇయంచలక్షణాజీవ బ్రహ్మణోరైక్యం బ్రువతాంవేదాంతినాంసిద్ధాంతరీత్యా - ఆకాంక్షేతి- అవ్యవహితోత్తరత్వాదిసంబంధేన యత్పదప్రకారకజ్ఞాన వ్యతిరేకప్రయుక్తోహి యాదృశశాబ్దబోధాభావస్తాదృశశాబ్ద బోధేతత్పదేతత్పదవత్త్వ మాకాంక్షా - యథాఘటమిత్యాదిస్థలే ఽవ్యవహితోత్తరత్వాది

రసంకేతశ్శక్తిః। ఆకాంక్షాయోగ్యతాసన్నిధిశ్చవాక్యార్థజ్ఞానహేతుః। పదస్యపదాంతరవ్యతిరేకప్రయుక్తాన్వయాననుభావకత్వమాకాంక్షా। అర్థాబాధోయోగ్యతా। పదానామవిలంబేనోచ్చారణంసన్నిధిః। ఆకాంక్షాదిరహితంవాక్యం నప్రమాణం। యథాగౌరశ్వఃపురుషోహస్తీతి వాక్యంనప్రమాణం। ఆకాంక్షావిరహాత్ ॥ అగ్నినాసించతీతివాక్యంనప్రమాణం। యోగ్యతావిరహాత్ ।ప్రహరేప్రహరేఽసహోచ్చారి

సంబంధేన అంపదంఘటపద వదిత్యాకారకాం పదవిశేష్యక ఘటపదప్రకారకజ్ఞానసత్త్వేఘటీయ్యం కర్మత్వ మితిబోధో జాయతే అమ్ ఘట ఇతి విపరీతోచ్చారణేతు తాదృశ జ్ఞానాభావాత్తాదృశశాబ్దబోధో నజాయతేఽతస్తాదృశాకాంక్షాజ్ఞానంశాబ్దబోధేకారణం- అర్థాబాధ ఇతి - బాధాభావోయోగ్యతేత్యర్థః - అగ్నినాసించతీత్యత్ర సేకకరణత్వస్య జలధర్మస్యవహ్నౌ బాధనిశ్చయ సత్త్వాన్న తాదృశవాక్యాచ్ఛాబ్దబోధః - సన్నిధిన్నిరూపయతి - అసహోచ్చరితానీతి - అసహోచ్చరితాని

శంకెనోచ్చరితాని - వైదికమితి - వేదవాక్యమిత్యర్థః - ఇదముపలక్షణం వేదమూలకస్మృత్యాదీన్యపి గ్రాహ్యాణి - లౌకికమితి - వేదవాక్యభిన్నమిత్యర్థః - ఇతి శబ్దపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః.

యథార్థానుభవన్నిరూప్యాయథార్థానుభవం విభజతే - సంశయేత్యాదినా - ఏకేతి - ఏకధర్మావచ్ఛిన్నవిశేష్యకభావాభావప్రకారక

తానిగామానయేత్యాదిపదానిన ప్రమాణం । సాన్నిధ్యాభావాత్ । వాక్యం ద్వివిధం । వైదికం లౌకికం చేతి । వైదికమీశ్వరోక్తత్వాత్సర్వమపి ప్రమాణం । లౌకికం త్వాప్తవాక్యం ప్రమాణం । అన్యదప్రమాణం । వాక్యార్థజ్ఞానం శాబ్దజ్ఞానం । తత్కరణం శబ్దః । ఏవం యథార్థానుభవో నిరూపితః ॥ ఇతిశబ్దపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః॥

అయథార్థానుభవస్త్రివిధః । సంశయవిపర్యయతర్కభేదాత్ । ఏకస్మిన్ధర్మిణి విరుద్ధనానాధర్మవైశిష్ట్యజ్ఞానం సంశయః । యథా స్థాణుర్వా పురుషో వేతి । మిథ్యాజ్ఞానం విపర్యయః । యథా శుక్తావిదం రజతమితి । వ్యాప్యారోపేణ వ్యాపకారోపస్తర్కః । యథా యది వహ్నిర్నస్స్యాత్తర్హి ధూమో

జ్ఞానం సంశయ ఇత్యర్థః - భావద్వయకోటిక సంశయాప్రసిద్ధేః - స్థాణుర్వేత్యాదౌ స్థాణుత్వస్థాణుత్వాభావపురుషత్వపురుషత్వాభావకోటికసంశయ ఏవార్థః - మిథ్యాజ్ఞానమితి - అయథార్థజ్ఞానమిత్యర్థః - విపర్యయో నామ భ్రమః - వ్యాప్యారోపేణేతి - తర్కే - వ్యాప్యస్య వ్యాపకస్య చ బాధనిశ్చయః కారణం - అన్యథేష్టాపత్తిదోషేణ తర్కానుత్పత్తేః - సుఖ

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

న్నిరూపయతి - సర్వేషామితి - ఇతరేచ్ఛానధీనేచ్ఛావిషయత్వమితినిష్కర్షః - యథా ప్రకృతే ఘటోఽనుకూల ఇత్యాకారకానుకూలత్వప్రకారకజ్ఞానవిశేష్యత్వస్య ఘటాదావపి సత్త్వాత్తత్రాతివ్యాప్తేః - సుఖేచ్ఛాధీనే భోజనాదావతివ్యాప్తివారణాయేతరేచ్ఛానధీనేతీచ్ఛావిశేషణం - సుఖేచ్ఛాతు సుఖత్వప్రకారకజ్ఞానజన్యైవ - దుఃఖం న్నిరూపయతి ప్రతికూలేతి - అత్రాపీతరద్వేషానధీనద్వేషవిషయత్వమితినిష్కర్షః - ద్వేషవిషయత్వమాత్రోక్తౌ సర్పాదావతివ్యాప్తిస్తత్రాపి ద్వేషవిషయత్వసత్త్వాదతస్తత్రాతివ్యా

పినస్యాదితి। స్మృతిరపిద్వివిధా యథార్థా యథార్థా చేతి। ప్రమాజన్యా యథార్థా। అప్రమాజన్యా అయథార్థా। సర్వేషామనుకూలతయా వేదనీయ్యం సుఖం। ప్రతికూలతయా వేదనీయ్యం దుఃఖం। ఇచ్ఛా కామః। క్రోధో ద్వేషః। కృతిః ప్రయత్నః। విహితకర్మజన్యో ధర్మః। నిషిద్ధకర్మజన్యోఽధర్మః। బుద్ధ్యాదయోఽష్టావాత్మమాత్రగుణాః। బుద్ధీచ్ఛాప్రయత్నా నిత్యా అనిత్యాశ్చ। నిత్యా ఈశ్వరస్య। అనిత్యా జీవస్య। సంస్కారస్త్రివిధః। వేగో భావనా స్థితస్థాపకశ్చేతి। వేగః పృథివ్యాదిచతుష్ట

ప్తివారణాయేతరద్వేషానధీనేతి ద్వేషవిశేషణం - సర్పజన్యదుఃఖాదౌ ద్వేషాత్సర్పే ద్వేష ఇతి సర్పద్వేషస్య సర్పజన్యదుఃఖద్వేషజన్యత్వాదన్యద్వేషాజన్యద్వేషవిషయత్వరూపలక్షణస్య సర్పాదౌ నాతివ్యాప్తిః - ఫలేచ్ఛా ఉపాయేచ్ఛాం ప్రతి కారణమతః ఫలేచ్ఛావశాదుపాయేచ్ఛా భవత్యేవం ఫలద్వేషాదుపాయద్వేషః - ధర్మాధర్మౌ నిరూపయతి - విహితేత్యాదినా - వేదవిహితేత్యర్థః - నిషిద్ధేతి - వేదనిషిద్ధేత్యర్థః - భావనాం లక్షయతి - అనుభవేతి - అనుభవజన్యత్వే సతి స్మృతిహేతుత్వం భావనాయా లక్షణం - అత్రానుభవజన్యత్వే సతీతి విశేషణానుపాదానే ఆత్మమనస్సం

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

యోగేతివ్యాప్తిరాత్మమనస్సంయోగస్యజ్ఞానమాత్రం ప్రత్యసమవాయి
కారణత్వేనస్మృతిం ప్రత్యపికారణత్వా దతస్తదుపాదానమాత్మమనస్సం
యోగస్యానుభవజన్యత్వా భావాన్నాతివ్యాప్తిస్తావన్మాత్రేకృతేనుభవ
ధ్వంసేతివ్యాప్తిఃధ్వంసం ప్రతిస్వ ప్రతియోగినఃకారణత్వేనానుభవధ్వం
సస్యాప్యనుభవజన్యత్వా దతస్స్మృతిహేతుత్వోపాదానమనుభవధ్వంసె
స్మృతిహేతుత్వా భావాన్నాతివ్యాప్తిః-నన్వత్రవిశిష్టబుద్ధిం ప్రతివిశేషణ
జ్ఞానస్యకారణతాసకలతాంత్రికమతసిద్ధాయథాదండవిశిష్టబుద్ధిం ప్రతిదండ
జ్ఞానంకారణందండవిశిష్టబుద్ధిర్నామదండ ప్రకారకజ్ఞానఃతథాచదండ ప్ర
కారకబుద్ధిత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతిదండజ్ఞానత్వే నకారణత్వమిత్యాపతితం దండ
ప్రకారకబుద్ధిర్దండీపురుష ఇత్యాకారకబుద్ధిస్తత్రదండజ్ఞానంకారణంన

యమనోవృత్తిః। అనుభవజన్యాస్మృతిహేతుర్భావనా। ఆ
త్మమాత్రవృత్తిః। అన్యథాకృతస్యపునస్తాదవస్థాపాదకస్థిత
స్థాపకః। కటాదిపృథివీమాత్రవృత్తిః। చలనాత్మకంకర్మ।ఊ

హిదండమజానానఃపుమాన్దండీపురుష ఇతి ప్రత్యేతి ఏవంచయత్రాయం
దండఇతిప్రత్యక్షంజాతంతదనంతరందండీపురుష ఇత్యాకారక ప్రత్యక్షము
త్పన్నంతత్రదండీపురుషఇత్యాకారక ప్రత్యక్షేతివ్యాప్తిస్తద్ధిస్వావ్యవహి
తపూర్వక్షణోత్పన్న దండజ్ఞానాత్మకానుభవజన్యంజనిష్యమాణేదండీపు
రుష ఇత్యాకారకస్మరణేకారణంచస్మృతింప్రత్యనుభవస్య కారణత్వాత్
తథాచానుభవజన్యత్వేసతిస్మృతిహేతుత్వరూపభావనాలక్షణస్య యథో
క్తదండీపురుషఇత్యాకారకానుభవేవిద్యమానత్వా దతివ్యాప్తిరితిచెన్న- అ
త్రబ్రూమః - అనుభవజన్యత్వం అనుభవనిష్ఠకారణతానిరూపితకార్యతా
శ్రయత్వంతత్రకారణతాయామనుభవత్వావచ్ఛిన్నత్వంనివేశ్యతేతథాచ

అనుభవత్వావచ్ఛిన్నకారణతానిరూపితకార్యతాశ్రయత్వమనుభవజన్యత్వ
మితిఫలితమతో నోక్తాతివ్యాప్తిస్తథాహిదండప్రకారకబుద్ధిత్వావచ్ఛి
న్నకార్యతానిరూపితదండజ్ఞాననిష్ఠాయాః కారణతాతస్యాంనదండానుభవ
త్వమవచ్ఛేదకందండానుభవాద్దండస్మరణాదపిదండప్రకారకబుద్ధేరు
త్పత్తేరతోదండప్రకారకబుద్ధిత్వావచ్ఛిన్నం ప్రత్యనుభవస్మరణసాధారణ
దండజ్ఞానత్వేనైవదండజ్ఞానస్య కారణతాయాస్స్వీకరణీయత్వేన దండ
జ్ఞానత్వస్యైవతదవచ్ఛేదకత్వాత్తథాచానుభవత్వావచ్ఛిన్నకారణ
తానిరూపితకార్యతాశ్రయత్వస్యయథోక్తప్రత్యక్షానుభవేఽభావాన్నా
తివ్యాప్తిః - భావనాయాంతు లక్షణమిదంవర్తతే తథాహి - అనుభవేనై
వభావనాఖ్యసంస్కారోత్పత్త్యా భావనాత్వావచ్ఛిన్నం ప్రత్యనుభవస్యా

ర్ధ్వదేశసంయోగహేతురుత్క్షేపణం। అధోదేశసంయోగ
హేతురపక్షేపణం। శరీరసన్నికృష్టసంయోగహేతురాకుంచ
నం। విప్రకృష్టసంయోగహేతుః ప్రసారణం। అన్యత్సర్వం

నుభవత్వేనైవకారణతయాభావనాత్వావచ్ఛిన్నకార్యతానిరూపితానుభవ
నిష్ఠాయాః కారణతాయా మనుభవత్వ మవచ్ఛేదకమతోఽనుభవత్వావచ్ఛి
న్నకారణతానిరూపితకార్యతాశ్రయత్వంభావనాయాంవర్తత ఇతినాసం
భవః-నన్వేవంస్మృతిహేతుత్వవిశేషణవైయర్థ్యమాపద్యతేతద్ధ్వంసానుభవ
ధ్వంసేతివ్యాప్తివారణాయప్రాగుపాత్తన్నహియథోక్తానుభవజన్య
త్వవివక్షాయామనుభవధ్వంసేతివ్యాప్తిః ప్రసజ్యతే తథాహిధ్వంసత్వా
వచ్ఛిన్నంప్రతిప్రతియోగినః కారణత్వం ప్రతియోగిత్వేనరూపేణతత్రధ్వం
సత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతితత్తత్ప్రతియోగివ్యక్తేస్తద్వ్యక్తిత్వేనచకారణ
త్వమిత్యేవధ్వంసప్రతియోగినోఃకార్యకారణభావస్తథాచధ్వంసం సనిష్ఠ

కార్యతానిరూపితాయానుభవనిష్ఠాకారణతాతస్యాం ప్రతియోగిత్వమవ
చ్ఛేదకంతత్రస్వ్యక్తిత్వంచనత్వనుభవత్వమపీతిసిద్ధాంతాదన్యత్రదూషి
తత్వాత్తథాచానుభవత్వావచ్ఛిన్నకారణతానిరూపితకార్యతాశ్రయత్వ
రూపానుభవజన్యత్వవిరహేణైవాతివ్యాప్తివారణసంభవాత్కృతంస్మృ
తిహేతుత్వవిశేషణేనేతి చెన్న స్మృతావతివ్యాప్తివారణాయైవ తద్విశేష
ణప్రవేశాత్తథాహిస్మృతిం ప్రత్యనుభవ ఏవకారణం నతుస్మృతిరప్యతో
ఘటస్మృతిత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతిఘటానుభవస్య ఘటానుభవత్వేనైవకార
ణత్వంనతు ఘటజ్ఞానత్వేనతథాచ ఘటస్మృతినిష్ఠకార్యతా నిరూపితాయా
ఘటానుభవ నిష్ఠాకారణతాతస్యాంఘటానుభవత్వ మవచ్ఛేదకం తేనాను
భవత్వావచ్ఛిన్నకారణతానిరూపితకార్యతాశ్రయత్వస్యస్మృతౌ విద్యమా

గమనం। నిత్యమేకమనేకానుగతంసామాన్యం। పరంసత్తా।అ
పరంద్రవ్యత్వాది।నిత్యద్రవ్యవృత్తయోవ్యావర్తకావిశేషాః।

నత్వాదతివ్యాప్తివారణాయ స్మృతిహేతుత్వ ముక్తం నహిస్మృతిస్స్మృ
తిహేతురతోనతత్రాతివ్యాప్తిరిత్యలంపల్లవతల్లజకల్పానల్పజల్పనేన - సా
మాన్యన్నిరూపయతి నిత్యమేకమితి - నిత్యత్వేసత్యనేకసమవేతత్వం సా
మాన్యలక్షణం-నిత్యత్వానుపాదానే సంయోగాదావతివ్యాప్తిస్తత్రా
ప్యనేకసమవేతత్వసత్వాత్తద్వారణాయ నిత్యత్వ విశేషణం- అనేకసమ
వేతత్వానుపాదానే ఆకాశాదావతివ్యాప్తిస్తద్వారణాయానేకసమ
వేతత్వ విశేషణం - అనేకత్వానుపాదానే జలపరమాణురూపాదావతి
వ్యాప్తిరతోనేకేతి - నిత్యద్రవ్య వృత్తయ ఇతి- నిత్య ద్రవ్యేషు పరమాణ్వా
దిషువర్తమానాః అతఏవవ్యావర్తకా ఇతరభేదాను మితిహేతవః నిత్య
ద్రవ్యవృత్తిత్వరూపపక్షధర్మతాప్రయోజ్యేతరభేదానుమాపకతాశ్చా

లిన ఇత్యర్థః - నిత్యద్రవ్యనిష్ఠవిశేష్యతానిరూపితైకమాత్రవృత్తిభేదానుమితిజనకతావచ్ఛేదకప్రకారతాశ్రయత్వం విశేషాణాం లక్షణమితి భావః - పార్థివపరమాణౌ జలాదిభేదానుమాపకగంధేతివ్యాప్తివారణాయ ఏకమాత్రవృత్తిత్వం భేదవిశేషణం - ఘటాదౌతదితరభేదానుమాపకే తద్రూపాదావతివ్యాప్తివారణాయ నిరూపితాంతం ప్రకారతావిశేషణం - ఏతేన వ్యావర్తకా ఇత్యస్య నిత్యద్రవ్యవిశేష్యకేతరభేదానుమితిప్రయోజకా ఇత్యర్థకతయా లక్షణపరత్వేన సాఫల్యేపి నిత్యద్రవ్యవృత్తయ ఇతి విఫలమేవ స్వరూపాఖ్యానస్యాపి కౢప్తత్వాదితి ప్రత్యుక్తం - యయోర్మ

నిత్యసంబంధస్సమవాయః। అయుతసిద్ధవృత్తిః। యయోర్మధ్యే ఏకమవినశ్యదవస్థమపరాశ్రితమేవావతిష్ఠతే తావయుతసిద్ధౌ। యథా అవయవావయవినౌ। గుణగుణినౌ। క్రియాక్రియావంతౌ। జాతివ్యక్తీ। విశేషనిత్యద్రవ్యే చేతి। అనాదిస్సాంతః ప్రాగభావః। ఉత్పత్తేః పూర్వం కార్యస్య। సాదిరనంతః ప్రధ్వంసాభావః। ఉత్పత్తేరనంతరం కార్యస్య। త్రైకాలికసంసర్గాభావోత్యంతాభావః। యథా భూతలే ఘటో

ధ్య ఇతి - యన్నిష్ఠకాలనిరూపితాధేయతాసామాన్యం యదవచ్ఛిన్నం తదుభయాన్యతరత్వమయుతసిద్ధత్వమిత్యర్థః - త్రైకాలికేతి - ప్రాగభావాప్రతియోగిత్వే సతి ధ్వంసాప్రతియోగిత్వే సత్యన్యోన్యాభావభిన్నత్వే సత్యభావత్వమత్యంతాభావస్య లక్షణం - ధ్వంసప్రాగభావాన్యోన్యాభావాకాశాదీనాం వారణాయ యథాక్రమం విశేషణోపాదానం - వస్తుతస్తు సంసర్గాభావత్వం తాదాత్మ్యభిన్నసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావత్వం - ధ్వంసప్రాగభావయోశ్చ నసంసర్గావచ్ఛిన్నప్రతియో

గితాకత్వమితి తేనైవతద్వారణే త్రైకాలికేతి స్వరూపాఖ్యానమేవేతిబోధ్యం. తాదాత్మ్యేతి అభావత్రయ వారణాయ విశేషణం - ఘటాభావ వాన్నేతి ప్రతీతివిషయఘటాదివారణాయవిశేష్యం - ననుసాదృశ్యాదీనామతిరిక్తప దార్థానామనిరూపణేనన్యూనతేత్యత ఆహ సర్వేషామితి-తద్భిన్నత్వ విశిష్టత ద్గతభూయోధర్మరూపసాదృశ్యస్యాపి ఘటపటాదిరూపత్వే ననాతిరిక్తత్వ మేవమన్యేషామప్యూహ్యం కాణాదేతి-కణాదస్యేదం కాణాదం కాణాదన్యా యమతే ఇతి ద్వంద్వగర్భకర్మధారయః కణాదప్రోక్తగౌతమప్రోక్తమతయో

నాస్తీతి। తాదాత్మ్యావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావోऽన్యో
న్యాభావః। యథాఘటః పటోనభవతీతి॥ సర్వేషామపిపదా
ర్థానామ్ముక్తేష్వేవాన్తర్భావాత్సప్తైవపదార్థాఇతిసిద్ధం॥ కా
ణాదన్యాయమతయోర్బాలవ్యుత్పత్తిసిద్ధయే। అన్నంభట్టే
నవిదుషారచితస్తర్కసంగ్రహః॥ ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

ఇతితర్కసంగ్రహస్సమాప్తః,

రీతియావత్-కాణాదన్యాయాభిన్నతద్ద్వయవిషయకబాలసమవేతాభిన్న వ్యుత్పత్తిసిద్ధిప్రయోజకాన్నంభట్టాభిన్నవిద్వన్నిష్ఠభూతకాలీనకృతివి షయాభిన్నస్తర్కసంగ్రహాఖ్యగ్రంథఇత్యన్వయబోధః - కృష్ణావలంబితో గాఃపుపోష గోవర్ధనస్తమభ్యర్చ్య। విపులాభీరసభాజనజనితబుధం. గ్ర స్తవాభిరచనాభిః- ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

ఇతితర్కసంగ్రహవ్యాఖ్యాన్యాయబోధినాఖ్యా-

సంపూర్ణా-

శ్రీరస్తు.

నీలకంఠప్రకాశసహితతర్కసంగ్రహదీపికాప్రారంభః.

వందే గురుంశివం సాంబం దక్షిణా మూర్తిమవ్యయం। యద్వందనేన మందోఽపివిందేద్గురుస మానతాం॥ ప్రారిప్సితగ్రంథస్యనిర్విఘ్నపరిసమాప్తి యేసమాచరితంమంగళమీశ్వరనత్యాత్మకంశిష్యశిక్షాయై నిబధ్నన్ చికీర్షితం ప్రతిజానీతే।విశ్వేశ్వరమితి। గిరాంగురుంనిఖిలవిద్యానాము పదేష్టారం।ఇదముపేశ్వరేవి శేషణం-గిరంగురుమితి పాఠేతుసరస్వతీంవిద్యాగురుంచప్రణిప

విశ్వేశ్వరంసాంబమూర్తిం ప్రణిపత్య గిరాంగురుం।
టీకాం శిశుహితాం కుర్వే తర్కసంగ్రహదీపికాం।

చికీర్షితస్యగ్రంథస్యనిర్విఘ్నపరిసమాప్త్యర్థంశిష్టాచారానుమితశ్రుతిబోధితకర్తవ్యతాకమిష్టదేవతానమస్కారాత్మకం మంగళంశిష్యశిక్షాయై గ్రంథతోనిబధ్నన్ చికీర్షితం ప్రతిజానీతే। నిధాయేతి। ననుమంగళస్యసమాప్తిసాధనత్వంనాస్తి మంగళేకృతేఽపికిరణావళ్యాదావసమాప్త్యదర్శనాన్మంగళాభావేఽపికాదంబర్యాదౌసమాప్తిదర్శనాచ్చాన్వయ

త్యేత్యథో-బోధ్యః-స్వగ్రంథస్యేతరగ్రంథేనాగతార్థతాందర్శయతి। శిశుహితామితి। తర్కసంగ్రహదీపికాంతర్కసంగ్రహార్థప్రకాశికాం। ఆచరితస్యమంగళస్యతన్నిబంధనస్యచ ఫలం దర్శయతి। చికీర్షితస్యేత్యాదినా-ననుసమాప్తింప్రతి మంగళస్యకారణతాస్యాచ్చేత్తదాతదాచరణందజ్యతేసైవ నసంభవతీత్యాశంకతే వ్యభిచారాదితి।అన్వయవ్యతిరేకవ్య

చారజ్ఞానరూపప్రతిబంధకసత్త్వాన్నియతాన్వయవ్యతిరేకసహచారనిశ్చయ రూపకారణాసంభవేనన కారణత్వనిశ్చయ ఇత్యభిసంధిః- సమాప్త్యభావ ఇతి । అతో నవ్యభిచార ఇత్యనేనాన్వయః- విఘ్నన్యూనసంఖ్యాకస్య బలవత్తరస్య వా మంగళస్య విఘ్ననిరసనద్వారా సమాప్తిసాధనత్వేన తాదృశమంగళాభావాన్నాన్వయవ్యభిచార ఇతి భావః- బహిరేవేతి । జన్మాంతర ఏవేత్యర్థః అతః కుతశ్చిద్గ్రంథకర్తుర్నాస్తికత్వేపి నక్షతిః । అత ఇతి । తాదృశమంగళస్య విఘ్నధ్వంసద్వారా సత్త్వాన్న వ్యతిరేకవ్యభిచార ఇత్యర్థః ఏవం చ కారణత్వం సిధ్యతీతి భావః- పరే తు అతః ఉక్తహేతుద్వయాత్ నవ్యభిచారో నాన్వయవ్యతిరేకవ్యభిచార ఇత్యాహుః- మణికృతస్తు మంగళస్య విఘ్నధ్వంస ఏవాన్వయ

వ్యతిరేకాభ్యాం వ్యభిచారాదితి చేన్న । కిరణావళ్యాదావిఘ్న
బాహుళ్యాత్సమాప్త్యభావః కాదంబర్యాదౌ గ్రంథాద్బహి
రేవ మంగళం కృతమతో న వ్యభిచారః । నను మంగళస్య కర్త
వ్యత్వే కిం ప్రమాణమితి చేన్న శిష్టాచారానుమితశ్రుతేరేవ ప్ర

లం సమాప్తిస్తు సామగ్రీవశాదేవేత్యాహుః- ఏతత్తత్త్వమస్మదీయచింతామణివ్యాఖ్యాయామనుసంధేయం- మంగళస్య శ్రుతిబోధితకర్తవ్యతాకత్వం వ్యవస్థాపయితుం శంకతే । నన్వితి- అనుమితశ్రుతేరేవేతి । అత్రాయమాశయః- శ్రుతేర్వేదబోధితకర్తవ్యతాకత్వరూపవక్ష్యమాణవిధేయకోటిప్రవిష్టత్వేపి తదంతర్భావేణ విధేయత్వమభ్యుపగమ్యతే తచ్ఛ్రుతేరనుమితేః ప్రాక్ప్రసిద్ధత్వాత్ - ఏతేన వహ్న్యాదిసాధ్యకానుమితివిషయతామాదాయ వహ్నిత్వాదికమనుమితమితి వ్యవహారాభావేన శ్రుతావనుమితత్వవ్యవహారః కథమితి శంకా నిరస్తా శ్రుతావిధేయత్వాభ్యుపగమేన తాదృశవ్యవహారే బాధకాభావాత్ - ఏవకారోవ్యర్థకః తేన మంగళం కర్తవ్యం సమాప్తిఫలకే

త్వాదిత్యనుమానరూపప్రమాణాంతరసత్త్వేపి నక్షతిః-అన్యేతు స్వబోధితకర్త
వ్యతాకత్వసంబంధేన శ్రుతేరేవ సాధ్యతా గ్రిమగ్రంథస్యాత్రైవ తాత్పర్యం
ఏవంచ శ్రుతేరనుమితత్వోపపత్తిరిత్యాహుః - అలౌకికేతి - విధిమంత్రారా
గాదిప్రాప్తభిన్నేత్యర్థః-అవిగీతేతి-ధర్మశాస్త్రావిరుద్ధేత్యర్థః-శిష్టేతి-వేదో
క్తత్వజ్ఞానేన వేదవిహితకర్మకారీత్యర్థః-వేదోక్తాహింసాకర్తరి బాద్ధేతి
వ్యాప్తివారణాయ తృతీయాంతం-ఆచారవిషయత్వాదితి-ఆచారః కృతిః త
తస్యావృత్త్యనియామకవిషయతాసంబంధేన హేతుతావివాదగ్రస్తేతి తద్వి
షయత్వస్య హేతుత్వానుథాపనం-యథాశ్రుతం హేతువిశేషణప్రయోజన
మాహ - భోజనాదావిత్యాదినా - అలౌకికావిగీతాచారవిషయత్వస్యైవప్ర

మాణత్వాత్ । తథాహి మంగళం వేదబోధితకర్తవ్యతాకమలౌ
కికావిగీతశిష్టాచారవిషయత్వాద్దర్శాదివత్ । భోజనాదౌ వ్య
భిచారవారణాయాలౌకికేతి । రాత్రిశ్రాద్ధాదౌ వ్యభిచార వార
ణాయావిగీతేతి । శిష్టపదం స్పష్టార్థం । నకుర్యాన్నిష్ఫలం కర్మేతి జ
లతాడనాదేరపి నిషిద్ధత్వాత్ । తర్క్యంతే ప్రతిపాద్యంత ఇతి
తర్కాః ద్రవ్యాదిపదార్థాస్తేషాం సంగ్రహస్సంక్షేపేణ స్వ

హేతుతాస్తు అశిష్టాచారవిషయేతాదృశ హేతోరసత్త్వేన వ్యభిచారాసంభ
వాదిత్యాశంకామిష్టాపత్త్యా పరిహరతి - శిష్టపదమితి - జలతాడనాదావశిష్ట
చారవిషయే తాదృశ హేతోరసత్త్వం స్ఫుటయతి - నకుర్యాదితి - స్వర్గాదిఫ
లేవ్యభిచారవారణాయ - ఆచారవిషయత్వేతి - విధేయతాఖ్యాచార విష
యత్వార్థకమితి సంక్షేపః - తర్కపదస్యారోపార్థకత్వభ్రమం వార
యితుం ద్రవ్యాదిసాధారణతర్కత్వం నిర్వక్తి । తర్క్యంత ఇతి - ఉపాదా
నరూపసంగ్రహస్య సంభవాదాహ - సంక్షేపేణేతి - స్వరూపకథనం

స్వరూపజ్ఞానానుకూలశబ్దః - ఏతావతా ద్రవ్యాదిపదార్థవిషయాః పదార్థతత్త్వావధారణం ప్రయోజనం సంబంధశ్చ ప్రతిపాద్యప్రతిపాదకభావః పదార్థతత్త్వావధారణకామోఽధికారీత్యనుబంధిచతుష్టయం ప్రేక్షావత్ప్రవృత్త్యంగం సూచితం - పష్టితత్త్వరుపభ్రమవారణాయాహ సుఖేనేతి - సుఖబోధరూపప్రయోజనస్యాన్యతస్సిద్ధత్వే నైతద్గ్రంథకరణప్రయోజనాకాంక్షానశామ్యతీత్యాశయేనావతారయతి - నన్వితి - తేషాం

రూపకథనం క్రియత ఇత్యర్థః। కస్మై ప్రయోజనాయేత్యత ఆహ - సుఖబోధాయేతి - సుఖేనానాయాసేన బోధః పదార్థజ్ఞానం తస్మా ఇత్యర్థః। నను బహుషు తర్కగ్రంథేషు సత్స్వపి కిమర్థమపూర్వోఽయం గ్రంథః క్రియత ఇత్యత ఆహ। బాలానామితి। తేషామతివిస్తృతత్వాద్బాలానాం బోధో న జాయత ఇత్యర్థః। గ్రహణధారణపటుర్బాలః నతు స్తనంధయః। కింకృత్వా క్రియత ఇత్యత ఆహ। నిధాయేతి। విశ్వేశం జగన్నియంతారం - హృది నిధాయ నితరాం స్థాపయిత్వా సదా తద్ధ్యానపరో భూత్వేత్యర్థః। గురూణాం విద్యాగురూణాం। వందనం నమస్కారం। విధాయ కృత్వేత్యర్థః। పదార్థాన్విభజతే ద్రవ్యేతి। పదస్యార్థః పదార్థ ఇతి వ్యుత్పత్త్యాఽభిధేయత్వం ప

భాష్యాదిగ్రంథానాం - మూలే సప్తపదార్థా ఇతి - ద్రవ్యత్వాదిరూపా యే సప్తోపాధయస్తదన్యతమవంతః పదార్థా ఇత్యర్థః - తత్ర సప్తత్వమపేక్షాబుద్ధివిశేషవిషయత్వం ఏవమగ్రిమగ్రంథస్యాపి పర్యవసానమవసేయం - నను సామాన్యధర్మజ్ఞానస్య విశేషజిజ్ఞాసాం ప్రతి హేతుత్వాత్సామాన్యలక్షణకథనానంతరమేవ విభాగో యుక్తః మూలే కథమాదౌ విభాగ ఇతి న్యూనతాం పరిహరతి। పదస్యేతి। పదస్యార్థోఽభిధేయ ఇతి వ్యుత్ప

త్వాత్పదసంబంధ్యభిధావిషయత్వస్య లాభేపి పదసంబంధిత్వాంశస్య వ్యావర్తకత్వాదాహ-అభిధేయత్వమితి-లక్షణాల్లభ్యత ఇతి శేషస్తథాచ నన్యూనతేతి భావః - విభాగాదేవేతి ॥ పదార్థత్వావాంతరధర్మపురస్కారేణ ధర్మిప్రతిపాదనాదేవేత్యర్థః - అధికసంఖ్యావ్యవచ్ఛేదార్థకత్వాదితి-తాదృశసంఖ్యానిషేధసిద్ధిఫలకత్వాదిత్యర్థః - ఉద్దేశ్యవిధేయభావస్థలె ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకే విధేయవ్యాప్యత్వభానమౌత్సర్గికమిత్యాశయేనాహ పదార్థత్వమితి । వ్యవచ్ఛేదార్థకత్వాదితి-ఏతద్రూపాపోయోరావ్యవచ్ఛేదో నిణ్ణ

[illegible]

దార్థసామాన్యలక్షణం । నను విభాగాదేవ సప్తత్వసిద్ధౌ సప్తగ్రహణం వ్యర్థమితి చేన్న అధికసంఖ్యావ్యవచ్ఛేదార్థకత్వాత్ । నన్వతిరిక్తః పదార్థః ప్రమితో వా న వా నాద్యః ప్రమితస్య నిషేధాయోగాన్న ద్వితీయః ప్రతియోగిప్రమితిం వినా నిషేధానుపపత్తేరితి చేన్న పదార్థత్వం ద్రవ్యాదిసప్తా

[illegible]

న్యతమత్వవ్యాప్యమితి వ్యవచ్ఛేదార్థకత్వాత్ । నను సప్తాన్యతమత్వం సప్తభిన్నభిన్నత్వమితి వక్తవ్యం సప్తభిన్నస్యాప్రసిద్ధ్యా కథం సప్తాన్యతమత్వవ్యాప్తినిశ్చయ ఇతి చేన్న ద్రవ్యాదిసప్తాన్యతమత్వం నామ ద్రవ్యాదిభేదసప్తకాభా

[illegible]

యస్తదర్థకత్వాదిత్యర్థః - సప్తభిన్నభిన్నత్వమితి - ద్రవ్యాదయో యే సప్తపదార్థాస్తద్భేదకూటవిశిష్టభిన్నత్వం వక్తవ్యమిత్యర్థః - ద్రవ్యాదిభేదసప్తకాభావవత్త్వమితి - ద్రవ్యాదిభేదానాం ప్రత్యేకం ప్రసిద్ధానాం సప్తానాం ప్రత్యేకసత్త్వేన తాదృశభేదసప్తకత్వావచ్ఛిన్నాభావస్య సర్వత్ర సత్త్వాన్న దోష ఇతి భావః - వస్తుతస్తు పదార్థత్వం ద్రవ్యాదిసప్తాన్యతమత్వవ్యాప్యమిత్యస్య పదార్థత్వం ద్రవ్యత్వాదిసప్తోపాధ్యన్యతమవత్త్వవ్యాప్యమిత్యర్థః తేన బహు

షుప్తకేషు సప్తాన్యత్వమత్వాప్రసిద్ధిశంకాతత్సమాధానపరస్యనను సప్తాన్యత మత్వమిత్యాదిగ్రంథస్యాసత్త్వేపినక్షతిరితిధ్యేయం-ఏవమగ్రేపీతిఏవంరీత్యాద్ర వ్యాణీత్యాదావపీత్యర్థః ద్రవ్యమితిజాత్యేకవచనం-మీమాంసకమతందూషయి తుముపన్యస్యతి - నన్విత్యాదినా - ప్రతీతిబలాత్సి) త్యత్రక ప్రతీతిబలాత్ తస్య ద్రవ్యత్వే నమానం ప్రమాణయతి-నీలరూపాధారత్వేతి సహ నాయో ననీలరూపవత్తరయేత్యర్థః-తేనకాలికాదిసంబంధేనతస్యాతిప్రసక్తత్వేపినక్ష

ఖవత్వ ఉతోద్దోషవిరహాదేవమగ్రేపి ద్రష్టవ్యం। ద్రవ్యం విభజతే।తత్రేతి। తత్ర ద్రవ్యాదిమధ్యే। ద్రవ్యాణినవైవే త్యన్వయః। కానితానీత్యతఆహ-పృథివీతి। ననుతమసోదశమ ద్రవ్యస్యవిద్యమానత్వాత్కథంనవద్రవ్యాణీతి। తథాహి। నీలంతమశ్చలతీత్యబాధితప్రతీతిబలాన్నీలరూపాధారత యాక్రియాధారతయాచతమసోద్రవ్యత్వంతావత్సిద్ధం। త త్రతమసోనాకాశాదిపంచకేఽన్తర్భావః రూపవత్త్వాత్।అతఏవ నవాయౌస్పర్శాభావాత్సదాగతిమత్త్వాభావాచ్చ।నాపితేజ

సి:-ఏవమగ్రేపిబోధ్యం-తత్ర ద్రవ్యత్వే సిద్ధేసత్యతిరిక్తత్వంవ్యవస్థాపయి తుం క్లృప్తద్రవ్యేష్వంతర్భావంనిరాచష్టే-తమస ఇత్యాదినా-అతఏవరూప వత్త్వాదేవ-నవాయావితి-అంతర్భావఇత్యనుషజ్యతే-సంబంధభేదాభిప్రాయే ణాహ-స్పర్శాభావాదితి-ఇదంధ్వంసప్రాగభావాధికరణేత్యంతాభావో నాంగీక్రియతఇతి ప్రాచీనమతాభిప్రాయేణ- అన్యథాసమవాయావచ్ఛిన్న స్పర్శసామాన్యాభావస్య దైశికవిశేషణతయోత్పత్తికాలావచ్ఛేదేన వాయావపిసత్త్వాద్వ్యభిచరితత్వాపత్తేః-వస్తుతస్తునిరవచ్ఛిన్నదైశికవి

శేషణతయా తస్య హేతుత్వమితి ధ్యేయం-విషమహేతుమభిధాయ సమవ్యా
ప్తంతమాహ-సదాగతీతి-సదాగతిర్విజాతీయక్రియా-ఉపసంహరతి తస్మాది
తి-క్లృప్తద్రవ్యేష్వనంతర్భావాదిత్యర్థః-తేజోభావరూపత్వాదితి - ప్రౌఢప్ర
కాశకతేజస్సామాన్యాభావరూపత్వాంగీకారాదిత్యర్థః -
అతస్తమోవత్యపి దేశే తేజఃపరమాణ్వాదిసత్త్వేన తేజస్సామాన్యాభావాభావే
పి న క్షతిః - త్ర్యణుకాది వారణాయ ప్రౌఢేతి దిక్-ఘటాదౌ వ్యభిచారవార
ణాయాలోకాసహకృతేతి-చక్షుర్గ్రాహ్యత్వం చక్షుర్జన్యలౌకికప్రత్య

సి భాస్వరరూపాభావాదుష్ణస్పర్శాభావాచ్చ।నాపి జలే శీ
తస్పర్శాభావాన్నీలరూపవత్త్వాచ్చ-నాపి పృథివ్యాం గంధా
భావాత్స్పర్శరహితత్వాచ్చ।తస్మాత్తమో దశమద్రవ్యమితి
చేన్న తమసస్తేజోభావరూపత్వాత్ తథాహి। తమో న రూ
పిద్రవ్యమాలోకాసహకృతచక్షుర్గ్రాహ్యత్వాదాలోకా
భావవత్।రూపిద్రవ్యచాక్షుషప్రమాయామాలోకస్య కా
రణత్వాత్తస్మాత్ప్రౌఢప్రకాశకతేజస్సామాన్యాభావస్త
మః।తత్ర నీలం తమశ్చలతీతి ప్రత్యయో భ్రమః।అతో నవద్రవ్యా

క్షవిషయత్వం తేన తమశ్చాక్షుషం తమో వా న ఘట ఇతి ఘటాదీనాముపనయ
స్యాదయాభావేఽపి న క్షతిః-విశేషాభావం దృష్టాంతయత్యాలోకాభావవదితి-
ఆలోకం వినా రూపవత్త్వేన తమోవిషయకచాక్షుషభ్రమోదయాదాహ-ప్ర
మాయామితి - కారణత్వాదితి - అన్యథాంధకారస్థఘటాదేశ్చాక్షుషత్వాప
త్తేరితి దిక్ - నను తమసోఽభావరూపత్వే తమసి రూపవత్త్వప్రతీతిః కథం
వత్త్వప్రతీతిశ్చ కథం అభావే రూపకర్మణోరభావాదిత్యత ఆహ - తత్రేతి-తమ
సోఽతిరిక్తత్వే నంతావయవత్వాత్ప్రాగభావాదికల్పనాగౌరవమత ఆవశ్యక

తేజోభావరూపత్వంసిద్ధ్యతీత్యపిబోధ్యం। ముక్తిసాధనీభూతపదార్థతత్త్వ జ్ఞానంలక్షణంవినానోపపద్యత ఇత్యత ఆహ - ద్రవ్యత్వేతి- సంయోగజనక తావచ్ఛేదకతయా ద్రవ్యత్వజాతిసిద్ధిరితిభావః-ననులక్షణలక్ష్యతావచ్ఛే దకయోరభేద ఇత్యత ఆహ - గుణవత్త్వమితి - ద్రవ్యసామాన్యలక్షణమితి- ఏవంచ సామాన్యధర్మకథనేననన్యూనతేతిభావః-దూషణత్రయరహితధర్మ స్యైవలక్షణస్యవక్ష్యమాణతయాతజ్జ్ఞానంవిశేషణీభూతదూషణత్రయరహి తత్వజ్ఞానంవినానసంభవతిదూషణత్రయరహితత్వజ్ఞానంతువిశిష్య దూషణ త్రయజ్ఞానాధీనం అభావబుద్ధింప్రతి ప్రతియోగితావచ్ఛేదకవిశిష్టప్రతి యోగిజ్ఞానస్యతంత్రత్వాదిత్యాశయేనదూషణత్రయందర్శయతి- లక్ష్యైక దేశావృత్తిత్వమితి- లక్ష్యతావచ్ఛేదకత్వాభిమతసంబంధేనకించిల్లక్ష్యావృ

త్తీతిసిద్ధం। ద్రవ్యత్వజాతిమత్త్వంగుణవత్త్వంవా ద్రవ్యసామాన్య లక్షణం। లక్ష్యైకదేశావృత్తిత్వమవ్యాప్తిర్యథాగోః కపిలత్వం అలక్ష్యేలక్షణస్యవర్తనమతివ్యాప్తిర్యథాగోశ్శృంగిత్వం। లక్ష్యమాత్రావృత్తిత్వమసంభవః। యథాగోరేకశఫవత్త్వం। ఏతద్దూషణత్రయరహితధర్మోలక్షణం। సఏవాసాధారణధ

త్తిత్వమిత్యర్థః-లక్ష్యమాత్రేతి-మాత్రపదంకృత్స్నార్థకంసంబంధవిశేషావచ్ఛిన్నలక్ష్యవృత్తిత్వసామాన్యాభావస్ఫోరకం। ఏకశఫవత్త్వమితి-నచాత్రాలక్ష్యవృత్తిత్వరూపాతివ్యాప్తేరపిసత్త్వాత్సంకర ఇతివాచ్యందుష్టసంకరోపిదోషాసంకర ఇతిన్యాయాత్ - ఏతద్దూషణత్రయరహిత ఇతిఉక్తదూషణాభావత్రయవిశిష్ట ఇత్యర్థః నన్వసాధారణధర్మోలక్షణమితి సిద్ధాంతః తస్మాత్కారణాత్కథం దూషణత్రయరహితోధర్మోలక్షణమిత్యత ఆహ-సఏవేతి-ఉచ్యత ఇతి-అభియుక్తైరితి శేషః

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

నను సాధారణ్యస్య లక్ష్యాలక్ష్యవృత్తితయా తదభావ రూపాసాధారణ్యస్యావ్యాప్త్యాదిదోషగ్రస్తధర్మేపిసత్వాత్కథందోష త్రయరహితఏవాసాధారణ ఇత్యాశంకాంపరిజిహీర్షురసాధారణత్వ మన్యాదృశంనిర్వక్తి-లక్ష్యతావచ్ఛేదకసమనియతత్వమితి-లక్ష్యతావచ్ఛేదక వ్యాపకత్వేసతిలక్ష్యతావచ్ఛేదకవ్యాప్యత్వమిత్యర్థః-అవ్యాప్త్యసంభవగ్ర స్తయోర్వారణాయసత్యంతం-అతివ్యాప్తస్యవారణాయవిశేష్యం-ధర్మప దంలక్షణఘటకసంబంధేనవ్యాపకత్వాదితాత్పర్యగ్రాహకమితిభావః అత్రేదంబోధ్యమేతద్దోషాఽసాధారణత్వస్యవిఘటకాఃఅతివ్యాప్త్యావ్యాప్య త్వస్యేతరయోశ్చవ్యాపకత్వస్యచభంగాత్-ఏతేషాందూషకతాబీజంలక్షణే

మ ఇత్యుచ్యతే। లక్ష్యతావచ్ఛేదకసమనియతత్వమసాధా రణత్వం। వ్యావర్తకస్యైవలక్షణత్వేవ్యావృత్తావభిధేయ త్వాదావతివ్యాప్తిరతస్తద్వారణాయతద్భిన్నత్వంధర్మవిశే

నేతరభేదసాధనేతివ్యాప్త్యావ్యభిచారఃఇతరయోశ్చభాగాసిద్ధిస్వరూపాసి ద్ధీఇతి-లక్ష్యతావచ్ఛేదకసమనియతత్వస్యలక్షణలక్షణత్వేలక్షణస్యవ్యావృత్తి రేవప్రయోజనమితిమతేవ్యావర్తకస్యైవలక్షణలక్షణలక్ష్యతయావ్యావృ త్త్యాదావతివ్యాప్తిరిత్యాశంకాంతన్మతానుసారేణనిరాకరోతి-వ్యావర్తక స్యైవేతి-ఇతరభేదానుమితిజనకస్యేత్యర్థః-ఇతరభేదవిధేయకానుమితిజనక తావచ్ఛేదకవిషయతావిశేషాశ్రయస్యేతియావత్-ఏతేనవ్యావర్తక త్వావచ్ఛేదః-లక్షణత్వేగవాదిలక్షణత్వే ఉక్తలక్షణలక్షణలక్ష్యత్వఇతియా వత్-లక్ష్యత్వేఇతిపాఠేత్వయమేవార్థోబోధ్యః-వ్యావృత్తావితి-గవాదీతర భేదగోత్వాదిరూపలక్ష్యతావచ్ఛేదకసమనియతత్వస్య అభిధేయత్వప్రమే యత్వాదౌపదార్థత్వసమనియతత్వస్యచసత్త్వేనాతివ్యాప్తివారణాయ

వ్యావృత్తిభిన్నత్వమభిధేయత్వాదిభిన్నత్వంచలక్షణానివేశనీయమిత్యర్థః యద్యపివ్యావృత్తేరపివ్యావహారికత్వస్య వక్ష్యమాణతయాతేనైవరూపేణవ్యావహారికత్వేనసంగ్రహసంభవాత్పృథగభిధానమనుచితం, తథాపిహేతుసాధ్యయోరైక్యేహేతుమత్తానిశ్చయకాలేసాధ్యసంశయరూపపక్షతాయాఅసత్త్వే ననానుమితిరితిప్రాచీనమతే ఇతరభేదస్యవ్యావర్తకత్వాభావేనతత్రాతివ్యాప్తిస్సిసాధయిషావిరహవిశిష్టసిద్ధ్యభావః పక్షతేతిసిద్ధాంతిమతేతు వ్యావృత్తేరపివ్యావర్తకత్వేనలక్ష్యతయాతత్ర లక్షణసంగమనస్యేష్టత్వేన నాతివ్యాప్తిరిత్యావేదయితుం పృథక్కథనమితిధ్యేయం

ననుకిమిదంనామలక్షణలక్షణలక్ష్యతావచ్ఛేదకం వ్యావర్తకత్వం - నతావత్సామాన్యతోభేదానుమాపకత్వం వ్యావృత్త్యభిధేయత్వాదేరపికించిత్కించిదుభయత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకభేదానుమాపకతయా తత్రాతివ్యాప్తికథనాసంగతేః సర్వేషామపి వ్యతిరేకిధర్మాణాం యత్కించిద్వ్యావర్తకతయా ఽసాధారణ్యాదిఘటకవైశిష్ట్యపకత్వాదివైయర్థ్యాపాతాచ్చ - నాపివిశిష్యతత్తద్ధర్మావచ్ఛిన్నేతరభేదానుమాపకత్వం - తథాసతి గోత్వావచ్ఛిన్నేతరభేదానుమాపకస్య సాస్నాదిమత్త్వస్య గోత్వసమనియతత్వం లక్షణమిత్యేవం రీత్యా విశిష్య తత్తల్లక్షణస్య వక్తవ్యతయాగోత్వాదిరూపలక్ష్యతావచ్ఛేదకసమనియతత్వస్య గోత్వావచ్ఛిన్నేతరభేదాదిరూపవ్యావృత్తావతివ్యాప్తేస్సంభవేఽప్యభిధేయత్వాదావతివ్యాప్త్యలగ్నకత్వాపత్తేర్గోత్వాది సమనియతత్వస్య తత్రాసత్త్వాదితిచేన్నైవం - సాస్నాదిమత్త్వం పక్షీకృత్య గోత్వావచ్ఛిన్నేతరభేదానుమాపకత్వే సాధ్యే విశేషవ్యాప్త్యావన్వయ దృష్టాంతాలాభేన యద్యద్ధర్మసమనియతం తత్తదవచ్ఛిన్నవ్యావర్తకమితి రీత్యా సామాన్యముఖేన

వ్యాప్తేరభ్యుపగంతవ్యతయా తత్ర సిద్ధసాధనా ప్రసిద్ధిభ్యామవ్యావర్త-
కయో వ్యావృత్త్యభిధేయత్వయోస్తత్తద్ధర్మసమనైయత్యరూప
ప్రకృతహేతోస్తత్తుల్యస్య వా హేతోస్సత్వేన ప్రకృత సాధ్యస్య తత్తుల్య-
స్య వా సాధ్యస్యాసత్వేన వ్యభిచారస్యాదత స్తద్దోష వారణాయ తత్తద్ధ-
ర్మావచ్ఛిన్నేతరభేదరూపవ్యావృత్తిభిన్నత్వమభిధేయత్వాదిభిన్న-
త్వంచ తాదృశలక్షణే నివేశనీయమిత్యభిప్రాయకోయం గ్రంథ ఇతి న పూ-
ర్వోక్తదోషావసరః - అధిక విచారస్త్వన్యత్రానుసంధేయః - నను ల-
క్షణస్య వ్యవహారోపి ప్రయోజనం తేనరూపేణ వ్యవహర్తవ్య జ్ఞానం వి-
నా తద్రూపావచ్ఛిన్న బోధకశబ్దరూప వ్యవహారాసంభవాదేవంచ వ్యా-
వహారిక లక్షణస్యాపి లక్ష్యతావచ్ఛిన్నత్వం నజ్ఞేయ మిత్యాహ - వ్యవ

క్షణం దేయః। వ్యవహారస్యాపి లక్షణ ప్రయోజనత్వేతన్నదే
యం వ్యావృత్తేరపి వ్యవహార సాధనత్వాత్। నను గుణవత్త్వం
న ద్రవ్యలక్షణమాద్యక్షణావచ్ఛిన్నఘటే ఉత్పన్నవినష్టను

హారస్యాపీతి - నను వ్యావృత్తావతివ్యాప్తివారణాయ తద్భిన్నత్వ మా-
వశ్యకం వ్యావృత్తేర్వ్యావహారికత్వాభావాదితిభ్రమం వారయతి - వ్యా-
వృత్తేరపీతి - అపినాభిధేయత్వాదిసంగ్రహః దృష్టాంతలాభాయ - నన్వా-
ద్యక్షణావచ్ఛిన్న ద్రవ్యే గుణవత్త్వస్యాసత్వేపి కాలాంతరావచ్ఛిన్నే తత్ర
తత్సత్వమక్షతమేవంచ గుణాశ్రయత్వలక్షణం సాధ్విత్యత ఆహ - ఉత్పన్న-
వినష్టేతి - యాదృశద్రవ్యారంభక సంయోగ జనక క్రియోత్పత్తితృతీయ-
క్షణేఽవయవాంతరే తాదృశ సంయోగ నాశికా క్రియాజాతా తాదృ-
శద్రవ్య ఇత్యర్థః - నవీనాః పునరసమవాయి కారణస్య కార్య సహభా-
వేన కారణతామవలంబ్యోత్పన్న వినష్టానంగీకుర్వంతి - గుణాదావతివ్యా-

గానర్హస్య మునేస్సమ్మతత్వాదితిభావః - పరమిత్యాది - సామాన్యలక్షణంతుమూలకృతైవవక్ష్యత ఇతినన్యూనతేతిధ్యేయం - సత్తాయాః- ద్రవ్యత్వాపేక్షయా ఽధికదేశవృత్తిత్వేనపరత్వమేవ ద్రవ్యత్వాదీనాంసత్తాతో ఽపరత్వంఘటత్వాదితఃపరత్వమితివివేకః - సమవాయస్య భేదోనాస్తీతి-నచసమవాయస్యాభేదేస్పర్శసమవాయవతివాయౌరూపవత్తాప్రతీతిస్స్యాదితిశంక్యం-రూపసమవాయసత్వేపిరూపాభావేనతథాప్రతీతేరభావాదితిదిక్- పృథివీలక్షణస్య ప్రాథమ్యేబీజమాహ - తత్రేతి - పృథివ్యా

పంచత్వవిరోధః। సామాన్యంవిభజతే।పరమితి। పరమధికదేశవృత్తిఅపరంన్యూనదేశవృత్తి।సామాన్యాదిచతుష్టయే జాతిర్నాస్తి। విశేషంవిభజతే నిత్యేతి। పృథివ్యాదిచతుష్టయపరమాణవఃఆకాశాదిపంచకంచనిత్యద్రవ్యాణి। సమవాయస్యభేదోనాస్తీత్యాహ-సమవాయస్త్వితి। అభావం విభజతే ప్రాగభావేతి।తత్రోద్దేశక్రమానుసారాత్ప్రథమంపృథివ్యాలక్షణమాహ। తత్రేతి। నామ్నాపదార్థసంకీర్తనముద్దేశః। ఉద్దేశక్రమేచసర్వత్రేచ్ఛైవనియామికా। ననుసురభ్యసురభ్యా

దిమధ్య ఇత్యర్థః - గంధసమవాయికారణతావచ్ఛేదకతయాపృథివీత్వజాతిసిద్ధిరితిబోధ్యం - నామ్నేతి - తృతీయార్థో ఽభేదస్సంకీర్తనే ప్రతిపాదకశబ్దేన్వేతి - తథాచవస్తుప్రతిపాదకనామమాత్రముద్దేశ ఇతిలక్షణంపర్యవస్యతి - అత్రఘట ఇతిపదేతివ్యాప్తివారణాయవస్తుపదంలక్షణీయ్యావస్తుపరం - లక్షణీయస్యపృథివ్యాదేస్సామాన్యతఃప్రతిపాదకప్రమేయపదేతివ్యాప్తివారణాయనామపదంలక్ష్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నపరం-లక్షణవాక్యేనామత్వసత్వాదతివ్యాప్తివారణాయ మాత్రపదమితి

ధ్యయం - అతస్థితిజన్యే। పరస్పరవిరోధేనేతి - సురభిగంధం ప్రత్యసురభి
గంధస్యాసురభిగంధం ప్రతి సురభిగంధస్య ప్రతిబంధక
త్వేనేత్యర్థః - ప్రతీత్యనుపపత్తిరితి - అతశ్చిత్రగంధ ఏవాప్రతిబధ్యస్స్వ
కార్య ఇతిభావః - అవయవగంధస్యేతి స్వాశ్రయసమవేతత్వసంబంధే
నేత్యర్థః - తుష్యతు దుర్జన ఇతి న్యాయేనాంగీకృత్యాహ - కించేతి - జల
త్వాదికమాదాయాతివ్యాప్తివారణాయ గంధసమానాధికరణేతి - స
త్తావారణాయ ద్రవ్యత్వాపరేతి ద్రవ్యత్వన్యూనవృత్త్యర్థకం - తేన ద్రవ్య

వయవారబ్ధద్రవ్యే పరస్పరవిరోధేన గంధానుత్పాదాదవ్యా
ప్తిః। నచ తత్ర గంధప్రతీత్యనుపపత్తిరితి వాచ్యం అవయవగం
ధస్యైవ తత్ర ప్రతీతిసంభవేన చిత్రగంధానంగీకారాత్ కించో
త్పన్నవినష్టఘటాదావవ్యాప్తిరితి చేన్న। గంధసమానాధిక
రణద్రవ్యత్వాపరజాతిమత్త్వస్య వివక్షితత్వాత్। నను జలా
దావపి గంధప్రతీతిరితి చేన్న అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం పృథివీగం
ధస్యైవ తత్ర భానాంగీకారాత్। నను కాలస్య సర్వాధార
తయా సర్వేషాం లక్షణానాం కాలేతివ్యాప్తిరితి చేన్న సర్వా
ధారతాప్రయోజకభిన్నసంబంధేన లక్షణసత్త్వస్య వివక్షిత

త్వవ్యుదాసః - గంధప్రతీతిరితి - సురభిజలమిత్యాది ప్రతీతిరిత్యర్థః - పృథివీ
గంధస్యేతి - స్వాశ్రయసంయుక్తత్వసంబంధేనేత్యర్థః - తత్ర జలాదౌ - య
థాశ్రుతగ్రాహీ శంకతే - నన్వితి - అనుగతరూపేణ లక్షణతాఘట
కసంబంధాన్నివేశ్య కాలాదావతివ్యాప్తిం వారయతి - సర్వాధారేతి - వ
స్తుతస్తు సమవాయాదీనాం సమవాయత్వాదినైవ సంసర్గతయా తేనైవరూ
పేణ తత్తత్సంబంధస్య తత్తల్లక్షణఘటకత్వం బోధ్యం - నిత్య పృథివీత్వాది

రూపలక్షణగతంనిత్యత్వాదికందర్శయతి నిత్యత్వమితి - ప్రకారాంతరే ణేతి । పృథివీమిత్యనుషజ్యతే - అత్ర నిత్యపృథివ్యాశ్శరీరేంద్రియభిన్నత్వ రూపవిషయలక్షణాక్రాంతత్వే నవిషయాంతర్గతత్వమితిపృథివ్యాస్త్రి విధత్వమతఏవమూలేపునస్త్రివిధేత్యుక్తిస్సంగచ్ఛతఇతిధ్యేయః - కేచిత్తు నిత్యపృథివ్యా ఏవత్రైవిధ్యందర్శయంతి: ఉద్దేశక్రమానుసారేణప్రథమతః శరీరలక్షణమాహ ఆత్మన ఇతి - ఆయతనమవచ్ఛేదకం - తథాచ మిలితం యాదృశంలక్షణంసంపన్నంతాదృశమాహ - యదవచ్ఛిన్నే ఇతి - సుఖదుఃఖ సాక్షాత్కారావచ్ఛేదకమితియావత్ - అత్రాంత్యావయవిత్వే సతీతివిశే షణందేయం - తేనపాదాదీనామవచ్ఛేదకత్వేఽపి నాతివ్యాప్తిః - శరీ

> త్వాత్ । పృథివీంవిభజతే । సాద్వివిధేతి । నిత్యత్వంధ్వంసాప్ర తియోగిత్వంఅనిత్యత్వంధ్వంసప్రతియోగిత్వం । ప్రకారాంతరే ణవిభజతే । పునరితి । ఆత్మనోభోగాయతనంశరీరం యద వచ్ఛిన్నాత్మనిభోగో జాయతేతద్భోగాయతనం । సుఖదుః ఖసాక్షాత్కారోభోగః । శబ్దేతరోద్భూతవిశేషగుణానాశ్ర

రత్వన్నజాతిఃపృథివీత్వాదినా సంకరాత్ తథేంద్రియత్వన్నజాతిరిత్యాశ యేనాహ - శబ్దేతరోద్భూతేతి - ఆత్మాదావతివ్యాప్తివారణాయసత్యంతం - శ్రోత్రేఽవ్యాప్తివారణాయశబ్దేతరేతి - చక్షురాదావిశేషగుణస్యానుద్భూ తరూపాదేస్సత్త్వే నావ్యాప్తివారణాయోద్భూతేతి - ఉద్భూతత్వన్నజా తిశ్శుక్లత్వాదినాసాంకర్యాత్ - నచశుక్లత్వాదివ్యాప్యంనానైవోద్భూత త్వమితి వాచ్యంచాక్షుషాదావుద్భూతరూపత్వాదినా. కారణత్వానుపపత్తేః - కింతుశుక్లత్వాదివ్యాప్యానుద్భూతత్వన్నానాతదభావకూటవత్త్వముద్భూ తత్వంతచ్చసంయోగాదావపీత్యతశ్శబ్దేతరోద్భూతగుణంసంయోగభా

చాయాసంభవ వారణాయ విశేషేతి - కాలాదావతివ్యాప్తివారణాయని
శేష్యదళం - తత్రైవాతివ్యాప్తివారణాయ జ్ఞానకారణేతి - ప్రాచీన మతేవి
షయేంద్రియావయవసంయోగస్య ప్రత్యక్షకారణతయా తదాశ్రయస్యేం
ద్రియావయవస్య నవీనమతే కాలాదౌ రూపాభావ ప్రత్యక్షే సన్నికర్షఘట
కతయా కారణీభూతచక్షుస్సంయోగాశ్రయస్య కాలాదేశ్చ వారణాయస
న్త్వదరి - నచాత్మాన్యత్వే సతీత్యనేనైవాత్మని వ్యభిచార వారణ సంభవే కింగు
రుతరశబ్దేతరోద్భూతవిశేషగుణేత్యాదివిశేషణేనేతి వాచ్యం తథాసతిచక్షు

యత్వే సతి జ్ఞానకారణమనస్సంయోగాశ్రయత్వమింద్రియ
త్వం। శరీరేంద్రియభిన్నో విషయః। ఏవంచ గంధవచ్ఛరీరం పా
ర్థివశరీరం గంధవదింద్రియం పార్థివేంద్రియం గంధవాన్వి
షయః పార్థివవిషయ ఇతి తత్తల్లక్షణం బోధ్యం- పార్థివశరీ
రం దర్శయతి । శరీరమితి । ఇంద్రియం దర్శయతీంద్రియమితి ।
గంధగ్రాహకమితి ప్రయోజనం। ఘ్రాణమితి సంజ్ఞా । నాసాగ్రే
త్యాశ్రయోక్తిః। ఏవముత్తరత్ర జ్ఞేయం। పార్థివవిషయం దర్శ
యతి । మృత్పాషాణాదీతి । అపాం లక్షణమాహ శీతేతి । ఉత్ప

మనస్సంయోగస్య జ్ఞానమాత్రం ప్రతి హేతుత్వాత్తత్రాతివ్యాప్తిరిత్యలంవి
స్తరేణ - ఏవంచేతి-తత్తదర్థస్య శరీరాదిసామాన్యలక్షణత్వేనేత్యర్థః - న
నుగంధవత్త్వనివేశేనైవ తల్లక్షణసామంజస్యే గంధగ్రాహకత్వ నివేశనమ
నుచితమేవంచేంద్రియం గంధగ్రాహకమితి మూలమనుచితమిత్యాశంకాం ని
రిజిహీర్షుస్తన్మూలం తత్ప్రయోజనకథనపురస్సరతయా వ్యాచష్టే - గంధ
గ్రాహకమితి - ఉత్తరత్ర ఇంద్రియం రసగ్రాహకమిత్యాదౌ - శీతస్పర్శస
మానాధికరణేతి - తత్ర విశేషణప్రయోజనం పూర్వోక్తరీత్యోహ్యం - ద

లత్వజాతిసిద్ధిస్తు స్నేహజనకతావచ్ఛేదకతయేతి ధ్యేయం - అన్యత్సర్వం పూర్వరీత్యేతి - నిత్యత్వాదికం జలశరీరాదిలక్షణం చ గన్ధవత్త్వస్థానే శీతస్పర్శవత్త్వన్నివేశ్య పృథివీనిరూపణోక్తరీత్యేత్యర్థః - ఏవమగ్రేఽప్యూహ్యం - మూలేఽబిన్ధనమితి - అద్భిరిన్ధనం దీపనం యస్యేత్యర్థః - భుక్తస్యాదనాదేః పరిణామః పరిపాకస్తత్ర హేతురిత్యర్థః - ఆకరజమితి - ఆకరః ఖనిస్తత్ర జాతమిత్యర్థః - సువర్ణస్య తైజసత్వం వ్యవస్థాపయితుం శఙ్కతే దీపికాయాం - నన్వితి పార్థివత్వసాధకం పీతత్వహేతుముక్త్వా తేజస్త్వాభావసాధకం హేతుమా

న్నవినష్టజలేఽవ్యాప్తివారణాయ శీతస్పర్శసమానాధికరణద్రవ్యత్వాపరజాతిమత్త్వం వివక్షితం । శీతం శిలాతలమిత్యాదౌ జలసంబన్ధాదేవ శీతస్పర్శభానమితి నాతివ్యాప్తిః । అన్యత్సర్వం పూర్వరీత్యా వ్యాఖ్యేయం । తేజసో లక్షణమాహ । ఉష్ణస్పర్శవదితి । ఉష్ణం జలమితి ప్రతీతేస్తైజససంయోగానువిధాయిత్వాన్నాతివ్యాప్తిః । విషయం విభజతే - భౌమేతి । నను సువర్ణం పార్థివం పీతత్వాద్గురుత్వాత్ హరిద్రావదితి చేన్న అత్యన్తానలసంయోగే సతి ఘృతాదౌ ద్రవత్వనాశదర్శనేన జలమధ్యస్థఘృతాదౌ తన్నాశాదర్శనేన చాసతి ప్రతిబన్ధకే పా

హ - గురుత్వాదితి - ఏతేన సువర్ణస్య తేజసో విజాతీయస్య పీతరూపం స్వీక్రియతే పీతం సువర్ణమిత్యాద్యబాధితప్రతీతిబలాదేవం చ తైజసత్వస్యానిర్బాధతయా పృథివీత్వం న సిధ్యతీతి కస్య చిద్భ్రాన్తిర్నిరస్తా గురుత్వస్యాప్రత్యక్షత్వేన తథావక్తుమశక్యత్వాదితి దిక్ - సువర్ణస్య పీతిమగురుత్వాశ్రయతోఽతిరిక్తత్వం వ్యవస్థాపయితుమనుమానేఽప్రయోజకశఙ్కావారణాయ కార్యకారణభావమనుకూలతర్కం వ్యవస్థాపయతి - అత్యన్తానలేతి । సువర్ణ

స్యేత్యాదిః- అనుమాన ప్రయోగస్త్విత్థమవసేయః - సువర్ణమపార్థివ మసతిప్రతిబంధకే అత్యంతానలసంయోగేసత్యనుచ్ఛిద్యమాన ద్రవత్వాధికరణత్వాద్యన్నైవంతన్నైవ యథాపృథివీ - జలమధ్యస్థఘృతాదావ్యభిచారవారణాయాసతి ప్రతిబంధక ఇతి - అగ్నిసంయోగాసమానాధికరణ ద్రవత్వవతిఘృతాదావ్యభిచారవారణాయాత్యంతానలసంయోగే సతీతి - ద్రవద్రవ్యాంతరసిద్ధావితి - అత్యంతానలసంయోగీ పీతిమాప్ర

థివద్రవత్వనాశాగ్నిసంయోగయోః కార్యకారణభావావధారణాత్సువర్ణస్యాత్యంతానలసంయోగేసత్యనుచ్ఛిద్యమానద్రవత్వాధికరణత్వేనపార్థివత్వానుపపత్తేఃపీతద్రవ్యద్రవత్వనాశప్రతిబంధకతయా ద్రవద్రవ్యాంతరసిద్ధౌనైమిత్తికద్రవత్వాధికరణతయాజలత్వానుపపత్తేః రూపవత్తయావాయ్వాదిష్వనంతర్భావాత్ తేజస్త్వసిద్ధిస్తస్యోష్ణస్పర్శభాస్వరరూపయోరుపష్టంభకపార్థివరూపస్పర్శాభ్యాంప్రతిబంధాదనుపలబ్ధిస్తస్మాత్సువర్ణంతైజసమితిసిద్ధం। వాయుంలక్షయతి। రూపరహితేతి। ఆకాశాదావతివ్యాప్తివారణాయ స్పర్శవానితి। పృథివ్యాదావతివ్యాప్తివారణాయరూపర

యః ద్రవత్వనాశప్రతిబంధక ద్రవద్రవ్యాంతరసంయుక్తః అత్యంతానలసంయోగేప్యనుచ్ఛిద్యమాన ద్రవత్వాధికరణత్వే సతి గురుత్వాజ్జలమధ్యస్థఘృతాదివదిత్యనుమానేనతత్సిద్ధిర్ద్రష్టవ్యా-జలాదికమాదాయార్థాంతరపర్యవసానం వారయతి - నైమిత్తికేతి - ననూష్ణస్పర్శభాస్వరరూపయోరుపలబ్ధ్యభావేనసువర్ణస్యతైజసత్వమనుపపన్నమిత్యత ఆహ - తస్యేతి - ప్రతిబంధాదితి - దశవిధయేత్యాదిః శరీరేతీతి- తథాచ ప్రాణస్య

విషయేంతర్భావ ఇతి భావః - స్థానభేదాదితి - హృది ప్రాణ ఇత్యాది శ్లోకోక్త స్థానభేదాదిత్యర్థః - స్వమతం దర్శయతి - స్పర్శానుమేయ ఇతి - అస్యోపలభ్యమానస్య స్పర్శస్యాశ్రయః పృథివీ న చేత్యన్వయః - చతుష్టయమితి - ఇదమాకాశాదిప్రత్యేకభేదసాధనాభిప్రాయేణ - సర్వత్రోపలబ్ధిప్రసంగాదితి స్పర్శస్యేత్యాదిః । ఆకాశాదీనాం విభుత్వాదితి భావః ప్రత్యక్షః బహిరిం

హింతేతి । ప్రాణస్య కుత్రాంతర్భావ ఇత్యత ఆహ । శరీరేతి । సఞ్చేతి । ఏక ఏవ ప్రాణః స్థానభేదాత్ ప్రాణాపానాదిశబ్దైర్వ్యపదిశ్యత ఇత్యర్థః । స్పర్శానుమేయో వాయుస్తథాహి । యోఽయం వాయౌ వాతి సత్యనుష్ణాశీతస్పర్శః ఉపలభ్యతే స క్వచిదాశ్రితః గుణత్వాద్రూపవన్న చాస్యాశ్రయః పృథివీ ఉద్భూతస్పర్శవత్త్వాత్పార్థివస్యోద్భూతరూపవత్త్వనియమాత్ । న జలతేజసీ, అనుష్ణాశీతస్పర్శవత్త్వాత్ । న విభుచతుష్టయం సర్వత్రోపలబ్ధిప్రసంగాత్ । న మనః పరమాణుస్పర్శస్యాతీంద్రియత్వాత్ । తస్మాద్యః ప్రతీయమానస్పర్శాశ్రయః స వాయుః । న చ వాయుః ప్రత్యక్షః ప్రత్యక్షస్పర్శాశ్రయత్వాద్ఘటవదితి చేన్న ఉద్భూతరూపవత్త్వస్యోపాధిత్వాద్యత్ర ద్రవ్యత్వే సతి బహిరింద్రియజన్యప్రత్యక్షత్వం తత్రోద్భూతరూపవత్త్వమితి సాధ్య

ద్రియజన్యప్రత్యక్షవిషయః - అనుద్భూతస్పర్శాశ్రయత్వగింద్రియే వ్యభిచారవారణాయ ప్రత్యక్షేతి - ఉపాధిత్వాదితి - తథా చ హేతావుపాధేర్వ్యభిచారేణ సాధ్యవ్యభిచారోన్నయనసంభవాన్న ప్రత్యక్షత్వసిద్ధిరితి భావః - నను తాదృశప్రత్యక్షత్వస్య గుణాదావపి సత్త్వాన్న తత్రోద్భూతరూపాభావేన సాధ్యావ్యాపకత్వాత్కథం తస్యోపాధిత్వమిత్యత ఆహ-

యత్రేతి - తథాచపక్షధర్మావచ్ఛిన్న సాధ్యవ్యాపకోయముపాధిరితి భావః
ఏవంప్రత్యక్షస్పర్శాశ్రయస్యాప్యుద్భూతరూపాభావేన ప్రత్యక్షత్వా
నంగీకారే - అప్రత్యక్షత్వాపత్తిరితి - ఉద్భూతరూపాభావాదితి భావః.
నను పరమాణుపుంజస్యైవ ఘటాదిరూపత్వే నాతిరిక్తావయవిసిద్ధిరిత్యా

వ్యాపకత్వం పక్షేసాధనావ్యాపకత్వం। నచైవం తత్ర
వారిస్థతేజసోప్యప్రత్యక్షత్వాపత్తిరిష్టత్వాత్తస్మాద్రూపర
హితత్వాద్వాయురప్రత్యక్షః॥ ఇదానీంకార్యరూపపృథివ్యాది
చతుష్టయస్యోత్పత్తివినాశక్రమఃకథ్యతే। ఈశ్వరస్యచికీర్షా
వశాత్పరమాణుషు క్రియాజాయతే - తతఃపరమాణుద్వయ
సంయోగేద్వ్యణుకముత్పద్యతే। త్రిభిర్ద్వ్యణుకైస్త్ర్య
ణుకముత్పద్యతే। ఏవంచతురణుకాదిక్రమేణమహతీపృథివీ
మహత్యఆపోమహత్తేజోమహాన్వాయురుత్పద్యతే। ఏవము
త్పన్నస్యకార్యస్యసంజిహీర్షావశాత్క్రియయాపరమాణు
ద్వయవిభాగేద్వ్యణుకనాశఇత్యేవంపృథివ్యాదినాశః। అస
మవాయికారణనాశాద్ద్వ్యణుకనాశస్సమవాయికారణనా
శాత్త్ర్యణుకనాశఇతిసంప్రదాయః॥ సర్వత్రాసమవాయి
కారణనాశాద్ద్రవ్యనాశఇతినవీనాః। కింపునః పరమాణుస
ద్భావేప్రమాణం।ఉచ్యతే। జాలసూర్యమరీచిస్థంసర్వతస్సూ

క్ష్మ పృథివ్యాదిచతుష్టయస్యనిత్యత్వానిత్యత్వాభ్యాంవిభాగకథనమనుప
న్నమిత్యాశంకాంవారయతి - ఇదానీమితి - పృథివ్యాదిచతుష్టయనిరూప
ణానంతరమిత్యర్థః - ద్వ్యణుకనాశ ఇత్యస్య పరమాణుద్వయసంయోగ
నాశఇత్యాదిః - సర్వత్రేతి - జన్యద్రవ్యసామాన్య ఇత్యర్థః - ఏకరీతిరేవ

చితేతిభావః - చాక్షుష ద్రవ్యత్వాదితి - చాక్షుషత్వేసతి ద్రవ్యత్వాదిత్య
ర్థః - రూపాదావాత్మని చవ్యభిచారవారణాయవిశేష్య విశేషణే - నచేదమ
ప్రయోజకమితిశంక్యంచాక్షుషంప్రతికారణస్య మహత్త్వస్య త్రుటావపేక్షి
తతయాసావయవత్వంవినావయవసంఖ్యాజన్యస్య తస్యసిద్ధే కర్తుమశక్య
త్వాదితిసఙ్క్షేపః - యత్కించిజ్జన్య ధ్వంసస్యేదానీమపి సత్త్వాత్సర్వేతి -
నిత్య ద్రవ్యాణాంధ్వంసాసంభవాత్కార్యేతి - పరమాణునిష్ఠరూపాదీనాం

త్రుతమంయద్ద్రవ్యముపలభ్యతేతత్సావయవం చాక్షుష
ద్రవ్యత్వాద్ఘటవత్త్ర్యణుకావయవోఽపి సావయవః మహ
దారంభకత్వాత్తంతువత్ యోద్వ్యణుకావయవస్స పరమా
ణుస్స చనిత్యః కార్యత్వేనవస్థాప్రసంగాత్ సృష్టిప్రళయస
ద్భావేధాతాయథాపూర్వమకల్పయదితి శ్రుతిరేవప్రమా
ణం।సర్వకార్యద్రవ్య ధ్వంసోఽవాంతరప్రళయః।సర్వభావకా
ర్యధ్వంసో మహాప్రళయ ఇతివివేకః। ఆకాశం లక్షయతి। శ
బ్దగుణకమితి;। ననాకాశమపిపృథివ్యాదివన్నానా కిం నేత్యా
హ।తచ్చైకమితి।భేదేప్రమాణాభావాదిత్యర్థః। ఏకత్వాదే
వసర్వత్రశబ్దోపలబ్ధేర్విభుత్వమంగీకర్తవ్య మిత్యాహ।వి

తదానీమపిసత్త్వాద్ద్రవ్యేతి - ధ్వంసానాంధ్వంసాసంభవేనమహాప్రళయే
పిసత్త్వాద్బాధేతిదిక్ - శబ్దగుణకమిత్యత్రశబ్దవదితివక్తవ్యే తథాకథనమా
కాశేశబ్దఏవవిశేషగుణ ఇతిద్యోతనాయ - ఘటాకాశోమఠాకాశ ఇత్యా
దివ్యవహారస్యోపాధికృతత్వేనాసాధకత్వాదాకాశస్యానేకత్వే ప్రమా
ణన్నేత్యాహ - భేద ఇతి - ఏకత్వాదితి - ఆకాశస్యేత్యాదిః - నన్వేకత్వే
ప్యవిభుత్వమస్త్విత్యత ఆహ - సర్వత్రేతి - సర్వదిగవచ్ఛేదేనేత్యర్థః - వి

చ్ఛిన్నపరిమాణవత్త్వమితి - యదిపరిచ్ఛిన్నత్వస్యాపకర్షాశ్రయత్వాత్మ
కతయా పరమాణోరణుతరత్వే తద్వ్యణుకపరిమాణాపేక్షయా పరమా
ణుపరిమాణస్యాపకృష్టత్వాభావాత్ పరమాణుష్వవ్యాప్తమిదంలక్షణ
మిత్యరుచ్యేతేతదాహ - క్రియావత్త్వమితి - వస్తుతస్తులాఘవమేవోత్తరక
ల్పానుసరణేబీజమితిధ్యేయం - అతీతాదివ్యవహారహేతుఃకాల ఇతిమూలే
ఆదినానాగతాదిపరిగ్రహః। అతీతత్వంచ వర్తమానధ్వంస ప్రతియోగి
త్వం - వర్తమానత్వమిహశబ్దప్రయోగాధికరణకాలవృత్తిత్వం - భవి
ష్యత్త్వంచవర్తమానప్రాగభావ ప్రతియోగిత్వం - అత్రసర్వత్రకాలస్యఘట
కతయా ఽతీతాదివ్యవహారహేతుత్వంతస్యేతిధ్యేయం - నచతాదృశవ్య

ఖ్యాతి। సర్వమూర్తద్రవ్యసంయోగిత్వంవిభుత్వం। మూర్తత్వం
పరిచ్ఛిన్నపరిమాణవత్త్వంక్రియావత్త్వంవా। విభుత్వాదేవా
త్మవన్నిత్యమిత్యాహ। నిత్యంచేతి। కాలంలక్షయతి। అతీతేతి।
సర్వాధారఃకాలస్సర్వకార్యనిమిత్తకారణం। దిశోలక్షణ
మాహ। ప్రాచీతి। దిగపికార్యమాత్రనిమిత్తకారణం। ఆత్మనోల

వహారస్సూర్యపరిస్పందోపాధిమాదాయసంభవతీతివాచ్యం అనుగతస్య
వ్యవహారస్యానుగతవిషయంవినా ఽసంభవేనాతిరిక్తకాలస్వీకారాదితి
దిక్ - సర్వాధార ఇతి - కాలికసంబంధేనేత్యాదిః - అత్రవిభిన్నకాలికయో
రాధారాధేయభావవిరహాత్క్రియా దేస్సర్వాధారత్వశంకైవనావతర
తీతిభావః - ప్రాచ్యాదివ్యవహారహేతురితిమూలే ఆదినా ప్రతీచ్యాదిపరి
గ్రహః - ఉదయాచలసన్నిహితమూర్తావచ్ఛిన్నా దిక్ప్రాచీ - అస్తాచల
సన్నిహితమూర్తావచ్ఛిన్నాదిక్ప్రతీచీ - మేరోస్సన్నిహితమూర్తావచ్ఛిన్నా
దిగుదీచీ - తద్వ్యవహితమూర్తావచ్ఛిన్నాతుదక్షిణా - మూలేజ్ఞానాధికరణ

మితి - సమవాయేనజ్ఞానవదిత్యర్థః - తత్రద్వయోర్మధ్యే - దీపికాయాంనిత్య జ్ఞానాధికరణత్వమితి - నచనిత్యంవిజ్ఞానమానందంబ్రహ్మేతిశ్రుత్యా విరోధ ఇతివాచ్యం ఆనందపదస్యానందవద్ధరకతాయా ఇవవిజ్ఞానపదస్యాపివిజ్ఞాన వదర్థకతాస్వీకారేణా విరోధాత్ - నచానందపదస్యైవ తాదృశార్థ కత్వమసిద్ధమితివాచ్యం అర్శ ఆద్యజంతత్వాంగీకారేణతాదృశార్థ సిద్ధేర్గన్యథానపుంసకత్వానుపపత్తేః - అత్రానందోభారావగమేసుఖీసం వృత్తోహమితివద్దుఃఖాభావే ఉపచర్యతే - నవీనాస్తునిత్యసుఖమీశ్వరస్యాం

తుణమాహ । జ్ఞానేతి । ఆత్మానం విభజతే । సద్వివిధఇతి । పర మాత్మనోలక్షణమాహ । తత్రేతి।నిత్యజ్ఞానాధికరణత్వమీ శ్వరత్వంనన్వీశ్వరసద్భావేకింప్రమాణం।నతావత్ప్రత్యక్షం। తద్ధిబాహ్యమాంతరంవా।నాద్యఃఅరూపిద్రవ్యత్వాత్।నద్వి తీయఃఆత్మసుఖదుఃఖాదివ్యతిరిక్తత్వాత్।నాప్యనుమానంలిం గాభావాదితిచేన్న। అంకురాదికంసకర్తృకంకార్యత్వా ద్ఘటవదిత్యనుమానస్యైవప్రమాణత్వాత్। ఉపాదానగో చరాపరోక్షజ్ఞానచికీర్షాకృతిమత్త్వంకర్తృత్వముపాదా

గీకుర్వంతీత్యలమధికజల్పనేన - అరూపిద్రవ్యత్వాదితి-బాహ్యప్రత్యక్షం ప్రత్యుద్భూతరూపస్యహేతుత్వాదితి భావః-ఆత్మసుఖదుఃఖాదీతి-విజాతీయా త్మమనస్సంయోగస్య మానసప్రత్యక్షహేతోరీశ్వరేఽభావాదితిభావః - ప్రమాణత్వాదితి - నచేదమప్రయోజకమితిశంక్యంకార్యత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతికృతిత్వావచ్ఛిన్నస్య హేతుత్వేనాప్రయోజకత్వాభావాదితిదిక్ - ఉ పాదానేతి - యద్యపికృతిమత్త్వమేవసంభవతితథాప్యపరోక్షజ్ఞానాదే శ్చికీర్షాదికంప్రతికారణత్వప్రదర్శనాయతథోక్తిరితిధ్యేయం - సర్వవిదితి -

విదధాత్వర్థో విశేషరూపేణజ్ఞానం - లక్షణమాహేతి - స్వరూపమాహేత్యర్థః - మూలే ప్రతిశరీరంభిన్న ఇతి - నచావయవోపచయాపచయాభ్యాంతత్తచ్ఛ్రోత్రాదిశరీరాణాం విభిన్నత్వేపిజీవభేదాభావాదిదమసంగతం ఏవం కాయవ్యూహస్థలేపీతి వాచ్యం సమానకాలికయోగజధర్మాజన్య శరీరభేదేన జీవభేదస్యైవ వివక్షితతయా ఽదోషాదేవం చైతచ్ఛరీరావచ్ఛిన్నభోగవాఽసమానకాలికయోగజధర్మాజన్యతచ్ఛరీరావచ్ఛిన్నభోగవద్భిన్న ఇతిరీ

నం సమవాయికారణం సకలపరమాణ్వాదిసూక్ష్మవస్తుదర్శిత్వాత్సర్వజ్ఞత్వం। యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిదిత్యాగమోపితత్ర ప్రమాణం। జీవస్య లక్షణమాహ। జీవ ఇతి। సుఖాదికం జీవలక్షణం । ననుమనుష్యోహం బ్రాహ్మణోహమిత్యాదౌ సర్వత్రాహం ప్రత్యయే శరీరస్యైవ విషయత్వాచ్ఛరీరమేవాత్మేతి చేన్న శరీరస్యాత్మత్వే కరపాదాదినాశే శరీరనాశాదాత్మనోపి నాశప్రసంగాత్ ।నాపీంద్రియాణామాత్మత్వం। యోహం ఘటమద్రాక్షం సోహమిదానీం స్పృశామీత్యనుసంధానాభావ ప్రసంగాదన్యానుభూతేర్థేఽన్యస్యానుసంధానాయోగాత్ । తస్మాద్దేహేంద్రియవ్యతిరిక్తో జీవస్సుఖదుఃఖాదివైచిత్ర్యాత్ప్రతిశరీ

త్యా ప్రతిశరీరం జీవభేదస్సాధ్య ఇత్యలం - శరీరస్యైవేతి - అన్యథామనుష్యత్వాదీనాం శరీరధర్మత్వేనతథా ప్రత్యయస్యైవాసంగతిరిత్యభిమానః - నాశప్రసంగాదితి - సమవాయికారణనాశస్యద్రవ్యనాశకత్వాదితిభావః - యోహమితి - భూతకాలికదర్శనవతివర్తమానకాలికస్పర్శనవత్త్వం ప్రత్యయ్యతే తచ్చ భవతాంమతేనసంభవతిచాక్షుషస్పర్శనవతో భేదాదితిభావః - అనుసంధానాయోగాదితి - అన్యథా చైత్రేణానుభూతస్య వస్తునో మై

త్రేణస్మరణాపత్తేరితిభావః - ననుసర్వశరీరావచ్ఛేదేనాత్మనిసుఖాదిసాక్షా త్కారోపపత్తయేసర్వశరీరవ్యాపిత్వమాత్మనోస్తుతథాపివిభుత్వాంగీకా రే ప్రయోజనాభావ ఇత్యత ఆహ-నమధ్యమేతి - అనిత్యత్వప్రసంగేనేతి యన్మధ్యమపరిమాణంతదనిత్యమితివ్యాప్తేరితిభావః - కృతస్యేతి - కృతస్య యాగాదినాసంపాదితస్య ధర్మాదేర్హానం నాశః అకృతస్యాభ్యా గమః ప్రాప్తిః తత్ప్రసంగాదిత్యర్థః - కర్తురాత్మనః ఉత్తరజన్మన్యసత్త్వా దకర్తృకస్సత్త్వాదితిభావః - ననుజీవస్యాణుత్వమేవాస్తాంతావతానోక్త

రంభిన్నః స చ న పరమాణుస్సర్వశరీరవ్యాపిసుఖాద్యనుపలబ్ధి ప్రసంగాత్ । నమధ్యమపరిమాణస్తథాసత్యనిత్యత్వప్రసంగే నకృతహానాకృతాభ్యాగమప్రసంగాత్తస్మాన్నిత్యో విభుర్జీ వః । మనసో లక్షణమాహ । సుఖేతి । స్పర్శరహితత్వే సతి క్రియావత్త్వంమనసోలక్షణం-తద్విభజతే । తచ్చేతి । ఏకైక స్యాత్మనఃప్రత్యేకంమనఇత్యాత్మనామనేకత్వాన్మనసోప్యనే కత్వమిత్యర్థః । పరమాణురూపమితి । మధ్యమపరిమాణ త్వేఅనిత్యత్వప్రసంగాదిత్యర్థః । ననుమనోవిభుస్పర్శర

దోషస్స్యాత్ప్రదీపస్య సర్వగృహావచ్ఛేదేనాణురూపస్యాపి జీవస్య ప్ర భాప్రసరణాంగీకారాదితిచేన్న - తథాసతికాయవ్యూహస్థలే సుఖాదిసా క్షాత్కారానుపపత్తేరితిదిక్ - మనస్సంయోగాశ్రయత్వవ్యాప్తివారకేంద్రియత్వ ఘటితమూలోక్తలక్షణాపేక్షయాలఘులక్షణమాహ - స్పర్శరహితత్వే సతీ తి - ప్రత్యేకమ్మనఇతి - సర్వాత్మనామేకస్యమనసస్స్వీకారేఏకస్యజ్ఞానదశాయా మపరస్య తదనుపపత్తిస్తస్యాణుత్వే నసకలేంద్రియైరేకదాసంయోగాభా వాదితిభావః - విభ్వితి - తథాచతస్యపరమమహత్పరిమాణవత్త్వేనపూర్వోక్త

క్తదోషానవకాశ ఇతిభావః - అభావాదితి- విభుద్వయసంయోగానభ్యు
పగమాదితిభావః - జ్ఞానానుత్పత్తీతి - భావకార్యస్యాసమవాయికారణజన్య
త్వనియమాదితిభావః - విభుద్వయసంయోగోస్త్వితి - తస్యనిత్యత్వేనాసమ
వాయికారణ క్రియాద్య సత్వేపి నక్షతిరితిభావః - మాత్రపదమితి - యద్య
పిచక్షుర్మాత్రగ్రాహ్యత్వం చక్షురితరాగ్రాహ్యత్వే సతి చక్షుర్గ్రా
హ్యత్వం తచ్చ నరూపె సంభవతి తథాపి త్వగింద్రియాగ్రాహ్యత్వే స

హితత్వే సతి ద్రవ్యత్వాదాకాశాదివదితి చేన్న మనసో విభుత్వే
ఆత్మమనస్సంయోగస్యాసమవాయికారణస్యాభావాద్జ్ఞా
నానుత్పత్తిప్రసంగః । నచ విభుద్వయసంయోగోస్త్వితివా
చ్యం తత్సంయోగస్య నిత్యత్వేన సుషుప్త్యభావప్రసంగా
త్పురీతద్వ్యతిరిక్తస్థలె ఆత్మమనస్సంయోగస్య సర్వదావి
ద్యమానత్వాత్ అణుత్వేతు యదా మనః పురీతత్ప్రవిశతి తదా
సుషుప్తిర్యదా నిస్సరతి తదా జ్ఞానోత్పత్తిరిత్యణుత్వ సిద్ధిః ।
రూపం లక్షయతి । చక్షురితి । సంఖ్యాదావతివ్యాప్తివారణా
య మాత్రపదం । రూపత్వేతివ్యాప్తివారణాయ గుణపదం । న
న్వవ్యాప్యవృత్తినీలాదిసముదాయ ఏవ చిత్రరూపమితి చేన్న
రూపస్యావ్యాప్యవృత్తిత్వ నియమాత్ - నను చిత్రపటేవయవ

తి చక్షుర్గ్రాహ్యత్వం తదితి ధ్యేయం - గుణపదమితి - నచైవమపి ప్రభా
భిత్తిసంయోగేతివ్యాప్తిరితి వాచ్యం త్వగగ్రాహ్య చక్షుర్గ్రాహ్య గుణ
విభాజక ధర్మవత్వపర్యవసానేనాదోషాత్ అత ఏవ పరమాణురూపా
దౌనావ్యాప్తిరితిబోధ్యం - సముదాయ ఏవేతి - ఏవకారేణాతిరిక్తచిత్ర
రూపవ్యవచ్ఛేదః - వ్యాప్యవృత్తిత్వేతి - దైశికవ్యాప్యవృత్తిత్వేత్యర్థః

ఇదముపలక్షణమేకైకచిత్ర రూపస్థలే నైకరూపాణామేకైక తత్ప్రాగ
భావాదిస్థలే చానేక ప్రాగభావాదీనాం కల్పనేనానేకరూపేషు చిత్ర ఇత్యా
కారకప్రతీతివిషయత్వ కల్పనేనచగౌరవమితి ।- రూపరహితత్వే నేతి - స
మవాయేనేత్యాదిః - ప్రసంగాదితి - ద్రవ్య చాక్షుషం ప్రతి సమవాయేన
రూపస్య కారణత్వా దితిభావః - రూపవత్సమవేతత్వమితి-స్వాశ్రయసమ
వేతత్వసంబంధేనరూపం - ప్రత్యక్షత్వ ప్రయోజకమితి-ప్రత్యక్షవిషయ
త్వ ప్రయోజకమస్త్విత్యర్థః - గౌరవాదితి - సాక్షాత్సంబంధేన కారణ

రూపస్యైవప్రతీతిరితిచేన్న రూపరహితత్వే నపటస్యా ప్రత్య
క్షత్వ ప్రసంగాత్ । నచరూప వత్సమవే తత్వం ప్రత్య
క్షత్వ ప్రయోజకంగౌరవాత్ । తస్మాత్ప టస్య ప్రత్యక్ష
త్వానుపపత్త్యా చిత్రరూప సిద్ధిః । రూపస్యాశ్రయమాహ ।
పృథివీతి।ఆశ్రయంవిభజ్యదర్శయతితత్రేతి।రసంలక్షయతి।రస
నేతి-రసత్వేతివ్యాప్తివారణాయగుణపదం-రసస్యాశ్రయమా
హ । పృథివీతి । ఆశ్రయంవిభజ్య దర్శయతి। తత్రేతి-గంధం
లక్షయతి । ఘ్రాణేతి । గంధత్వే తి వ్యాప్తివారణాయగుణ

త్వాపేక్షయా గౌరవాదిత్యర్థః - చిత్రావయవ కావయవకః కపాలైరా
రబ్ధఘటస్య చాక్షుషత్వానురోధేన స్వ సమవాయి సమ వేత సమవేత
త్వ సంబంధేనరూపస్యతత్ప్రయోజకత్వ మంగీకర్తవ్యం ఏవంచతృటే
శ్చాక్షుషత్వానుపప త్తిరపి ద్రష్టవ్యా - ప్రత్యక్షత్వానుపపత్త్యేతి - ఏతేన
చిత్రరూప వచ్చిత్ర రసోఽపిసిద్ధ్యే దితిశంకానిరస్తా ద్రవ్య లౌకిక రాసనస్యా
ప్రసిద్ధ్యాతదనుపపత్త్య భావేననచిత్రరసాంగీకార ఇతి సంక్షేపః - రసత్వ
ఇతి- రసనగ్రాహ్య గుణవిభాజకోపాధిమత్వే తాత్పర్యం - ఏవంగంధలక్ష

శేషి- మాత్రపదమితి - చక్షుర గ్రాహ్యత్వే గింద్రియ గ్రాహ్య గుణవిభాజ కోపాధిమత్వ మితిఫలితోర్థః - పరమాణుష్వేవపాక ఇతి - పరమాణుష్వేవపూర్వరూపపరావృత్యాదిజనక తెజస్సంయోగ ఇత్యర్థః - ఏవకార వ్యవచ్ఛేద్యంస్పష్టయతి - నద్వ్యణుకాదావితి - ఆమనిక్షిప్తేఘటఇతి - ఘటె ఆమనిక్షిప్తేసతిశ్యామఘటనాశె పరమాణుషు రూపాంతరోత్ప త్తావిత్యన్వయః- తత్రపరమాణురూపె- అవయవిని పాకానంగీకారాదాహ - కార

ణపదం । స్పర్శాంలక్షయతి । త్వగితి । స్పర్శత్వే తి.వ్యాప్తివారణాయగుణపదం । సంయోగాభావతివ్యాప్తివారణాయ మాత్రపదం । పాకజమితి । పాకస్తేజస్సంయోగస్తేనపూర్వరూపంనశ్యతి । రూపాంతరముత్పద్యత ఇత్యర్థః- తత్రపరమాణుష్వేవపాకోనద్వ్యణుకాదౌ ఆమనిక్షిప్తేఘటేపరమాణుషురూపాంతరోత్పత్తౌశ్యామఘటనాశెపునర్ద్వ్యణుకాదిక్రమేణరక్తఘటోత్పత్తిస్తత్రపరమాణవస్సమవాయికారణం । తేజస్సంయోగోసమవాయి కారణమదృష్టాదికంనిమిత్తకారణంద్వ్యణుకాదిరూపె కారణరూపమసమవాయికారణమితిపీలుపాకవాదినోవైశేషికాః । పూర్వఘటస్య నాశం

ఃరూపమితి - పరమాణుష్వేవపాకం వదతాంవైశేషికాణామయమాశయః - వేగాతిశయవతాతెజసా పరమాణూనామభిఘాత సంయోగే సత్య వశ్యంతేషు క్రియాజాయతె తతోవిభాగ స్తతః ఆరంభక సంయోగనాశెసత్యవశ్యంయావదవయవినాశస్తతస్స్వతంత్రేషు పరమాణుషు రూపాంతరోత్పత్తౌపునరదృష్టాది ఘటితసామగ్రీవశాత్పరమాణుషుక్రియావిభాగాదిక్రమేణయథాస్థితమపరావయవిపర్యంత ముత్పత్తిరితి - అవయవి

న్య పిపాకం వదతాం నైయ్యాయికానాం త్వయమాశయః - తేజసావర మాణూనామభిఘాత సంయోగేపి తస్య నియమతః ఆరంభక సంయోగ ప్రతిద్వంద్వివిభాగజనక క్రియాజనకత్వేనానాభావే నావయవిన్యపి పాకస్వీకారః ఉచితః అతఏవసోయంఘట ఇతి ప్రత్యభిజ్ఞాపిసంగచ్ఛతే సంతావయవినాశాద్యకల్పనేనలాఘవంచేతి - నచావయవిరూపం ప్రత్యవయవరూపస్య తన్నాశం ప్రత్యాశ్రయనాశస్య చ హేతుతాయాం వ్యభిచార ఇతివాచ్యం కార్యతావచ్ఛేదకకోటౌ వైజాత్య నివేశనేనవ్యభిచారవార

వినష్టే వావయవిన్యవయవేషు చ పరమాణుపర్యం తేషుయుగపద్రూపాంతరోత్పత్తిరితి పిఠరపాక వాదినో నైయ్యాయికాః। అత ఏవ పార్థివపరమాణు రూపాదికమనిత్య మిత్యర్థః। అన్యత్ర జలాదావిత్యర్థః। నిత్యగతమితి। పరమాణుగతమిత్యర్థః। అనిత్యగతమితి। ద్వ్యణుకాదిగతమిత్యర్థః। రూపాదిచతుష్టయముద్భూతం ప్రత్యక్షమనుద్భూతమప్రత్యక్షం ఉద్భూతత్వం ప్రత్యక్షత్వప్రయోజకోధర్మః। తదభావోనుద్భూతత్వం। సంఖ్యాం లక్షయతి। ఏకేతి। పరిమా

ణసంభవాత్ - అన్యత్ర జలాదావిత్యర్థ ఇతి - యద్యపి రూపాది చతుష్టయం జలాదౌ బాధితం తథాపియథాయోగ మన్వయే తాత్పర్యం - ఉద్భూతత్వ మితి- ఉద్భూతత్వంజాతిర్నచశుక్లత్వాదినాసాం కర్యం గుణగతసాంకర్యంనదోష ఇతినవీన మతాభిప్రాయకోయం గ్రంథ ఇతినదోషః- కేచిత్తుశుక్లత్వాదివ్యాప్య మనుద్భూతత్వం నానాతదభావకూటవత్త్వ మేవోద్భూతత్వ మిత్యాహుః - మూలేద్విత్వాదికంసర్వత్రానిత్య మేవేతి - హేతుభూతాపేక్షా బుద్ధినాశేనద్విత్వాదినాశాదితి భావః - పరిమాణస్య

గుణిబోధకశబ్దైర్విభజనమసంగతమతో దీపికాయాం భావప్రధాన ఇతి. అసాధారణేతి-కాలాదేస్సాధారణకారణత్వేనతత్రాతివ్యాప్తిరితి భావః- స్వాత్యంతాభావేతి - స్వప్రతియోగిత్వస్య సామానాధికరణ్యే భయసంబంధేనాభావవత్త్వమితినిష్కర్షః - సంయోగనాశక ఇతీతి - నవ

ణాంలక్షయతి । మానేతి।పరిమాణంవిభజతే। తచ్చేతి।భావప్రధానోనిర్దేశః। అణుత్వం మహత్వం దీర్ఘత్వం హ్రస్వత్వంచేత్యర్థః। పృథక్త్వంలక్షయతి। పృథగితి। ఇదమస్మాత్పృథగితివ్యవహారకారణంపృథక్త్వమిత్యర్థః। సంయోగంలక్షయతి। సంయుక్తేతి। ఇమౌ సంయుక్తావితివ్యవహారహేతురిత్యర్థః-సంఖ్యాదిలక్షణేసర్వత్రదిక్కాలాదావతివ్యాప్తివారణాయాసాధారణేతి విశేషణీయ్యం-సంయోగోద్వివిధః। కర్మజస్సంయోగజశ్చేతి।ఆద్యో హస్తక్రియయా హస్తపుస్తకసంయోగః ద్వితీయో హస్తపుస్తకసంయోగాత్కాయపుస్తకసంయోగః-అవ్యాప్యవృత్తిస్సంయోగః। స్వాత్యంతాభావసమానాధికరణత్వమవ్యాప్యవృత్తిత్వం విభాగంలక్షయతి-సంయోగేతి। కాలాదావతివ్యాప్తివారణాయగుణ ఇతి। రూపాదావతివ్యాప్తివారణాయ సంయోగనాశకఇతి। విభాగోఽపిద్వివిధః కర్మజోవిభాగజశ్చేతి। ఆద్యో

తథాపిసంయోగేతివ్యాప్తిస్తస్య ప్రతియోగివిధయానాశం ప్రతికారణత్వాదితివాచ్యం ప్రతియోగితా సంబంధానవచ్ఛిన్ననాశనిష్ఠజన్యతానిరూపిత జనకత్వవివక్షణేనాదోష ఇతి కేచిత్ - పరేతుసంయోగనాశత్వావచ్ఛిన్న కార్యతానిరూపిత సమవాయ సంబంధావచ్ఛి

న్న కారణత్వ మితినిష్కర్షః - ఏతత్తాత్పర్య గ్రాహకం గుణపద మిత్యా
శయః - విభాగఇతి - అయమస్యవ్యాఖ్యా వృత్తిరితిబోధ్యం - ఆద్యేతి - ఆద్య
స్యామిహాస్య సమానాధి కరణ పతన ప్రతియోగికత్వం సాసమాన కాలిక

హస్తపుస్తకవిభాగః ద్వితీయో హస్తపుస్తకవిభాగాత్కా
యపుస్తకవిభాగః । పరత్వాపరత్వయోర్లక్షణమాహ । ప
రావరేతి । పరవ్యవహారాసాధారణ కారణం పరత్వం అపరవ్య
వహారాసాధారణకారణమపరత్వ మిత్యర్థః । తే విభజతే ।
తే ద్వివిధే ఇతి । దిక్కృతయోరుదాహరణమాహ దూరస్థ ఇతి ।
కాలకృతే ఉదాహరతి । జ్యేష్ఠ ఇతి । గురుత్వం లక్షయతి ఆ
ద్యేతి । ద్వితీయాదిపతనస్య వేగాసమవాయికారణకత్వా
ద్వేగే అతివ్యాప్తివారణాయాద్యేతి । ద్రవత్వం లక్షయతి - ఆద్యే
తి । స్యందనం స్రవణం తేజస్సంయోగజం నైమిత్తికం । తద్భి
న్నం సాంసిద్ధికం । పృథివ్యాం నైమిత్తికముదాహరతి । ఘృ
తాదావితి । తేజసి తదాహ । సువర్ణాదావితి । స్నేహం
లక్షయతి । చూర్ణేతి । కాలాదావతివ్యాప్తివారణాయగుణ
పదం రూపాదావతివ్యాప్తివారణాయ పిండీభావేతి । శబ్దం లక్ష
యతి । శ్రోత్రేతి । శబ్దత్వేతివ్యాప్తివారణాయ గుణపదం । రూ
పాదావతివ్యాప్తివారణాయ శ్రోత్రేతి । శబ్దస్త్రివిధస్సం
యోగజో విభాగజశ్శబ్దజశ్చేతి । తత్రాద్యో భేరీదండసంయో

త్వం - ద్వితీయపతనాదీనాం ప్రాథమికపతనత్వం స్వసమాన కాలికత్వాభా
రాస ఇతి భావః - తదాహేతి - నైమిత్తికమాహేత్యర్థః -
పిండీభావేతి - పిండీభావస్సంయోగవిశేషః - భేరీదండసంయోగజన్య ఇతి -

ఆద్యే అసమవాయికారణం భేర్యాకాశసంయోగః నిమిత్తకారణం భేరీదండసంయోగః ద్వితీయే వంశదలాకాశవిభాగోఽసమవాయికారణం దళద్వయవిభాగో నిమిత్తకారణం తృతీయే తు పూర్వపూర్వశబ్దోఽసమవాయికారణం పవనాది నిమిత్తకారణమితి వివేకః - జానామీతీతి - జ్ఞానత్వమాత్రం లక్షణం - జానామీత్యనువ్యవసాయగమ్యత్వం తు జ్ఞానత్వస్య ప్రమాణసిద్ధత్వసూచనాయ - తథా హి ఘటం జానామీత్యనుగతానువ్యవసాయస్యానుగతధర్మమంతరానుపపన్నత్వేన తస్యసిద్ధేః కర్తవ్యత్వేన లాఘవాజ్జాతి

గజన్యః ద్వితీయో వంశే పాట్యమానే దళద్వయవిభాగజన్యశ్చటచటశబ్దః - భేర్యాదిదేశమారభ్య శ్రోత్రదేశపర్యంతం ద్వితీయాదిశబ్దాశ్శబ్దజాః । బుద్ధేర్లక్షణమాహ । సర్వవ్యవహారేతి । జానామీత్యనువ్యవసాయగమ్యం జ్ఞానత్వమేవలక్షణమితి భావః । బుద్ధిం విభజతే - సేతి - స్మృతేర్లక్షణమాహ । సంస్కారేతి । భావనాఖ్యస్సంస్కారః । సంస్కారధ్వంసేతివ్యాప్తివారణాయ జ్ఞానమితి । ఘటాదిప్రత్యక్షేతివ్యాప్తివారణాయ సంస్కారజన్యమితి । ప్రత్యభిజ్ఞాయామతి

త్వసిద్ధిః - ఇద్ధం చ మూలే సర్వవ్యవహారహేతురితి బుద్ధేస్స్వరూపకథనమితి భావః - సంస్కారస్య త్రివిధత్వాదాహ - భావనాఖ్య ఇతి - ప్రత్యభిజ్ఞాయామతివ్యాప్తిరితి - సోఽయం దేవదత్త ఇతి ప్రత్యభిజ్ఞాయాం తద్దేశకాలవృత్తిత్వరూపతత్తాంశే సంస్కారజన్యత్వస్య సత్త్వేన తత్రాతివ్యాప్తిరితి భావః - మాత్రేతి - యద్యపి సంస్కారమాత్రజన్యత్వం సంస్కారేతరాజన్యత్వే సతి సంస్కారజన్యత్వం తచ్చ స్మృతావసంభవి తత్ర సంస్కారేతరాత్మాదిజన్యత్వస్య సత్త్వాత్ తథాపి చక్షురాద్యజన్యత్వే సతి సంస్కార

రజన్యత్వే తాత్పర్యమనసేయం. మూలే తద్వతి తత్ప్రకారక ఇతి - స_షమ్య ర్థో విశేష్యత్వమాశ్రయతా సంబంధేనానుభవాన్వయి - తథాచ తద్వద్వి శేష్యకతత్ప్రకారకానుభవత్వం యథార్థానుభవస్య లక్షణం - తత్ప దార్థః ప్రకార_స్తద్వత్త్వం ప్రకారతావచ్ఛేదకసంబంధేన గ్రాహ్యం తేన కాలిక సంబంధేన శుక్త్యాదౌ రజతత్వ సత్వే పీదం రజతమితిభ్రమే నాతివ్యాప్తిః - నచ తథాపి రంగత్వే న రజతావగాహిని రజతత్వే న రంగావగాహిని ఇమే రంగ నరజతే ఇత్యాకారక సమూహాలంబన భ్రమే తివ్యాప్తి_స్త త్ర రంగవిశేష్య కత్వ రంగత్వప్రకారకత్వయోః రజతవిశేష్యకత్వ రజతత్వప్రకారకత్వయో శ్చ సత్వాదితి వాచ్యం తద్వద్విశేష్యకత్వావచ్ఛిన్న తత్ప్రకారకత్వస్యార్థవి

> వ్యాప్తివారణాయ సమాత్రపదం । అనుభవం లక్షయతి । త ద్భిన్నమితి - స్మృతిభిన్నం జ్ఞానమనుభవ ఇత్యర్థః - అనుభ వం విభజతే । సద్వివిధ ఇతి । యథార్థానుభవస్య లక్షణ మాహ । తద్వతీతి । నను ఘటవత్త్వమితి ప్రమాయామ

వక్షణేనాదోషా త్తథాహి యయోర్విషయతయోర్నిరూప్యనిరూపకభావ_స్త న్నిరూపితవిషయితయోరవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావ ఇతి సిద్ధాంతః దర్శితభ్రమే రంగత్వ ప్రకారతాయాం రంగవిశేష్యతానిరూపితత్వస్య రజతత్వ ప్రకా రతాయాం రజతవిశేష్యతానిరూపితత్వస్య చాభావేన రంగవిశేష్యకత్వావ చ్ఛిన్న రంగత్వ ప్రకారకత్వ రజతవిశేష్యకత్వావచ్ఛిన్న రజతత్వ ప్రకార- కత్వయోశ్చా సత్వా న్నాతివ్యాప్తిః-స్మృతివ్యావృత్తయే అనుభవత్వ నివేశః- ఏతత్ఫలమనుపదం స్ఫుటీభవిష్యతి - నను తద్వతీత్యస్యాధికరణ ఇ త్యర్థకతయా ఘటవత్త్వమితి ప్రమాయామవ్యాప్తిరాధేయతాయా వృ త్తినియామకతయా తేన సంబంధేన ఘటరూప ప్రకారాధికరణా ప్రసిద్ధే

(౧౦)

రిత్యాశయేనశంకతే - ననుఘటేఘటత్వమితీతి - తద్వతీత్యస్య తత్సంబంధి
నీత్యర్థః - ఏవంచఘటత్వస్యాపిఘటసంబంధితయాతాదృశప్రమాయామాధే
యతయాఘటసంబంధిఘటత్వవిశేష్యకత్వావచ్ఛిన్నఘటప్రకారకత్వస్యస
త్త్వేనావ్యాప్తిరితిసమాధత్తే - యత్రేతి - యథార్థానుభవ ఏవేతి - ఏవకారే
ణయథార్థస్మృతివ్యవచ్ఛేదః - యథార్థజ్ఞానమాత్రస్య ప్రమాత్వే స్మృ
తికరణస్య ప్రమాణాంతరతాపత్తేరితిభావః - అతివ్యాప్తిరితి - సంయో
గాభావవతిసంయోగప్రకారకత్వస్య సత్త్వాదితిభావః - యదవచ్ఛేదే

వ్యాప్తిః ఘటత్వే ఘటాభావాదితి చేన్న। యత్ర యత్సంబం
ధోఽస్తి తత్ర తత్సంబంధానుభవ ఇత్యర్థాద్ఘటత్వే ఘటసం
బంధోఽస్తీతి నావ్యాప్తిః। సైవేతి। యథార్థానుభవ ఏవ
శాస్త్రే ప్రమేత్యుచ్యత ఇత్యర్థః। అయథార్థానుభవం లక్ష
యతి। తదభావవతీతి। నన్విదం సంయోగీతి ప్రమాయామతి
వ్యాప్తిరితి చేన్న। యదవచ్ఛేదేన యత్సంబంధాభావస్త
దవచ్ఛేదేన తత్సంబంధజ్ఞానస్య వివక్షితత్వాత్సంయోగా
భావావచ్ఛేదేన సంయోగజ్ఞానస్య భ్రమత్వాత్సంయో
గావచ్ఛేదేన సంయోగసంబంధస్య సత్త్వాన్నాతివ్యాప్తిః।

నేతి- యదవచ్ఛేదేనయత్సంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకయదభావస్తద
వచ్ఛేదేనతత్సంబంధేనతత్ప్రకారకానుభవస్యవివక్షితత్వాదిత్యర్థః - సం
యోగాభావావచ్ఛేదేనేతి - సంయోగాభావావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేనేత్య
ర్థః - సంయోగావచ్ఛేదేనేతి - సంయోగావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేనేత్యర్థః
సంయోగసంబంధస్యేతి - సమవాయసంబంధేనసంయోగస్యేత్యర్థః - అ
త్రేదమవధేయమిదమవ్యాప్యవృత్తిసంయోగాది (ప్రకారకభ్ర) మానుకూ

భేన - వ్యావృ వృత్తి రజతత్వాది ప్రకారకభ్రమలక్షణం తు తత్సంబంధావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకతదభావవాన్ యస్తద్విశేష్యకత్వావచ్ఛిన్న తత్ప్రకారకత్వవిశిష్టానుభవత్వం - ప్రతియోగితాయాం ప్రకారతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నత్వనివేశాత్పర్వతో వహ్నిమానితి ప్రమాయాం సమవాయావచ్ఛిన్నవహ్న్యభావవత్పర్వతవిశేష్యకత్వస్య సత్త్వేపి నాతివ్యాప్తిః - విశేష్యత్వప్రకారిత్వయోరవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావవివక్షణేన ఇమే రంగరజతే ఇత్యాకారకప్రమాయాం రంగత్వాద్యభావవద్రజతాది విశేష్యకత్వరంగత్వాదిప్రకారకత్వయోస్సత్త్వేపి నాతివ్యాప్తిరిత్యలమతివిస్తరేణ - ప్రసంగాదితి - స్మృతస్యోపేక్షానర్హత్వం ప్రసంగస్తస్మాదిత్యర్థః - సామాన్యతోవగతస్యైవ విశే

యథార్థానుభవం విభజతే। యథార్థేతి । ప్రసంగాత్ప్రమాకరణం విభజతే తత్కరణమపీతి।। ప్రమాకరణ మిత్యర్థః ప్రమాకరణం ప్రమాణమితి ప్రమాణసామాన్య లక్షణం । కరణలక్షణమాహ । అసాధారణేతి । దిక్కాలాదావతి వ్యాప్తి

షరూపేణ ప్రతిపాదనం సంభవతీతి సామాన్యలక్షణం స్ఫుటయతి - ప్రమాయాః కరణం ప్రమాణమితీతి - అసాధారణేతీతి - దిక్కాలాదృష్టాదేః కార్యత్వావచ్ఛిన్నం ప్రత్యేవ కారణత్వాదనుభవత్వ వ్యాప్య ధర్మావచ్ఛిన్న ప్రమావృత్తి కార్యతానిరూపిత కారణత్వస్యాసత్త్వాన్నాతివ్యాప్తిః - వ్యాపారవత్త్వే సతీత్యపి వక్తవ్యమతశ్చక్షుస్సంయోగాదౌ నాతివ్యాప్తిః - శ్రోత్రమనస్సంయోగశ్శబ్దో వా వ్యాపారస్సంభవతి తేన న శ్రోత్రేంద్రియకరణలక్షణాక్రాంతిరితి వదంతి - యద్వాలంబాత్ప్రకృత కార్యానుత్పాదస్తత్కారణత్వస్యైవాసాధారణ కారణత్వాత్మకతయా కాలాదిషు తాదృశకారణత్వాభావాన్నాతివ్యాప్తిః వ్యాపారత్వే నాభిమతేంద్రియసంయోగాది

కమేవకరణమే తచ్చ లింగపరామర్శ ఏవానుమాన మితి మూల ఏవస్ఫుటీభవిష్యతి అతఏవమణికృద్భిరుక్తం తచ్చ లింగపరామర్శ ఇతి గ్రంథే నేతి తునవ్యాః - అధికమస్మదియ్య చింతామణి ప్రభాయామనుసంధేయం - నియతేతీతి-నియతత్వం హిత్వా పకత్వం తచ్చ రాసభాదేర్న సంభవతీతి తత్రనఘటకారణత్వాపత్తిప్రసక్తిరితిభావః - పూర్వ వృత్తీతీతి - స్వవ్యాపకత్వస్య స్వస్మిన్నసత్వే పిస్వ పూర్వ కాలవృత్తిత్వ స్యాసత్వే ననాత్తి ప్రసంగ ఇతిభావః - కార్యతావచ్ఛేదకసంబంధేన కార్యాధికరణేకా

వారణాయాసాధారణేతి । కారణ లక్షణమాహ । కార్యేతి । పూర్వవృత్తి కారణమిత్యుక్తే రాసభాదావతి వ్యాప్తిస్స్యాదతోనియతేతి । తావన్మాత్రే కృతే కార్యే తివ్యాప్తిరతః పూర్వవృత్తీతి । నను తంతు రూపమపి పటం ప్రతి కారణంస్యాదితిచేన్న । అనన్య థాసిద్ధత్వే సతీతివిశేషణాత్ ।అనన్యథాసిద్ధత్వ మన్యథాసిద్ధి రహితత్వం।అన్యథా సిద్ధిస్త్రివిధా ।యేన సహైవయస్య యం ప్రతిపూర్వవృత్తిత్వ మవగమ్యతేతం ప్రతితత్తేనాన్యథాసిద్ధం । యథా తంతునాతం

ర్త్వావ్యవహితప్రాక్షణావచ్ఛేదేనవిద్యమానాత్యంతాభావ ప్రతియోగితానవచ్ఛేదకతద్ధర్మవత్వంతేనరూపేణ కారణత్వ మితిసముదితోర్థో బోధ్యః - కారణంస్యాదితి - తస్య నియతపూర్వవృత్తిత్వాదితిభావః - నిబంధాంతరేష్వన్యథాసిద్ధేఃపంచవిధత్వే పిమణికారమతాభిప్రాయేణాహ - త్రివిధేతి - యేనసహేత్యాది - యేనతంతునా సహైవ యస్య తంతురూపస్యయంపటంప్రతిపూర్వవృత్తిత్వ మవగమ్య తేతంపటంప్రతితత్తంతురూపం తేనతంతునాన్యథాసిద్ధమిత్యర్థః - సహితత్వ మేకజ్ఞాన విషయత్వంబో

ధ్యం - తంతురూపస్య పటపూర్వవృత్తిత్వజ్ఞానే అనతిప్రసక్తతంతురూపత్వే నైవ విషయతావాచ్యా తథాచ తంతురూపమన్యథాసిద్ధమితి - ఏవం తంతుత్వస్య పూర్వవృత్తిత్వజ్ఞానమపి తంతువిషయకమేవేతి తదన్యథాసిద్ధమితి భావః - అత్ర యేనేత్యస్య స్వతంత్రాన్వయవ్యతిరేకశాలినేతి యస్యేత్యస్య చ స్వతంత్రాన్వయవ్యతిరేకశూన్యస్యేతి విశేషణం బోధ్యం - తేనా తథాభూతేన తంతుత్వేన తంతోరనన్యథాసిద్ధిన వాత తంతుసంయోగస్య తంతునాన్యథాసిద్ధిరితి సంక్షేపః - ఇతరాన్వయవ్యతిరేకప్రయుక్తాన్వయవ్యతిరేకశాలియత్తదన్యథాసిద్ధమితి తు పరే - శబ్దం ప్రతీతి - ఆకాశత్వం హి శబ్ద

తురూపం తంతుత్వంచ పటం ప్రతి । అన్యం ప్రతిపూర్వవృత్తిత్వే జ్ఞాత ఏవ యస్య యం ప్రతి పూర్వవృత్తిత్వమవగమ్యతే । తం ప్రతి తదన్యథాసిద్ధం । యథా శబ్దం ప్రతిపూర్వవృత్తిత్వే జ్ఞాత ఏవ పటం ప్రత్యాకాశస్య । అన్యత్ర క్లృప్తనియతపూర్వవర్తిన ఏవ కార్యసంభవే తత్సహభూతమన్యథాసిద్ధం । యథా పాకజస్థలే గంధం ప్రతి రూపప్రాగభావస్య ।

సమవాయికారణత్వం తథాచ శబ్దకారణత్వమగృహీత్వాకాశత్వే న ఘటపూర్వవృత్తిత్వం గృహీతుమశక్యమిత్యాకాశోన్యథాసిద్ధ ఇత్యర్థః - అన్యత్ర క్లృప్తేతి - అపాకజస్థలే గంధం ప్రతి క్లృప్తనియతపూర్వవృత్తినా గంధప్రాగభావేనైవ పాకజస్థలేపి తత్సంభవే రూపప్రాగభావోన్యథాసిద్ధ ఇత్యర్థః - అత్రైవం నియతపదం వ్యర్థమనియతరాసభాదేస్తృతీయాన్యథాసిద్ధత్వేన సత్యం తేనైవ వారణసంభవాదితి చేన్న ఘటసామాన్యం ప్రత్యన్యథాసిద్ధస్య సంభవాదన్యత్ర ఘటభిన్నే పటాదౌ క్లృప్తపూర్వవర్తినస్తంత్వాదితో ఘటోత్పత్త్యసంభవాదితి - నవీనాః పునరేవమాహుర్లఘునియతపూర్వవర్తిన ఏవ కార్యసంభవేత

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ద్భిన్నత్వ మన్యథాసిద్ధత్వంలఘుత్వం చశరీరకృ తముత్కర్షమితి కృతౌసం బంధకృతంచతత్ర ప్రథమమనేక ద్రవ్య సమవేతత్వా పేక్షయామహత్త్వే ద్వితీయ్యంగంధం ప్రతిరూప ప్రాగభావాపేక్షయాగంధ ప్రాగభావేగంధ స్య ప్రతియోగినఃఉపస్థితత్వే నశీఘ్రంతమనుపస్థితేఃతృ తీయందండత్వ దండ రూపాద్య పేక్షయాదండాదౌస్వా శ్రయదండ సంయోగాది రూప పరంప రాయాఃగురుత్వా దేవంచైతావతైవనిర్వా హేన్య థాసిద్ధిస్త్రి విధాపంచ విధాచేతిప్రపంచో వ్యుత్పత్తి వైచిత్ర్యా యః నచా నియత రాసభాదేస్తృ తీయాన్యథాసిద్ధత్వే నైవవారణాన్ని యత పదంవ్యర్థమితివాచ్యంయతో

ఏవమనన్యథాసిద్ధనియతపూర్వ వృత్తిత్వంకారణత్వం । కా ర్యలక్షణమాహ । కార్యమితి। కారణంవిభజతే। కారణమి తి। సమవాయికారణలక్షణమాహ। యత్సమవేతమితి। య స్మింత్సమవేతమిత్యర్థః । అసమవాయి కారణం లక్షయతి। కార్యేణేతి। కార్యేణేత్యే తదుదాహరతి । తంతు సంయోగ ఇతి కార్యేణపటేనసహైకస్మిన్తంతౌసమవేతత్వాత్తంతుసం యోగః పటస్యా సమవాయి కారణమిత్యర్థః । కారణే నె

న్యథాసిద్ధత్వస్యా నుగతస్య దుర్వ చతయాయ త్ర ప్రామాణికానామన్య థాసిద్ధత్వవ్యవహార స్తత్తద్ఘ టకాటనివేశనియ్యంలఘునియతేత్యా దికం తత్తద్ఘ ద ప్రతియోగితత్తద్వ్యక్తిపరిచాయకమిత్థంచానియతానంతరాస భాదీనామేకేననియతత్వ విశేషణేనైవవారణాద్ఘ దకాటనివేశేగౌరవం నియతానాందండత్వాదీనాం తుతత్తద్ఘ దకాటవత్వం నివేశ నియ్యామిత్యా భిసంధిః । యస్మిన్సమవేత మిత్యర్థ ఇతి । యద్ధర్మావచ్ఛిన్నం యద్ధర్మా వచ్ఛిన్నే సమవాయేనోత్పద్యతేతద్ధర్మావచ్ఛిన్నం ప్రతితద్ధర్మావచ్ఛిన్నంస

సమవాయికారణమితి పరమార్థః - కారణేనపటేనేతి- స్వకార్యకారణేనప టేనేత్యర్థః - స్వంతంతురూపం - పటాదికం ప్రతితురీతంతుసంయోగాదీనా మసమవాయికారణత్వ వారణాయతత్తదసమవాయికారణలక్షణేతత్తద్భి న్నత్వం దేయమితిదిక్ - ననుతురీయ్య విషయతానిరూపకస్య నిర్వికల్పకజ్ఞా నస్యనిరూపకతాసంబంధేనప్రకారతాశూన్యత్వమివవిశేష్యతాశూన్యత్వం సంసర్గతాశూన్యత్వమపిలక్షణంభవతివినిగమనావిరహాదిత్యతోలక్షణత్ర

త్యైతదుదాహరతి । తంతురూపమితి । కారణేనపటేనసహ। ఏకస్మిన్తంతౌసమవేతత్వాత్తంతురూపం పటరూపస్యాస మవాయి కారణమిత్యర్థః। నిమిత్తకారణం లక్షయతి । త దుభయేతి। సమవాయ్యసమవాయిభిన్నం కారణం నిమిత్త కారణమిత్యర్థః। కరణలక్షణముపసంహరతి । తదేతదితి। ప్రత్యక్షలక్షణమాహ । తత్రేతి । ప్రమాణ చతుష్టయమధ్య ఇత్యర్థః। ప్రత్యక్షజ్ఞానస్యలక్షణమాహ । ఇంద్రియేతి। ఇం ద్రియం చక్షురాదికమర్థో ఘటాది స్తయోస్సంనికర్ష స్సంయోగాదిస్తజ్జన్యం జ్ఞానమిత్యర్థః । తద్విభజతే । త ద్ద్వివిధేతి। నిర్వికల్పకస్య లక్షణమాహ । నిష్ప్రకారకమి

యం దర్శయతి - విశేష్యవిశేషణేతి - విశేష్యాదివిధయావిశేషాద్య నవగాహిజ్ఞానమిత్యర్థః-తథాచజ్ఞానత్వఘటితంవిశేష్యతాశూన్యత్వంవి శేషణతాశూన్యత్వంసంసర్గతాశూన్యత్వంచలక్షణంపర్యవసితమితిభా వః - కేచిత్తునిష్ప్రకారకత్వం ప్రకారతాశూన్యత్వం ప్రకారతాచ భాసమానవైశిష్ట్య ప్రతియోగిత్వంసంసర్గావచ్ఛిన్నవిషయతేతియా వత్ తథాచసంసర్గానవగాహిజ్ఞానత్వమేవసంసర్గతాశూన్యజ్ఞాన

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

త్వమేవవాలక్షణమాస్తాంలాఘవాదిత్య త స్తథైవమూలార్థమాహ - విశేష్య విశేషణకేతి త్యాహుః తచ్చింత్యం సిద్ధాంతే సంసర్గతాయా ఇవ ప్రకారతాయా అపివిలక్షణవిషయతాత్మకత్వే ననిష్ప్రకారకత్వ రూపలక్షణేగౌరవానవకాశాదితిదిక్ - నిర్వికల్పకజ్ఞానస్యా తీంద్రియతయాతత్ర ప్రత్యక్షప్రమాణాసంభవా దనుమానం ప్రమాణ మితి - గౌరితీతి - విశిష్టజ్ఞానత్వా

తి। విశేష్యవిశేషణసంబంధానవగాహిజ్ఞాన మిత్యర్థః। నుఃరికల్ప కేకిం ప్రమాణ మితి చెన్న। గౌరితి విశిష్టజ్ఞానంవిశేషణ జ్ఞానజన్యం। విశిష్ట జ్ఞానత్వా ద్దండీతి జ్ఞాన వదిత్యనుమానస్య ప్రమాణత్వాత్ । విశేషణ జ్ఞానస్యాపి సవికల్పకత్వే అనవస్థా ప్రసంగాన్నిర్వికల్పకసిద్ధిః । సవికల్పకంలక్షయతి। స ప్రకారకమితి।నామజాత్యాదివిశేష్య విశేషణసంబంధావగాహి జ్ఞానమిత్యర్థః। సవికల్పకముదాహరతి। యథేతి। ఇంద్రియార్థసంనికర్షంవిభజతే। ప్రత్యక్షేతి। సంయోగసన్నికర్షముదాహరతి। చక్షుషేతి। ద్రవ్య ప్రత్యక్షేసర్వత్ర సంయోగస్సంనికర్షః। ఆత్మామనసా సంయుజ్యతే। మన ఇంద్రియేణ।ఇంద్రియమర్థేన।తతః ప్రత్యక్షజ్ఞానముత్పద్యత ఇత్యర్థః। సంయుక్త సమవాయ ముదాహర

దితి - విశిష్టబుద్ధిం ప్రతి విశేషణజ్ఞానస్య కారణత్వా న్నా ప్రయోజకతాశంకేతిభావః - సవికల్పకస్య విశిష్టబుద్ధిత్వే సవిశేషణజ్ఞానజన్యత్వ నియమా దితి భావః - విశేష్య విశేషణ సంబంధా వగాహీతి - అత్రాప్యుక్తత్ర్యాలక్షణత్రయం బోధ్యం - మన ఇంద్రియేణేతి - సంయుజ్యత ఇత్యనేనాన్వయః - ఏవమ గ్రేపి - ఆత్మప్రత్యక్షసంగ్రహస్తు ఆత్మామనసా సంయు

జ్యతే తతః ప్రత్యక్షజ్ఞానముత్పద్యత ఇతి యోజనాంతరేణ - కథం శ్రోత్రసంబంధ ఇతి - న చ శ్రోత్రస్య నభోరూపత్వే న తత్సమవాయో దూరస్థశబ్దప్రత్యక్షజనక ఇతి వాచ్యం అతిప్రసంగభంగాయ కర్ణవివరావచ్ఛిన్ననభోనయోగికత్వవిశిష్టసమవాయస్యైవ ప్రత్యక్షహేతుత్వాంగీకారేణ తాదృశసంబంధస్య దూరస్థశబ్దేఽభావాదితి భావః - ప్రథమతో భేరీదండసంయోగేన నభసి శబ్ద ఉత్పద్యతే తేన శబ్దాత్తస్మాత్పున

తి। ఘటరూపేతి। తత్రయుక్తిమాహ। చక్షుస్సంయుక్త ఇతి। సంయుక్తసమవేతసమవాయముదాహరతి। రూపత్వేతి। సమవాయముదాహరతి। శ్రోత్రేణేతి। తదుపపాదయతి। కర్ణేతి। నను దూరస్థశబ్దస్య కథం శ్రోత్రసంబంధ ఇతి చేన్న। వీచీతరంగన్యాయేన కదంబముకుళన్యాయేన వా శబ్దాంతరోత్పత్తిక్రమేణ శ్రోత్రదేశజాతస్య శ్రోత్రేణ సంబంధాత్ప్రత్యక్షసంభవః। సమవేతసమవాయముదాహరతి। శబ్దత్వేతి। విశేషణవిశేష్యభావముదాహరతి అభావేతి। తదుపపాదయతి। ఘటాభావవదితి। భూతలే ఘటో నాస్తీత్యత్రాభావస్య విశేష్యత్వం ద్రష్టవ్యం। ఏతేనానుపలబ్ధేః ప్రమా

శ్శబ్దా ఇత్యేవం క్రమేణ నిఖిలదిగవచ్ఛేదేన శబ్దోత్పత్తేరంగీకరణపరతయా తదంశేపి సామ్యం నిర్వాహయాహ। కదంబేతి। ద్రష్టవ్యమితి। అత్రేదమవధేయం। విశేషణతానాం సంయుక్తవిశేషణతాత్వాదిరూపేణ బహువిధత్వేపి విశేషణతాత్వేనైవ పరిగణనాన్న షడ్విధత్వహానిః। న చైవం సమవాయత్వేనైవ సంయుక్తసమవాయాదీనామనుగమః కుతో న కృతమితి వాచ్యం స్వతంత్రేచ్ఛస్య తాదృశన్యాయానుసారేణాదోషాదితి। ఏతే

నఆభావప్రమాయా విశేషణవిశేష్యభావసన్నికర్షజన్యత్వప్రదర్శనేన- ప్రమాణాంతరత్వం ప్రత్యక్షాద్యతిరిక్తప్రమాణత్వం । నన్వనుపలబ్ధేః ప్రమాణాంతరత్వానంగీకారే ఘటోపలబ్ధిదశాయాం తదభావప్రత్యక్షాపత్తిర్దుర్వామతేత్యనుపలబ్ధ్యాత్మకప్రమాణాంతరాభావాన్నాపత్తిరితి భాట్టశంకాంపరిజిహీర్షుర్యోగ్యానుపలబ్ధేరింద్రియసహకారిత్వమాత్రేణైవనిర్వాహేఽతిరిక్తప్రమాణత్వం న సంభవతీత్యాహ । యద్యత్రేత్యాదినా - అత్రచక్షుస్సంయోగాదిమద్భూతలే - తర్కస్యాపాదకాభావసాధకవిపర్యయప్రతియోగ్యాపాద్యకత్వరూపంవిపర్యయేతత్కోటిపర్యవసాయిత్వం దర్శయతి - దర్శనాభావాన్నాస్తీతి - తద్దర్శనాభావాన్నాస్తీత్య

కాంతరత్వం నిరస్తం । యద్యత్ర ఘటోఽభవిష్యత్తర్హి భూతలమివాద్రక్ష్యత దర్శనాభావాన్నాస్తీతి తర్కితప్రతియోగిసత్త్వవిరోధ్యనుపలబ్ధిసహకృతేంద్రియేణైవాభావజ్ఞానోత్పత్తావనుపలబ్ధేః ప్రమాణాంతరత్వాసంభవాత్ । అ

ర్థః - తర్కితా ఆపాదితా ప్రతియోగినో ఘటాదేస్సత్త్వస్య సత్త్వప్రసక్తేర్విరోధినీయా ఉపలబ్ధిస్తత్ప్రతియోగికోఽభావోఽనుపలబ్ధిస్తత్సహకృతే : నేత్యర్థః -విరోధిత్వవిశేషణముపలబ్ధేరనాహార్యత్వసూచనాయ-ప్రతియోగిసత్త్వాపాదనాపాదితోపలంభప్రతియోగికత్వరూపయోగ్యతావిశిష్టానుపలబ్ధిసహకృతేనేతి తు పరమార్థః-ఆలోకసంయోగాద్యసత్త్వదశాయాంయద్యత్రఘటస్స్యాత్తర్హ్యుపలభ్యేతేత్యాపాదనాసంభవేనయోగ్యానుపలబ్ధ్యభావాన్న తత్రఘటాభావప్రత్యక్షమితి సంక్షేపః- కేచిత్తు తర్కితేత్యాది- తర్కితమారోపితం యత్ప్రతియోగిసత్త్వం తద్విరోధినీయాఽనుపలబ్ధిస్తత్సహకృతేనేత్యర్థః- ఏతావతా ప్రతియోగిసత్త్వరూపకారణాభావప్రయో

జ్యోపలబ్ధ్యభావోఽభావప్రత్యక్షే కారణంనత్వితరకారణవిరహ ప్రయో
జ్యోపలబ్ధ్యభావ ఇతిసూచితమత ఎవాంధకారేఽపలం భాభావసత్త్వేఽపిన
ఘటాభావప్రత్యక్షమిత్యాహుః-నన్వభావప్రమాయామింద్రియస్యకర
ణత్వమనుపలబ్ధేస్సహకారిత్వంచత్వయాకల్ప్యం నియతమపేక్షణీయానుపల
బ్ధేరేవకరణత్వకల్పనంవరమిత్యాశంక్యాభావాధికరణభూతల ప్రత్యక్షే
ఇంద్రియస్యావశ్యమపేక్షణీయత్వాత్తస్యైవేంద్రియకరణత్వే నాభా
వప్రత్యక్షోత్పత్త్యావనుపలబ్ధేర్విజాతీయప్రమితికరణత్వకల్పనమయుక్త
మిత్యాహ-అధికరణేతి-నను విశేషణవిశేష్యభావాఖ్యోఽతిరిక్తస్సంబంధఃకల్ప
య్యస్త ఏవేత్యతఆహ-విశేషణవిశేష్యభావేతి- అత్రేదంబోధ్యంప్రత్యక్షం

ధికరణజ్ఞానార్థమపేక్షణీయేంద్రియస్యైవకరణత్వో
పపత్త్యావనుపలబ్ధేః కరణత్వాయోగాత్ । విశేషణవిశేష్యభా
వోఽవిశేషణ విశేష్యస్వరూపమేవ । నాతిరిక్తస్సంబంధః।
ప్రత్యక్షజ్ఞానముపసంహరన్ తస్య కరణమాహ । ఏవమితి।
అసాధారణకారణత్వాదింద్రియం ప్రత్యక్షజ్ఞానకరణమిత్య

ద్వివిధంలౌకికమలౌకికం చేతిలౌకికత్వం చవిషయతావిశేషః-లౌకికేషోఢా
సన్నికర్షాః కారణం-అలౌకికేతుసామాన్యలక్షణాజ్ఞానలక్షణాయోగజధర్మ
శ్చేతిత్రివిధప్రత్యాసత్తిస్తత్రసామాన్యలక్షణాధూమత్వాదిరూపాతజ్జ్ఞాన
రూపావాసామాన్యం జాతిస్తజ్జ్ఞానంవా లక్షణంస్వరూపంవిషయోవాఽ
స్యా ఇతివ్యుత్పత్తేస్సాచాశ్రయాణాంనిఖిలధూమాదీనామలౌకికప్రత్యక్షే
ఉపయుజ్యతేఽతీతానాగతధూమాదిషు చక్షుస్సంయోగాద్యభావాదింద్రి
యాణామసన్నికృష్టానాంప్రత్యక్షాజనకత్వాత్-జ్ఞానలక్షణాతుసురభిచం
దనమితిచాక్షుషోపనీతభానే సౌరభేణచక్షుషోఽయోగ్యసన్నికర్షాభావా

వైవం యోగినాం దేశకాలవిప్రకృష్టపదార్థప్రత్యక్షే యోగజధర్మః ప్రత్యాసత్తిరితి సంక్షేపః – ఇతి తర్కసంగ్రహదీపికాప్రకాశే భగవదర్పితే ప్రత్యక్షపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః ※※※※※※※※※※※※※※※※※※※

అనుమానం లక్షయతీతి – ప్రత్యక్షోపజీవకత్వసంగత్యానుమానం నిరూపయతీత్యర్థః – పరామర్శేతి – తథా చ ప్రత్యక్షప్రమిత్యా వేతరయానుమితేర్విలక్షణప్రమాత్వాదనుమానస్య ప్రమాణాంతరత్వం సిధ్యతీతి భావః – విపరీతజ్ఞానోత్తరప్రత్యక్షం ప్రతి విశేషదర్శనస్య హేతుత్వమంగీకుర్వతాం

ర్థః । ప్రత్యక్షం ప్రమాణముపసంహరతి । తస్మాదితి ।

ఇతి ప్రత్యక్షపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః ※※※※※※※※※※※※※※※※※※※※

అనుమానం లక్షయతి । అనుమితికరణమితి । అనుమితిం లక్షయతి । పరామర్శేతి । నను సంశయోత్తరప్రత్యక్షేతివ్యాప్తిః స్థాణుపురుషసంశయానంతరం పురుషత్వవ్యాప్యకరాదిమానయమితి పరామర్శే సతి పురుష ఏవేతి ప్రత్యక్షజననాత్ । న చ తత్రానుమితిరేవేతి వాచ్యం । పురుషం సాక్షాత్కరోమీత్యనువ్యవసాయవిరోధాదితి చేన్న ।

మతమవలంబ్య శంకతే – నన్వితి – స్థాణుపురుషసంశయేతి – ఇదం విరుద్ధభావద్వయకోటికసంశయాంగీకారేణ – పక్షే తు స్థాణుపురుష ఇతి – స్థాణుత్వతదభావపురుషత్వతదభావకోటికేత్యర్థ ఇత్యాహుః – పురుష ఏవేతి నిర్ణయసూచనాయ – తత్ర సంశయోత్తరప్రత్యక్షస్థలే – అనువ్యవసాయవిరోధాదితి – ఇదముపలక్షణం – పురుషమనుమినోమీత్యనువ్యవసాయాభావేన ప్రమాణాభావాదిత్యపి ద్రష్టవ్యం – సంశయోత్తరప్రత్యక్షజననివ్యోపక్షతాయాః పరామర్శసహకారిత్వే ప్రయోజనాభావేన పక్షతాసహకృతపరామర్శ

జన్యత్వ వివక్షణాన్నాతివ్యాప్తిరిత్యాహ - పక్షతేతి - ఎతేన వహ్నివ్యా
ప్యధూమవత్పర్వతవానయం దేశ ఇతి విశిష్టవైశిష్ట్యావగాహిబుద్ధిం ప్రతివి
శేషణతావచ్ఛేదకప్రకారకనిర్ణయవిధయా వహ్నివ్యాప్యధూమవాన్పర్వత
ఇతిపరామర్శస్య కారణత్వేపి న తత్రాతివ్యాప్తిః । పక్షతాసహకృతపరా
మర్శజన్యత్వస్యాసత్వే నాతివ్యాప్తేరభావాదితి సంక్షేపః । యద్యపిసా
ధ్యసంశయస్య పక్షతాత్వేపి సాధ్యనిశ్చయకాలేనుమితివారణం సంభవతి
తథాపి ఘనగర్జితేన మేఘానుమితావ్యభిచారః - అతోన్యాదృశీం పక్షతా
మాహ - సిసాధయిషేతి - సిసాధయిషా యాస్సాధ్యానుమితీచ్ఛా యాస్స

పక్షతాసహకృతపరామర్శజన్యత్వస్య వివక్షితత్వాత్ ।
సిసాధయిషావిరహవిశిష్టసిద్ధ్యభావః పక్షతా । సాధ్యసిద్ధిరను
మితిప్రతిబంధికా । సిద్ధిసత్వేప్యనుమినుయామితీచ్ఛా యా
మనుమితిదర్శనాత్సిసాధయిషా ఉత్తేజికా । తతశ్చోత్తేజ
కాభావవిశిష్టమణ్యభావస్య దాహకారణత్వవత్సిసాధయి
షావిరహవిశిష్టసిద్ధ్యభావస్యాప్యనుమితికారణత్వం - పరా

మవాయేన యోభావస్స్వరూపసమవాయోభయఘటితసామానాధికర
ణ్యసంబంధేన తద్విశిష్టాయాస్సిద్ధేస్సమవాయేనాభావ ఇత్యర్థః - సాధ్య
సిద్ధిః పక్షతావచ్ఛేదకవిశిష్టే సాధ్యతావచ్ఛేదకవిశిష్టవైశిష్ట్యావగాహిని
శ్చయః - సిద్ధాపిసాధయిషావిరహవైశిష్ట్యనివేశనస్య ప్రయోజనం
దర్శయతి - సిద్ధిసత్వేపీతి - అత్రసిద్ధిశ్చ పర్వతోవహ్నిమాన్ వహ్నివ్యా
ప్యధూమవాంశ్చేతిసమూహాలంబనరూపా - అతః పరామర్శసంపత్తిరితి
ధ్యేయం - వ్యాప్తివిశిష్టపక్షధర్మతాజ్ఞానమిత్యత్ర వ్యాప్తివిశిష్టే పక్షధ
ర్మతా వ్యాప్తివిశిష్టపక్షధర్మతా తజ్జ్ఞానమితి సప్తమీతత్పురుషాంగీకారే

వ్యభిచారిలింగకానుమితౌ వ్యాప్తివిశిష్టపక్షధర్మతాజ్ఞానజన్యత్వాభావేనా
వ్యాప్తేరతో వ్యాప్తివిశిష్టపదస్య వ్యాప్తివిషయకేత్యర్థమవలంబ్య జ్ఞానాం
శపదేన కర్మధారయమంగీకరోతి వ్యాప్తివిషయకమితి - వ్యాప్త్యవచ్ఛి
న్నప్రకారతా నిరూపితపక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవిశేష్యతాశాలినిశ్చ
యః పరామర్శ ఇతి తు నిర్గలితార్థః - అభివియ్య అభిలాపకశబ్దముచ్చా
ర్య - నియతసామానాధికరణ్యం సాధ్యాభావవదవృత్తిత్వాదిరూపం న సం
భవతి ఇదం వాచ్యం జ్ఞేయత్వాదిత్యాదావవ్యాప్తేః సాధ్యాభావాప్రసిద్ధేరి
త్యాలోచ్యాహ - హేతుసమానాధికరణేతి - వహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌ

పరామర్శం లక్షయతి । వ్యాప్తీతి । వ్యాప్తివిషయకం యత్ప
క్షధర్మతాజ్ఞానం స పరామర్శ ఇత్యర్థః । పరామర్శమ
భినియ్య దర్శయతి - యథేతి । అనుమితిమభినియ్య దర్శ
యతి । తజ్జన్యమితి । పరామర్శజన్యమిత్యర్థః । వ్యా
ప్తిలక్షణమాహ । యత్రేతి । యత్ర ధూమస్తత్రాగ్నిరితి
వ్యాప్తేరభినయః సాహచర్యనియమ ఇతి లక్షణం । సాహచ
ర్యం సామానాధికరణ్యం । తస్య నియమః హేతుసమానా

ధూమసమానాధికరణో యోఽత్యంతాభావః ఘటాత్యంతాభావః తదప్రతి
యోగీ వహ్నిః తత్సామానాధికరణ్యం ధూమేఽస్తీతి లక్షణసమన్వయః ధూ
మవాన్వహ్నేరిత్యాదౌ ధూమసామాన్యాభావస్య హేతుసమానాధికరణ
తయా తత్ప్రతియోగ్యేవ ధూమ ఇతి నాతివ్యాప్తిః - న చ వహ్నిమాన్ధూ
మాదిత్యాదౌ తత్తద్వహ్న్యభావస్య చాలినీన్యాయేన ధూమసమానాధిక
రణతయా తాదృశాభావాప్రతియోగిత్వం న కస్యాపి వహ్నేరిత్యవ్యాప్తి
రితి వాచ్యం - అప్రతియోగిసాధ్యేత్యస్య ప్రతియోగితానవచ్ఛేదకసాధ్య

తావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నేత్యర్థతాత్పర్యకతయాఽదోషాత్ - ప్రతియోగి తాయాం సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నత్వం నివేశనీయం తేన వహ్నిమాన్ ధూమాదిత్యాదౌ సమవాయేన వహ్నిత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావస్య ధూమసమానాధికరణత్వేపి న క్షతిః - హేతుపదం హేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నపరం అతో ద్రవ్యం విశిష్టసత్త్వాదిత్యాదౌ విశిష్టస్య శుద్ధానతిరేకితయా హేత్వధికరణగుణాదినిష్ఠత్వేపి ద్రవ్యత్వాభావస్య నావ్యాప్తిః - హేత్వధికరణతా హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నా గ్రాహ్యా తేన వహ్నిమాన్ ధూమాదిత్యాదౌ వహ్నిసామాన్యాభావస్య ధూమసమవాయినిష్ఠత్వేపి నావ్యాప్తిః - నచైవమపి కపిసంయోగీ ఏతద్వృక్ష

ధికరణాత్యంతాభావాప్రతియోగిసాధ్యసామానాధికరణ్యం వ్యాప్తిరిత్యర్థః। పక్షధర్మతాస్వరూపమాహ। వ్యాప్యస్యేతి। అనుమానం విభజతే। అనుమానమితి। స్వార్థానుమానం దర్శయతి। స్వయమేవేతి। నను పాథి

త్వాదిత్యాదావవ్యాప్తిః సాధ్యస్య హేతుసమానాధికరణాత్యంతాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నత్వాదితి వాచ్యం హేతుసమానాధికరణాత్యంతాభావే ప్రతియోగివైయధికరణ్యస్య నివేశనీయత్వాత్। కేవలాన్వయిసాధ్యకే తాదృశస్య ఘటాభావాదేః ప్రసిద్ధత్వాన్నావ్యాప్తిరితి - అధికమస్మదీయమణిదీధితివ్యాఖ్యాయాం బుద్ధికుశలైరనుసంధేయం - స్వార్థానుమానమితి - స్వస్యార్థః ప్రయోజనం సాధ్యసంశయనివృత్తిరూపం యస్మాదితి వ్యుత్పత్త్యా స్వీయసంశయనివృత్తిప్రయోజనకానుమానమిత్యర్థః - మూలే పక్షస్యేతి - పక్షసంబంధిజ్ఞానమితరసంబంధిస్మారకమితి రీత్యా దర్శనస్య స్మృతిహేతుత్వాదిత్యర్థః - కథం వ్యాప్తి

గ్రహ ఇతీతి - వ్యభిచారజ్ఞానదశాయాం సకృదపి వ్యాప్తినిశ్చయమభ్యుపైతీతి భూయోదర్శనస్య వ్యాప్తినిశ్చయహేతుత్వం న సంభవతీతి భావః - ఇదముపలక్షణం భూయోదర్శనమిత్యస్య భూయసాం దర్శనానాం సమాహార ఇతి భూయసాం సాధ్యహేతూనాం దర్శనమితి భూయస్స్వధికరణేషు దర్శనమితి వార్థః నాద్యః ఏకత్రైవ సహచారదర్శనధారయా వ్యాప్తినిశ్చయప్రసంగాత్ న ద్వితీయతృతీయావేతద్రూపవానేతత్ప్రసాదిత్యాదౌ సాధ్యహేత్వోరధికరణే చ భూయస్త్వాభావేన వ్యాప్త్యనిశ్చయప్రసంగాదిత్యపి బోధ్యం - మణికారసిద్ధాంతమవలంబ్యాహ - వ్యభిచారజ్ఞానవిరహేతి - వ్యాప్తిగ్రాహకత్వాదితి - వ్యాప్తిశ్చ హేతుస

పత్వాల్లోహలేఖ్యత్వాదౌ శతశస్సహచారదర్శనేఽపి వజ్రమణౌ వ్యభిచారోపలబ్ధేః భూయోదర్శనేన కథం వ్యాప్తిగ్రహ ఇతి చేన్న । వ్యభిచారజ్ఞానవిరహసహకృతసహచారజ్ఞానస్య వ్యాప్తిగ్రాహకత్వాద్వ్యభిచారజ్ఞానం నిశ్చయ

మానాధికరణాత్యంతాభావప్రతియోగితానవచ్ఛేదకసాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నసాధ్యాధికరణవృత్తితావిశిష్టహేతుతావచ్ఛేదకరూపైవ సామానాధికరణ్యం తస్య రాసభాదిసాధారణ్యాత్ । ధూమత్వాదేస్స్వరూపతో వ్యాప్యతావచ్ఛేదకత్వం తాదృశధూమత్వత్వాదిరూపేణ చ వ్యాప్తిత్వమిత్యవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకయోరైక్యేపి న క్షతిః - ఇత్థం చ సాధ్యతావచ్ఛేదకే తథావిధప్రతియోగితానవచ్ఛేదకత్వాంశగ్రహే సాధ్యతావచ్ఛేదకే తథావిధప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వరూపవ్యభిచారగ్రహాభావాత్ విపరీతగ్రహాభావవిధయా హేతుః సాధ్యసమానాధికరణవృత్తిహేతుతావచ్ఛేదకాంశగ్రహే

తువిశేషణజ్ఞానవిధయా సామానాధికరణ్యజ్ఞానం హేతురితిరీత్యా వ్యభిచా రజ్ఞానాభావసామానాధికరణ్యజ్ఞానయో ర్వ్యాప్తిగ్రహహేతుత్వమితిధ్యే యం - వస్తుతస్తు - హేతువ్యాపకసాధ్యసామానాధికరణ్యమేవ వ్యా ప్తిః - నచ వ్యాప్తేః రాసభాదిసాధారణ్యే న ప్రమాత్మకరాసభలింగకపరా మర్శాద్భ్రమాత్మకవహ్న్యనుమిత్యాపత్తిః ప్రమాత్మకపరామర్శస్య భ్రమాత్మకవహ్న్యనుమిత్యజనకత్వనియమసత్త్వే నేష్టాపత్తేరయోగాదితి వాచ్యం - యద్ధర్మావచ్ఛిన్నవ్యాపకత్వం వ్యాప్తిఘటకం తద్ధర్మధర్మి తావచ్ఛేదకకవ్యాప్తిప్రకారకనిశ్చయస్యైవానుమితిహేతుత్వోపగమే నాదోషాదతఏవ వ్యాప్తిశరీరేధూమత్వాప్రవేశేనలాఘవమితిదిక్ - శంకా చేతి - వ్యభిచారసంశయస్యాపి వ్యాప్తిగ్రహప్రతిబంధకత్వానుభవాత్త

శ్శంకా చ తద్విరహః క్వచిత్తర్కాత్క్వచిత్స్వతస్సిద్ధ ఏ వ। ధూమాగ్న్యోర్వ్యాప్తిగ్రహే కార్యకారణభావ భంగప్రసంగలక్షణస్తర్కో వ్యభిచారశంకానివర్తకః। స

త్సాధారణవ్యభిచారజ్ఞానత్వావచ్ఛిన్నాభావో హేతురితిహృదయం - త ద్విరహః వ్యభిచారశంకావిరహః - క్వచిదితి - తర్కాభావేతరనిఖిలకార ణసమవధానస్థలఇత్యర్థః - క్వచిత్స్వతస్సిద్ధఏవేతి - ఇతరకారణవిరహ స్థలేతాదృశకారణవిరహప్రయుక్తఏవేత్యర్థః - తథాచతత్రతర్కాపేక్షా నేతిభావః - ధూమాగ్న్యోరితి - ధూమాగ్న్యోర్వ్యాప్తిగ్రహే ఉత్ప త్స్యమానేవ్యభిచారశంకానివర్తకః కార్యకారణభావభంగప్రసంగ లక్షణస్తర్క ఇత్యన్వయః సచతర్కః ధూమో యది వహ్నివ్యభిచా రీస్యాత్తర్హి నవహ్నిజన్యోనస్యాదిత్యాకారకో బోధ్యః - నను మహానసి య్యావహ్నిధూమయోస్సన్నికృష్టత్వేన సహచారగ్రహేప్యన్యేషాం వ

హ్ని ధూమానామ సన్నికర్షేణ సహచార ప్రత్యక్షాసంభవేన నిఖిల
ధూమేషువ్యాప్తి ప్రత్యక్షం నసంభవతి తథాచపర్వతీయ ధూమదర్శ
నేనవ్యాప్తిస్మరణా సంభవాత్పరామర్శానుపపత్తిరిత్యాశయో వా శం
క్యతే - నన్వితి - సకలవహ్ని ధూమేషు లౌకికసన్నికర్షాభావేపిసామా
న్య ప్రత్యాసత్త్యాత్మకాలౌకిక సన్నికర్షసద్భావాద్వహ్నిత్వా వచ్ఛిన్న
సామానాధికరణ్యత్వే ననిఖిలవహ్ని ధూమసహచార ప్రత్యక్షసంభవా
న్నిఖిలధూమేషువ్యాప్తి గ్రహస్సంభవతి - ఏవంచ పర్వతీయధూమేపి
వ్యాప్తిగృహీతత్వేన ధూమ దర్శనేన వ్యాప్తిస్మరణ సంభవాన్న ప

ననకలవహ్నిధూమయోరసన్నికర్షాత్కథం వ్యాప్తి గ్ర
హ ఇతిచేన్న। వహ్నిత్వ ధూమత్వ రూపసామాన్య ప్రత్యా
సత్త్యా సకలవహ్ని ధూమ జ్ఞాన సంభవాత్ । తస్మాదితి ।
లింగపరామర్శాదిత్యర్థః। పరార్థానుమానమాహ। యత్త్వి
తి। యచ్ఛబ్దస్య తత్పరార్థానుమానమితితచ్ఛబ్దేనాన్వయః।
పంచావయవవాక్య ముదాహరతి । యథేతి । అవ యవస్వ

రామర్శానుపపత్తిరితి సమాధత్తే - వహ్నిత్వ ధూమత్వేతి - యద్యపి ప
రార్థానుమాన శబ్దస్య పరస్య మధ్యస్థస్యార్థః ప్రయోజనంసాధ్యా ను
మితిరూపం - యస్మాదితివ్యుత్పత్త్యా పరసము వేతాను మితి కరణం లింగప
రామర్శోర్థః - అత ఏవస్వార్థానుమితి పరార్థాను మిత్యోర్లింగప
రామర్శ ఏవకరణమిత్యగ్రిమూలం సాధు సంగచ్ఛతే తథాపి పరార్థా
నుమానప్రయోజకే పంచావయవవాక్యే పరార్థానుమానశబ్దస్యోపచా
రిక ప్రయోగ ఇతిమనసికృత్వా మూలమవతారయతి - పరార్థానుమా
నమాహేతి - పంచావయవవాక్యమిత్యనేన పంచ అవయవాః యస్య తా

కృస్యేతి వ్యుత్పత్త్యా ప్రతిజ్ఞాద్యవయవ పంచకసముదాయత్వం న్యాయ లక్షణంబోధ్యం- అనేన ప్రతిపాదితా ల్లింగాదితి మూలస్య ప్రతిజ్ఞాద్యవ యవపంచక సముదాయ ప్రయోజ్య లింగ పరామర్శా దిత్యర్థః - సాధ్య వత్తయా పక్షవచన మితి - సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న సాధ్య ప్రకారక పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న పక్షవిశేష్యకబోధజనక వాక్యమి త్యర్థః -ఉదా హరణాద్ధేతు విశిష్టేసాధ్యతావచ్ఛేదక విశిష్టవైశిష్ట్య జ్ఞానం నపక్షతా వ చ్ఛేదకవిశిష్టే - ఉపనయాచ్చ పక్షతావచ్ఛేదక విశిష్టే హేతుతావచ్ఛే దకవిశిష్ట వైశిష్ట్యజ్ఞానం నతుసాధ్య తావచ్ఛేదక విశిష్ట జ్ఞాన మితి తయో నిరాసః - వాక్య పదస్య న్యాయావయవవాక్య పరత్వా న్నాన్య యక

రూపమాహ| ప్రతిజ్ఞేతి । ఉదాహృతవాక్యే ప్రతిజ్ఞాదివిభాగమా హ । పర్వతోవహ్నిమానితి । సాధ్యవత్తయా పక్షవచనం ప్ర తిజ్ఞా| పంచమ్యంతంలింగప్రతిపాదకం హేతుః । వ్యాప్తిప్రతి పాదక ముదాహరణమ్ । వ్యాప్తివిశిష్టలింగ ప్రతిపాదకంఉప

హిభూతవాక్య వ్యుదాసః - ఏవమగ్రేపి - అయన్న దండాద్దండసంయో గాజన్య ద్రవ్య త్వాదిత్యాదౌ ప్రతిజ్ఞాయాం పంచమ్యంతత్వస్య సత్వాదతి వ్యాప్తేర్వా రణాయలింగ ప్రతిపాదకమితి- హేతు ప్రతిపాదకమిత్య ర్థః వ్యాప్తి ప్రతిపాదకమితి - ప్రకృత హేతు మతి ప్రకృత హేతు వ్యాపకసా ధ్య బోధక వాక్య మిత్యర్థః - కథముదాహరణస్య వ్యాపకత్వ బోధకత్వే తిచేదిద్ధంసాధ్యపదస్య హేతువ్యాపకత్వ విశిష్టేసాధ్యే నిరూఢ లక్షణయా సచద్వి రుక్తయత్పదస్య వైయర్థ్యమితి శంక్యంతాదృశ తాత్పర్య గ్రాహ కతయా సార్థక్యాత్, - అథవా ప్రథమ యత్ప దార్థే మహానసేద్వితీ య యత్పదార్థే మహానసాన్యస్మిన్ ప్రకృతహేతు। మత్వస్య కల్పనా

ర్థే-తస్మిన్నాసత్య స్వచశాబ్దబోధే జాతే ఉత్తరకాలే వ్యాపకతా బోధో మానసః తథాచ వ్యాప్తి ప్రతిపత్తిపరత్వ ముదాహరణ వాక్యస్యేతి పర మితినకశ్చి ద్దోష ఇతిదిక్ - వ్యాప్తిపశిష్టలింగ ప్రతిపాదకమితి - పక్షతావ చ్ఛేదకవిశిష్టవిశేష్యక ప్రకృతసాధ్య వ్యాప్య హేతు ప్రకారక బోధ జనక వాక్య మిత్యర్థః - పక్షధర్మతాజ్ఞానార్థ ముపనయ ఇతిపాఠేతు ప్రయు జ్యత ఇతి శేషపూరణేన ప్రదర్శితార్థ ఏవయథాకథంచిత్సంగమనియ్యః హేతుసాధ్య వత్త్రయాపక్ష వచనమితి - హేతుజ్ఞాన జ్ఞాప్యత్వ విశిష్టసాధ్య వద్విషయకబోధజనక వాక్య మిత్యర్థః - ఉత్తరకాల మబాధితాసత్ప్ర

చనముపనయః। హేతు సాధ్య వత్తయాపక్ష ప్రతిపాదకం వచనంనిగమనం। అబాధితత్వాదికం నిగమన ప్రయోజనం అనుమితి కరణ మాహ । స్వార్థేతి । నమవ్యాప్తిస్మృతిపక్ష ధర్మతాజ్ఞానా భ్యామేవానుమితి సంభవే విశిష్టపరామర్శః కిమర్థమంగీ కర్తవ్య ఇతిచేన్న। వహ్ని.వ్యాప్య వానయ

మితిపక్షితత్వ విషయకబోధో మానసో ద్రష్టవ్యః - నమవిశిష్ట వైశిష్ట్య వగా హిపరామర్శ స్యానుమితిం ప్రతి హేతుత్వే తత్రానన్యథాసిద్ధత్వ నియత పూర్వవృత్తిత్వ యోర్ద్వయోః కల్ప నియ్య తయాగౌరవం వహ్ని వ్యా ప్యో ధూమః ధూమవాన్పర్వత ఇతిజ్ఞానద్వయస్య తవమతే విశిష్ట పరామ ర్శం ప్రతికారణత్వే నక్లృప్తస్యకారణత్వేత్వ నన్యథాసిద్ధత్వ మాత్రస్య క ల్పనియ్య తయాలాఘవ మితి ప్రాభాకరశ్శంకతే - నస్వేతి - వహ్ని వ్యా ప్య వానయమితి- అత్రత్వ దభిమత కారణస్యా సత్వేనవ్య భిచారాన్నజ్ఞా నద్వయస్య కారణత్వం సంభవతీతి భావః - కథంచిదపివ్యాప్య తావచ్ఛే దకధూమత్వా దేర్భా నంపరామర్శేన సంభవతీతిసో్ప రణాయ శాబ్దేతి

లాఘవేనేతి - కల్పనాలాఘవేనేత్యర్థః - తథాహి జ్ఞానద్వయోస్సర్వథా సిద్ధత్వే నియతపూర్వవృత్తిత్వయోః కల్పనాపేక్షయా విశిష్టపరామర్శే తత్కల్పనస్యైవలఘీయస్త్వమితి - వస్తుతస్తు - తద్ధర్మావచ్ఛిన్నవిశేష్యకవ్యాప్తిప్రకారకనిశ్చయవిశిష్టతద్ధర్మావచ్ఛిన్నప్రకారకపక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవిశేష్యకనిశ్చయత్వస్యైవకారణతావచ్ఛేదకత్వం జ్ఞానద్వయసాధారణ్యే నతన్మతే మంతవ్యం నైయ్యాయికమతేతు వ్యాప్తివిశిష్టవైశిష్ట్యావగాహినిశ్చయత్వంకారణతావచ్ఛేదకమితి కారణతావచ్ఛేదకలాఘవమవధేయం - వినిగమనావిరహేణ జ్ఞాయమానలిం

మితిశాబ్దపరామర్శస్థలేపరామర్శస్యావశ్యకతయాలాఘ
వేనసర్వత్రపరామర్శస్యైవకారణత్వాత్ । లింగన్నకర
ణమ తీతాదౌ వ్యభిచారాత్ । వ్యాపారవత్కారణంక
రణమితి మతే పరామర్శద్వారావ్యాప్తిజ్ఞానం కరణం । త
జ్జన్యత్వే సతితజ్జన్యజనకో వ్యాపారః । అనుమానముపసం
హరతి । తస్మాదితి।లింగంవిభజతే । లింగమితి । అన్వయవ్య

గత్వే నాపికారణత్వంవదతామాచార్యాణాంమతంనిరస్యతి - లింగంనకరణమితి- వ్యభిచారాదితి- తత్రాప్యనుమితేరనుభవసిద్ధత్వే నతదవ్యవహితపూర్వంభూతభవిష్యద్ధూమాదేరసత్వాదితిభావః - మత ఇతి - ఫలాయోగవ్యవచ్ఛిన్నం కారణం కరణమితి మతే పరామర్శ ఏవకరణమితిధ్యేయం - కరణేతివ్యాప్తివారణాయ తజ్జన్యత్వేసతీతి - యద్యప్యనుమాననిరూపణస్యైవ ప్రతిజ్ఞాతత్వే నతద్విభాగ ఏవోచితస్తథాపిలింగస్యత్రైవిధ్యేప్రదర్శితేతద్జ్ఞానస్యత్రైవిధ్యంఫలతీతి మనసికృత్వాహ - లింగంవిభజత ఇతి- అన్వయేనవ్యతిరేకేణవ్యాప్తిరుదితి మూలస్యాన్వయసహ

చారగ్రహగ్రాహ్యవ్యాప్తిమత్త్వే సతి వ్యతిరేకసహచారగ్రహగ్రాహ్యవ్యాప్తిమదిత్యర్థం మనసి కృత్వా తాదృశవ్యాప్తిద్వయం ప్రకాశయతి- హేతుసాధ్యయోరితి - అన్వయమాత్రవ్యాప్తికత్వరూపకేవలాన్వయిలక్షణే మాత్రపదేన వ్యతిరేకవ్యాప్తేర్వ్యవచ్ఛేద్యతయాసిద్ధ్యసిద్ధిభ్యాం వ్యాహత ఇత్యాలోచ్య ప్రకారాంతరేణ పరిష్కరోతి- కేవలాన్వయిసాధ్యకమితి - కేవలాన్వయిసాధ్యకవ్యతిరేకిహేతోస్సంగ్రహాయ సాధ్యే కేవలాన్వయిత్వం నివేశితం- తదేవ నిర్వక్తి-అత్యం

తిరేకిణం లక్షయతి। అన్వయేనేతి। హేతుసాధ్యయోః వ్యాప్తిరన్వయవ్యాప్తిస్తదభావయోర్వ్యాప్తిర్వ్యతిరేకవ్యాప్తిః। కేవలాన్వయినోలక్షణమాహాన్వయేనేతి, కేవలాన్వయిసాధ్యకం లింగం కేవలాన్వయి-అత్యంతాభావాప్రతియోగిత్వం కేవలాన్వయిత్వం। ఈశ్వరప్రమావిషయత్వం సర్వపదాభిధేయత్వం చ సర్వత్రాస్తీతి।వ్యతిరేకోఽభావః। కేవలవ్యతిరేకిణోలక్షణమాహ। వ్యతిరేకేతి। తదుదాహరతి।యథేతి। నన్వితరభేదః ప్రసిద్ధో వా న వా ఆద్యే యత్ర

తాభావేతి - నిరవచ్ఛిన్నవృత్తిమదత్యంతాభావేత్యర్థః - తేన గగనాభావసంయోగాభావాదిసాధ్యకహేతోస్సంగ్రహః ఘటపదాభిధేయత్వస్య పటాదావసత్త్వే న సర్వతస్సత్త్వాసంభవా దాహ - సర్వపదాభిధేయత్వమితి - మూలే వ్యతిరేకమాత్రవ్యాప్తికమితి నిశ్చితవ్యతిరేకమాత్రవ్యాప్తికమిత్యర్థః - తేన పృథివీతరేభ్యో భిద్యతే గంధవత్త్వాదిత్యాదావన్వయవ్యాప్తేస్సత్త్వేపి న లక్షణాసంగతిః - ఇతరభేదః పృథివీతరత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకభేదః - అన్వయిత్వమితి,

అన్వయసహచారగ్రహగ్రాహ్యవ్యాప్తిమత్వంస్యాదిత్యర్థః - తథాచ ప్రసిద్ధానుమానమివ ఏతదప్యన్వయవ్యతిరేక్యేవ స్యాదితిభావః - అసాధారణ్యమితి - సపక్షవ్యావృత్తత్వరూపాసాధారణ్యాక్రాంతత్వాదితిభావః - అప్రసిద్ధసాధ్యకేపిసాధ్యవిశేషణకానుమితిరేవేత్యభిప్రాయేణాహ - సాధ్యేత్యాది - వ్యతిరేకవ్యాప్తీతి - సాధ్యాభావవ్యాపకాభావప్రతియోగిత్వరూపేత్యర్థః - పృథివీతరసామాన్యభేదో నసాధ్యతే అపితు జలాదిభేదకూటం సాధ్యతే తథాచ నోక్తదోషావస

ప్రసిద్ధస్తత్ర హేతుసత్త్వేన్వయిత్వం అసత్త్వే అసాధారణ్యం। ద్వితీయే సాధ్యజ్ఞానాభావాత్కథం తద్విశిష్టానుమితిర్విశేషణజ్ఞానాభావే విశిష్టజ్ఞానానుదయాత్ప్రతియోగిజ్ఞానాభావాద్వ్యతిరేకవ్యాప్తిజ్ఞానమపి నస్యాదితి చేన్న। జలాది త్రయోదశాన్యోన్యాభావానాం త్రయోదశసు ప్రత్యేకం ప్రసిద్ధానాం మేళనం పృథివ్యాం సాధ్యతే। త్రయోదశత్వావచ్ఛిన్నభేదాత్మకసాధ్యస్యైకాధికరణవృత్తిత్వాభావాన్నాన్వయిత్వాసాధారణ్యే। ప్రత్యేకాధికరణప్రసి

రః ఇత్యాహ - జలాదీతి - జలాదీనాం యే త్రయోదశాన్యోన్యాభావాస్తేషాం కూటం సాధ్యత ఇత్యర్థః - సముదాయస్య ప్రసిద్ధ్యసంభవాదాహ - ప్రత్యేకమితి - త్రయోదశత్వావచ్ఛిన్నేతి - అనుమితేః పూర్వం నిశ్చితసాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవతో ధర్మిణ ఏవాప్రసిద్ధ్యా నతత్ర హేతోస్సత్త్వాసత్త్వనిబంధనే అన్వయిత్వాసాధారణ్యే ఇతి సముదితార్థః - ప్రత్యేకం ప్రసిద్ధావపేక్షాబుద్ధివిశేషవిషయత్వరూపసముదాయత్వవిశిష్టజ్ఞానం సంభవతి తథాచవిశేషణతావచ్ఛేదకప్రకారకనిశ్చ-

యస్యసత్త్వాభావాత్సాధ్యతావచ్ఛేదకవిశిష్టవైశిష్ట్యావగాహ్యనుమితిర్వ్యతి
రేకవ్యాప్తిజ్ఞానంచ సంభవతీత్యాహ - ప్రత్యేకాధికరణేత్యాదినా
యద్యపిజలాదిచతుర్దశాన్యోన్యాభావానాంచతుర్దశసు ప్రత్యేకమి
తరీత్యా వక్తుముచితంతథాప్యవ్యాప్తేః ప్రమాణాంతరగత్వమంగీకర్తవ్యం
తంప్రాభాకరమతేపూర్వంవ్యతిరేకవ్యాప్తేరనుమిత్యంగత్వస్యప్రదర్శ
నియ్యతయాతన్మతసాధారణ్యేనవ్యతిరేకవ్యాప్తిందర్శయతు:జలాది
త్రయోదశేత్యాదికథనం - నచతన్మతేచతుర్దశాన్యోన్యాభావాఃప్ర
సిద్ధాః అభావస్యాధికరణాత్మకస్యతేనాంగీకారాదితిధ్యేయం - కేచిత్తుజల

ధ్యాసాధ్యవిశిష్టానుమితివ్యతిరేకవ్యాప్తినిరూపణంచేతి ।
పక్షలక్షణమాహ । సందిగ్ధేతి । నను శ్రవణానంతరభావిమ
ననస్థలేఽవ్యాప్తిః తత్ర వేదవాక్యైరాత్మనోనిశ్చితత్వేన
సందేహాభావాత్కించ ప్రత్యక్షేపివహ్నౌ యత్రేచ్ఛా
యానుమితిస్తత్రావ్యాప్తిరితిచేన్న । ఉక్తపక్షతాశ్రయ
త్వస్యపక్షలక్షణత్వాత్ । సపక్షలక్షణమాహ । నిశ్చితేతి ।

మేవాదిర్యేషాం త్రయోదశానామితివిగ్రహేణజలాదిప్రతియోగికానాం
చతుర్దశానామిత్యర్థః-త్రయోదశస్వితి-జలాదీత్యాదిః-ఉక్తవిగ్రహేణచ
తుర్దశస్విత్యర్థః అగ్రేప్యేవంబోధ్యమిత్యాహుః - మూలే సందిగ్ధసాధ్య
వానితి-విశేష్యతాసంబంధేనసాధ్యప్రకారకసంశయవిశిష్టఇత్యర్థః - సప
క్షలక్షణాదికమప్యేవంపరిష్కర్తవ్యం - పక్షలక్షణస్యావ్యాప్తిమాశం
క్య లేటీకాయాం-నన్వితి - సంశయవిఘటకశాబ్దబుద్ధిస్థలేఽవ్యాప్తిముక్త్వాప్ర
త్యక్షస్థలేతామాహ - కించేతి - ఉక్తేతిసిషాధయిషావిరహవిశిష్టసిద్ధ్యభా
వరూపపక్షతాశ్రయత్వస్య పక్షలక్షణత్వాదిత్యర్థః - సద్ధేతుం నిరూప్య

వ్యాప్త్యాదివిశిష్టహేతుం నిరూప్యేత్యర్థః - సద్ధేతునిరూపణే అసద్ధే-
తుస్మరణాత్ప్రసంగసంగత్యా తన్నిరూపణమితి భావః - మూలే హేత్వా-
భాసా ఇతి - హేతువదాభాసంత ఇతి హేత్వాభాసాః దుష్టహేతవో ని-
రూప్యంత ఇత్యర్థః - ననుసామాన్యధర్మప్రకారకజ్ఞానమంతరా విశేషజ్ఞా-
నానుదయేన సవ్యభిచారేత్యాదినా విభాగోనుచిత ఇత్యాశంకాం పరిజి-
హీర్షుర్దోషలక్షణే ఽభిహితే దోషవత్త్వరూపదుష్టలక్షణస్యాతిస్ఫుటత్వా-
ల్లాఘవాద్భవతీత్యాశయేన దోషసామాన్యలక్షణమాహ - అనుమితీతి - హేత్వా-
భాసత్వమితి - హేతోరాభాసాః హేత్వాభాసాః హేతునిష్ఠదోషాః తేషాం
భావస్తత్త్వమిత్యర్థః - హ్రదో వహ్నిమానిత్యాద్యనుమితిం ప్రతి వహ్న్య-
భావవాన్ హ్రద ఇత్యాది బాధనిశ్చయః ప్రతిబంధకః ప్రమాత్మకతాదృశని-

విపక్షలక్షణమాహ । నిశ్చితేతి । ఏవం సద్ధేతుం నిరూప్య సద్ధే-
తుం నిరూపయితుం విభజతే । సవ్యభిచారేతి । అనుమితిప్రతి-
బంధకయథార్థజ్ఞానవిషయత్వం హేత్వాభాసత్వం సవ్యభి-

శ్చయవిషయత్వం వహ్న్యభావవద్ధ్రదాదావక్షతమితి లక్షణసమన్వయః -
అత్రానుమితిపదమజహల్లక్షణయానుమితితత్కారణాన్యతరపరం తేన
వ్యభిచారాదిజ్ఞానస్య పరామర్శప్రతిబంధకత్వమైవ నిర్వాహాదనుమిత్య-
ప్రతిబంధకత్వేపి వ్యభిచారాదిషు నావ్యాప్తిః - పర్వతో నిర్వహ్నిరితి బాధ-
భ్రమస్య పర్వతో వహ్నిమానిత్యనుమితిప్రతిబంధకత్వాత్తద్విషయే వహ్న్య-
భావాదావతివ్యాప్తిరతో యథార్థేతి - భ్రమభిన్నేత్యర్థః - అథైవమ-
పి వహ్న్యభావవద్ధ్రదాత్మకబాధైకదేశే వహ్న్యభావాదావతివ్యాప్తిః -
వహ్న్యభావవాన్ హ్రద ఇత్యాకారకయథార్థజ్ఞానవిషయత్వస్య తత్ర
సత్త్వాదితి చేన్న యద్రూపావచ్ఛిన్నవిషయకజ్ఞానసామాన్యమనుమితిప్ర-

తిబంధకంతద్రూపావచ్ఛిన్నత్వందోషత్వమిత్యర్థవర్యవసానేనాదోషాత్
వహ్న్యభావత్వావచ్ఛిన్నవిషయకస్య వహ్న్యభావవాన్హ్రద ఇతి
జ్ఞానస్యానుమితిప్రతిబంధకత్వేపితాదృశజ్ఞానసామాన్యాంతర్గతస్యవహ్న్య
భావవానిత్యాకారకజ్ఞానస్యాప్రతిబంధకత్వేనవహ్న్యభావత్వావచ్ఛేదేన
ద్రూపపదనోపాదానాసంభవాత్ - నచతర్హియథార్థపదంవ్యర్థంవ
హ్నిత్వేనిర్వహ్నిరితిభ్రమవిషయేపివహ్న్యభావవావతివ్యాప్తేరుక్త
రీత్యైవవారణాదితివాచ్యంజ్ఞానపదస్య జ్ఞానవిశేషతాత్పర్యగ్రాహకత
యాయథార్థపదసార్థక్యాత్. ఏవంచయద్రూపావచ్ఛిన్నవిషయితా
నాహార్యాప్రామాణ్యజ్ఞానానాస్కందితనిశ్చయసామాన్యంప్రకృతానుమి
తిప్రతిబంధకంతద్రూపావచ్ఛిన్నత్వందోషత్వమిత్యర్థఃపర్యవసితఃతేనవ
హ్న్యభావవద్హ్రదవిషయకస్యాహార్యస్యాప్రామాణ్యజ్ఞానవిశిష్టస్య
సంశయస్యచానుమిత్యప్రతిబంధకత్వేపినాసంభవఇత్యాలంపల్లవితేన-
పరేతు ఇదందుష్టానామేవలక్షణంపరంతుజ్ఞాయమానవ్యభిచారాదేఃప్రతి
బంధకత్వమభ్యుపేత్యతదర్థస్త్వనుమితిప్రతిబంధకాఃయేవ్యభిచారాద
యఃఏకజ్ఞానవిషయప్రకృతహేతుతావచ్ఛేదకవత్వసంబంధేనతత్వా
కారకయథార్థజ్ఞానవిశేష్యత్వం - ధూమవాన్వహ్నిరిత్యాద్యధూమా
భావవద్వృత్తిత్వవిశిష్టవహ్నిర్వ్యభిచారఃఉక్తసంబంధేనతద్వాన్వహ్ని
రిత్యాకారకయథార్థజ్ఞానవిశేష్యత్వమస్తీతిలక్షణసమన్వయః - అను
మితిపదస్యప్రకృతానుమితిపరతయాసద్ధేతావనుమితిప్రతిబంధకీభూత
వ్యభిచారాదీనామప్రసిద్ధత్వాన్నాతివ్యాప్తిర్యథార్థపదానుపాదానేఽద
ర్శితసంబంధేనవ్యభిచారప్రకారకభ్రమవిశేష్యత్వస్యసద్ధేతావపిసత్వే
నాతివ్యాప్తిస్స్యాదితితన్నివేశఇత్యాహుః - సత్రివిధఇతీతి-సామాన్య

లక్షణంతుసాధారణాద్యన్యతమత్వంస్ఫుటం - మూలేతత్రేతి - సాధారణా దిమధ్య ఇత్యర్థః - సాధ్యాభావవద్వృత్తిరితి - సాధ్యతావచ్ఛేదకధర్మ సంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావవన్నిరూపితహేతుతావచ్ఛేదక సంబంధావచ్ఛిన్నాధేయతావానిత్యర్థః - తేన వహ్నిమాన్ధూమాదిత్యా దౌ హేతుమతిపర్వతాదౌతత్తత్సాధ్యాభావస్య సంబంధాంతరావచ్ఛిన్న సాధ్యసామాన్యాభావస్య చ సత్వేపిచనాతివ్యాప్తిః - తత్రచసాధ్యాభా వవత్త్వాయాంసంబంధవిశేషావచ్ఛిన్నత్వానివేశేవహ్నిమాన్ధూమాదిత్యా దౌవహ్న్యాద్యభావస్య కాలికసంబంధేనపర్వతాదావృత్తేరతివ్యాప్తిః - దైశికవిశేషణతావిశేషావచ్ఛిన్నత్వనివేశేఘటత్వాదేర్విశేషణతావిశే షేణాధికరణాప్రసిద్ధ్యావ్యాప్తిరతస్సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధేనసాధ్య

చారంవిభజతే। నత్రివిధ ఇతి। సాధారణంలక్షయతి। తత్రేతి। ఉదా
హరతి। యథేతి। అసాధారణంలక్షయతి। సర్వేతి। అనుపసంహారి.

వత్త్వాగ్రహం ప్రతియేనసంబంధేనసాధ్యాభావవత్త్వానిశ్చయః ప్రతిబంధక స్తేనసంబంధేనసాధ్యాభావవత్త్వంవివక్షణీయంవహ్న్యాదౌసాధ్యేతాదృ శసంబంధోదైశికవిశేషణతా - ఘటత్వాభావాదౌచసాధ్యే సమవాయ స్తథేతినదోషః - కపిసంయోగ్యేతద్వృక్షత్వాదిత్యాదౌతాదృశసంబం ధోనిరవచ్ఛిన్నదైశికవిశేషణతేత్యాదిక్ - నచవిరుద్ధేతివ్యాప్తిరితిభ్రమిత వ్యం - ఉపధేయసంకరేప్యుపాధేరసంకర ఇతిన్యాయాత్తస్య విరుద్ధసా ధారణ్యేపిక్షతివిరహాత్ - సర్వసపక్షవ్యావృత్త ఇతి - సపక్షవృత్తిత్వ సామాన్యాభావవానిత్యర్థః - సర్వపదం సపక్షవృత్తిత్వసామాన్యా భావనివేశస్ఫోరకంసపక్షపదంనిశ్చితసాధ్యవదర్థకంశబ్దే అనిత్యత్వసా ధకశబ్దత్వాదిసద్ధేతావపితత్సాధ్యసందేహదశాయామసాధారణ్యస్యే

ష్టత్వాదితిసంప్రదాయవిదః - నవీనాస్తుసద్ధేతావపిపక్షేసాధ్యసందేహద
శాయామసాధారణ్యస్య ప్రకృతపరామర్శకాలికవిరుద్ధపరామర్శదశా
యాంసత్ప్రతిపక్షస్యచస్వీకారేబాధభ్రమదశాయాంబాధస్యాప్యంగీకా
రాపత్తేః - నహివైషమ్యేయుక్తింపశ్యామః ఏవంచాత్రసపక్షపదంకేవల
సాధ్యవత్పరంశబ్దోనిత్యశ్శబ్దత్వాదితిసాధ్యవదవృత్తిహేతోః కేవలత్వకే
వినదోష ఇతి ప్రాహుః - అన్వయేతి - అన్వయవ్యతిరేకదృష్టాంతరహిత
త్వంచకించిద్విశేష్యకనిశ్చయావిషయసాధ్యకత్వే సతికించిద్విశేష్యకని
శ్చయావిషయసాధ్యాభావకత్వం-నవీనమతేత్వత్యంతాభావాప్రతియోగిత్వ
విశిష్టసాధ్యాదికత్వమేవానుపసంహారిత్వం తజ్జ్ఞానస్యవ్యతిరేకవ్యాప్తిజ్ఞా
నప్రతిబంధకతా - సాధ్యాభావవ్యాప్త ఇతి - సాధ్యాభావవ్యాప్తిస్సా

ణోలక్షణమాహ।అన్వయేతి। విరుద్ధంలక్షయతి।సాధ్యేతి।
సత్ప్రతిపక్షంలక్షయతి।యస్యేతి। అసిద్ధంవిభజతే। ఆసిద్ధణి

ధ్యవదవృత్తిత్వమసాధారణ్యస్యతునిశ్చితసాధ్యవదవృత్తిత్వరూపతయా
నాభేదః నవీనమతేతుసాధ్యాభావస్యవ్యతిరేకవ్యాప్తిస్సాధ్యవ్యాపకాభా
వప్రతియోగిత్వరూపేతినాసాధారణ్యాభేదః ఏతాదృశవిశిష్టహేతుమత్తా
జ్ఞానంసాక్షాదనుమితిప్రతిబంధకమితిధ్యేయం - యస్యసాధ్యాభావేత్యా
ది - యత్సంబంధిసాధ్యంతదభావవ్యాప్యహేత్వంతరస్యజ్ఞానంపక్షే ఉ
ప్తిస్సత్ప్రతిపక్ష ఇత్యర్థః ప్రకృతసాధ్యవ్యాప్యత్వే నజ్ఞాయమానోయః ప్ర
కృతహేతుస్తతోన్యస్మిన్నేతాసాధ్యాభావవ్యాప్యత్వజ్ఞానదశాయామే
వతస్యసత్ప్రతిపక్షతేతిసూచనాయహేత్వంతరేతి ప్రాంచః - నవీనాఃపున
శ్శేషంవర్ణయంతియత్సంబంధిసాధ్యాభావవ్యాప్యహేత్వంతరస్యపక్షేస
త్వంతథావిధ ఇత్యర్థ ఇతి - ఆశ్రయాసిద్ధ్యాదయ ఇతి - ఆశ్రయాసి

ద్ధిశ్చ పక్షే పక్షతావచ్ఛేదకవిరహః పక్షతావచ్ఛేదకవిరహవాన్పక్షోవా - సచనాస్త్యేవేతి - అరవిందస్య ప్రసిద్ధత్వాత్తస్య విశేషణీహితిన్యా యేనారవిందే గగనీయత్వం నాస్తీతిపర్యవసితోర్థః - స్వరూపాసిద్ధిశ్చ పక్షే హేత్వభావః హేత్వభావవాన్పక్షోవా - ననుసోపాధికస్యాతిరిక్తస్య సద్భావాత్కథంపంచ హేత్వాభాసా ఇత్యత ఆహ - సోపాధిక ఇతి - వ్యాప్యత్వాసిద్ధిర్వ్యాప్త్యభావస్తస్య సోపాధికహేతౌ నియమేనసత్వాత్సోపాధికో వ్యాప్యత్వాసిద్ధ ఏవనత్వతిరిక్తో హేత్వాభాస ఇతి భావః - ఉపాధేర్దూషకత్వం నసంభవతీతి దీపికాయాం వ్యక్తీభవిష్యతి గ్రం- అత్రైవమువధేయం సాధ్యే సాధ్యతావచ్ఛేదకాభావస్సాధ్యాప్రసిద్ధిః హేతౌ హేతుతావచ్ఛేదకాభావస్సాధనాప్రసిద్ధిర్యథా కాంచనమయవహ్నిమాన్ కాంచనమయ

తి । ఆశ్రయాసిద్ధముదాహరతి । XX నేతి । స్వరూపాసిద్ధముదాహరతి । యథేతి । వ్యాప్యత్వాసిద్ధస్య లక్షణమాహ । సోపాధిక ఇతి । ఉపాధిలక్షణమాహ । సాధ్యేతి । ఉపాధిశ్చ తుర్విధః

ధూమాదిత్యాదౌ తద్గ్రహదశాయాం హేతుతావచ్ఛేదక విశిష్టే సాధ్యతావచ్ఛేదకవిశిష్టవ్యాప్తిగ్రహప్రతిబంధః ఫలం తయోర్వ్యాప్యత్వాసిద్ధావంతర్భావాన్న హేత్వాభాసాధిక్యమితి - సాధ్యవ్యాపకత్వ ఇతి - సాధ్యవ్యాపకత్వే సాధనావ్యాపకత్వే ఏకరూపేణైక సంబంధేనచ గ్రాహ్యే తేనవహ్నిమాన్ ధూమాదిత్యాదౌ తత్తద్వహ్నౌ వహ్నిత్వేనసాధ్యవ్యాపకత్వస్య తత్తద్వహ్నిత్వేనసాధనావ్యాపకత్వస్య చసత్వేపినాతివ్యాప్తిః నవా సంయోగేన సాధ్యవ్యాపకస్య వహ్నేస్సమవాయేన సాధనావ్యాపకత్వేపి తత్రాతివ్యాప్తిః - మూలోక్తోపాధిలక్షణే వ్యాప్తిం వారయితుం లక్ష్యలక్షణభేదం ప్రదర్శయతి - ఉపాధిశ్చ తుర్విధ ఇతి - యు

ద్ధర్మావిశిష్టసాధ్య వ్యాపకత్వం తద్ధర్మావిశిష్టసాధనావ్యాపకత్వం లక్ష
ణేనివేశనీయమన్యథాపర్వతత్వాత్మకపక్షధర్మావచ్ఛిన్నసాధ్యవ్యా
పకస్య కస్య చిద్ధూమత్వావచ్ఛిన్నావ్యాపకత్వాదతివ్యాప్తిస్స్యాదితి
ధ్యేయం - ఉదాసీనేతి - పక్షధర్మసాధనాభ్యాంభిన్నేత్యర్థః - బహి
ర్ద్రవ్యత్వమాత్మాన్యద్రవ్యత్వం - ఇదం కేవల ప్రత్యక్షత్వస్యైవసాధ్యత్వా
నుసారేణ - ప్రాగభావో వినాశీజన్యత్వాదితి - అత్రజన్యత్వం పక్షధర్మో

కేవలసాధ్యవ్యాపకః పక్షధర్మావచ్ఛిన్నసాధ్యవ్యాపక
స్సాధనావచ్ఛిన్నసాధ్యవ్యాపకః ఉదాసీనధర్మావచ్ఛి
న్నసాధ్యవ్యాపకశ్చేతి । ఆద్యః ఆర్ద్రేంధనసంయోగః ।
ద్వితీయో యథా వాయుః ప్రత్యక్షః ప్రత్యక్షస్పర్శాశ్ర
యత్వాదిత్యత్రబహిర్ద్రవ్యత్వావచ్ఛిన్నప్రత్యక్షత్వ
వ్యాపకముద్భూతరూపవత్వం । తృతీయో యథా ప్రాగ
భావో వినాశీజన్యత్వాదిత్యత్రజన్యత్వావచ్ఛిన్నానిత్యత్వ
వ్యాపకం భావత్వం । చతుర్థో యథా ప్రాగభావో వినాశీ
ప్రమేయత్వాదిత్యత్రజన్యత్వావచ్ఛిన్నానిత్యత్వవ్యాపకం
భావత్వం । బాధితస్యలక్షణమాహ । యస్యేతి । అత్రబాధ
స్యగ్రాహ్యాభావనిశ్చయత్వేన సత్ప్రతిపక్షస్య విరోధిజ్ఞా

నభవతీతి సాధనావచ్ఛిన్నసాధ్యవ్యాపకత్వఘటితలక్షణం - అనిత్యత్వ
వ్యాపకమితి - వినాశిత్వవ్యాపకమిత్యర్థః - జన్యత్వస్యోదాసీనత్వం సం
పాదయితుం ప్రమేయత్వాదితి - బాధస్య సాధ్యాభావవత్తానిశ్చయస్య
గ్రాహ్యాభావనిశ్చయత్వేనేతి - అనుమితిబంధకత్వమిత్యనేనాన్వయి - వి
రోధిజ్ఞానసామగ్రీత్వేనేతి - ఇదం ప్రాచీనమతే - వస్తుతస్తు - విరోధిశరా

మతేఽస్య సాధ్యాభావవ్యాప్యవత్తానిశ్చయత్వేనైవ ప్రతిబంధకత్వం లాఘవాదితి ధ్యేయం - ఇతరేషాం వ్యభిచారాదిగ్రహాణాం - తత్రాపి వ్యభిచారాదిగ్రహేష్వపి - సాధారణస్యేతి - భావప్రధానతయా సాధారణ్యస్యేత్యర్థః - అవ్యభిచారాభావతయా - తద్గ్రహస్యేతి శేషః వ్యాప్తిజ్ఞాన ప్రతిబంధకత్వమిత్యనేనాన్వయః - ఏవమగ్రేపి - హేతౌ సాధ్యాభావవద్వృత్తిత్వస్యైవ సాధ్యతావచ్ఛేదక హేతు సమానాధికరణాత్యంతాభావ ప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వస్యాపి వ్యభిచారతయా తద్గ్రహస్య హేతుసమానాధికరణాత్యంతాభావ ప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వాభావరూపయో అ

నసామగ్రీత్వే నసాత్త్వాదనుమితి ప్రతిబంధకత్వం ఇతరేషాం తు పరామర్శ ప్రతిబంధకత్వం । తత్రాపి సాధారణస్యావ్యభిచారాభావరూపతయా విరుద్ధస్య సామానాధికరణ్యాభావతయా వ్యాప్యత్వాసిద్ధస్య విశిష్టవ్యాప్త్యభావతయా అసాధారణానుపసంహారిణోర్వ్యాప్తిసంశయాధాయకత్వేన వ్యాప్తిజ్ఞాన ప్రతిబంధకత్వం ఆశ్రయాసిద్ధిస్వరూపా

వ్యభిచారస్తద్గ్రహ ప్రతిబంధకతేతి భావః - హేతౌ సాధ్యాభావవద్వృత్తిత్వప్రకారక గ్రహస్య వ్యాప్తిగ్రహ ప్రతిబంధకత్వం తు మణిమంత్రాదిన్యాయేన - విశిష్టవ్యాప్త్యభావతయా హేతువ్యాపకతావచ్ఛేదక సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న సామానాధికరణ్యాభావరూపతయా - వ్యాప్తిసంశయాధాయకత్వేనేతి - హేతావసాధారణ్యాదిజ్ఞానదశాయాం హేతుసాధ్యయోస్సామానాధికరణ్యనిశ్చయాసంభవేన తత్త్వాంతభావేన చ సాధ్యసంశయసత్త్వేన వ్యాప్తిసంశయసంభవాన్న వ్యాప్తినిర్ణయ ఇతి ప్రాచీనమతమభిప్రేత్యేదం - పక్షధర్మతాజ్ఞాన ప్రతిబంధకత్వమితి - పక్షే

పక్షతావచ్ఛేదకవిరహస్య హేతువిరహస్య చ నిశ్చయదశాయాం హేతౌపక్షతావచ్ఛేదకవిశిష్టపక్షవృత్తిత్వగ్రహాసంభవాదితి భావః - నను పంచత్వోక్తిరసంగతా హేతావుపాధిగ్రహదశాయామపి వ్యాప్తినిశ్చయాసంభవేనోపాధిజ్ఞానస్య వ్యాప్తినిశ్చయప్రతిబంధకతాయా అవశ్యం వక్తవ్యతయోపాధేరపి హేత్వాభాసలక్షణాక్రాంతత్వాదత ఆహ- ఉపాధిస్త్వితి - వ్యభిచారజ్ఞానద్వారేతి - తథా చ హేత్వాభాసలక్షణే సాక్షాదనుమితితత్కరణాన్యతరప్రతిబంధకత్వస్యైవ నివేశనియతయా పరముఖనిరీక్షకస్యోపాధేర్న హేత్వాభాసత్వమితి భావః ;- నను బాధాపిసిద్ధిసత్త్వేప్యనుమిత్యనుదయాత్తద్విషయస్య సాధ్యవత్పక్షస్యాపి

సిద్ధ్యోః పక్షధర్మతాజ్ఞానప్రతిబంధకత్వం|ఉపాధిస్తు వ్యభి
చారజ్ఞానద్వారా వ్యాప్తిజ్ఞానప్రతిబంధకః సిద్ధసాధనం తు ప
క్షతావిఘటకతయాశ్రయాసిద్ధావంతర్భవతీతి ప్రాంచః
నిగ్రహస్థానాంతరమితి నవీనాః ఇత్యనుమానపరిచ్ఛేద

హేత్వాభాసస్యావశ్యకమిత్యాశంకాం జరన్నైయాయికానాం మతమతమవలంబ్యోపపత్త్యా పరిహరతి - సిద్ధసాధనం త్వితి - పక్షతావిఘటకతయేతి - తన్మతే పక్షతాయాస్సాధ్యసంశయరూపతయా తద్విఘటకస్య సాధ్యనిశ్చయస్యాపక్షత్వమితి భావః - అంతర్భవతీతి - తథా చ న విభాగవ్యాఘాత ఇతి భావః - దర్శితమపి శిథిలమిత్యాలోచ్యాహ - నిగ్రహేతి- నచ సిద్ధాంతే ఽనుమితింప్రతి సిద్ధేః ప్రతిబంధకతయా తద్విషయస్య కథం హేత్వాభాసతా నేతి వాచ్యం సిసాధయిషాయాస్సిద్ధినిష్ఠప్రతిబంధకతాయా ముత్తేజకతయా కేవలం సిసాధయిషాసహితసిద్ధ్యా ప్రతిబంధకత్వాభావేన తద్విషయో ఉక్తహేత్వాభాసలక్షణాసంస్పర్శాదధిక మస్మది

యత్యభినవదీధితివ్యాఖ్యాయాం తర్కకర్కశ విచార చాతురీ ధురీణైరనుసంధేయం- ఇత్యనుమానపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః

ఉపమానం లక్షయతీతి - అవసరసంగత్యోపమానం నిరూపయతీత్యర్థః - ఉపమితిస్వరూపం వ్యుత్పాదయతి - మూలే సంజ్ఞేతి - సంజ్ఞా గవయపదం సంజ్ఞీ గవయస్తయోస్సంబంధశ్శక్తిః తస్య జ్ఞానమిత్యర్థః - లక్షణం తూపమినోమీత్యనువ్యవసాయగమ్యోపమితిత్వమేవ - వాక్యార్థం స్మరన్ గోసదృశత్వవిశిష్టపిండం పశ్యతీతి - ఏతేన స్మరణం సాదృశ్యదర్శనజన్యముద్బోధకాంతరజన్యం వా ఉభయమపి సాదృశ్యదర్శనసహకారి న తు సాదృశ్యదర్శనజన్యమేవ స్మరణం సహకారీతి సూచితం - ప్రాంచస్తు వాక్యార్థం స్మరన్నిత్యత్ర వర్తమానసామీప్యే ప్రత్యయః

స్సమాప్తః

ఉపమానం లక్షయతి । ఉపమితికరణమితి । ఇత్యుపమానపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః

వాక్యార్థం స్మరిష్యన్నిత్యర్థః - ఏవం చ వాక్యార్థస్మరణస్య సాదృశ్యదర్శనజన్యత్వాలాభేన వ్యాపారతాలాభ ఇత్యాహుః - తదనంతరమిత్యాది - సాదృశ్యదర్శనానంతరం గవయో గవయపదవాచ్య ఇత్యాకారికా గవయత్వరూపలఘుధర్మావచ్ఛేదకకోపమితిరుత్పద్యత ఇత్యర్థః - ఇదముపలక్షణం వైధర్మ్యదర్శనేనాప్యుపమితిరిత్యధ్యేయం - వైశేషికాస్తు పదవాచ్యత్వవ్యాప్యసాదృశ్యాదిపరామర్శాత్ పదవాచ్యత్వస్యానుమితిరేవాతో నోపమానం ప్రమాణాంతరమిత్యాహుః - తచ్చింత్యం వ్యాప్తిజ్ఞానమంతరాపి పదవాచ్యత్వప్రమితేరనుభవసిద్ధత్వాదిత్యుపమానపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః

శబ్దంలక్షయతీతి- ఉపజీవ్యోపజీవకత్వ సంగత్యా శబ్దంనిరూపయ
తీత్యర్థః - అత్రజ్ఞాయమానశబ్దస్య శబ్దప్రమాణతయాశబ్దె ఉపమా
నోపజీవకత్వాభావాదుపమితిశాబ్దబోధరూపఫలయో స్సంగతిర్బో
ధ్యా తథాహిశక్తిపరిచ్ఛిత్తిరూపా ఉపమితి స్తస్యాశ్చ శాబ్దబోధోపజీవ్య
త్వే నఫలయో రుపజీవ్యోపజీవకత్వ సంభవ స్తాదృశసంగతేశ్చ ఫలనిష్ఠ
త్వేపిస్వాశ్రయకరణత్వాత్మకపరంపరాసంబంధేన కరణనిష్ఠత్వాత్ క
రణయో రనంతరాభిధాన ప్రయోజకత్వం - శబ్దజ్ఞానస్య ప్రమాణత్వాం
గీకర్తృ నవీనమతే ఉపమితేశ్శక్తపదవిషయకత్వేనశబ్దప్రమాణతయా
తత్రోపమానజన్యత్వస్యా ఉక్తతయాస్వరూపయోరపి సంగతిరితిమంత
వ్యం - మూలె ఆప్తవాక్యంశబ్ద ఇతి- శబ్ద ఇతిలక్ష్య నిర్దేశః- ప్రమాణశబ్ద

శబ్దంలక్షయతి । ఆప్తేతి । ఆప్తంలక్షయతి । ఆప్తస్త్వితి । వాక్య
లక్షణమాహ । వాక్యమితి । పదలక్షణమాహ । శక్తమితి । అర్థ
స్మృత్యనుకూలపదపదార్థసంబంధశ్శక్తిస్సాచపదార్థానాం

ఇతితదర్థః - ఆప్తవాక్యమితిలక్షణం - భవతిహి పయసాసించతీత్యాది
శబ్దః ఆప్తోక్తవాక్యం నతువహ్నినాసించతీత్యాదిశబ్దస్తదుచ్చారణకర్తు
ర్యథార్థవక్తృత్వరూపాప్తత్వాభావాత్ప్రకృతవాక్యార్థగోచర
యథార్థజ్ఞానజన్యవాక్యం ప్రమాణశబ్ద ఇతితు నిష్కృష్టః- వాక్యప్ర
యోగె వాక్యార్థజ్ఞానస్య హేతుత్వాల్లక్షణసంగతిః స్ఫుట మేతచ్ఛ
బ్దమణౌ - మీమాంసకమతనిరాసకత్వేనాగ్రెమూలమవతారయిష్యతి తన్మ
తసాధారణ్యేనశక్తిపదార్థమాహ - అర్థస్మృత్యనుకూలేతి - శాబ్ద
బోధజనకార్థస్మృత్యనుకూలోఘటాదిపదఘటాదిరూపార్థయో స్సం
బంధశ్శక్తిరిత్యర్థః- అనుకూలత్వమిహ ప్రయోజకత్వం తచ్చ కారణ

తావచ్ఛేదకపదపదార్థసంబంధేప్యస్తి అతః పదపదార్థసంబంధస్య
శాబ్దబోధజనకస్మృతిజనకత్వాభావేపిన క్షతిః -అర్థస్మృత్యనుకూలత్వ
స్యాదృష్టాదిసాధారణ్యాద్విశేష్యమితిధ్యేయం - పదార్థాంతరమితి - త
త్తత్పదార్థతావచ్ఛేదకాభావకూటవదిత్యర్థః - తేనాతిరిక్తపదార్థ
స్యాన్యమతాప్రసిద్ధత్వేపినవ్యాఘాతః - అస్మాత్పదాదయమర్థోబోద్ధ
వ్య ఇత్యాదిమూలస్య ఏతత్పదజన్యబోధవిషయోయమర్థ ఇత్యాకారికే
శ్వరేచ్ఛాశక్తిరిత్యర్థః-నతుపదార్థాంతరమితి - నచేశ్వరీయ్యజ్ఞానస్యే
చ్ఛాయాఃకృతేర్వా శక్తిరూపత్వమితి వినిగమనావిరహాదతిరిక్తైవశక్తి
రితివాచ్యం ఆధునికసంకేతస్యేచ్ఛారూపతయా శక్తేరపీచ్ఛారూపత్వే
సంకేతజ్ఞానస్యానుగతకార్యకారణభావస్సంభవతి నాన్యథేత్యేవంవిని

తరమితిమీమాంసకాస్తన్నిరాసార్థమాహ-అస్మాదితి-{డిత్థాదీ
నామివఘటాదీనామపిసంకేత ఏవశక్తిః నతుపదార్థాంతరమి

గమకసంభవేనేచ్ఛాయా ఏవశక్తిత్వస్వీకారాత్ - నచభగవదిచ్ఛాయా
స్సకలవిషయిణ్యాశ్శక్తిత్వస్వీకారేఘటపదబోద్ధవ్యత్వప్రకారకేచ్ఛాయాః
పటేపిసత్వాద్ఘటపద వాచ్యత్వస్యాతిప్రసంగః ఏవంగంగాపద జన్య
బోధవిషయత్వప్రకారకేచ్ఛాయాస్తీరేపిసత్వే నశక్త్యైవతద్బోధసం
భవేలక్షణోచ్ఛేదాపత్తిరితి వాచ్యం యతస్తత్తత్పదవాచ్యత్వంతత్తత్ప
దజన్యబోధవిషయత్వప్రకారతానిరూపితేశ్వరేచ్ఛీయవిశేష్యతావ
త్వంతాదృశప్రకారతానిరూపితవిశేష్యతాసంబంధేన తదిచ్ఛావత్త్వం
వాతథాచతాదృశఘటపదవాచ్యత్వస్యపటేఽసత్వాన్నాతిప్రసంగః గం
గాదిపదజన్యత్వస్య బోధాంశే బోధవిషయత్వస్య చతీరాంశే సత్వే తం
త్యాంశభానమీశ్వరేచ్ఛాయాముపేక్షితే ఇత్థంచ విశకలిత భాన స్థలే

నిరూప్య నిరూపక భావాపన్నవిషయ తాయా అభావేనగంగాపదజన్య త్వ ప్రకారతా నిరూపిత బోధ విషయతా నిరూపిత విషయత్వ ప్రకారతా నిరూపిత విశేష్య తాసంబంధేనేచ్ఛావత్వస్య తీరేఽసత్వేనతథాతిరితిసంక్షేపః

విశిష్టేశక్తింవ్య వస్థాపయితుంమీమాంసకమతముపన్యస్య దూషయతి - గవాదీతి - విశేషణీభూతజాతి గ్రహమంతరా విశిష్ట గ్రహాసంభవేన విశిష్టే శక్తికల్పనం నసంభవతి అతోజాతి గ్రహస్య ప్రథమమపేక్షితత్వే నజాతావేవశక్తికల్పనముచితంలాఘవాదిత్యాహ - విశేషణతయేతి - విశిష్టగ్రహాత్పూర్వ మవగతత్వా దిత్యర్థః - కథంతర్హి వ్యక్తిలాభ ఇత్యత ఆహ - వ్యక్తీతి - ఆక్షేపాదితి - అర్థాపత్తి ప్రమాణాదిత్యర్థః - వ్యక్తావేవసం

త్యర్థః। ననుగవాది పదానాంజాతావేవశక్తిర్వి శేషణతయా
జాతేఃప్రథమోపస్థితత్వాద్వ్యక్తిలాభస్త్వాక్షేపాదితి కే
చిత్ తన్న గామానయేత్యాదావపృథగ్వ్యవహారేణసర్వత్రానయ
నాదేర్వ్యక్తావేవసంభవేనజాతివిశిష్టవ్యక్తావేవశక్తికల్ప
నాత్। శక్తిగ్రహాశ్చాపృథగ్వ్యవహారేణ। వ్యుత్పిత్సుబాలో

భవేనేతి - అనుపపత్తి ప్రతిసంధానశూన్య శాబ్దశాయామపివ్యక్తిభానస్యానుభవసిద్ధత్వేనేత్యపిబోధ్యం - విశిష్టవ్యక్తావేవేత్యే వకారేణ కేవలజాతికల్పనవ్యవచ్ఛేదః - అత్రేదంబోధ్యంజాతితద్వైశిష్ట్యతదాశ్రయేషు త్రిషుశక్తిఃకల్పనీయాపదార్థతద్వయసంబంధస్యైవపదద్వయసమభివ్యాహారలభ్యత్వేనాన్యస్యాశక్యస్య శాబ్దబోధేభానాసంభవాదితి - నవ్యాస్తులక్ష్యతావచ్ఛేదకత్వ గ్రహమాత్రేణలక్ష్యతావచ్ఛేదకస్యేవశక్యతావచ్ఛేదకత్వ గ్రహమాత్రేణశక్యతావచ్ఛేదకస్యాపిశాబ్దబోధేభానంసంభవతీతిశక్యతావచ్ఛేదకేశక్తిర్నకల్పనీయేతివదంతి - శక్తిగ్రహశ్చ

వృద్ధవ్యవహారేణేతి - శక్తిగ్రహస్తు వృద్ధవ్యవహారాదినా సంభవతీత్యర్థః - ఆదినా వ్యాకరణాదిపరిగ్రహః - అత ఏవ - శక్తిగ్రహం వ్యాకరణోపమానకోశాప్తవాక్యాద్వ్యవహారతశ్చ - వాక్యస్య శేషాద్వివృతేర్వదంతి సాన్నిధ్యతస్సిద్ధపదస్య వృద్ధా ఇత్యభియుక్తోక్తిస్సంగచ్ఛతే - వ్యాకరణాత్ప్రకృతిప్రత్యయాదీనాం శక్తిగ్రహః - ఉపమానాచ్ఛక్తిగ్రహస్త్వత్ర ప్రాగ్దర్శితః - అప్యేకదంతహేరంబలంబోదరగజాననా ఇతి కోశాదేకదంతాదిశబ్దాః గణేశత్వవిశిష్టే శక్తా ఇత్యర్థకాద్గణేశత్వవిశిష్టే శక్తిగ్రహః - తత్రైకదంతాదిశబ్దానామేవార్థతయా తేషాం విభిన్నత్వేన ద్వంద్వోపపత్తిః - కోకిలః పికపదవాచ్య ఇత్యాప్తవాక్యా

గామానయేత్యుత్తమవృద్ధవాక్యశ్రవణానంతరం మధ్య
మవృద్ధస్య ప్రవృత్తిముపలభ్య గవానయనంచ దృష్ట్వా మధ్య
మవృద్ధప్రవృత్తిజనకజ్ఞానస్యాన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం వా
క్యజన్యత్వం నిశ్చిత్యాశ్వమానయ గాం బధానేతి వాక్యాం

త్పికపదస్య కోకిలే శక్తిగ్రహః - వ్యవహారతశ్శక్తిగ్రహముపపాదయతి - వ్యుత్పిత్సురితి - శక్తిగ్రహేచ్ఛావానిత్యర్థః - ఉత్తమవృద్ధేతి - ప్రయోజకవృద్ధేత్యర్థః - మధ్యమవృద్ధస్యేతి - ప్రయోజ్యవృద్ధస్యేత్యర్థః - గవానయనం దృష్ట్వా ప్రవృత్తిముపలభ్యేత్యన్వయః - ఉపలభ్యేత్యస్యానుమాయేత్యర్థః - ఇయం క్రియా ప్రయత్నపూర్వికా విలక్షణక్రియాత్వాత్స్వీయక్రియావదిత్యనుమానప్రయోగో బోధ్యః - ప్రవృత్తిజనకజ్ఞానస్య గవానయనగోచరప్రయత్నజనకగవానయనజ్ఞానస్య । వాక్యస్య విశిష్టేఽర్థే శక్తిర్నకల్పనీయా తాదృశార్థస్య సమభివ్యాహారలభ్యత్వాదనన్యలభ్యో హి శబ్దార్థః ఇతి న్యాయాదిత్యభిసంధిమాహ - అశ్వమానయేత్యాది - ఆ

వాపోద్వాపాభ్యామితి - ఆవాపస్సంగ్రహః ఉద్వాపస్త్యాగః - వ్యుత్పద్యత ఇతి వ్యుత్పత్త్యాశ్రయో భవతీత్యర్థః - వాక్యశేషాద్యథా యవమయశ్చరుర్భవతీత్యత్ర యవశబ్దః ఆర్యవ్యవహారాద్దీర్ఘశూకవిశిష్టస్య వాచకః మ్లేచ్ఛవ్యవహారాత్ప్రియంగోర్వా చకో వేతి సందేహే వసంతే సర్వసస్యానాం జాయతే పత్రశాతనం - మోదమానాశ్చ తిష్ఠంతి యవాః కణిశశాలిన ఇతి- వాక్యశేషాద్దీర్ఘశూకవిశిష్టే శక్తినిర్ణయః - ప్రియంగౌ తు శక్తిభ్రమాత్ప్రయోగః - వివరణాద్యథా పచతి పాకం కరోతీత్యత్ర యత్నార్థకకరో

తరేణావాపోద్వాపాభ్యాం గోపదస్య గోత్వవిశిష్టే శక్తిరశ్వపదస్యాశ్వత్వవిశిష్టే శక్తిరితి వ్యుత్పద్యతే। నను సర్వత్ర కార్యపరత్వాద్వ్యవహారస్య కార్యపర ఏవ వ్యుత్పత్తిర్నసిద్ధపర ఇతి చేన్న, కాశ్యాం త్రిభువనతిలకో భూపతిరాస్త ఇత్యాదౌ సిద్ధేపి వ్యవహారాద్వికసితపద్మే మధుకరస్తిష్ఠతీత్యాదౌ ప్రసిద్ధపదసమభివ్యాహారాత్సిద్ధేపి మధుకరపదాదౌ వ్యుత్పత్తిదర్శనాచ్చ। లక్షణాపి శబ్దవృత్తిః శక్యసంబంధో లక్షణా। గంగాయాం ఘోష ఇత్యత్ర గంగాపదవాచ్యప్రవాహసంబం

ధినా సర్వాఖ్యాతవ్యాఖ్యానాదాఖ్యాతస్య యత్నత్వవిశిష్టే శక్తిగ్రహః - సిద్ధపదసాన్నిధ్యాచ్ఛక్తిగ్రహస్తు వికసితపద్మే మధుకర ఇత్యాద్యగ్రిమగ్రంథేన స్ఫుటీభవిష్యతీత్యలం పల్లవితేన - వ్యవహారస్య కార్యపరత్వాదితి యోజనా - కార్యపరత్వం చ కృతిసాధ్యానయనాదిరూపక్రియాతాత్పర్యకత్వం - వ్యుత్పత్తిశ్శక్తిగ్రహః - వ్యవచ్ఛేద్యం స్ఫుటయతి - నసిద్ధేతి - సిద్ధేపి వ్యవహారాదితి - తథా చ సిద్ధేపి శక్తిగ్రహస్యావశ్యకః అన్యథా తత్రానుభవసిద్ధస్య శాబ్దబోధస్యాపలాపాపత్తేరితి భావః - ఈరేపి శక్తిర్నకల్పక

త ఇతి - గంగాపదస్యేతి శేషః - నన్వేవం సైంధవాదిపదానాం నానార్థకత్వానుపపత్తిరేకత్ర శక్త్యాన్యత్ర లక్షణయైవ నిర్వాహాదత ఆహ - సైంధవాదావితి - ఆదినా హర్యాదిపరిగ్రహః - సంబంధాభావాదితి - సంయోగాదిరూపసంబంధాభావాదిత్యర్థః - ఇదముపలక్షణం ప్రసిద్ధయోరర్థయోస్సత్రశక్తిః క్వచిల్లక్షణేత్యత్ర వినిగమకాభావేనోభయత్ర శక్తికల్పనస్యావశ్యకతేతి - మంచా ఇతి - మంచపదం మంచస్థపురుషే లాక్షణికం. వాచ్యార్థస్య క్రోశనకర్తృత్వాన్వయాభావాదిత్యర్థః - వాచ్యార్థస్యాపీత్యపినా లక్ష్యసముచ్చయః - ఛత్రిణ ఇతి - ఏకసార్థవాహిత్వే నచ్ఛ

ధాదేవతీరోపస్థితౌ తీరేపి శక్తిర్న కల్ప్యతే సైంధవాదౌతు లవణాశ్వయోః పరస్పరసంబంధాభావాన్నానాశక్తికల్పనం। లక్షణా త్రివిధా। జహల్లక్షణా అజహల్లక్షణా జహదజహల్లక్షణా చేతి। యత్ర వాచ్యార్థస్యాన్వయాభావస్తత్ర జహతీ యథా మంచాః క్రోశంతీతి। యత్ర వాచ్యార్థస్యాప్యన్వయస్తత్రాజహతీ యథా ఛత్రిణో గచ్ఛంతీతి। యత్ర వాచ్యై

త్వేచ్ఛత్రిషు గమనకర్తృత్వాన్వయః - తాత్పర్యానుపపత్తిరేవ లక్షణాబీజం - న చ ఛత్రీత్యస్య మత్వర్థకేని ప్రత్యయాంతస్య పదసమూహరూపత్వేన తచ్ఛక్యాప్రసిద్ధ్యా తత్సంబంధరూపలక్షణాయా అభావేన కథమిదముదాహరణమితి వాచ్యం ప్రతిపాద్యసంబంధ ఏవ లక్షణేత్యేతదభిప్రాయేణ తదుదాహరణదర్శనాదన్యథా కాకేభ్యో దధి రక్ష్యతామిత్యుదాహర్తవ్యమత్ర కాకపదస్య కాకతదితరసాధారణదధ్యుపఘాతకత్వావచ్ఛిన్నపరత్వాత్ కేచిత్తు ఛత్రపదస్యైకసార్థే లక్షణా తద్ధితార్థస్సంబంధీ తథా చైకసార్థసంబంధినో గచ్ఛంతీత్యన్వయబోధ ఇత్యాహుః - తత్త్వమ

నీ - తత్పదవాచ్యసర్వజ్ఞత్వాదివిశిష్టత్వంపదవాచ్యస్యాంతఃకరణాదివిశి ష్టస్యాభేదాన్వయానుపపత్త్యా ఉభయత్రవిశిష్టాంశపరిత్యాగః తథాచతత్ప దలక్ష్యస్యశుద్ధస్యత్వంపదలక్ష్యేణసహాభేదాన్వయోపపత్తిరిత్యభిప్రా యః - ఇదముదాహరణం జీవబ్రహ్మణోరైక్యం బ్రువతాం బ్రహ్మ వాదినాంమతాభిప్రాయేణనైయాయికమతేతస్యాసమ్మతత్వాత్ నైయా యికమతరీత్యా తుసోయందేవదత్త ఇత్యాదౌతత్తాంశస్యేదానీమసంభ వాద్ధానం ఇదంత్వాంశస్య సంభవాదహానమితి జహదజహల్లక్షణామా చక్షతే - పరేతు ఘటోఽనిత్యఇత్యాదౌఘటత్వస్యైవసోయందేవదత్త ఇత్యా దౌతత్తాంశస్యాపలక్షణతయా భానేన కించిద్బాధకమితి కింజహదజహల్ల క్షణయేతివదంతి - గౌణ్యాః పృథక్త్వం తరక్త్వం నిరాచష్టే-గౌణ్యపీతి-నను గం

కదేశత్యాగేనైకదేశాన్వయస్తత్రజహదజహతీయథాతత్త్వ
మసీతి । గౌణ్యపిలక్షణైవలక్ష్యమాణగుణసంబంధరూపా ।

గాయాంఘోషఇత్యత్రతీరేశక్యస్యప్రవాహస్యేవాగ్నిర్మాణవకఇత్యా దౌమాణవకస్య శక్యస్యాగ్నేస్సాక్షాత్సంబంధో నసంభవతీతి కథం లక్ష ణయానిర్వాహఇత్యతఆహ - లక్ష్యమాణేతి - లక్ష్యమాణోయోగుణశ్శై త్యాదిస్తత్సంబంధరూపేత్యర్థః - అయమభిప్రాయఃశక్యసంబంధోలక్ష ణాసచక్వచిత్సాక్షాత్సంబంధఃక్వచిత్పరంపరాసంబంధః ఏవంచశక్య స్యాగ్నేస్స్వనిష్ఠశుచిత్వవత్వ-సంబంధో లక్షణేతి - ఆలంకారికాః పునరేవ మాహుఃతీరేఘోషఇతిశబ్దప్రయోగేస్వయత్తెగంగాయాంఘోష ఇత్య నన్వితాభిధానంశైత్య పావనత్వాదిప్రతీత్యర్థంనచసాప్రతీతిర్లక్షణయో పపద్యతేకేవలతీరలక్షణయైవాన్వయానుపపత్తిపరిహారేశైత్య పావన త్వాదివిశిష్టతీరలక్షణాయాం మానాభావాత్తస్మాద్వ్యంజనావృత్తిరంగీ

శక్త్యేతి - తన్మతం నిరస్యతి - వ్యంజనాపీతి - శక్తిలక్షణాంతర్భూతేతి - అ
యంభావః నానార్థశబ్దస్థలే దూరస్థో భూభృద్ధరణిభృత్యాదౌ భూధరశబ్దస్య పర్వతా
నామివ రాజ్ఞామపి శక్త్యైవ ప్రతీతిస్సంభవతి గంగాయాం ఘోష ఇత్యాదౌ
శైత్యపావనత్వాదివిశిష్టతీరప్రతీతిరపి లక్షణాసామగ్ర్యా ఏవేతి తత్ర లక్ష
ణాశక్త్యల్పనాయాస్తాత్పర్యానుపపత్తిరేవ సద్భావాత్ కిం వ్యంజనయేతి - శబ్ద
శక్తిమూలాయాః వ్యంజనాయాః అన్యథాసిద్ధత్వేఽప్యర్థశక్తిమూలాయాస్త
స్యా అనన్యథాసిద్ధిస్తథాహి - గచ్ఛ గచ్ఛసి చేత్ కాంత పంథానస్సంతు తే శివాః -
మమాపి జన్మ తత్రైవ భూయాద్యత్ర గతో భవానిత్యాదౌ హి ప్రియతవ గమ
నోత్తరం మమ ప్రాణనాశో భవిష్యత్యతో న గంతవ్యమిత్యాద్యర్థోఽభివ్యజ్యతే
న హ్యత్ర శక్తిలక్షణాభ్యాం నిర్వాహః ఇత్థం చ వ్యంజనాయాః ఆవశ్యకత్వే

యథాగ్నిమహాతిపరకృతి। వ్యంజనాపి శక్తిలక్షణాంతర్భూతా।
అర్థశక్తిమూలా చానుమానాదినాన్యథాసిద్ధా। తాత్పర్యా
నుపపత్తిర్లక్షణాబీజం తత్ప్రతీతీచ్ఛారోచ్ఛ్రితత్వం తా

త్స్యత ఆహ - అర్థశక్తిమూలా చేతి - చస్త్వర్థః - అనుమానాదినేతి -
అనుమానప్రయోగస్త్వయం మదీయగమనోత్తరకాలప్రాణవియోగ
వతీ విలక్షణశబ్దప్రయోక్తృత్వాదిత్యాదిరూపః - ఆదినా సంభావనాదిపరి
గ్రహః - ఉత్కటైకతరకోటికస్సంశయస్సంభావనా ఔత్కట్యం చ వి
షయతావిశేషః - యది పునరానుభావికాలోకానాం స్వరసవాహి శబ్దా
దనుమతరం ప్రత్యేమీత్యనుభవస్తదా వైయంజనికీ వృత్తిర్గీర్వాణగురుణా
ప్యశక్యాపహ్నవేతి వ్యంజనావృత్తిర్నిష్ప్రత్యూహైవేతి మంతవ్యం - అన్వయా
నుపపత్తేర్లక్షణాబీజత్వే యష్టీః ప్రవేశయేత్యాదౌ లక్షణానుపపత్తిస్తాత్ప
ర్యానుపపత్తేస్తథాత్వే తస్యాస్తత్రాపి సత్త్వేన యష్టిపదస్య యష్టిధరలక్ష

ఖ్యాసంభవతీత్యాశయేనాహ - తాత్పర్యానుపపత్తిరితి-తత్ప్రతీతీతి - తీరాది రూపార్థ ప్రతీతిరిత్యర్థః-నానార్థేతి-సైన్ధవమానయేత్యాదినానార్థక స్థలే సైన్ధవపదస్యాశ్వే లవణేచ శక్తేస్తుల్యతయా శాబ్దబోధే తాత్పర్య గ్రహస్య కారణత్వమంతరా నియతకాలే తత్తద్బోధోపపత్తిర్నాస్తీతి తత్ర తత్కారణత్వస్యావశ్యకత్వే నతదనురోధేన సర్వత్ర తదావశ్యకతేతి భావః-న చ హానిశ్లోకాదౌ శాబ్దబోధానుపపత్తిః తత్ర నిరుక్తతాత్పర్యస్యాసత్త్వాదితి వాచ్యం తాత్పర్యస్య తత్ప్రతీతీచ్ఛారూపత్వ పర్యవసానేన తత్ర తాదృశతాత్పర్యస్య సత్త్వేన దోషాన్నచ తథాపి తత్ప్రతీతీచ్ఛారహితశుకాద్యుచ్చరితవాక్యేఽపి శాబ్దబోధస్యానుభావికతయా తత్రానుపపత్తేః పరిహారాసంభవ ఇతి వాచ్యం తత్రేశ్వరేచ్ఛామాదాయానుపపత్తేః పరిహారసంభవాదిత్యే

తాత్పర్యం। తాత్పర్యజ్ఞానంచ వాక్యార్థజ్ఞాన హేతుర్నానార్థా
నురోధాత్।ప్రకరణాదికం తాత్పర్యగ్రాహకం।ద్వారమిత్యా
దౌపిధేహీతిశబ్దాధ్యాహారః।నన్వర్థజ్ఞానార్థత్వాచ్ఛబ్దస్యార్థ

లమధికకల్పనేన-ప్రకరణాదికమితి-ఆదినా సశంఖచక్రో హరిః ప్రాజ్ఞ ఇత్యాదౌ హరిశబ్దస్య భగవతి తాత్పర్య నిర్ణాయకస్య సశంఖచక్రేతి విశేషణాదేః పరిగ్రహః-కథం ప్రకరణాదేస్తాత్పర్య గ్రాహకత్వమితి చేదిత్థం ఇదం సైన్ధవపదం లవణబోధేచ్ఛయోచ్చరితం భోజన ప్రకరణే ఉక్తత్వాదితి రీత్యా గృహాణ-ప్రాభాకరం నిరాకరిష్యమాణస్స్వసిద్ధాంతం ప్రదర్శయతి-ద్వారమితి- అర్థజ్ఞానార్థత్వాచ్ఛబ్దస్యేతి-శబ్దజ్ఞానస్యార్థజ్ఞానఫలకత్వాదిత్యర్థః ఏతావతా ప్రథమత ఏవార్థానుసంధానే లాఘవమితిసూచితం- కించార్థం బుధ్వా శబ్దరచనేతి న్యాయేనార్థజ్ఞానమంతరా కాంతాదిషు శబ్దానుసంధానరూప శబ్దాధ్యాహారస్యైవాసంభవాత్

థమతో ఘాద్యర్థానా రస్యైవావశ్యకతేత్యాహ-ద్వారమితి-యథాకథంచిదుపస్థితపదార్థానాంశాబ్దబోధానుదయేనపదజన్యత్వస్యోపస్థితౌవిశేషణతాయా ఆవశ్యకతయాతాదృశోపస్థితిసంపూర్త్తయేశబ్దాధ్యాహార ఏవానాయత్యావనస్త్తవ్య ఇత్యాహ-పదవిశేషేతి-విశేషపదస్యాపిప్రయోజనం దర్శయితుంఘటఃకర్మత్వమిత్యాద్యనుసంధానం-తత్రకర్మత్వాదిపదజన్యకర్మత్వాద్యుపస్థితేస్సత్వేపిఘటపదోత్తరాంపదజన్యకర్మత్వాద్యుపస్థితేరసత్వేననసిద్ధాంతిమతేశాబ్దబోధప్రసంగ ఇతిభావః-పదవిశేషజన్యత్వత్రవృత్త్యా పదవిశేషజన్యత్వపివోధ్యం తేనఘటమానయేత్యాదౌఘటాదిపదాదాకాశాదేరుపస్థితావపినశాబ్దబోధ ఇతిదిక్-యద్యపిపదంతాపవ్య

మవిజ్ఞాయశబ్దాధ్యాహారాసంభవా దర్థాధ్యాహార ఏవ యుక్త ఇతిచేన్న పదవిశేషజన్య పదార్థోపస్థితేశ్శాబ్దజ్ఞాన హేతుత్వాదన్యథాఘటఃకర్మత్వ మానయనంకృతిరిత్యత్రాపి శాబ్దజ్ఞానప్రసంగాత్ ౹ పంకజాదిపదేషుయోగరూఢిః । అత

తుర్విధం యౌగికంరూఢంయోగరూఢంయౌగికరూఢం చేతి-యోగోవయవశక్తిస్తన్మాత్రేణార్థప్రతిపాదకంయౌగికంయథా పాచకాదిపదం-రూఢిస్సముదాయశక్తిస్తన్మాత్రేణార్థప్రతిపాదకంద్వితీయంయథాగవాదిపదం-యోగరూఢిభ్యాంపరస్పరసహకారేణార్థ ప్రతిపాదకంతృతీయంయథాపంకజాదిపదం-యోగశక్త్యా సముదాయశక్త్యా చపరస్పరాసహకారేణవిభిన్నార్థప్రతిపాదకంచతుర్థంయథా ఉద్భిత్పదం. యోగేన తరుగుల్మాదేఃరూఢ్యా తుయాగవిశేషస్య చ వాచకం-తథాపియోగరూఢి ప్రదర్శనే తత్రయోగరూఢ్యోస్స్వరూపప్రదర్శనేనేతరత్రాప్యత్రాపిబోద్ధుం శక్యమిత్యభిప్రాయేణపంకజాదిపదేయోగరూఢిం ప్రదర్శయతి-పంకజా

జేతి - యోగరూఢీతి - యోగసహితారూఢి రిత్యర్థః - నను పంకజాదిపదే షుయోగ ఏవాస్తు తావతైవ నిర్వాహాదిత్యాశంక్య పంకజశబ్దస్య పద్మత్వావచ్ఛిన్నే వృత్తిమంతరా నియమేన పద్మత్వావచ్ఛిన్న భానమనుభవసిద్ధం న చర్వహతీతి పద్మత్వావచ్ఛిన్న భానానుభవేపి ప్రతిపన్నం ప్రత్యాహ-అన్యథేతి - నియతపద్మత్వావచ్ఛిన్న భానోపయోగిసముదాయశక్త్యనంగీకార ఇత్యర్థః - ప్రయోగ ఇతి - పంకజపద ప్రయోగ ఇత్యర్థః- యద్యపి కార్యాన్వితే శక్తిరితి ప్రాభాకరమతం తథాపి సిద్ధార్థపరవాక్యే వ్యుత్పత్తేర్వ్యవస్థాపితత్వేన తత్సాధారణ్యాయ తన్మతం పరిష్కృత్య దర్శయతి-ఇతరాన్విత ఇతి - అన్వితే శక్తిరిత్యర్థః - అయమభిప్రాయః కథం చిదుపస్థిత పదార్థానాం శాబ్దబోధవారణాయ తద్విషయక శాబ్దబోధం ప్రతి వృత్తిజ్ఞానజన్య

> యవశక్తిర్యోగస్సముదాయశక్తీ రూఢిః। నియతపద్మత్వ జ్ఞానార్థం సముదాయశక్తిరన్యథా కుముదేపి ప్రయోగ ప్రసంగాత్ ।ఇతరాన్వితే శక్తిరితి ప్రాభాకరాః। అన్వయస్య వా

తదుపస్థితిత్వేన హేతుతా యాః కల్పనీయ్యా తయాన్వయాంశేపి శక్తిరపేక్షితాన్యథా తాదృశసామాన్య కార్యకారణభావభంగ ప్రసంగాన్న చ సంసర్గవిషయతాభిన్న తత్తద్విషయతాక శాబ్దబోధం ప్రతి వృత్తిజ్ఞానాధీనతదుపస్థితిత్వేన హేతుత్వమాస్థాం తథా చాన్వయాంశే శక్త్యనంగీకారేపి న క్షతిరితి వాచ్యం తథాసతి కార్యతావచ్ఛేదకగౌరవాపత్తేః ఏవం చాన్వితో ఘటపద వాచ్య ఇత్యాకారకశక్తిజ్ఞానమేవ శాబ్ద బోధ ప్రయోజకమితి - కేచిత్త్వితరాన్వితే శక్తిరిత్యస్య కార్యాన్వితే శక్తిరిత్యర్థమాహుః - తన్నయుక్తం తైర్యథా యుక్త మతం దర్శయతి - అన్వయస్యేతి - పదార్థసంసర్గస్య పదసముభివ్యాహారబలాదేవ శాబ్దబోధభానసంభవాత్తాదృశ నంస

గాణం శశక్తిర్నకల్ప నిర్యోతిసముదితార్థవిషయాఽపర్ణః - అయమాశయః తత్తద్విషయకశాబ్దబుద్ధిం ప్రతివృత్తిజ్ఞానాధీనతత్తదుపస్థితిత్వేనానుగత కార్యకారణభావో నసంభవతిశక్తిలక్షణోభయసాధారణస్య వృత్తిత్వస్య దుర్వచత్వాత్ అపితుతచ్ఛక్తపద జ్ఞానజన్య తదుపస్థితిత్వేనైకా కారణతా తల్లాక్షణిక పదజ్ఞాన జన్య తదుపస్థితిత్వే నచాపరా కారణతా స్వీకర్తవ్యా పరస్పరతదుపస్థితిజన్య శాబ్దబోధేవ్యభిచార వారణాయ తత్తత్కారణావ్యవహితోత్తరత్వంతత్తత్కార్యతావచ్ఛేదకకోటౌ నివేశనీయ్యం ఏవంచవృత్త్యనుపస్థితస్యాపిపదార్థద్వయసంసర్గస్య శాబ్దబోధోపగమేవ్యభిచారాప్రసక్త్యా దర్శితద్వివిధకార్యకారణభా

> వ్యర్థతయా భానసంభవాదన్వయాంశేపిశక్తిర్నకల్ప నిర్యోతిగౌతమీయాః। ఆకాంక్షేతి। ఆకాంక్షాదిజ్ఞానమిత్యర్థః। అన్యథా ఆకాంక్షాదిభ్రమాచ్ఛాబ్దధీర్నస్యాత్। ఆకాంక్షాంలక్షయతి।పదస్యేతి। యోగ్యతాలక్షణమాహ।అర్థేతి।

వస్యనిష్ప్రత్యూహతేతికిమన్వయాంశేశక్తికల్పనేన- ఆకాంక్షాదిరహితపదసముదాయాచ్ఛాబ్దబోధవారణాయాకాంక్షాదేశ్శాబ్దధీహేతుత్వమభిహితంమూలకృతాతచ్చనవీనమతేనసంభవతీతి పదజ్ఞానస్య హేతుతామాహ- ఆకాంక్షాదిజ్ఞానమితి- ఆదినాయోగ్యతాదిపరిగ్రహః - అన్యథా ఆకాంక్షాదేశ్శాబ్దబోధహేతుత్వే - మూలే యత్పదస్యేత్యాది- యత్పదస్య యత్పదాభావప్రయుక్తమన్వయబోధాజనకత్వంతత్పదసమభివ్యాహృతతత్పదత్వమాకాంక్షేత్యర్థః ప్రయుక్తత్వంచకారణాభావాత్కార్యాభావ ఇతి ప్రతీతిసాక్షికస్స్వరూపసంబంధవిశేషః అజనకత్వంతంవరిబాధకం ప్రకృతపదార్థే పరపదార్థవత్వం, యోగ్య

తేతిపుతే సంశయనిశ్చయసాధారణ తత్తద్ జ్ఞానత్వావచ్ఛిన్నం శాబ్దధీ హేతుః బాధనిశ్చయాభావో యోగ్యతేతి నవీనమతే తుస్వరూపసత్యేవ యోగ్యతా తద్ధేతురితి దిక్ - మీమాంసకశ్శంకతే - నన్వితి - వేదస్యేశ్వరోక్తత్వం వ్యవసాపయత్యనుమానేన - వేద ఇతి - నన్వష్టాదశపురాణానాం కర్త్రా సత్యవతీసుత, ఇతివైజయంత్యాది ప్రమాణబలేన భారతాదావతా ఉపలభ్యతే నహి వేదే తథా చస్మర్యమాణకర్తృకత్వస్య భారతా

సన్నిధిలక్షణమాహ। పదానామితి। అవిలంబేనపదార్థోపస్థితిస్సన్నిధిః। ఉచ్చారణంతు తదుపయోగితయోక్తం। గౌరశ్వ ఇతి। ఘటః కర్మత్వమిత్యనాకాంక్షోదాహరణం ద్రష్టవ్యం వైదికస్య విశేషమాహ। వైదికమీశ్వరోక్తత్వాదితి। నను వేదస్యానాదిత్వాత్కథమీశ్వరోక్తత్వమితి చేన్న వేదః పౌరుషేయః వాక్యసమూహత్వాద్భారతాదివన్న చస్మర్యమాణకర్తృకత్వముపాధిః గౌతమాదిభిశ్శిష్యపరంపరయా వేదేపి కర్తృస్మరణేన సాధనవ్యాపకత్వాత్తస్మాత్తేపానాత్త్రయో వేదా అజాయంతేతి శ్రుతేశ్చ। నను వర్ణాః నిత్యాః స ఏవాయం గకార ఇతి ప్రత్యభిజ్ఞాబలాత్తథా చ కథం వేదస్యానిత్యత్వమితి చేన్న। ఉత్పన్నో గకారో వినష్టో గకార ఇతి ప్రతీత్యా

తా సాధ్యవ్యాపకత్వే సపక్షే సాధనావ్యాపకత్వే న చ కథమనుమానం సాధకం భవేదిత్యాశంకతే- న చేతి - గౌతమాదిభిశ్శిష్యపరంపరయా వేదకర్తురుపదేశే వివదంతం ప్రత్యాహ - తస్మాదితి - స ఏవాయం గకార ఇతి- అత్రైతత్కాలికగకారాభేదో భాసతే న చ వర్ణానామనిత్యత్వే న సంభవతీతి భావః- అనిత్యత్వాదితి- తర్హి ప్రత్యభిజ్ఞానవిరోధ ఇత్యత ఆహ

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

సోఽయమితి - ఉత్పత్తివినాశ ప్రత్యయజనకారణాన్యథాకత్వకల్పనాపేక్ష
యాతత్ప్రత్యయస్యతథాకల్పనైలాఘవమితిహృదయం - అగ్నిమీళ ఇత్యా
దావానుపూర్వీ అకారోత్తర గకారోత్తర నత్వాదిరూపా తచ్ఛ్రోత్రత్వ
మవ్యవహితోత్తరక్షణవృత్తిత్వంవాచ్యం ఇత్థంచవర్ణానామనిత్యత్వా
నంగీకారేప్య నిత్యక్షణ ఘటితాయా ఆనుపూర్వ్యా అనిత్యత్వాత్త
ద్విశిష్టవాక్య సముదాయాత్మక వేదస్య త్వదభిహితనిత్యత్వం నసంభ
వతీతివర్ణానామనిత్యత్వ మేవోచిత మిత్యాహ - వర్ణానామితి - య
ద్యపిస్మృత్యాదీనామాప్తోక్తత్వాదేవ ప్రమాణత్వంసిద్ధ్యతి - తత్కర్తృ

వర్ణానామనిత్యత్వాత్ సోఽయంగకార ఇతిప్రత్యభిజ్ఞాయా
స్సేయందీపజ్వాలేతివజ్జాత్యాలంబనత్వాద్వర్ణానాంనిత్య
త్వేప్యానుపూర్వీవిశిష్టవాక్యస్యానిత్యత్వాచ్చ తస్మాదీశ్వ
రోక్తో వేదఃమన్వాదిస్మృతీనామాచారాణాంచ వేదమూ
లకతయాప్రామాణ్యంస్మృతిమూల వాక్యానామిదానీమనధ్య
యనాత్తన్మూలభూతాశాఖావిచ్ఛేదఉత్సన్నైతికల్ప్యతే।

మన్వాదీనామాప్తత్వాత్తథాపి తేషామాప్తత్వే విప్రతిపన్నం ప్రత్యాహ-
మన్వాదీతి- ఆచారాణామితి - ఆచార ప్రతిపాదక శిష్టవాక్యానామిత్యర్థః
ఏతేన ప్రమాణవిభాగవ్యాఘాత శంకానిరస్తా - వేదార్థం జ్ఞాత్వైవ మ
న్వాభిస్తదర్థకస్మృత్యాదీని విరచితాని అతస్తేషాం ప్రామాణ్యం మన
సికృత్యాహ - వేదమూలకతయేతి - నను తర్హి వేదః కుతో నోపలభ్య
త ఇత్యత ఆహ - స్మృతిమూలేతి- తన్మూలేత్యాది- స్మృత్యాదిమూలభూతా
శాఖావిచ్ఛేదాపాఠతః పరిభ్రష్టస్యానుమీయత ఇత్యర్థః - వాక్యత్వా
దనస్యవాక్యస్యేవ వేదస్య - నను సమానానుపూర్వీక వేదపాఠస్య సంప్ర

ణాయసిద్ధత్వాత్తాదృశవైదికతిపయవాక్యోచ్ఛేదస్య కల్పయితుమశక్యత్వేపి పఠ్యమానవేద పఠనశిథిలతయావిద్యమానవేదానాం స్మృతిమూలత్వమస్త్విత్యత ఆహ - విప్రకీర్ణేతి - అయుక్తత్వాదితి - స్మృత్యాది సమానార్థకవాక్యానాం పఠ్యమానవేదేఽనుపలంభాదితి భావః - నిత్యానుమేయ ఇతి:- నిత్యమనుమీయత ఇత్యర్థః - వర్ణానుపూర్వీజ్ఞానాభావేనేతి - తాదృశజ్ఞానస్యాపేక్షాబుద్ధిహేతుత్వాదన్యథానదీదీనాది శబ్దైరర్థవిశేషబోధనాపత్తేరితి భావః- శబ్దస్య పృథక్ప్రమాణత్వమసంగీకుర్వ

ననుపఠ్యమానవేదవాక్యైస్తన్నదనస్యకల్పయితుమశక్యతయా విప్రకీర్ణవాదస్యాయుక్తత్వాన్నిత్యానుమేయో వేదోమూలమితిచేన్న కదాపి వర్ణానామానుపూర్వీజ్ఞానాసంభవేన బోధకత్వాసంభవాత్ | నన్వేతానిపదానిస్మారితార్థసంసర్గవంతిఆకాంక్షాదిమత్పదకదంబకత్వాత్ మద్వాక్యవదిత్యనుమానాదేవ సంసర్గజ్ఞానసంభవాచ్ఛబ్దోన ప్రమాణాంతరమితిచేన్న | అనుమిత్యపేక్షయా విలక్షణస్య శాబ్దజ్ఞానస్య శబ్దాత్ప్రత్యేమీత్యనువ్యవసాయసాక్షికస్య స్సర్వసమ్మ

తాం వైశేషికాణాం మతందూషయితు ముపన్యస్యతి - నన్వేతానీత్యాదినా - ఏతాని పదాని ఘటమానయేత్యాదిపదాని, స్మారితార్థసంసర్గజ్ఞానపూర్వకాణీత్యర్థః - సంసర్గతాత్పర్యవిషయత్వం నివేశనీయం తేనసంసర్గాంతర మాదాయ నార్థాంతరతా - ఆకాంక్షాదీత్యాదినా యోగ్యతాసన్నిధ్యోః పరిగ్రహః- ఆకాంక్షాదివిరహితే పదకదంబే వ్యభిచారవారణాయాకాంక్షాదీతి - సర్వసమ్మతత్వాదితి - తథాచ కార్యవైలక్షణ్యాత్ సామగ్రీభేదేన శబ్దః ప్రమాణాంతరమితి భావః - మీమాంసకమ్మన్యంతే

నన్వితి-దివానభుఙ్క్త ఇతి - దివానభుఙ్క్త ఇత్యర్థ-దృష్టే ప్రత్యక్షతోఽజ్ఞాతే-
శ్రుతే శబ్దావగతే - ఏతేన దృష్టార్థాపత్తిః శ్రుతార్థాపత్తిశ్చేత్యర్థా
పత్తేర్ద్వైవిధ్యం సూచితం - పీనత్వాన్యథాపపత్త్యేతి-పీనత్వస్య రాత్రి
భోజనం వినానుపపత్త్యేత్యర్థః -అత్రేదమవధేయం యద్వినాయ దనుపప
న్నం తత్తదుపపాదకమితి రాత్రిభోజన ముపపాదకం పీనత్వ ముపపాద్యం
ఉపపాదకజ్ఞానం ఫలం ఉపపాద్య జ్ఞానంకరణం ఫలకరణయో రర్థాప
త్తిశబ్దోవర్తతే ఫలే అర్థస్యాపత్తిః కల్పనేతివ్యుత్పత్త్యా కరణేతుఅర్థ
స్యాపత్తిః కల్పనాయ స్మాదితివ్యుత్పత్త్యేతి - వ్యతిరేక్యనుమానేనైవగతా

తత్వాత్ । నన్వర్థాపత్తిరితి ప్రమాణాంతరమస్తిపీనోదేవ
దత్తోదివానభుఙ్క్తే ఇతిదృష్టే శ్రుతేవాపీనత్వాన్యథానుపప
త్త్యారాత్రిభోజనమర్థాపత్త్యా కల్ప్యతఇతిచేన్న దేవదత్తో
రాత్రౌభుఙ్క్తేదివాఅభుఞ్జానత్వే సతిపీనత్వాదిత్యనుమానే
నైవరాత్రిభోజనస్య సిద్ధత్వాత్ । శతేపంచాశదితిసంభవో
ప్యనుమానమేవ-ఇహావటేయక్షస్తిష్ఠతీత్యైతిహ్యమప్ర

ర్థత్వాదర్థాపత్తేః ప్రమాణాంతరత్వమనుచితమితిసమాధత్తే - దేవ
దత్త ఇతి - దివారాత్రభోజినిపీనేవ్యభిచారవారణాయ సత్యంతం - అ
హోరాత్రాభోజిన్యపీనేవ్యభిచారవారణాయవిశేష్యం యోగాద్య
జన్య పీనత్వపరం - తేన భోజనశూన్యే యోగినిపీనేన వ్యభిచారః - సం
భవైతిహ్యయోరతిరిక్తప్రమాణత్వమంగీకుర్వతాం పౌరాణికానాంమ
తందూషయతి - శతేపంచాశదిత్యాదినా - అనుమానమేవేతి-అనుమానమే
వనతుప్రమాణాంతరమిత్యర్థః - శతవానిత్యుక్తే పంచాశద్వానితిజ్ఞానం
సంభవతితస్యానుమానేనైవనిర్వాహఃశతస్య పంచాశద్వ్యాప్యత్వాదితి

ఖ్యావః - అజ్ఞాతమూలేతి - విశిష్య నిశ్చిత ప్రథమవక్తృకశబ్దోనతుప్రమా ణాంతరమిత్యర్థః - తాదృశశబ్దస్య యథార్థత్వేశబ్ద ప్రమాణ మధ్యేంత ర్భావః అన్యథాత్వ ప్రమాణమేవేతిహృదయం - నన్వ నయా చేష్టయాయ మర్థో బోద్ధవ్య ఇతిసంకేతతః చేష్టయా విజాతీయ ప్రమాజననాచ్చేష్ట యా అపి ప్రమాణాంతరత్వం వదంతం నిరస్యతి - చేష్టాపీతి - శబ్దానుమాన ద్వారేతి- శబ్దద్వారానుమాన ద్వారానతుస్వాతంత్ర్యేణేత్యర్థః - చేష్టయా కల్పితస్యశబ్దస్య ప్రమాపకత్వే గౌరవాదనుమానానుసరణం - వ్యవహా రేతి - ప్రవృత్త్యాత్మకజ్ఞానేత్యర్థః - ఉపసంహరతి - తస్మాదితి - ఇతి తర్కసం

జ్ఞాతమూలవక్తృకశబ్ద ఎవ। చేష్టాపిశబ్దానుమానద్వారా వ్యవహారహేతురితిన ప్రమాణాంతరం। తస్మాత్ప్రత్య క్షానుమానోపమానశబ్దాశ్చత్వార్యేవప్రమాణాని-ఇతిశబ్దప రిచ్ఛేదస్సమాప్తః॥ ✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽

జ్ఞానానాంతద్వతితత్ప్రకారకత్వం స్వతో గ్రాహ్యంపరతో వేతివిచార్యతే। తత్రవిప్రతిపత్తిజ్ఞాన ప్రామాణ్యంతద్గ్రా

గ్రహదీపికాప్రకాశే భగవద్దర్శితే శబ్దపరిచ్ఛేదస్సమాప్తః.✽✽✽✽✽✽

ప్రమాణ ప్రసంగాత్ప్రామాణ్యస్య పరతో గ్రాహ్యత్వంవ్యవస్థా పయిష్యన్నాహ - జ్ఞానానామితి - వత్యస్యార్థః ఆధేయత్వంతస్యచాన్వ యస్తద్వతితత్ప్రకారకత్వే తచ్చ తద్వద్విశేష్యకత్వావచ్ఛిన్న తత్ప్ర కారకత్వంతచ్ఛబ్దార్థోఘటత్వాదిరూపః - స్వతో గ్రాహ్యమితి - జ్ఞాన గ్రాహకసామగ్రీజన్య గ్రహవిషయ ఇత్యర్థః - పరత ఇతి - గ్రాహ్యమి త్యనుషజ్యతే - అనుమానాదిజన్య గ్రహ విషయ ఇత్యర్థః - తత్రవిచారే ప్రయోజకత్వంసప్తమ్యర్థఃవిప్రతిపత్తావన్వేతి- కథం తస్యా విచారప్ర

యోజకత్వమితిచేదత్రవదంతి-విరుద్ధార్థప్రతిపాదకవాక్యద్వయంహివి ప్రతిపత్తిః అప్రామాణ్యశంకాకలితతత్తద్వాక్యార్థబోధద్వారా మధ్యస్థస్య సంశయోజన్యత ఇత్యేకతరకోటినిశ్చయాయన్యాయప్రయోగరూపో విచారః ఏవంచ విచారోపయోగిత్వ మతుత మితి - జ్ఞానప్రామాణ్యమితిపక్షనిర్దేశః - అత్రతద్వతితత్ప్రకారకజ్ఞానత్వరూపమేవప్రామాణ్యం పక్షే నతుప్రమితికరణత్వరూపమితి తాత్పర్యగ్రాహకం జ్ఞానపదం- వస్తుతస్తుతద్వతితత్ప్రకారకత్వస్య ఘటత్వపటత్వరూపార్థభేదేనభిన్నతయైకస్యాపి ప్రమాత్వస్య యావద్జ్ఞానగ్రాహకసామగ్రీగ్రాహ్యత్వన్న సంభవతీత్యతో యద్ధర్మఘటితప్రామాణ్యం యదాశ్రయస్తదాతద్ధర్మప్రకారకజ్ఞానగ్రాహకయావద్గ్రాహ్యత్వమేవ స్వాత

మాణ్యగ్రాహకయావద్జ్ఞానగ్రాహకసామగ్రీగ్రాహ్యం
నవేతి । అత్రవిధికోటిః స్వతస్త్వం। నిషేధకోటిః పరతస్త్వం।

నియ్యంనతుసామాన్యతో జ్ఞానగ్రాహకయావద్గ్రాహ్యత్వమితి తాత్పర్యగ్రాహకంజ్ఞానపదం - తదప్రామాణ్యేత్యాది- తదప్రామాణ్యగ్రాహికాయావతీజ్ఞానగ్రాహికాసామగ్రీతజ్జన్యగ్రహవిషయోనవేత్యర్థః - తాదృశగ్రహః గురుమతేవ్యవసాయః - మురారిమిశ్రాణాం మతేనువ్యవసాయః - భాట్టమతేచ జ్ఞాతతాలింగకానుమితిః - అత్రగురుమతే సర్వస్మిన్నేవజ్ఞానేమితిమాతృమేయత్రితయం భాసతే తన్మతే ఘటమహంజానామీత్యాకారకస్యైవవ్యవసాయస్యోత్పత్తేః ఏవంచవ్యవసాయస్యస్వప్రకాశాత్మకతయాస్వేనైవస్వగతప్రామాణ్యస్యగ్రాహ్యత్వంవిశిష్టబుద్ధింప్రతివిశేషణజ్ఞానస్యకారణతాయాః స్వైరసంగీకారాదనుపస్థితస్యాపి ప్రామాణ్యస్య భానసంభవాత్ - మిశ్రమతే అయంఘ

టకతిజ్ఞానానంతరం ఘటత్వేన ఘటమహం జానామీతి జ్ఞానవిషయక లౌకి
కమానస ముత్పద్యతే తేన ప్రామాణ్య గ్రహణం భాట్టమతే జ్ఞానస్యా
తీం ద్రియతయా జ్ఞాతతా లింగకానుమితేరేవ ప్రాథమిక గ్రహరూపత
యా ప్రామాణ్యంగృహ్యతే అనుమాన ప్రయోగస్తు ఘటోఘటత్వవద్వి
శేష్యక ఘటత్వ ప్రకారక జ్ఞానవిషయః ఘటత్వ ప్రకారక జ్ఞాతతావత్వాత్
యన్నైవం తన్నైవమితిజ్ఞాతతాచ సవిషయకో జ్ఞాన జన్యోఽతిరిక్తః ప
దార్థ ఇతితన్మతవివేకః - యావత్వ విశేషణే సత్యే వా గ్రాహకాం తం
సార్థకమిత్యభిప్రేత్య ప్రథమతస్తస్యైవ ప్రయోజనం దర్శయతి - అను
మానేతి - ప్రామాణ్యస్యేత్యాదిః - సిద్ధసాధనమితి- నైయ్యాయికమతే
పీదంజ్ఞానం ప్రమా సమర్థప్రవృత్తిజనకత్వాదిత్యనుమానేనేదంజ్ఞా

అనుమానాది గ్రాహ్యత్వే నసిద్ధసాధన వారణాయయావదితి।

ఇదంజ్ఞానమప్రమేతిజ్ఞానేన ప్రామాణ్యాగ్రహే ద్వ్యథవా

నం ప్రమేత్యాప్తవాక్యేనచ గ్రాహ్యత్వాదితిభావః - నైయ్యాయికమ
తే తేషినిషేధే సాధ్యబాధవారణాయేత్యపిబోధ్యం - యావదితీతి - నను
సామగ్ర్యం యావత్వవిశేషణముయుక్తం:యావత్సామగ్రీ జన్య గ్రహేప్ర
సిద్ధేఃనహిసర్వాభిజ్ఞాన సామగ్రీభిరేకంజ్ఞానంజన్యతే - నచ యావదీ
స్సామగ్రీవిశిష్యోపాదాయతత్తజ్జన్య గ్రహ విషయత్వంసాధ్యత ఇతివా
చ్యమనువ్యవసాయాదిసామగ్రీణాంతాద్రూప్యేణనివేశే మత్రయసా
ధారణ్యానిర్వాహాదితిచేన్న యతోయావదితిఫలతో గ్రహవిశేషణం త
థాచజ్ఞాన గ్రాహకసామగ్రీజన్యయావద్గ్రహవిషయత్వమితిఫలితం తద్ధర్మ
ప్రకారకజ్ఞాన గ్రాహక సామగ్రీజన్యగ్రహత్వ వ్యాపకవిషయతా ప్రతి
యోగిత్వమితితునిష్కర్షః ఇతిసంక్షేపః - ప్రామాణ్యాగ్రహాదితి - వ్యవ

సాయనిష్ఠేత్యాదిః - ప్రామాణ్యా విషయీకరణాదిత్యర్థః- అప్రామా
ణ్యా గ్రాహకేతీతి - తథాచ తాదృశజ్ఞానసామగ్ర్యా స్సాధ్యకోట్య ప్రవి
ష్టత్వాత్తయా ప్రామాణ్యస్యా గ్రహణేపినబాధ ఇతి భావః - అనువ్యవసా
యనిష్ఠేత్యాది - తాదృశానువ్యవసాయనిష్ఠం యదప్రామాణ్యా వద్విశే
ష్యకత్వ విశిష్టాప్రామాణ్య ప్రకారకత్వ రూప ప్రామాణ్యం తద్గ్రాహక
స్యే త్యర్థః - సామాన్యే నపుంసకమితినపుంసకనిర్దేశః - స్వతస్త్వం
నస్యాదితి - యదానిరుక్త ప్రామాణ్యస్య పక్షతా తదా ఽ ప్రామాణ్యా
గ్రాహక ప్రామాణ్య గ్రాహక సామగ్ర్యా ఏవ సాధ్యకోటౌనివేశ నియ్యా
తయా తాదృశసామగ్ర్యా అప్రసిద్ధత్వాత్తస్య స్వతో గ్రాహ్యత్వం న సి

రణాయా ప్రామాణ్యా గ్రాహకేతి । ఇదం జ్ఞానమప్రమేత్య
నువ్యవసాయనిష్ఠ ప్రామాణ్య గ్రాహకస్యా ప్రామాణ్యా
గ్రాహకత్వాభావాత్స్వతస్త్వం నస్యాదతస్తదితి । తస్మి
న్గ్రాహ్య ప్రామాణ్యాశ్రయే అప్రామాణ్యా గ్రాహికేత్య

ర్థ్యైదిత్యర్థః- సప్తమీతత్పురుషమభిప్రేత్యాహ - తస్మిన్నితి- ఏతస్యైవ
వివరణం గ్రాహ్యప్రామాణ్యాశ్రయ ఇతి - యాదృశ ప్రామాణ్యం ప్రకృ
తానుమితావుద్దేశ్యం తాదృశ ప్రామాణ్యాశ్రయ విశేష్యకాప్రామాణ్య
ప్రకారకజ్ఞానాజనకేత్య గ్రాహకాంతార్థః - ఇదం జ్ఞానమప్రమేత్యను
వ్యవసాయనిష్ఠ ప్రామాణ్య గ్రహసామగ్ర్యాః వ్యవసాయ విశేష్యకాప్రా
మాణ్య గ్రహ జనకత్వేప్యనువ్యవసాయ విశేష్యకా ప్రా
మాణ్య గ్రహా జనకత్వాద్ జ్ఞాన గ్రాహకత్వాచ్చా ప్రా
మాణ్యవద్విశేష్యకత్వాదిఘటిత ప్రామాణ్యస్య స్వతో గ్రాహ్యత్వ సిద్ధి
రిత్యాహ- ఉదాహృతస్థలఇతి- ఇదమప్రమేతిజ్ఞానం ప్రమేత్యత్ర - అధికమ

స్మదీయ్య మణిదీధితివ్యాఖ్యాయామనుసంధేయం - ఇత్థంవిప్రతిపత్తి
ముపన్యస్య మీమాంసకమతముపన్యస్యతి - నన్వితి - స్వత ఏవేత్యాది - ఘ
టత్వాదిఘటిత ప్రామాణ్యంనిరుక్తసామగ్రీత ఏవగృహ్యత ఇత్యర్థః - అ
ప్యర్థకెనైవకారేణానుమానాదిపరిగ్రహః - అనువ్యవసాయే నేతి -
ఇదంచమిశ్రమతాభిప్రాయేణ - మతత్రయసాధారణ్యే నతు ప్రాథమికజ్ఞా
నగ్రహేణేతిధ్యేయం - తత్సంబంధస్యాపీతి - ఘటఘటత్వయోర్యస్సంబం
ధస్తస్యాపీత్యర్థః - నన్వనువ్యవసాయేకథంసంబంధస్య భానమిత్యాశంక్య
యథాఘటఘటత్వయోరనువ్యవసాయరూపప్రత్యాసత్యా భానం తథాత

ర్థః। ఉదాహృతస్థలేవ్యవసాయాప్రామాణ్యగ్రాహకస్యా
పి అనువ్యవసాయెనద గ్రాహకత్వేనస్వతస్త్వసిద్ధిః। నను
స్వత ఏవ ప్రామాణ్యంగృహ్యతేఘట మహంజానామీత్య
నువ్యవసాయేనఘటఘటత్వయోరివతత్సంబంధస్యాపివిష
యీకరణాత్ వ్యవసాయరూపప్రత్యాసత్తేస్తుల్యత్వాత్పు
రోవర్తిని ప్రకారసంబంధస్యైవ ప్రమాత్వపదార్థత్వాది
తిచేన్న స్వతః ప్రామాణ్యగ్రహెజలజ్ఞానం ప్రమానవేత్య

త్సంబంధస్యాపివ్యవసాయరూపప్రత్యాసత్తేరవిశేషాదిత్యాహ - వ్యవసా
యేతి - తావతాకథం ప్రామాణ్యస్య భానమత ఆహ - పురోవర్తిని ప్ర
కారసంబంధస్యైవేతి - పురోవర్తినియః ప్రకార
సంబంధస్తద్ఘటితస్యైవేత్యర్థః - నైయ్యాయికా అప్యనువ్యవసా
యేపిశేష్యత్వప్రకారత్వయోర్భానమంగీకుర్వంతిపురోవర్తినంఘటత్వే
నజానామీత్యాకారకస్యైవానువ్యవసాయస్యతైరంగీకారాత్పరంతుపురో
వర్తినిఘటాదౌ ఘటత్వాదిరూపప్రకారసంబంధభానంనాంగీకుర్వంత్యే

తత్ర ప్రకారసంబంధభానస్య వ్యవస్థాపనే కిమపి నావశిష్టమితి ప్రామాణ్యస్య భానం సిద్ధ్యత్యనుపస్థితయోరపి విశేష్యత్వప్రకారత్వయోర్భానస్య సర్వసమ్మతత్వాదితి - జలజ్ఞానమిత్యాది - జలజ్ఞానం ప్రమా న వేత్యాకారకః అనభ్యాసదశాయాం ప్రాథమికజలజ్ఞానగ్రహోత్తరదశాయామనుభవసిద్ధః ప్రామాణ్యసంశయో న స్యాదిత్యర్థః - నిశ్చితత్వాదితి - తద్వత్తానిశ్చయస్య తదభావవత్తాజ్ఞానం ప్రతి ప్రతిబంధకత్వాదిత్యర్థః - అత్ర జ్ఞాతో ఘట ఇతి ప్రతీతేర్జ్ఞానవిషయతా విషయకత్వకల్పనేనైవ నిర్వాహేఽతిరిక్తజ్ఞాతతాకల్పనీయా గౌరవాన్మానాభావాచ్చేతి తన్నిరసనప్రకారో బోధ్యః - తస్మాదితి - అనభ్యాసదశాయాం సంశయానుభవాదిత్యర్థః ఏతస్య స్వతో గ్రాహ్యత్వాభావేన్వయః - పరతో గ్రాహ్యత్వమితి - ప్రా

నభ్యాసదశాయాం ప్రమాత్వసంశయో న స్యాత్ అనువ్యవ
సాయేన ప్రామాణ్యస్య నిశ్చితత్వాత్ తస్మాత్స్వతో గ్రాహ్య

మాణ్యస్యానుమానాదిత ఏవ గ్రాహ్యత్వమిత్యర్థః - ఏతేన మీమాంసకైరభ్యుపగతాయాం ప్రామాణ్యనిశ్చయస్య ప్రవృత్తిహేతుతాయాం వ్యభిచారో దర్శితః - న చ నిష్కంపప్రవృత్తావేవ ప్రామాణ్యనిశ్చయస్య హేతుతా సకంపప్రవృత్తౌ తు ప్రామాణ్యసంశయస్య నిష్కంపత్వం సకంపత్వం చ విషయతావిశేషః - ఏవం చ తత్ర సకంపప్రవృత్త్యంగీకారేపి ప్రామాణ్యనిశ్చయస్య హేతుతాయాం కథం వ్యభిచార ఇతి వాచ్యం తథాపి యత్ర ప్రామాణ్యస్యాప్రామాణ్యస్య వా జ్ఞానం నాసీదాసీచ్చ కేవలజలాదిజ్ఞానం తత్ర ప్రవృత్తిదర్శనేన ప్రామాణ్యసంశయహేతుతాయాం వ్యభిచారస్య దుర్వారత్వాత్ । న చైవం జలాదిజ్ఞానేఽప్రామాణ్యనిశ్చయకాలే ప్రవృత్తిస్స్యాదితి శంకనీయముద్గృహీతాప్రామాణ్యకజలాదిజ్ఞానత్వేన

తద్ధేతుతాస్వీకారేణాదోషాదితి సంక్షేపః - జలలాభే సతీతి - ఏతావతావక్ష్యమాణస్య ప్రామాణ్యవ్యవస్థాపకహేతోస్స్వరూపాసిద్ధిశంకాం నిరాకృత్యా - తదానీం ఫలస్యాసత్త్వాదాహ - పూర్వోత్పన్నమితి - సఫల్యేతి - తద్విశేష్యకతత్ప్రకారకేత్యర్థః - అన్వయ్యుదాహరణాసంభవాద్వ్యతిరేక్యుదాహరణం సదృష్టాంతమాహ: యన్నైవం తన్నైవమితి - యదప్రమా తత్సమర్థప్రవృత్త్యజనకమిత్యర్థః - వ్యతిరేకిణా వ్యతిరేకవ్యాప్తిమతా - నిశ్చీయ్యతేనుమీయ్యతే - ద్వితీయాదిజ్ఞానేష్వితి

త్వాభావాత్పరతో గ్రాహ్యత్వమేవ తథాహి ప్రథమం జలజ్ఞానానంతరం ప్రవృత్త్యాసత్త్యాం జలలాభే సతి పూర్వోత్పన్నం జలజ్ఞానం ప్రమా సఫలప్రవృత్తిజనకత్వాద్యన్నైవం తన్నైవం యథా అప్రమేతి కేవలవ్యతిరేకిణా ప్రమాత్వం నిశ్చీయ్యతే ద్వితీయాదిజ్ఞానేషు పూర్వదృష్టాంతేన తత్సజాతీయత్వలింగేనాన్వయవ్యతిరేకిణాపి గృహ్యతే। ప్రమాయాః గుణజన్యత్వముత్పత్తౌ పరతస్త్వం। ప్రమాఽసాధారణకారణం గుణః। అప్రమాఽసాధారణకారణం దోషః। తత్ర ప్రత్యక్షే

యాదిజలజ్ఞానేషు - తత్సజాతీయత్వలింగేన పూర్వజ్ఞానసజాతీయత్వలింగేన సమర్థప్రవృత్తిజనకత్వే నేతి యావత్ - గృహ్యత ఇతి ప్రామాణ్యమనుమీయత ఇత్యర్థః ఏవం ప్రమాత్వే పరతస్త్వం వ్యవస్థాప్యోత్పత్తౌ పరతస్త్వం నిరూపయతి - ప్రమాయా ఇతి - ప్రమాసాధారణ కారణమితి - ప్రమాత్వాధికదేశావృత్తిధర్మావచ్ఛిన్నప్రమానిష్ఠకార్యతానిరూపితకారణతాశాలీత్యర్థః - తేనజ్ఞానమాత్రహేత్వాత్మమనస్సంయోగాదేరప్రమాజనకపిత్తాదిదోషాణాం చ వ్యుదాసః - అప్రమాసాధారణ

కారణత్వమప్యేవంపరిష్కర్తవ్యం - చతుర్విధప్రమాయాం హేతుభూతంగుణం క్రమేణోపపాదయతి - తత్రేతి - చతుర్విధప్రమామధ్య ఇత్యర్థః - ఇత్యాద్యూహనీయమితి - పీతశ్శంఖ ఇత్యాదౌ పిత్తాదిదోషః ఇదంరజతమిత్యాదిభ్రమే చాకచక్యాదిరిత్యూహనీయమిత్యర్థః - అప్రమాత్వస్య పరతస్త్వంసయుక్తికందర్శయతి - పురోవర్తినీతి - అనుపస్థితత్వాదితి. అవిషయీకరణాదిత్యర్థః - తథాచ, ప్రత్యాసత్తేరభావాద ప్రమాత్వస్యానువ్యవసాయేన గ్రహణంనసంభవతీతి భావః - అప్రమాత్వే తదభా

విశేషణవద్విశేష్య సన్నికర్షో గుణః। అనుమితౌ వ్యాప్యపక్ష
వృత్తివ్యాప్యజ్ఞానం। ఉపమితౌ యథార్థసాదృశ్యజ్ఞానం। శా
బ్దజ్ఞానే యథార్థయోగ్యతాజ్ఞానమిత్యాదికమూహనీయం।
పురోవర్తిని ప్రకారాభావస్యానువ్యవసాయేనానుపస్థితత్వా
దప్రమాత్వంపరతఏవగృహ్యతే। పిత్తాదిదోషజన్యత్వముత్పత్తౌ
పరతస్త్వం। ననుసర్వజ్ఞానానాం యథార్థత్వాదయథా
ర్థజ్ఞానమేవనాస్తి। నచశుక్తావిదంరజతమితిజ్ఞానాత్ప్ర
వృత్తిదర్శనాదన్యథాఖ్యాతిసిద్ధిరితి వాచ్యంరజతస్మృతిపు

వవద్విశేష్యకత్వ విశిష్టతత్ప్రకారకత్వం పరత ఏవగృహ్యత ఇత్యర్థః - అనుమాన ప్రయోగస్త్విదంజ్ఞానమప్రమా విసంవాదిప్రవృత్తిజనకత్వాద్యన్నైవంతన్నైవంయథాప్రమేతి - గురుమతన్నిరస్యాన్యథాఖ్యాతింవ్యవస్థాపయతి - నన్విత్యాదినా - యథార్థత్వాత్ప్రమాత్వాత్ | అయథార్థజ్ఞానమేవనాస్తీతి - తదభావవద్విశేష్యకత్వాదిరూపాయథార్థత్వంజ్ఞానవృత్తినేత్యర్థః - తేనపస్థిత్యసిద్ధిభ్యాంవ్యాఘాతః - అయథార్థత్వస్య ప్రసిద్ధిరిచ్ఛాదౌబోధ్యా। అన్యథాఖ్యాతీతి - తదనంగీకారేపురోవృత్తివిశేష్య

కరజతత్వాదిరూపేష్టతావచ్ఛేదక ప్రకారకజ్ఞానస్య సంవాదివిసంవాది సాధారణ ప్రవృత్తిజనకతయాతత్ర ప్రవృత్తిరేవనస్యా దితిభావః - రజత స్మృతీతి - క్లృప్తనియతపూర్వ వర్తిభ్యా మిత్యాదిః - సంభవాదితి - తథా చ ప్రవృత్తిం ప్రతివిశిష్టజ్ఞానత్వే నకారణత్వైవనాస్తీతితదనురోధేనాన్య థా ఖ్యాతికల్పనన్నసంభవతీతిభావః - నన్వేవంయత్ర నేదంరజతమిత్యాదిబా ధగ్రహస్తత్రాపి ప్రవృత్తిస్స్యాదిత్యత ఆహ- ఉపస్థితేతి - ఏతావతాస్మృ తిరూపకారణాపేక్షాస్ఫుటీకృతా - ఇష్టభేదాగ్రహస్య రజతాదిరూపేష్ట భేదగ్రహాభావస్యైవ - ఏవకారేణవిశిష్టజ్ఞానస్య ప్రవర్తకత్వ వ్యవచ్ఛే దః - సర్వత్రేతి - రజతేశుక్తౌచేత్యర్థః - సత్య రజతస్థలే విశిష్టజ్ఞానత్వే

రోవర్తిజ్ఞానాభ్యామేవప్రవృత్తిసంభవాత్సర్వత్రోపస్థితే ష్టభేదాగ్రహస్యైవసర్వత్ర ప్రవర్తకత్వే నేదంరజతమిత్యా దావతిప్రసంగాభావాదితిచేన్న సత్య రజతస్థలేపురోవర్తివి శేష్యకరజతత్వప్రకారకజ్ఞానస్యలాఘవేనప్రవృత్తిజనకతయా

నైవ ప్రవృత్తిం ప్రతికారణత్వ మేష్టవ్య మన్య థాధర్మధర్మిజ్ఞానయోరిష్ట భేదాగ్రహత్వరూపగురుధర్మావచ్ఛిన్నస్యచకారణతాపత్తేరేవంచతత్రప్ర వృత్తిం ప్రత్యన్వయవ్య తిరేకాభ్యాంవిశిష్టజ్ఞానస్య కారణతాయాంలాఘ వాత్సామాన్యతః ప్రవృత్తిత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతివిశిష్టజ్ఞానత్వే నానుగత కార్యకారణభావస్యైవకల్పనీయతయావిసంవాది ప్రవృత్తేరపితత్కా ర్యతావచ్ఛేదకావలీఢతయాతత్పూర్వంవిశిష్టజ్ఞానస్యకల్పనీయత్వా దన్యథాఖ్యాతిర్నిరాబాధైవేతిసమాధత్తే - సత్య రజతేతి - రజతత్వప్ర కారకజ్ఞానస్యేతి - తాదృశజ్ఞానత్వావచ్ఛిన్నస్యేత్యర్థః - ప్రవృత్తిజనకత యాప్రవృత్తిత్వావచ్ఛిన్నజనకతయా - విశిష్టజ్ఞానస్యైవపురోవర్తివిశే

వ్యకేష్టతావచ్ఛేదకప్రకారకజ్ఞానస్యైవ - ఏవనేష్టభేదాగ్రహస్య వ్యవచ్ఛేదః - కల్పనాదసమానాత్ - ప్రయోగస్త్వియమిష్టతావచ్ఛేదకప్రకారకజ్ఞానజన్యా ప్రవృత్తిత్వాత్ ప్రజతస్థలీయప్రవృత్తివదితి - స్యాదేతత్ ప్రత్యక్షే సన్నికర్షస్య కారణతయా రజతత్వాంశే తదభావేన కథంశుక్తావిదంరజతమితి ప్రత్యక్షమితి చేన్నైవమలౌకికసన్నికర్షస్యాపి ప్రత్యక్షజనకతాయా వ్యవస్థాపితత్వేన జ్ఞానలక్షణాప్రత్యాసత్తేరేవ ప్రకృతే సంభవాత్ - నన్వయథార్థానుభవస్య త్రైవిధ్యకథనమ్మూలేఽసంగతం స్వప్నజ్ఞానస్యానుభూతపదార్థస్మరణపిత్తాదిరూపదోషశుభాశుభాదృ

శుక్తావపిరజతార్థిప్రవృత్తిజనకత్వేనవిశిష్టజ్ఞానస్యైవకల్పనాత్ ।
అయథార్థానుభవంవిభజతే । అయథార్థేతి । స్వప్నస్యమా
నసవిపర్యయరూపత్వాన్న త్రైవిధ్యవిరోధః । సంశయ
లక్షణమాహ । ఏకేతి । ఘటపటావితిసమూహాలంబనేతివ్యా
ప్తివారణాయైకేతి । ఘటోద్రవ్యమిత్యాదావతివ్యాప్తివా
రణాయవిరుద్ధేతి । ఘటత్వవిరుద్ధపటత్వవానిత్యత్రాతివ్యా

ష్టైర్జాయమానస్యబాధితార్థవిషయకస్యానుభవసిద్ధత్వాదత ఆహ - స్వప్నస్యేతి - యద్యపి ప్రదేశవిశేషావస్థితమనస్సంయోగస్స్వప్నస్థాపితదసమవాయికారణకజ్ఞానే స్వప్నశబ్దోఽభాక్త ఇత్యవధేయం - చాక్షుషాదిరూపత్వాసంభవాదాహ - మానసేతి - యత్తు స్మృతిరూపంస్వప్నజ్ఞానమితి తద్భాష్యవిరుద్ధమిత్యుపేక్షితం - కోట్యోరవ్యాప్యవృత్తిత్వజ్ఞానోత్తరంజాయమానే ఏకస్మిన్ధర్మిణి ఘటతదభావోభయప్రకారకసముచ్చయేతివ్యాప్తివారణాయ విరోధివిషయకత్వస్య నివేశేపి నానేత్యస్యావశ్యకతేతి దర్శయితుమాహ - ఘటత్వవిరుద్ధేతి - నానేతీతి - ఏకధర్మినిష్ఠపి

శేష్యతానిరూపితవిరుద్ధనానాధర్మనిష్ఠ ప్రకారతాకత్వాభావాన్నాతివ్యాప్తి రితిభావః - నచవిభిన్న రూపేణైకధర్మివిశేష్యకవిరుద్ధానేకధర్మ ప్రకారకజ్ఞానేతివ్యాప్తి రితిశంక్య మేకధర్మావచ్ఛిన్న విశేష్యతాఘటితపరిష్కారకరణేవాదోషాదితిదిక్ - తత్రాంతరే బ్రహ్మభిన్నే సర్వస్మిన్నేవమిథ్యాశబ్దస్య ప్రయోగ దర్శనాదాహ - తదభావవతీతి - ప్రమావారణాయేదం. తదభావవద్విశేష్యకత్వావచ్ఛిన్నతత్ప్రకారకత్వేత్యాద్యర్థవివక్షణాన్న సమూహాలంబనేతి ప్రసంగః - సంశయస్యేచ్ఛాయాశ్చ వారణాయసంశయాన్యజ్ఞానార్థకంనిశ్చయపదమితిసంక్షేపః- మూలేవ్యాప్యారోపేణేతి ఆహార్యవ్యాప్యవత్తాభ్రమజన్యః ఆహార్యవ్యాప్యవత్తాభ్రమస్తర్క

ప్తివారణాయ నానేతి।విపర్యయలక్షణ మాహ। మిథ్యేతి।
తదభావవతితత్ప్రకారకనిర్ణయత్వార్థఃతర్కంలక్షయతి।వ్యా
ప్యేతి।యద్యపితర్కోవిపర్యయేంతర్భవతితథాపి ప్రమాణా
నుగ్రాహకత్వాద్భేదేనసంకీర్తనం। స్మృతింవిభజతే।స్మృతి

ఇత్యర్థః - ఆహార్యజ్ఞానమాత్రేతి ప్రసంగవారణాయతజ్జన్య ఇతి-యత్ర నాయం పురుష ఇతి నిశ్చయసత్వే శాఖాదౌకరాదిభ్రమాదయం పురుష ఇత్యాహార్యారోపస్తత్రాతివ్యాప్తివారణాయ ప్రథమమాహార్యపదం - రజతత్వవ్యాప్యాభావవత్ గ్రహకాలె ఆహార్యం యద్రజతత్వవ్యాప్యవత్తాజ్ఞానంతజ్జన్యే ఇదంరజతమిత్యనాహార్యేతివ్యాప్తివారణాయద్వితీయమాహార్యపదం-తర్కేతి సాధ్యస్యతిరేకనిశ్చయః ఆపాద్యాపాదకయోర్వ్యాప్తినిశ్చయశ్చ కారణమితిధ్యేయం-తర్కస్తుమానసవిపర్యయరూపపచేతితత్తుయథార్థస్యతై నిష్ఫలకథనమిత్యాహ-యద్యపీతి-ప్రమాణానుగ్రాహకత్వ-ప్రమాణేనప్రమా

యాంజననీయాయాం ప్రతిబంధకవిఘటనద్వారోపయోగిత్వం। భేదస్తత ర్కత్వరూపవైలక్షణ్యే నేత్యర్థః- తర్కస్య ప్రమాణానుగ్రాహకత్వజ్ఞాప నాయతథాకథనమితి భావః-నను సర్వేషామనుకూలతయా వేదనీయమి త్యాదిమూలం సుఖాదిలక్షణపరం న సంభవతి పరద్రవ్యోపభోగాదిజన్య సుఖసాధూనాం ద్వేషదర్శనాదవ్యాప్తేరిత్యాశంకాయాం సుఖ్యహమి త్యాదిప్రత్యక్షసిద్ధం సుఖత్వాదికమేవ లక్షణమిత్యాహ-సుఖ్యహమిత్యా ద్యనువ్యవసాయేతి-సుఖత్వాదీత్యాదినా దుఃఖత్వపరిగ్రహః-యథాశ్రుతం త్వితి-సర్వేషామనుకూలేత్యాదికమిత్యర్థః- అనుభవేతీతి-స్మృతింసంస్కా

రితి।సుఖంలక్షయతి।సర్వేషామితి।సుఖ్యహమిత్యనువ్యవసాయ గమ్యసుఖత్వాదికమేవలక్షణం।యథాశ్రుతంతుస్వరూపక థనమితిద్రష్టవ్యం । సంస్కారంవిభజతే । సంస్కారఇతి । సం స్కారత్వజాతిమాన్సంస్కారః । వేగస్యాశ్రయమాహ । వే గఇతి । వేగత్వజాతిమాన్వేగః । భావనాంలక్షయతి । అను వేతి । ఆత్మాదావతివ్యాప్తివారణాయానుభవేతి । అనుభ వధ్వంసేతివ్యాప్తివారణాయస్మృతీతి । స్మృతేరపిసంస్కా

రం ప్రతిచానుభవత్వేనైవకారణత్వం వదతాం ప్రాచామయమభిప్రాయః తత్తద్విషయకస్మృతిం ప్రతి తత్తద్విషయకసంస్కారం ప్రతిచ తత్తద్విష యకానుభవత్వేనైవ హేతుతా నతు తత్తద్విషయకజ్ఞానత్వేనానుభవ త్వస్యాపిజాతిత్వేన జ్ఞానత్వాపేక్షయా గౌరవాసంభవాత్ నచ వినిగమ నావిరహ ఇతి శక్యం వ్యాప్యధర్మపురస్కారేణ కారణత్వసంభవే వ్యా పకధర్మస్యాన్యథాసిద్ధినిరూపకత్వాదితి-నవీనాః పునరనుభవానంత త్తద్విషయకస్మృతింతాదృశసంస్కారం ప్రతిచతాదృశజ్ఞానత్వేనైవ

హేతుతానత్వేఽనుభవత్వే నసంస్కారస్య ఫలనాశ్యత్వ తయా ప్రథమస్మరణే నైవానుభవజన్య సంస్కారస్య నాశేనసకృ దనుభూతస్య స్మరణోత్తరమస్మరణప్రసంగాత్ నచస్వజన్య స్మరణస్య సంస్కారనాశకత్వే స్మృతిసాధారణేనజ్ఞానత్వే నహేతుత్వే పిఘటపటాది రూపనానావిషయావగాహినానుభవేనజనితస్య తావద్విషయకసంస్కారస్య ఘటాద్యేకైకగోచరస్మరణేనాపి వినాశాత్తదుత్తరం పటాదిస్మరణానుపపత్తిస్తద్విషయకసంస్కారాభావాత్ స్మృతిజన్య ఘటాదిగోచరసంస్కారస్యభిన్నవిషయకతయాపటాదిస్మారకత్వాయోగాదతస్స్వజన్య చరమస్మృతేరేవానాయత్వా తత్తద్వ్యక్తిత్వే నతత్తత్సంస్కారనాశకతాయా అంగీకర్తవ్యతయానుభవత్వేనజనకతాయామపినదోషఇతివాచ్యం అన్యానవిషయకజనకత్వంనవీనైరుక్తం।స్థితస్థాపకంలక్షయతి। అన్యేత్యేతి।

సంఖ్యాదయోప్టానైమిత్తిక ద్రవత్వ వేగ స్థితస్థాపకాస్సా

కస్యైవఫలస్య నాశకత్వాంగీకారేణాదోషాత్ జాయతేచ పునః పునస్మరణాద్ద [illegible] రః చాధ్యంచసంస్కారగతోజాతివిశేషః ఝటితిస్మ [illegible] జకఃనచదైవవశసంభవాద్ఝటిత్యుద్బోధకసమవధానాదేవఝటితిస్మృతినియమోపపత్తౌ తత్ప్రయోజకతయా సంస్కారగతోజాతివిశేషో నసిధ్యతీతివాచ్యం ఝటితిస్మృతేర్దైవాధీనఝటిత్యుద్బోధకసమవధానాధీనత్వమభ్యుపగమ్య సంస్కారాతిశయఖండనేశాస్త్రాదావభ్యాససస్యైవానాపత్తేః కించపరిత్యజ్య చనిశ్చితావ్యభిచారకంగృహ్యమాణవ్యభిచారేణకారణస్య కల్పనన్నసంభవతీతినానుభవత్వేనస్మృతిసంస్కారహేతుతాసంభవ ఇత్యాహుస్తన్మతం దర్శయతి -స్మృతేరపీతి- అపినానుభవపరిగ్రహః ఏతన్మతేలక్షణే చాసా

భవజన్యేతిస్థానే జ్ఞానజన్యేతి నివేశనీయం-ద్రవ్య విభాజకోపాధీతి-పృథివీ త్వజలత్వాదిరూపం యద్ద్రవ్య విభాజకోపాధి ద్వయం ప్రత్యేకం తత్తత్స మానాధికరణాః ద్విత్వ ద్విపృథక్త్వ సంయోగాదయ స్తద వృత్తి జాతి మద్గుణత్వ మిత్యర్థః రూపాదిషు చతుర్షు నీలత్వాదికం సాంసిద్ధిక ద్రవత్వే చ ద్రవత్వత్వావాంతరజాతిం స్నేహాదిషు దశసు స్నేహత్వాదికం భావనా ద్యాం సంస్కారత్వావాంతరజాతి మాదాయ లక్షణ సమన్వయః-నన్వే తల్లక్షణ మేకత్వాదిష్వతివ్యాప్త మేకత్వత్వాదిజాతేరపి తాదృశత్వాన్న చ తాదృశోపాధిద్వయసమానాధికరణవృత్తి గుణత్వన్యూనవృత్తిజాతిశూన్యగు ణత్వమిత్యర్థః ఏవంచైకత్వాదిషు సంఖ్యాత్వాదేస్సత్వాత్తాదృశజాతిశూన్య త్వస్యాసత్వేన నాతివ్యాప్తిరితి వాచ్య మేవమపి పరిమాణాదిష్వతివ్యా

మాన్య గుణాః । అన్యే రూపాదయో విశేషగుణాః । ద్రవ్య
విభాజకోపాధిద్వయసమానాధికరణావృత్తిజాతిమద్గుణత్వం

ప్తేః పరిమాణత్వాదేస్తాదృశజాతిత్వాసంభవాదితి చేదత్ర ప్రవదంత్యభి జ్ఞాః యద్ద్రూపావచ్ఛిన్న సమానాధికరణం యత్కించిద్ద్రవ్య విభాజ కోపాధిద్వయం తత్తద్భిన్నా స్థితస్థాపకవృత్తి భిన్నా చ యా జాతి స్తద్వ త్వే సతి గుణత్వమిత్యర్థః- యద్రూపావచ్ఛిన్న సామానాధికరణ్యస్య స మవాయసంబంధ ఘటితస్యైవ నివేశనీయతయా యద్రూపపదేన ఘ టత్వాదేర్ధర్తుమశక్యత్వాద్ఘటాదావతివ్యాప్తిరతో విశేష్యం స్థిత స్థాపకేతి వ్యాప్తివారణాయ స్థితస్థాపక వృత్తిభిన్నేతి-స్థితస్థాపకస్య పృథి వ్యాదిచతుష్టయవృత్తిత్వ మతేతు నదేయం-రూపత్వాదేర్యద్రూపపదేన ధర్తుమశక్యత్వే ప్యవాంతరజాతీరాదాయ రూపాదిషు లక్షణ సమన్వ యః పార్థివానుష్ణాశీతస్పర్శస్యాపి వాయవ్యాపేక్షయా విజాతీయ్య

స్యైవానుభవసిద్ధత్వాత్, 'సంఖ్యాదయస్తుసామాన్యగుణా ఇతి' సత త్రత్రై
జాత్యః జలపృథివ్యాదిభేదేన సిద్ధాంతసిద్ధమతస్తత్ర నాతివ్యాప్తిః - తాదృ
శజాతిమద్భిన్నగుణత్వమేవ సామాన్యగుణానాం లక్షణ
మవధేయం-మూలోక్తం సర్వసంగ్రాహకం నసంభవతీత్యాహ-వప్ర
తెతి- నిత్యమితీతి- అత్రనిత్యత్వం ప్రాగభావాప్రతియోగిత్వంధ్వంసాప్ర
తియోగిత్వంవాఏకతరనివేశనాదపి సంయోగాదేర్వారణాత్ ఏకపదం
స్వరూపకీర్తనమాత్రపరమితి ద్రష్టవ్యం-మూలేవ్యావర్తకాఇతి- నిత్యద్ర
వ్యాణాం పరస్పరంభేదసాధకా ఇత్యర్థః అథవిశేషపదార్థేకిం ప్రమాణం

విశేషగుణత్వం । కర్మణోలక్షణమాహ। చలనేతి । ఉత్క్షేపణా
దీనాంకార్యభేదమాహ ।ఊర్ధ్వేతి । శరీరేతి । వక్రతాసంపా
దకమాకుంచనం । ఋజుతాసంపాదకం ప్రసారణమిత్యర్థః ।
సామాన్యంలక్షయతి । నిత్యమితి । సంయోగేతివ్యాప్తివార
ణాయనిత్యమితి । పరమాణుపరిమాణాదావతివ్యాప్తివార
ణాయ। నెకేతి। అనుగతత్వం సమవేతత్వం తేనాభావాదా
వతివ్యాప్తిః। విశేషంలక్షయతి । నిత్యేతి । సమవాయంలక్ష

నచాత్యంతం సంకీర్ణానాం పరమాణూనాం భేదకధర్మంవినాభేదాసిద్ధ్యావి
శేషా అంగీకర్తవ్యా ఇతి వాచ్యమేకత్వాదివ్యక్తేరేవ భేదకత్వసంభవాది
తిచెన్నయతఃఏతత్పరమాణౌతత్పరమాణుభేదసాధనే ఏకత్వాదేర్వ్యభిచా
రితతన్మైతదేకత్వాదేరేవ హేతుతా వాచ్యానచతయోః పరమాణ్వోర్భే
దాసిద్ధావేకత్వాదావేతత్వంసుగ్రహమేతత్పరమాణుసమవేతత్వంహి
స్యైతత్స్వంతస్మాత్ప్రతినిత్యద్రవ్యమేష్టవ్యోవిశేషపదార్థస్స ఏవస్వసమా
తియ్యానాంపరస్పరంభేదసాధక ఇతితత్రాపివిశేషాంతరాపేక్షా నాస్తి

తోనానవస్థేతి సంప్రదాయః। వైశేషికమతసాధారణ్యేన సమవాయేనుమా
నం ప్రమాణయతి-నీలఇతి-సమవాయికారణత్వస్యావయవిని సత్వాద్ద్రవ్యేతి
పరమాణువారణాయజన్యేతి-అవినశ్యదవస్థమపరాశ్రితమేవావతిష్ఠతేవిన
శ్యదవస్థమనాశ్రితం క్షణమవతిష్ఠతే యథా తంత్వాదినాశే పటాది
రితిమనసికృత్వా మూలే ఽవినశ్యదిత్యుక్తం-ప్రాగభావే ప్రమాణమా

యతి। నిత్యేతి। సంయోగేతివ్యాప్తివారణాయ నిత్యేతి। ఆ
కాశాదావతివ్యాప్తివారణాయ సంబంధేతి। అయుతసిద్ధ
లక్షణమాహ। యయోరితి। నీలోఘట ఇతివిశిష్టబుద్ధిర్విశేష
ణవిశేష్య సంబంధవిషయా విశిష్టబుద్ధిత్వాద్దండీతి విశిష్టబుద్ధి
వదితిసమవాయసిద్ధిః। అవయవావయవినావితి। ద్రవ్య
సమవాయికారణమవయవః। జన్య ద్రవ్యమవయవి। ప్రా
గభావం లక్షయతి। అనాదిరితి- ఆకాశాదావతివ్యాప్తివార
ణాయసాంత ఇతి। ఘటాదావతివ్యాప్తివారణాయానాది
రితి। ప్రతియోగిజనకః। భవిష్యతీతివ్యవహారహేతుః ప్రా
గభావః। ధ్వంసంలక్షయతి। సాదిరితి। ఘటాదావతివ్యాప్తి
వారణాయానంతేతి। ఆకాశాదావతివ్యాప్తివారణాయసా
దిరితి। ప్రతియోగిజన్యః ప్రతియోగిసమవాయికారణవృత్తిః।
ధ్వస్తఇతివ్యవహారహేతుర్ధ్వంసః। అత్యంతాభావంల

హ-భవిష్యతీతి-సంసర్గేతి-తాదాత్మ్యాతిరిక్తసంసర్గేత్యర్థః-ధ్వం
సప్రాగభావయోరపి ప్రతియోగితావచ్ఛేదకసంబంధో వర్తత ఇతి
మతాభిప్రాయేణత్రైకాలికవిశేషణమన్యథాన్యోన్యాభావవారణా
యైవతయోర్వారణాత్తస్యవైయర్థ్యాపత్తేర్వ్యధిసంసర్గేత్యాదేరన్యోన్యాస్యా

భావభిన్నాభావ ఇత్యర్థస్తదా త్రైకాలికేతి సిద్ధాంతే సార్థకం త్రైకాలిక త్వన్నిత్యత్వరూపం-మూలే భూతలే ఘటో నాస్తీతి-తత్ర ఘటాభావాంశే భూతలస్య విశేష్యత్వం సంబంధః ఘటాభావవద్భూతలమిత్యత్ర తు భూతలాంశేఽభావస్య విశేషణత్వం సంసర్గ ఇతి వదతాం ప్రాచామయమభిప్రాయః· విశేష్యత్వ విశేషణత్వే స్వరూపసంబంధవిశేషౌ నజ్ఞానియ్య విషయతావిశేషౌ న చ విశేషణతాఖ్యస్స్వరూపసంబంధ ఏక ఏవాస్తు భూతలే ఘటో నాస్తీతి ప్రతీతౌ భూతలం ఘటాభావవదితి ప్రతీతితో వైలక్షణ్యస్య విశేషణత్వావచ్ఛిన్నాధేయత్వవిషయకత్వకల్పనేనైవ నిర్వాహాదితి వాచ్యం తాదృశప్రతీతితో వైలక్షణ్యాయ ప్రథమాయాం విశేషణత్వావచ్ఛిన్నాధేయతాసన్నికర్షః ద్వితీయాయాం విశేషణత్వావచ్ఛిన్నాధారతేత్యత్ర వినిగమక

లక్షయతి । త్రైకాలికేతి । అన్యోన్యాభావేతివ్యాప్తివారణాయ సంసర్గేతి । ధ్వంసప్రాగభావయోరతివ్యాప్తివారణాయ త్రైకాలికేతి । అన్యోన్యాభావం లక్షయతి । తా

స్యదుర్లభత్వాన్న చ తాదృశప్రతీత్యోస్సంసర్గాంశే విలక్షణత్వే విశేషణవిశేష్యభావభేదాద్వైలక్షణ్యోపపత్తిరిత్యుభయత్ర విశేషణతాయా వసంబంధతాస్త్వితి వాచ్యం తావతాపి భూతలే ఘటో నాస్తి భూతలవాన్ ఘటాభావ ఇత్యనయోర్భూతలం ఘటాభావవద్ఘటాభావే భూతలమిత్యనయోశ్చ ప్రతీత్యోర్వైలక్షణ్యానిర్వాహాత్తస్మాద్విశేష్యత్వ విశేషణత్వనామ యోరుభయోస్స్వరూపసంబంధవిశేషయోస్సంసర్గతా తథా చ భూతలవాన్ ఘటాభావ ఇత్యత్ర ఘటాభావాంశే భూతలస్య విశేష్యత్వం సంసర్గః ఘటాభావే భూతలమిత్యత్ర చ భూతలాంశేఽభావస్య విశేషణతా సంసర్గ బాధితో భ్రమత్వనిర్వాహ ఇతి సంక్షేపః- ధ్వంసప్రాగభావయోరిత్యే

ప్రతియోగికయోరత్యంతాన్యోన్యాభావయో రేకవిధత్వ న్నిత్యాహ-ప్రతియోగితేతి-ఆరోప్యేతి ప్రాచీనమతాభిప్రాయేణ - అత్రయథాయోగం ప్రతియోగితావచ్ఛేదకధర్మ భేద ఇవ సంసర్గభేదోప్య త్యంతాభావబహుత్వప్రయోజకః ప్రతి యోగితావచ్ఛేదకధర్మభేదోన్యోన్యాభావబహుత్వప్రయోజక ఇతి ద్రష్టవ్యం - తదేవ వర్ణయతి - కేవలేతి - కేవల దేవ దత్తాభావాద్వి శిష్టాభావోతిరిక్త ఇత్యన్వయః అన్యథా కేవలదేవదత్తవతి దండీనాస్తీతి ప్రత్యయానాపత్తేః - ఉభయాభావస్యాతిరిక్తత్వే ప్రతీతిం ప్రమాణయతి- ఏకత్వేపీతి - ఘటపటౌద్వౌనస్త ఇత్యాదౌ ఘటత్వం పటత్వ ము

దాత్మేతి। ప్రతియోగితావచ్ఛేదకారోప్య సంసర్గభేదాదేక ప్రతియోగికయోరత్యంతాన్యోన్యాభావయోర్భిన్నత్వం। కేవలదేవదత్తాభావాద్దండ్యభావప్రతీత్యా విశిష్టాభావః పృథక్ సత్త్వేపి ద్వౌన స్త ఇతి ప్రతీత్యా ద్విత్వావచ్ఛిన్నాభావః। సంయోగేన ఘటవతి సమవాయేన ఘటాభావస్తత్ర ఘటాభావాద్ఘటత్వావచ్ఛిన్న సామాన్యాభావశ్చాతిరిక్తః। ఏవమన్యోన్యాభావేపి। ఘటత్వేన పటో నాస్తీతి ప్రతీత్యా

భయత్వం చైతత్త్రితయం ప్రతియోగితావచ్ఛేదకం కేవల ఘటవతి కేవల పటవతి యత్కించి దుభయవతి చ తథా ప్రత్యయాత్ - సంబంధ భేదేనాభావస్యాతిరిక్తత్వం వర్ణయతి - సంయోగేనేతి - సామాన్య విశేషాభావయోర్భేదం దర్శయతి - తత్రేతి - అతిరిక్త ఇతి - అన్యథా యత్కించిద్ఘటవతి ఘటో నాస్తీతి ప్రత్యయాపత్తేః - ఏవమన్యోన్యాభావేపీతి - అవచ్ఛేదక భేదాత్తత్రఘటభేదో ఘటభేదాత్ప్రత్యేక భేదత ఉభయ భేదశ్చాతిరిక్త ఇత్యర్థః - ప్రసంగాదాహ - ఘటత్వేనేతి - నాంగీక్రియత ఇ

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

తి - అభావధియో విశిష్టవైశిష్ట్యావగాహి మర్యాదోపబృంహిత తయా ఘటత్వేన పటో నాస్తీతి ప్రతీతేర్ఘటత్వావచ్ఛిన్న పటనిష్ఠ ప్రతియోగితావగాహిత్వం న సంభవతీతి భావః - అతిరిక్తత్వ ఇతి - అయం భావః అసతి బాధకే తచ్ఛబ్దోల్లిఖిత ప్రతీతేస్తచ్ఛబ్ద ప్రతిపాద్యార్థ విషయకత్వ వ రీత్యా గామోగాత్ప టాధికరణక ఘటత్వాభావస్య ఘటత్వేన పటో నాస్తీతి శబ్దార్థం ప్రతీతిః కింత్వవచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకత్వ సంబంధే నాభావాంశే స్వాతంత్ర్యేణ ఘటత్వావగాహిత్వమేవాభావ బుద్ధేర్విశిష్టవైశిష్ట్యావగాహిమర్యాదా నాతిశేత ఇతి నియమస్తు న ఏవం చ వ్య

వ్యధికరణధర్మావచ్ఛిన్నాభావో నాంగీక్రియతేఽపి తు ఘటత్వం నాస్తీత్యర్థాత్ । అతిరిక్తత్వే కేవలాన్వయీ । సామయికాభావోఽత్యంతాభావ ఏవ సమయవిశేషే ప్రతీయమానః । ఘటాభావవతి ఘటానయనేఽత్యంతాభావస్యాన్యత్రగమనాభావేఽపి తద్ప్రతీతేః ఘటాపసరణే సతి ప్రతీతేర్భూతలఘటసంయోగ ప్రాగభావధ్వంసయోరత్యంతాభావ ప్రతీతిని

ధికరణ ధర్మావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకాభావః కేవలాన్వయీ ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న ప్రతియోగిరూపవిరోధి విరహాదితి - నను భూతలే ఘటసత్వదశాయాం న తదభావ బుద్ధిరన్యదా తు జాయతే తస్సామయికాభావోఽతిరిక్త ఏవాంగీకర్తవ్య ఇతి వదంతం నిరాకర్తుమాహ - సామయికేతి - ప్రతియోగి విరహసమయే ప్రతీయమానోఽత్యంతాభావ ఏవ సామయికాభావః నతూత్పాదవినాశశాల్యతిరిక్త ఇతి సముదితార్థః - నన్వేవం భూతలే ఘటస్యానయనదశాయామపి తదభావస్య నిత్యత్వేన తత్ప్రత్యయాపత్తిరత ఆహ - ఘటాభావవతీతి - నియామకమేవ సముపపాదయ

తి- ఘటవతీతి - తత్తత్కాలావచ్ఛిన్న భూతలాదేరేవ ఘటాద్యభావ సంసర్గతయా ఘటకాలే చ తచ్ఛూన్య కాలవిశిష్ట భూతలాది రూప సంసర్గాభావేన తదానతదత్యంతాభావబుద్ధిరిత్యపి ద్రష్టవ్యం - నన్వభావో నాస్త్యతిరిక్తః పదార్థః యస్మిన్నధికరణే ఘటో నాస్తీత్యాది ప్రత్యయస్తస్మిన్నధికరణే ఘటాభావత్వ కల్పనే నైవ తథా ప్రతీతి నిర్వాహాత్ క్లృప్త ధర్మిణి ధర్మ కల్పనాయాః అక్లృప్త ధర్మి కల్పనతో లఘీయస్త్వాదితి గురుమతమాశంక్య నిరాచష్టే - కేవలేతి - యద్యప్యనేకేష్వధికరణేషు ధర్మకల్పనతోऽతిరిక్తైక ధర్మి కల్పనస్యైవ లఘీయస్త్వం దత్రోక్తన్యాయస్యానవ

యామకత్వం కల్ప్యతే ఘటవతీతత్వం ధ్వంస ప్రాగభావయోరసత్వాదేవాత్యంతాభావస్య ప్రతీతిః ఘటాపసరణతు సంయోగధ్వంసస్య సత్వాత్ప్రతీతిః ఘటానయనాత్పూర్వం సంయోగప్రాగభావస్య సత్వాత్ప్రతీతిరితి । కేవలాధికరణైరేవ నాస్తీతి వ్యవహారోపపత్తౌ అభావో న పదార్థాంతరమితి గురవస్తన్న అభావానంగీకారే కైవల్యస్య నిర్వక్తు

తారః కించాభావస్యాధికరణస్వరూపత్వే జలాదావిద్యమానస్య గంధాద్యభావస్య జలాదిరూపత్వాదితరేంద్రియ గ్రాహ్యతాపత్తిరిత్యాది దూషణాని ప్రస్ఫురంతీత్యాపి కేవలాధికరణాదేవేతి తద్వచన నిరాసాదేవ తన్నివృత్తిసంభవే కిమేతాన్యపేక్షితానీత్యాలోచ్య తదేవ నిరాకరోతి - అభావానంగీకార ఇతి- అతిరిక్తాభావానంగీకార ఇత్యర్థః - అథ కిమిదం కైవల్యం భూతలస్య రూపమితి చేద్ఘటవద్భూతలస్యాపి తదభావస్వరూపతాపత్త్యా తదానీం ఘటాభావవత్తాబుద్ధి ప్రసంగః ఘటాభావవత్త్వమితి చేత్సిద్ధమతిరిక్తాభావేనాతః కైవల్య నిర్వచనమశక్యమిత్యాహ - కైవల్య

స్యేతి - నన్వభావస్యాతిరిక్తత్వే తదభావోప్యతిరిక్తస్తస్యాభావస్తథే త్యనవస్థా స్యాదత ఆహ-అభావాభావ ఇతి - ధ్వంసేత్యాది - ధ్వంసప్రాగభావః ప్రతియోగిస్వరూపస్తత్ప్రాగభావస్య రూపశ్చ ప్రాగభావధ్వంసస్తు ప్రతియోగి రూపస్తధ్వంసరూపశ్చేత్యఙ్గీకర్తవ సేయస్తేన ప్రతియోగి ప్రాగభావదశాయామపిధ్వంసో భవిష్యతీతి ప్రత్యయస్య ప్రతియోగి ధ్వంసదశాయామపి ప్రాగభావో నష్ట ఇతి ప్రత్యయస్య చోపపత్తిః - న నుకాలే ద్రవ్యత్వం నాస్తీతి ప్రత్యయో న జాయతే - ద్రవ్యత్వాభావ ఇతి తు జాయత ఇతి వైషమ్యనిర్వాహాయ నాస్తీతి ప్రత్యయో దైశిక సంబంధావ

మశక్యత్వాత్ ।అభావాభావో భావ ఏవ నాతిరిక్తోఽనవస్థాప్రసంగాత్, । ధ్వంసప్రాగభావః ప్రాగభావధ్వంసశ్చ ప్రతియోగ్యేవ । అభావాభావోఽతిరిక్త ఏవ తృతీయాభావస్య ప్రథమత్వాదతో నానవస్థేతి నవీనాః । నను ప్రమాణ ప్రమేయ సంశయ ప్రయోజన దృష్టాంతసిద్ధాంతావయవతర్క నిర్ణయవాదజల్పవితండా హేత్వాభాసచ్ఛలజాతి నిగ్రహస్థానానాం తత్త్వజ్ఞానాన్నిశ్రేయసాధిగమ ఇతి న్యాయ సూత్రే షోడ

చ్ఛిన్నాధేయత్వాభావం కల్పనీయమిత్థం చ ఘటాభావాభావాదేర్ఘటాదిరూపత్వే త్విహ ఘటాభావో నాస్తీతి ప్రత్యయస్య భ్రమత్వమేవ స్యాద్భావస్య విశేషణతా విశేషేణ వృత్త్యనంగీకారాదతో ఽభావాభావోఽతిరిక్తః న తు భావస్వరూప ఇతి నవీనమతం దర్శయతి - అభావేతి - తర్హ్యననవస్థేత్యత ఆహ - తృతీయేతి - పరమకారుణికేన మునినా దుఃఖపంకనిమగ్నం జనముద్ధిధీర్షుణా ప్రణీతం ప్రమాణ ప్రమేయేత్యాదిసూత్రం తద్విరోధం పరిహర్తుమాక్షిపతి - నన్వితి - ప్రత్యక్ష ప్రమాణస్య ద్రవ్యే

సమానాదీనాంచ గుణేంతర్భావస్య స్ఫుటత్వాత్ ప్రమేయాదీనాం ద్ర
వ్యాదిష్వంతర్భావమాహ- ఆత్మేత్యాదినా - ఆత్మశరీరేంద్రియాణాం ద్ర
వ్యే - అర్థస్య పృథివ్యాదిరూపస్య ద్రవ్యాదిషు బుద్ధేర్గుణేంతరింద్రియస్య
మనసో ద్రవ్యేంతర్భావః - ఏవమగ్రేపి యథాయథమంతర్భావో ద్రష్టవ్యః -
ధర్మాధర్మావితి - తజ్జనికేత్యర్థః - ఏతచ్చ స్ఫుటమాకరే - రాగః ఇచ్ఛావిశే
షః - మరణమితి - మరణానంతరభావిజననమిత్యర్థః - తథాచ పదవ్యుత్ప
త్తిః ప్రేత్య మృత్వా భావో జననమిత్యర్థః - చరమప్రాణశరీరసంయోగ

శపదార్థానాముక్తత్వాత్ కథం సప్తైవేత్యతఆహ। సర్వేషా
మితి। సర్వేషాం సప్తస్వేవాంతర్భావ ఇత్యర్థః। ఆత్మశరీరేంద్రి
యార్థబుద్ధిమనః ప్రవృత్తిదోషప్రేత్యభావఫలదుఃఖాపవర్గా
స్తు ప్రమేయమితి ద్వాదశవిధం ప్రమేయం। ప్రవృత్తిర్ధర్మా
ధర్మౌ। రాగద్వేషమోహాదోషాః। రాగః ఇచ్ఛా। ద్వే
షోమన్యుః। మోహశ్శరీరాదావాత్మభ్రమః। ప్రేత్యభావో
మరణం। ఫలంభోగః। అపవర్గో మోక్షః। సచస్వసమా
నాధికరణదుఃఖప్రాగభావాసమానకాలీనదుఃఖధ్వంసః।

ధ్వంసో మరణమాద్యశరీరప్రాణసంయోగో జననః - ముక్తాత్మనః యోగధ్వంస
వతో ఘటస్య ముక్తత్వాపత్తివారణాయ దుఃఖధ్వంస ఇతి - దుఃఖధ్వంసవ
తామస్మదాదీనామపి ముక్తత్వాపత్తివారణాయ కాలీనాంతం - అస్మదీయ
దుఃఖప్రాగభావసమానకాలీనదుఃఖధ్వంసవతాం శుకాద్యాత్మనామముక్త
త్వప్రసంగాత్స్వసమానాధికరణేతి దుఃఖప్రాగభావవిశేషణం - నచస్వ
సమానాధికరణదుఃఖాసమానకాలీనేత్యేనైవ సుషుప్తికాలికధ్వంస
స్యాప్యగ్రిమక్షణవృత్తివారణాత్ప్రాగభావేతి వ్యర్థమితి వాచ్యం యథా

సన్ని వేశైవై యథార్థాభావాదితిదిక్ । సంశయస్య నిరూపితత్వాత్ప్ర యోజనస్య రూపందర్శయతి - ప్రయోజనమితి - ఉభయసాధనవతీతి పరపక్ష నిరాకరణస్య పక్షసాధనవతీ - ఇదంచ వితండాతివ్యాప్తివారణాయేతిధ్యేయం- స్వపక్షేతి - అత్రవిజిగీషుకథేత్యనువర్తతే - నానేతి :- ఏకేనపూర్వపక్షః క్రియతేన్యే నచసమాధానమితి నానావక్తృకత్వం వాక్యస్యావసేయం - ఛలమితి - యథానవకంబళోయం దేవదత్త ఇతినూతనతాత్పర్యేణ ప్రయుక్తస్యనవత్వసంఖ్యావిశిష్టమర్థాంతరం పరికల్ప్యక

ప్రయోజనంసుఖప్రాప్తిర్దుఃఖహానిశ్చ । దృష్టాంతోమహానసాదిః । ప్రామాణికత్వేనాభ్యుపగతోర్థస్సిద్ధాంతః । నిర్ణయోనిశ్చయః । ప్రమాణఫలతత్త్వబుభుత్సోః కథావాదః । ఉభయసాధనవతీవిజిగీషుకథాజల్పః । స్వపక్షస్థాపనాహీనాపరపక్షవిదళనమాత్రావసానావితండా । కథానామనానావక్తృకపూర్వోత్తరపక్షవాక్యసందర్భః । అభిప్రాయాంతరేణప్రయుక్తస్యార్థాంతరంపరికల్ప్యదూషణం ఛలం । అసదుత్తరంజాతిః । సాధర్మ్యవైధర్మ్యోత్కర్షా-

శ్చిద్దూషయతినాస్యనవకంబళాస్సంత్యదరిద్రత్వాదితి - అసదుత్తరమితి - ఉత్తరస్య సత్త్వంతుస్వసాధకతా సాధారణ్యేనపరాసాధకతాసాధకతయాస్వవ్యాఘాతకత్వాత్ తథాచస్వవ్యాఘాతకముత్తరం జాతిరితిలక్షణంపర్యవస్యతి తదవాంతరభేదందర్శయతి - సాధర్మ్యేత్యాదినా- ద్వంద్వాంతేశ్రూయమాణసమాశబ్దస్య ప్రత్యేకం యోగః సాధర్మ్యసమా వైధర్మ్యసమేత్యాదయశ్చతుర్వింశతి జాతయః - సాధర్మ్యేణస్థాపనాహేతుదూషకముత్తరం సాధర్మ్యసమా - యథా ఆత్మాసక్రియ

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

ః క్రియాహేతుగుణవత్త్వాల్లోష్టవత్క్రియాహేతుగుణశ్చాత్ర క్రియాజనకవాయుసంయోగాదిరేవేతి స్థాపనాయాముత్తరం యది సక్రియసాధర్మ్యాత్సక్రియస్తదా విభుత్వరూపాన్నిష్క్రియసాధర్మ్యాన్నిష్క్రియ ఏవ కిన్న స్యాన్న చాత్ర కించిద్వినిగమకమస్తీతి ॥ ౧ ॥ వైధర్మ్యేణ తత్స్థాపకముత్తరం వైధర్మ్యసమా - యథా తత్రైవ క్రియావతో లోష్టస్య సాధర్మ్యాద్యది క్రియావానాత్మా తదా విభుత్వరూపాద్వైధర్మ్యాన్నిష్క్రియ ఏవ కిన్న స్యాన్నహి తత్సాధర్మ్యాత్క్రియావతా భవితవ్యం తద్వైధర్మ్యాన్నిష్క్రియేణ న భవితవ్యమిత్యత్ర కించిన్నియామకమస్తీతి ॥ ౨ ॥ పరోక్తసాధనాదేవ తదవ్యాపకధర్మస్య పక్షే ఆపాదనముత్కర్షసమా - యథా శబ్దోఽనిత్యః కృతకత్వాద్ఘటవదిత్యాదౌ కశ్చి

త్కర్షవర్ణ్యావర్ణ్యవికల్పసాధ్యప్రాప్త్యప్రాప్తిప్రసంగ
ప్రతిదృష్టాంతానుత్పత్తిసంశయప్రకరణహేత్వర్థాపత్త్య
విశేషోపపత్త్యుపలబ్ధ్యనుపలబ్ధినిత్యానిత్యకార్యసమాః

దేవమాహ యది కృతకత్వేన హేతునా శబ్దోఽనిత్యస్స్యాత్తర్హి తేనైవ హేతునా శబ్దో ఘటవత్సావయవస్స్యాదితి ॥ ౩ ॥ పరోక్తదృష్టాంతసాధర్మ్యేణ పక్షే పరాభిమతధర్మాంతరస్యాభావసాధనమపకర్షసమా - యథా తస్మిన్నేవానుమానే యది కృతకత్వేన శబ్దో ఘటవదనిత్యస్స్యాత్తర్హి తేనైవ శబ్దో ఘటవదశ్రావణస్స్యాదితి ॥ ౪ ॥ వర్ణ్యస్య స్థాపనీయస్య దృష్టాంతధర్మస్య పక్షే సాధనం వర్ణ్యసమా - యథా పూర్వోక్తానుమానే క్రియాజనకనోదనాఖ్యసంయోగవత్త్వాల్లోష్టాదేర్భవతు క్రియావత్త్వమాత్మనస్తు క్రియావత్త్వే తజ్జనకనోదనాఖ్యసంయోగవత్త్వమపి స్యాదితి ॥ ౫ ॥ సాధ్యహేత్వోర్ధర్మయోరపి పక్షే తుల్యతాసాధనమవర్ణ్యస

మా-యథాతత్రైవానుమానే లోష్ఠాదిగతనోదనాదిరూప క్రియాహేతు
గుణవత్త్వమాత్మన్యసిద్ధం తథాచతుల్యతయాయథాఽసిద్ధేన క్రియాహేతు
గుణేనాత్మని క్రియావత్త్వంసాధ్యతే తథాతాదృశేన క్రియావత్త్వేనతజ్జనకగుణవ
త్త్వమపికిమితినసాధ్యతే నియామకాభావాదితి। ౬ । దృష్టాంతవికల్పంప్రద
దర్శ్య దార్ష్టాంతికవికల్పకథనంవికల్పసమా-యథాతత్రైవానుమానే క్రి
యాహేతుగుణయుక్తంకించిద్గురుయథాలోష్ఠాది కించిల్లఘుయథా వాయురే
వం క్రియాహేతుగుణయుక్తంకించిత్క్రియావత్స్యాద్యథాలోష్ఠాది కించి
దక్రియంయథాఽఽత్మా పూర్వవికల్పో భవత్వయంతునభవతీత్యత్రకిన్ని
యామకంస్యాదితి। ౭ । దృష్టాంతస్య పక్షతుల్యతాకథనంసాధ్యసమా-
సాధ్యశబ్దోఽత్రపక్షవాచీ-యథాతత్రైవయది యథాలోష్ఠస్తథాత్మేతి
త్వయోచ్యతే తదాయథాఽఽత్మా తథాలోష్ఠ ఇత్యప్యాగతంతథాచయద్యా
త్మని క్రియావత్త్వంసాధ్యతే తర్హిలోష్ఠేపితత్సాధనీయంనేతిచేత్తర్హి
యథా లోష్ఠస్తథాత్మేతినవాచ్యం లోష్ఠసదృశ ఆత్మా ఆత్మసదృశో నలోష్ఠ
ఇత్యత్రనియామకాభావాదితి। ౮ । ప్రాప్త్యప్రత్యవస్థానం ప్రాప్తిస
మా-ప్రాప్తిశ్చ సాధ్యహేత్వోస్సామానాధికరణ్యం-యథాతత్రైవ
క్రియాహేతుగుణవత్త్వేనైవకిమితి క్రియావత్త్వంసాధ్యతే కిమితి క్రియావ
త్త్వేనతాదృశగుణవత్త్వన్న ఉభయాపిశేషాదితి। ౯ । అప్రాప్త్యప్ర
త్యవస్థానమప్రాప్తిసమా-యథాతత్రైవపూర్వోక్తదోషాదప్రాప్త
స్య హేతోస్సాధ్యసాధకత్వంవాచ్యం తథాచాప్రాప్తత్వావిశేషాత్సర్వ
స్సర్వంసాధయతీత్యయమేవహేతుస్సాధ్యాభావంకిమితి నసాధయేత్సా
ధ్యమేవతుసాధయేదిత్యత్రవినిగమకాభావాదితి। ౧౦ ॥ సాధనపరంపరా
ప్రశ్నః ప్రసంగసమా - యథా క్రియావత్త్వే క్రియాహేతుగుణవత్త్వం సా
ధనంతత్రకింసాధనంనహిసాధనం వినాకస్యచిత్సిద్ధిరస్తి ఏవంతత్రాపికిం

సాధనమిత్యాది । ౧౧ । దృష్టాంతాంతరేణ సాధ్యాభావసాధనం ప్రతిదృష్టాంతసమా - యథాతత్రైవ లోష్ఠదృష్టాంతేన క్రియావత్త్వే సాధితే నిష్క్రియాకాశదృష్టాంతేనాత్మనో నిష్క్రియత్వమేవ కిన్న స్యాల్లోష్ఠదృష్టాంతేన క్రియావత్త్వమాకాశదృష్టాంతేన నిష్క్రియత్వన్నేత్యత్ర నియామకాభావాదితి ॥ ౧౨ । అనుత్పత్త్యా ప్రత్యవస్థానమనుత్పత్తిసమా - యథా ఘటోఽనిత్యః జన్యకత్వాదిత్యాదౌ కశ్చిదాహ యది జన్యకత్వమనిత్యత్వే ప్రమాణం తదా ఘటే ఏకత్వోత్పత్తేః పూర్వం తదభావాన్నిత్యత్వం నిత్యశ్చేత్తదానుత్పన్న ఏవేతి ॥ ౧౩ ॥ సాధారణధర్మం ప్రదర్శ్య సంశయోద్భావనం సంశయసమా - యథా శబ్దోఽనిత్యః కార్యత్వాదిత్యాదౌ శబ్దస్యానిత్యఘటేన సహ కార్యత్వరూపం సాధర్మ్యం యథాస్తి తథా నిత్యేన శబ్దత్వేన సహ శ్రావణప్రత్యక్షవిషయత్వం సాధర్మ్యమస్తీత్యుభయసాధర్మ్యదర్శనాత్సంశయస్స్యాదేకతరవిశేషే నియామకాభావాదితి । ౧౪ । వాద్యుక్తహేతోస్సాధ్యవిపరీతసాధకహేత్వంతరోద్భావనం ప్రకరణసమా - సత్ప్రతిపక్షోదాహరణమేవాత్రోదాహరణం బోధ్యం ॥ ౧౫ ॥ కాలత్రయేఽపి హేతుత్వాసంభవేనాహేతుత్వకథనమహేతుసమా - యథా కార్యత్వాదిరూపసాధనం సాధ్యాదనిత్యత్వాత్పూర్వకాలవృత్తి చేత్తదాఽనిత్యత్వసాధ్యస్య తదానీమసత్త్వాత్తస్య న సాధకమథ పశ్చాత్కాలవృత్తి చేత్తదా పూర్వకాలే సాధనాభావాత్తస్య న సాధ్యమనిత్యత్వం యది చోభయమేకకాలవృత్తి తదా కిం కస్య సాధనం కిం కస్య సాధ్యం వినిగమకాభావాదితి - హేతుసమేతి పాఠే తు కాలత్రయేఽపి హేతుత్వాసంభవకథనం హేతుసమేతి బోధ్యం । ౧౬ । అర్థాపత్తిపురస్కారేణ సాధ్యాభావోద్భావనమర్థాపత్తిసమా - యథా పూర్వోక్తానుమానే శబ్దస్యానిత్యసాధర్మ్యాదనిత్యత్వం యద్యర్థాపత్త్యా సి

ద్ధంతదానిత్యసాధర్మ్యాన్నిత్యత్వమప్యేకతరావధారణేనియామకాభావా
దితి। ౧౭॥ సర్వావిశేషప్రసంగాద్భావనమవిశేషసమా - యథాతత్రైవ
యదికృతకత్వాదినా సాధర్మ్యేణ శబ్దస్యానిత్యత్వం తదా ప్రమేయ
త్వాదిరూపేణ తత్సాధర్మ్యేణ సర్వస్యైవానిత్యత్వం స్యాన్మదుక్తసా
ధర్మ్యేణ తత్సిద్ధ్యతినతుత్వదుక్తేనేత్యత్రనియామకాభావాదితి।
౧౮ ॥ ఉభయపక్షసాధర్మ్యేణసాధనోపపత్తిరుపపత్తిసమా - యథాయ
ద్యనిత్యత్వసాధనం కార్యత్వముపపద్యత ఇతిశబ్దస్యానిత్యత్వం తదా
నిత్యత్వసాధనమపికింనోపపద్యత ఇతినిత్యత్వంకిన్న స్యాదితి ॥ ౧౯ ॥ వా
ద్యుపదర్శితసాధనాభావేపి సాధ్యస్యోపలబ్ధికథనముపలబ్ధిసమా -
యథాశబ్దో ఽ నిత్యః ప్రయత్నానువిధాయిత్వాద్ఘటవదిత్యత్ర ప్రయ
త్నం వినాపి వాయునోదనవశాద్వృక్షశాఖాభంగజన్యస్య శబ్దస్యో
పలబ్ధేర్న ప్రయత్నానువిధాయిత్వం శబ్దేస్తీతి। ౨౦ ॥ వాదినోనుపల
బ్ధివశాదేవవాద్యభిమతస్యాపి యత్కించిత్పదార్థస్యాభావసాధ
నమనుపలబ్ధిసమా - యథా జలాదేర్విద్యమానస్యాప్యావరణవశాద్యథా
నుపలబ్ధిస్తథోచ్చారణాత్పూర్వంశబ్దస్యావరణవశాదనుపలబ్ధిరిత్యేవం
మతంవాదినా దూష్యతేయద్యావరణవశాచ్ఛబ్దోనోపలభ్యతే తదాజ
లాద్యావరణమివ శబ్దావరణమప్యుపలభ్యేతేత్యత్రోత్తరంయదిభవద్భి
రనుపలబ్ధిత ఆవరణస్యాభ్యుపేయతే తదానుపలబ్ధేరప్యనుపలబ్ధ్యా ఽ భా
వసిద్ధేస్తదభావాదావరణాభావాసిద్ధావావరణసిద్ధిరితి। ౨౧ ॥ ధర్మ
స్యనిత్యత్వానిత్యత్వవికల్పాద్ధర్మిణోనిత్యత్వసాధనం నిత్యసమా -
యథాశబ్దస్య యదనిత్యత్వంభవద్భిరుచ్యతేతన్నిత్యమనిత్యం వాయద్య
నిత్యంతదాశబ్దవృత్తేరేవతస్య సదాతనత్వాచ్ఛబ్దస్య తథాత్వమాగతం
యద్యనిత్యంతదాశబ్దేకదాచిదనిత్యత్వాభావోస్తీతినిత్యఏవశబ్ద ఇత్యాభా

యథాపిశబ్దస్యానిత్యత్వమితి । ౨౨ । అనిత్య దృష్టాంతసాధర్మ్యాత్సర్వా నిత్యత్వ ప్రసంగాద్భావనమనిత్య సమా - యథాయద్యనిత్యేన ఘటేన సా దృశ్యాచ్ఛబ్దోఽనిత్య ఇత్యుచ్యతే తదాయేన కేనచిద్ధర్మేణ సర్వస్యైవ తత్సదృశత్వాత్సర్వస్యానిత్యత్వ ప్రసంగ ఇతి । ౨౩ । వాద్యుక్తహేతోర న్యకార్యేణ సంభవాభిధానం కార్యసమా - యథా తత్రైవ ప్రయత్నా నవిధాయిత్వముభయథా సంభవతి ఘటాదివచ్ఛబ్దస్వరూపోత్పత్త్యా జలాదివదావరక నివృత్త్యా చ ఉభయత్రాపి ప్రయత్నానవిధానదర్శనాత్తథా చ తస్యావరకనివృత్తిరూప కార్యాంతర సంభవాన్నానిత్యత్వ నియతత్వ మితి - క్వచిత్కారణసమేతి పాఠస్తస్యాపి కారణస్య ప్రయత్నానవిధాయి

తయః । వాదినోఽపజయహేతుర్నిగ్రహస్థానం । తచ్చ ప్రతిజ్ఞాహానిః ప్రతిజ్ఞాంతరం ప్రతిజ్ఞావిరోధః ప్రతిజ్ఞాసన్న్యాసః హేత్వంతరమర్థాంతరం నిరర్థకమవిజ్ఞాతార్థమపార్థకమప్రాప్తకాలం న్యూనమధికం పునరుక్తమననుభాషణమజ్ఞానమప్రతిభా విక్షేపో మతానుజ్ఞా పర్యనుయోజ్యోపేక్షణం నిరనుయోజ్యానుయోగోఽపసిద్ధాంతో హేత్వా

త్వస్యోభయ ప్రశబ్దస్యోత్పత్త్యా తదావరకనివృత్త్యా చ సమత్వాభిధానమితి రీత్యోక్త ఏవార్థోఽపర్యవసానమవసేయం । ౨౪ । అత్ర గ్రంథగౌరవభయాత్సూక్ష్మప్రకారా దర్శితా అభియుక్తైరన్యత్రానుసంధేయాః ॥

నిగ్రహస్థానం లక్షయతి - వాదిన ఇతి - ఇదం చ యద్యపి ఛలాదావప్యస్తి తథాప్యర్థాంతరాదిరూపనిగ్రహస్థానేంతర్భావాన్న దోషః - ఛలత్వాదినాపి జ్ఞానస్యోపయోగిత్వాత్పృథగుపాదానం - హేత్వాభాసవత్తస్యాప్యవాంతరభేదాన్ దర్శయతి - ప్రతిజ్ఞేత్యాదినా - యత్ర ప్రతిజ్ఞాతార్థవిరుద్ధాభ్యుపగమః ప్రతిజ్ఞాతార్థపరిత్యాగో వా తత్ర ప్రతిజ్ఞా

హానిః- యథాశబ్దో ఽనిత్యః ప్రత్యక్షగుణత్వాదిత్యత్ర సోఽయం గకార ఇతి ప్రత్యభిజ్ఞాబలాత్పరేణ బాధే ఉద్భావితే ఽస్తు తర్హి నిత్య ఏవ శబ్ద ఇతి నిత్యత్వమంగీకుర్వతా శబ్దస్యానిత్యత్వప్రతిజ్ఞా జహాతీతి ॥ ౧ ॥ పరోక్తదోషోద్దిధీర్షయా పూర్వోక్తవిశేషణవిశిష్టతయా ప్రతిజ్ఞాతార్థకథనం ప్రతిజ్ఞాంతరం - యథాక్షిత్యాదికం గుణజన్యం కార్యత్వాదిత్యత్రాదృష్టజన్యత్వేన సిద్ధసాధనోద్భావనే సవిషయకేతి గుణవిశేషణదానం ॥ ౨ ॥ స్వోక్తసాధ్యవిరుద్ధహేతుకథనం ప్రతిజ్ఞావిరోధః - యథా ద్రవ్యం గుణభిన్నం రూపాదితః పృథక్త్వేనానుపలభ్యమానత్వాదితి ॥ ౩ ॥ స్వోక్తేఽర్థే పరేణ దూషితే తదపలాపః ప్రతిజ్ఞాసన్న్యాసః- యథా శబ్దో ఽనిత్యః ఐంద్రియకత్వాదిత్యత్ర పరేణ సామాన్యే వ్యభిచారముద్భావ్య దూషితే స్వోక్తమపలపతి కేనోచ్యతే శబ్దో ఽనిత్య ఇతీతి ॥ ౪ ॥ పరోక్తదోషోద్దిధీర్షయా పూర్వోక్తహేతుకోటౌ విశేషణాంతరోపాదానం హేత్వంతరం - యథా శబ్దో ఽనిత్యః ప్రత్యక్షత్వాదిత్యత్ర సామాన్యే వ్యభిచారోద్భావనే జాతిమత్త్వే సతీతి విశేషణదానం ॥ ౫ ॥ ప్రకృతానుపయుక్తకథనమర్థాంతరం- యథా నిత్యః శబ్దో ఽస్పర్శవత్త్వాదితి హేతుః హేతుపదం హినోతేస్తునిప్రత్యయే నిష్పన్నం పదం చ సుప్తిఙంతమిత్యాది ॥ ౬ ॥ అవాచకశబ్దప్రయోగో నిరర్థకం - యథా జబగడదశిత్యాది ॥ ౭ ॥ పరిషత్ప్రతివాద్యబోధప్రయోజకపదప్రయోగో ఽవిజ్ఞాతార్థకం - తచ్చ క్లిష్టాన్యయమప్రసిద్ధార్థకం త్వరితోచ్చరితమిత్యాదిరూపం ॥ ౮ ॥ పరస్పరాఽనన్వితపదసమూహో ఽపార్థకం యథా శబ్దత్వం ఘటః పటః నిత్యమనిత్యం చ ప్రమేయత్వాదిత్యాది ॥ ౯ ॥ అవయవానాం వ్యుత్క్రమేణ కథనమప్రాప్తకాలం - యథా శబ్దత్వాచ్ఛబ్దో నిత్య ఇత్యాది ॥ ౧౦ ॥ యత్కించిదవయవశూన్యావయవాభిధానం న్యూనం స్పష్టం ॥ ౧౧ ॥ అధికహేత్వాదిక

థనమధికం- యథాశబ్దోనిత్యశ్శబ్దత్వాచ్ఛ్రావణత్వాచ్చేత్యాది। ౧౨। అ
నువాదం వినాకథితస్య పునః కథనం పునరుక్తం - యథానిత్యశ్శబ్దోనిత్య ఇ
త్యాది॥ ౧౩॥ పరిషదాత్రిరభిహితస్యాననువాదోఽననుభాషణం ।౧౪॥
పరిషదావిజ్ఞాతస్య వాదినా త్రిరభిహితస్య వాక్యార్థస్యాబోధోఽజ్ఞా
నం ।౧౫। ఉత్తరార్హంపరోక్తంబుద్ధ్వాప్యుత్తరస్యాస్ఫూర్తివశాత్తూ
ష్ణీంభావః అప్రతిభా ॥౧౬॥ అసంభవత్కాలాంతరకార్యవ్యాసంగము
ద్భావ్యకథావిచ్ఛేదో విక్షేపః ।౧౭। స్వపక్షేదోషమనుద్ధృత్య పరపక్షే
దోషాభిధానం మతానుజ్ఞా ।౧౮ ॥ఉద్భావనార్హపరకీయనిగ్రహస్థా
నానుద్భావనం పర్యనుయోజ్యోపేక్షణం ।౧౯ । నిగ్రహస్థానానవసరేత
న్నిగ్రహస్థానాభిధానం నిరనుయోజ్యానుయోగః ।౨౦ । ఏకసిద్ధాంతమా

భాసాశ్చ శేషంసుగమం । ననుకరతలానలసంయోగేసత్యపి
ప్రతిబంధకేసతి దాహానుత్పత్తేశ్శక్తిః పదార్థాంతరమితిచే

లంబ్యకథాప్రవృత్తౌతద్విరుద్ధంసిద్ధాంతమాలంబ్యోత్తరదానమపసిద్ధాం
తః। ౨౧ ॥ప్రతిజ్ఞాహాన్యననుభాషణాజ్ఞానాప్రతిభావిక్షేపపర్యనుయో
జ్యోపేక్షణానామభావే అన్యేషాం హేత్వాభాసవ్యతిరిక్తనిగ్రహస్థానా
నాంగుణే హేత్వాభాసానాంచ ద్రవ్యాదిష్వంతర్భావో యథాయథం
బోధ్యః- అతిరిక్తస్సూత్రార్థస్సుగమ ఇత్యాహ. శేషమితి॥ ❁❁❁❁❁❁

నన్వనలసంయోగే సత్యపి మణ్యాదిసమవధానే దాహోనజా
యత ఇతిమణ్యాదేః ప్రతిబంధకతావాచ్యా సాచవహ్నిదాహానుకూలశక్తి
స్వీకారాదేవ నిర్వహతి ప్రతిబంధకతాయాః కార్యానుకూలశక్తివిఘట
కత్వరూపత్వాత్తదన్యథానుపపత్త్యా సిద్ధాయాశ్శక్తేరతిరిక్తత్వాత్స
ప్తైవపదార్థా ఇత్యసంగతమితి ప్రాభాకరశ్శంకతే- నన్వితి - నన్వేవం
శక్తిసిద్ధావపితస్యా అతిరిక్తత్వాసిద్ధిరితిచేన్న యతోనద్రవ్యాత్మికా శక్తిర్గుణా

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

దివృత్తిత్వాదత ఏవ న శక్తిర్గుణకర్మాన్యతరరూపేణాపి సామాన్యాద్యన్యతమరూపా ఉత్పత్తివినాశశాలిత్వాదేవం చాతిరిక్తపదార్థత్వసిద్ధిరితి - నను ప్రతిబంధకత్వం న కార్యానుకూలశక్తివిఘటకత్వం కింతు కారణీభూతాభావప్రతియోగిత్వం తచ్చ మణ్యభావస్య హేతుత్వాదేవోపపద్యతే మణిసమవధానదశాయాం చ తదభావరూపకారణాభావాదేవ దాహానుత్పత్తిసంభవః ఇత్థం చాతిరిక్తశక్తిస్వీకారో నుచిత ఇతి సమాధత్తే- ప్రతిబంధకాభావస్యేతి - నను దాహానుకూలత్వాదేవ వహ్నౌ శక్తిరితి వ్యవహారాన్యథానుపపత్త్యా సిద్ధ్యత్యతిరిక్తా శక్తిరిత్యాశంక్య తస్యాః కారణత్వరూపత్వేపి వ్యవహారోపపత్తేర్నాతిరిక్తశక్తిరిత్యాహ - కారణత్వస్యేతి- నను మణ్యాద్యభావస్య హేతుత్వే మణిసమవధానదశాయాం స

న్న ప్రతిబంధకాభావస్య కార్యమాత్రే కారణత్వే న శక్తేరనుపయోగాత్కారణత్వస్యైవ శక్తిపదార్థత్వాత్ । నను భస్మాదినా కాంస్యాదౌ శుద్ధిదర్శనాదాధేయశక్తిరంగీకార్యే

త్యత్రోత్తేజకే దాహానస్యాన్యత్తు మణ్యాద్యపసరణదశాయామివోత్తేజకసమవధానదశాయామపి వహ్నేర్దాహానుకూలశక్త్యంతరోత్పత్త్యంగీకారేణాదోష ఇతి చేన్న ఉత్తేజకాభావవిశిష్టమణ్యాద్యభావస్య కారణత్వాంగీకారేణాదోషాన్న చోత్తేజకానామననుగతత్వాత్తత్తదుత్తేజకాభావకూటవిశిష్టమణ్యాద్యభావస్య కారణతాయాః కల్పనీయతయా గౌరవమితి వాచ్యం దాహానుకూలశక్తిం ప్రత్యేతాదృశకారణతాయాస్తవాప్యావశ్యకత్వాదనంతశక్తితత్ప్రాగభావతద్ధ్వంసకల్పనే గౌరవాదితి సంక్షేపః ।

నన్వేవమపి కాంస్యాదావస్పృశ్యవస్తుస్పర్శానంతరం భోజనాదిరూపకార్యాహతాశక్తిమత్కాంస్యాదిరేవ తదర్హత్వాదస్పృశ్యస్పర్శానంతరే

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

నాశాద్భస్మసంయోగేతుపునశ్శక్తేరుత్పాదాత్తదహాత్తాపఏవంచకాంస్యా దావాధేయశక్తిరంగీకార్యా- నచకాంస్యాదౌభోజనాదికంప్రత్యస్పృశ్య స్పర్శస్య ప్రతిబంధకత్వ కల్పనాదేవోపపత్తౌతదనంగీకారఇతివాచ్యంప్ర కృతేచాస్పృశ్యస్పర్శస్యాస్పృశ్య సంయోగరూపతయా సతితన్నా శే ప్రతిబంధకాభావసద్భావాత్కాంస్యాదావంతరా భస్మాది సంయో జనంభోజనాద్యర్హతాపత్తిరితి పునః ప్రత్యవతిష్ఠతే -ననుభస్మాదినేతి ప్రథమేనాదిశబ్దేనాఙ్గారేద్వితీయో నచతాభ్యామాదేఃపరిగ్రహఃక్లప్తధ్వం సవిశేషైశ్శేవ కాంస్యాదేశ్శుద్ధ్యుపపత్తావతిరిక్తశక్త్యంగీకారోనుచి త ఇతిసమాధత్తే - భస్మాదిసంయోగేతి - యత్ర కాంస్యాదౌ భస్మాదిసం యోగధ్వంసానంతరంపునరస్పృశ్య స్పర్శస్తత్రాపి భస్మాదిసంయో

తిచేన్న భస్మాది.సంయోగ సమాన కాలీనాస్పృశ్యస్ప
ర్శ ప్రతియోగికయావదభావసహిత భస్మా·
ది సంయోగధ్వంసస్య శుద్ధిపదార్థత్వాత్ । స్వ

గధ్వంసస్యసత్త్వేచ్ఛుద్ధ్యాపత్తిరతస్సహితాంతంధ్వంసవిశేషణం- సా హిత్యంచాత్రసంబంధవిశేషనియంత్రితంసామానాధికరణ్యం-అస్పృశ్య వస్తూనామనుగమకరూపస్యదుర్వచతయాసామాన్యధర్మానచ్ఛిన్నాభా వనివేశాసంభవాద్యత్కించిదస్పృశ్యస్పర్శాభావస్యచతత్రసత్త్వాత్త దాపత్తిస్తదవస్థైవేత్యతోయావదితి- తత్రయావతామస్పృశ్యస్పర్శా భావానాంనిరవచ్ఛిన్నవిశేషణతాసంబంధేనాసత్త్వాన్నోక్తదోష ఇతిభా వః - యత్రభస్మాదిసంయోగాస్పృశ్యవస్తుస్పర్శౌయుగపదేవోత్పన్నౌ వి నష్టౌతత్రతత్తదస్పృశ్య స్పర్శాభావకూట సామానాధికరణ్యవిశిష్టభ స్మాదిసంయోగధ్వంసమాదాయ శుద్ధత్వాపత్తిరతో భస్మాదిసంయోగ కా లావచ్ఛేదేనతత్రవిద్యమానాస్పర్శకంకాలీనాంతమభావవిశేషణం - తథా

చైత్రభస్మాదిసంయోగ ఉణావచ్ఛేదేనయావత్తదభావాసత్త్వాన్న దోష ఇతిభావః- చైత్రస్యేంధనమిత్యాదౌధనాదౌయత్స్వత్వంప్రతీయ్య తేతత్పదార్థాంతరమితిమతన్నిరస్యతి-స్వత్వమపీతి - అపినానుక్తసముచ్చాయకేన ప్రతియోగిత్వాదిపరిగ్రహః - ననుతర్హిస్వత్వంకింస్వరూపమిత్యత ఆహ- యథేష్టేతి - తదవచ్ఛేదకంచేతి - తాదృశయోగ్యత్వప్రయోజకమిత్యర్థః - ప్రతియోగిత్వం ప్రతియోగిరూపం ప్రతియోగితావచ్ఛేదకంవేత్యాదికం బహుతరమూహనీయం - సర్వేషాంపదార్థానాముక్తపదార్థేషు యథాయథమంతర్భావం నిరూప్య మూలస్య న్యూనతాం పరిహర్తుంవిధిం నిరూపయిష్యమాణశ్శిష్యావధానార్థం తన్ని

త్వమపినపదార్థాంతరం । యథేష్టవినియోగయోగ్యత్వస్యస్వత్వరూపత్వాత్తదవచ్ఛేదకంచ ప్రతిగ్రహాదిలబ్ధత్వమేవేతి । అథవిధిర్నిరూప్యతే । ప్రయత్నజనకచికీర్షాజనకజ్ఞానవిషయోవిధిస్తత్ప్రతిపాదకోలిఙాదిర్వా । కృతిసాధ్యప్రవృత్త్యదర్శనాత్కృతిసాధ్యతాజ్ఞానం ప్రవర్తకంన

రూపణం ప్రతిజానీతే అథేతి - స్వపరమతసాధారణంవిధిత్వంనిర్వక్తి- ప్రయత్నేతి - ప్రయత్నజనికాయాశ్చికీర్షాయాస్తజ్జనకంయదజ్ఞానంతద్విషయ ఇత్యర్థః- గురుమతేకృతిసాధ్యతాజ్ఞానస్య స్వమతేకృతిసాధ్యత్వవిశిష్టేష్టసాధనతాజ్ఞానస్య చికీర్షాద్వారా ప్రయత్నజనకత్వాత్తన్మతేకృతిసాధ్యత్వే స్వమతేకృతిసాధ్యత్వవిశిష్టేష్టసాధనత్వే చలక్షణసంగతిః - విధాయకత్వంవిధిత్వమితి మతాభిప్రాయేణాహ - తత్ప్రతీతి - తాదృశజ్ఞానవిషయకార్యత్వాది ప్రతిపాదక లిఙాదిరిత్యర్థః - లిఙాదీత్యాదినా - లోట్తవ్యాదిపరిగ్రహః - గురుమతమాశంకతే- కృతిసాధ్యేతి - కృతిసాధ్యత్వేనావగత ఇత్యర్థః - ప్రవర్తకమితి - చికీర్షాద్వారా ప్రవృత్తిజనక

మిత్యర్థః - నచకృత్యసాధ్యత్వజ్ఞానాభావ ఏవ ప్రవర్తకోస్త్వితిశం క్యంకృత్యసాధ్యత్వజ్ఞానాభావత్వే నతత్వే గౌరవాత్కృతిసాధ్యత్వాభా వకృతిసాధ్యభేదతత్తద్వ్యాప్త్యాదిదర్శనానాం ప్రవృత్తౌ ప్రతిబంధకత్వ కల్పనేనమహాగౌరవాచ్చేతిదిక్ - ననువిషభక్షణాదౌ ప్రవృత్త్యాపత్తిఃకృ తిసాధ్యతాజ్ఞానస్యతత్రాపిసత్త్వాదిత్యాశంకాన్నిరాకురుతే- నచేత్యాది నా- ఇష్టసాధనతాలింగకేతి - అయంమత్కృతిసాధ్యఃమత్కృతింవినా నుపపద్యమానత్వేసతిమదిష్టసాధనత్వాదిత్యానుమానికేత్యర్థః - కామ్య స్థలఇతి- ప్రవర్తకత్వాదిత్యనేనాన్వయః- జ్యోతిష్టోమయాగాదావిత్య ర్థః- విహితకాలేత్యాది- విహితకాలజీవిత్వజ్ఞానాధీనస్య కృతిసాధ్య

చవిషభక్షణాదౌ ప్రవృత్తిప్రసంగః। ఇష్టసాధనతాలింగక కృతిసాధ్యతాజ్ఞానస్య కామ్యస్థలే విహితకాలజీవిత్వ నిమిత్తజ్ఞానజన్యస్య నిత్యనైమిత్తికస్థలే ప్రవర్తకత్వాన్న చాననుగమస్స్వవిశేషణవత్తా ప్రతిసంధానజన్యత్వస్యా నుగతత్వాదితిగురవస్తన్న। లాఘవేనకృతిసాధ్యేష్టసాధన

తాజ్ఞానస్య నిత్యేసంధ్యావందనాదౌ ఆశౌచాదిరూపనిమిత్తజ్ఞానాధీనస్య తస్యనైమిత్తికేస్నానాదౌ ప్రవర్తకత్వాదిత్యర్థః- అహమేతత్కాలకృ తిసాధ్యసంధ్యావందనకః ఏతత్కాలజీవిత్వాదిత్యేవంరీత్యా కృతిసా ధ్యత్వజ్ఞానస్య విహితకాలజీవిత్వాదిజ్ఞానజన్యత్వమవసేయం- అనను గమఇతి- ప్రవృత్తిసామాన్యప్రయోజకస్యైకస్యాభావాదితిభావః -స్వ విశేషణవత్త్వేత్యాది- స్వంప్రవర్తమానఃపురుషస్తస్యవిశేషణంతన్నిష్ఠో ధర్మఃకామనాదిఃతద్వత్తాయాస్స్వవిషయసాధనత్వాదిరూపతత్సం బంధస్య ప్రతిసంధానంజ్ఞానంతజ్జన్యత్వస్యేత్యర్థః- లాఘవేనేతి-కారణ తావచ్ఛేదకలాఘవేనేత్యర్థః- తన్మతేకారణతావచ్ఛేదకస్యజన్యత్వాది

ఘటితత్వా ద్గౌరవమితి భావః - కృతిసాధ్యే ష్టసాధనతేతి - అత్రబలవదని ష్టాననుబంధిత్వ మప్యంతర్భా వనీయ్యం తేననకృ తిసాధ్య త్వే నతృప్తి రూపే ష్టసాధనత్వే నచావగతే విష (సంపృ క్తభోజనాదౌ ప్రవృత్త్యాప త్తిర్విశిష్ట జ్ఞానత్వావచ్ఛిన్న కారణత్వ కథనంతు ప్రాచామ్మతే-నవ్యమతేకృ తిసాధ్య త్వాదిజ్ఞానానాంపృథగేవదండచక్రాదిన్యా యేనకారణత్వాత్] - ప్రయత్నే తి-ప్రవృత్తిత్యర్థః- ప్రత్యవాయేతి - ప్రత్యవాయస్య పరిహారః ప్రాగ భావఃతస్య దుఃఖజనకాభావతయాతన్నా శస్యై వేష్టత్వే నఫలత్వ మితిభా వః-నచకథంతత్ప్రాగభావస్య ఫలత్వంతస్యా జన్యత్వా దితి వాచ్యం

తాజ్ఞానస్యైవచికీర్షాద్వారా ప్రయత్న జనకత్వా న్నచని త్యనైమిత్తికస్థలే ఇష్టసాధనత్వాభావాద ప్రవృత్తిప్రసం గస్తత్రాపిప్రత్యవాయపరిహారస్య పాపక్షయస్య చఫలత్వ కల్పనాత్తస్మాత్కృతిసాధ్యే ష్టసాధనత్వ మేవలింగం। నను జ్యోతిష్టోమేనస్వ ర్గకామోయ జేతేత్య త్రలింగాస్వ ర్గసాధన మపూర్వంకార్యం ప్రతీయ్య తేయాగస్యా శుతరవినాశినః కా లాంతరభావిస్వ ర్గసాధనత్వా యోగాత్తదో గ్యంస్థాయికా ర్యమపూర్వ మేవలింగార్థఃకార్యంకృ తిసాధ్యంకృ తేస్సవిషయ

యత్సత్వేయత్సత్వ మితివ్య వహారలభ్య స్యస్వ రూపసంబంధరూపస్యాసం ధ్యావందనప్రయోజ్యత్వస్యత త్రసత్వే నఫలత్వా త్కృతేరిత్య వధేయం - లి ఙాదేః కార్య ఏవశ క్తిరితిగురుమతమాశంకతే - నన్వి తి - ఇచ్ఛావిశేషరూ పస్యయాగస్యాశుతరవినాశినస్స్వర్గసాధనత్వే నభానన్న సంభవత్య నో గ్యత్వాదిత్యపూర్వరూప ఏవకార్యే శక్తిరంగీకార్యే త్యాహ - యాగస్యేతి ఆశుతరవినాశినస్తృతీయ్యక్షణవృ త్తిధ్వంసప్రతియోగినః - స్థాయిఫలవ ర్యంతస్థాయి- అన్వయ ప్రకారందర్శయతి- కార్యంకృతిసాధ్యమితి - యా

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

గకృతిసాధ్యత్వం సాక్షాదపూర్వే తు యాగద్వారేతి బోధ్యం - కార్యబో
ద్ధేతి - మత్కృతిసాధ్యమితిజ్ఞానవానిత్యర్థః - విధ్యర్థముఖ్యవిశేష్య
కబోధం దర్శయతి - తేనేతి - స్వర్గకామస్య లిఙర్థకార్యైకదేశదశే
యాగస్యాన్వయేనేత్యర్థః - న్యాయమతే తత్ర కృతిసాధ్యబలవదనిష్టాజన
కేష్టసాధనయాగానుకూలకృతిమాన్ స్వర్గకామ ఇతి వాక్యార్థబోధః -
నన్వపూర్వస్యాపూర్వమనుపస్థితత్వాత్కథం తత్ర శక్తిగ్రహ ఇతి చేదత్ర
వదంత్యభిజ్ఞాః తన్మతే తద్ధర్మావచ్ఛిన్నవిషయకశాబ్దబోధం ప్రతి తద్ధర్మా
వచ్ఛిన్నవిషయకశక్తిగ్రహస్య తాదృశోపస్థితేశ్చ హేతుతా న తు సమాన

త్వాద్విషయాకాంక్షాయాం యాగో విషయత్వేనాన్వేతి । క
స్య కార్యమితి నియోజ్యాకాంక్షాయాం స్వర్గకామపదం ని
యోజ్యపరతయాన్వేతి । కార్యబోద్ధా నియోజ్యః తేన జ్యో
తిష్టోమనామకయాగవిషయకం స్వర్గకామస్య కార్యమితి
వాక్యార్థస్సంపద్యతే । వైదికలిఙో యావజ్జీవమగ్నిహో
త్రం జుహుయాదితి నిత్యవాక్యస్యాపూర్వమేవ వాచ్యం కల్ప్యతే
ఆరోగ్యకామో భేషజపానం కుర్యాదిత్యాదౌ క్రియాకార్యే

విషయకత్వే న హేతుహేతుమద్భావః ఏవం చ కార్యత్వావచ్ఛిన్నే యత్ర
కుత్రచిచ్ఛక్తిగ్రహాత్ యోగ్యతాబలాచ్చాపూర్వరూపకార్యస్య శాబ్దబో
ధే భానం న హి యాగవిషయకమన్యత్కార్యం సంభవతీతి - నను నిత్యే ఫ
లాభావాత్కథం తత్రాపూర్వబోధకత్వమిత్యత ఆహ - యావజ్జీవమితి - అపూ
ర్వమేవేతి - కార్యత్వేనేత్యాదిః - వాచ్యం అపూర్వమిత్యర్థః - లౌకికస్థలేఽ
పూర్వభానాసంభవాదాహ - ఆరోగ్యేతి - క్రియాకార్య ఇతి - ధాత్వ
ర్థనిష్ఠకార్యత్వ ఇత్యర్థః - లౌకికాలౌకికసాధారణ్యేన కార్యత్వాదావే
వలిఙాదేశ్శక్తిరంగీకార్యేత్యాశయేన సమాధత్తే - యాగస్యేతి - అయో

గ్యత్వాద్యాగస్యసాధనత్వేనభానంనసంభవతీత్యుక్తదోషం నిరాచష్టే
అయోగ్యేతి - అయోగ్యతాసంశయసత్త్వే పితస్యా విఘటకత్వాద్ బోధో
భవత్యేవేతిభావః - వాక్యాదిష్టసాధనత్వే నయాగవగతే తస్యాశుతర వి
నాశినోవ్యాపారంవినా ఫలజనకత్వాసంభవాత్తన్నిర్వాహాయాపూ
ర్వంకల్ప్యత ఇత్యాహ - తన్నిర్వాహార్థమితి - ననుయాగధ్వంసస్యైవ
వ్యాపారత్వమస్తుకిము పూర్వకల్పనేనేత్యత ఆహ - కీర్తనాదినేతి - ఆది
నా కర్మనాశాజలస్పర్శాత్కరతోయాతిలంఘనాత్ · గండకీబాహు
రణాద్ధర్మఃక్షరతికీర్తనాదిత్యత్రోక్తకర్మనాశాజలస్పర్శాదిపరిగ్ర
హః - ధ్వంసస్యవ్యాపారత్వే స్వర్గధారాపత్తిరిత్యపి దూషణాంతరం

లక్షణేతిచేన్నయాగస్యాప్యయోగ్యతానిశ్చయాభావేనసా
ధనతయా ప్రతీత్యనంతరంతన్నిర్వాహార్థమవాంతరవ్యా
పారతయాపూర్వకల్పనాత్కీర్తనాది నానాశకు । తేన
యాగధ్వంసో వ్యాపారః లోకవ్యుత్పత్తిబలాత్క్రియా
యామేవకృతిసాధ్యేష్టసాధనత్వంలిఙాబోధ్యత ఇతిలిఙ్త్వ
రూపేణవిధ్యర్థత్వమాఖ్యాతత్వేనప్రయోజ్యాన్ధకత్వం ప

విభావనీయం - లోకవ్యుత్పత్తీతి - లోకవ్యవహారేత్యర్థః - సచయో
యత్రప్రవర్తతే సకృతిసాధ్యత్వే నేష్టసాధనత్వే నచతద్ జ్ఞానవానిత్యే
వంరూపః - కేచిత్తు యదిచ్ఛయా యత్రప్రవృత్తిస్సతత్సాధన మిత్యేవం
రూపోలోకస్యవ్యవహార ఇత్యాహుః - నవ్యాః పునర్లోకేపచతేత్యాదిలి
ఙాదిసముభివ్యాహారస్థలేక్రియాయామేవకృతిసాధ్యత్వవిశిష్టేష్టసాధన
త్వబోధఇతినియమబలాదిలిఙాద్యర్థస్తత్రేతిశేష ఇతి వ్యాచఖ్యుః - ఆఖ్యాత
త్వేనేతి - తచ్చసంకేతసంబంధేనాఖ్యాతపదవత్త్వం - తిఙ్త్వాదికమేవ శక్తతా
వచ్ఛేదకమితితునవీనాః · యత్నార్థకత్వంకృతిత్వావచ్ఛిన్నవాచకత్వం · క

రోతీతీతి-కృతిత్వావచ్ఛిన్నే జిజ్ఞాసితసంబంధబోధకం తత్ప్రశ్నవాక్యం ఉత్తర
వాక్యస్య కృతిత్వావచ్ఛిన్నే పాకసంబంధబోధకత్వ ఏవ తన్నివర్తకత్వం నా
న్యథేతి భావః-నను రథో గచ్ఛతీత్యాదావాఖ్యాతస్య కృతిబోధకత్వాసంభ
వాత్తదనురోధేన వ్యాపార ఏవ శక్తిర్వక్తవ్యేత్యత ఆహ-రథో గచ్ఛతీత్యా
దావితి- వ్యాపారేనుకూలత్వే లక్షణమేతేన సంబంధేన వ్యాపారే గమన
స్యాన్వయలాభాదుః-నవ్యాః పునర్గచ్ఛతీత్యత్రాఖ్యాతస్య జానాతీత్యాదావి
వాశ్రయత్వే నిరూఢిలక్షణా న చాశ్రయతాసంబంధేనైవ ప్రథమాంతార్థే
గమనాదేరన్వయేన నిర్వాహ ఆశ్రయత్వే నిరూఢిలక్షణాకల్పనం నిరర్థక
మితి వాచ్యం నామార్థయోరివ ధాత్వర్థనామార్థయోరభేదాతిరిక్తసం

చతి పాకం కరోతీతి వివరణదర్శనాత్ కిం కరోతీతి ప్రశ్నే పచతీ
త్యుత్తరాచ్చాఖ్యాతస్య ప్రయత్నార్థకత్వాత్ । రథోగ
చ్ఛతీత్యాదావనుకూలవ్యాపారే లక్షణా దేవదత్తః పచతి దే
వదత్తేన పచ్యతే తండుల ఇత్యాదౌ కర్తృకర్మణోర్నాఖ్యాతా
ర్థత్వం కింతు తదేకత్వాదీనామేవ । తయోరాక్షేపాదేవ

బంధేనాన్వయస్యావ్యుత్పన్నత్వాత్ ప్రతథాన్వయాస్వీకారాత్ స్తోకం
పచతీత్యాదౌ స్తోకాదేర్ధాత్వర్థపాకేన్వయాదభేదాతిరిక్త ఇతి ధ్యేయం
వైయాకరణాస్తు తన్నిరాచష్టే-దేవదత్త ఇతి- నాఖ్యాతార్థత్వమితి-ఆఖ్యాత
స్య కర్త్రాదౌ శక్తిస్వీకారేణానంతకృత్యాదేశ్శక్యతావచ్ఛేదకత్వమంగీకా
ర్యం కృత్యాదౌ శక్తిస్వీకారే తు కృతిత్వాదిజాతేశ్శక్యతావచ్ఛేదకత్వాల్లా
ఘవమితి భావః-తద్గతైకత్వాదీనామేవేతి-ఆఖ్యాతార్థత్వమితి పూర్వేణా
న్వయః ఆదినా కృత్యాదిపరిగ్రహః - నను తర్హి కర్తృకర్మణోః కథం లాభ
ఇత్యత ఆహ - తయోరితి - ఆక్షేపాదేవేతి-స్వమతే తు ప్రథమాంతపదైః

వత్లాభః దేవదత్తస్తండులం పచతీత్యత్ర తండులకర్మకపాకానుకూలకృతిమాన్ దేవదత్త ఇత్యన్వయబోధః - దేవదత్తేన పచ్యతే తండుల ఇత్యత్ర తు దేవదత్తసమవేతకృతిజన్యపాకకర్మీభూతస్తండుల ఇతి శాబ్దబోధః - నచ దేవదత్తః పచతీత్యత్ర ప్రథమయా తండులః పచ్యత ఇత్యత్ర ద్వితీయయా చ స్యాత్తత్ర కర్తృకర్మణోరాఖ్యాతేనానభిధానాదితి వాచ్యం అనభిహితే కర్తృత్వే తృతీయాయాస్తాదృశే కర్మత్వే చ ద్వితీయాయా విధానేనాదోషాదితి ధ్యేయం- ఉపసర్గాణాం వాచకత్వమతన్నిరస్యతి - ప్రజయతీత్యాదావితి - నను ధాతునైవ ప్రకర్షాదిబోధే ప్రశబ్దాదేర్వైయర్థ్యమత ఆహ - ఉపసర్గాణామితి - ద్యోతకత్వం తాత్పర్యగ్రాహకత్వం - తేనేతరనిపాతానాం వాచ

లాభః। ప్రజయతీత్యాదౌ ధాతోరేవ ప్రకర్షశక్తిరుపసర్గాణాం ద్యోతకత్వమేవ న తత్ర శక్తిః। పదార్థతత్త్వజ్ఞానస్య పరమప్రయోజనం మోక్షస్తథాహి। ఆత్మా వా రే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదధ్యాసితవ్య ఇతి శ్రుత్యా శ్రవణాదీనామాత్మసాక్షాత్కారహేతుత్వబోధనాచ్ఛ్రుత్యాదే

కత్వమితి సూచితం - తథాహి ఏవకారస్యాయోగవ్యవచ్ఛేదోఽర్థః శంఖః పాండర ఏవేత్యాదౌ - అన్యయోగవ్యవచ్ఛేదశ్చ పార్థ ఏవ ధనుర్ధర ఇత్యాదావిత్యాదికం బహుతరమూహనీయం - ప్రేక్షావత్ప్రవృత్త్యర్థమేవ సకలశాస్త్రాణాం విషయముక్త్వా ప్రయోజనకథాం గ్రంథస్య దర్శయతి - పదార్థజ్ఞానస్యేతి - పదార్థతత్త్వజ్ఞానస్యేత్యర్థః - అన్యేషామవాంతరప్రయోజనానామపి సత్త్వాదాహ - పరమేతి - శ్రుతేరయమర్థః అరే ముముక్షుణా ఆత్మా ద్రష్టవ్యః ముముక్షోరాత్మదర్శనమిష్టసాధనమితియావత్ - ఆత్మదర్శనోపాయం దర్శయతి - శ్రోతవ్య ఇత్యాదినా - అర్థక్రమేణ శాబ్దక్రమస్త్యక్తో భవతి అగ్ని

సూత్రంజుస్యూతియ వాగూంపచతీత్యాదివత్ - అసంభావనానివృత్తేరితి - అప్రామాణ్య జ్ఞాననివృత్తేరిత్యర్థః - వాక్యార్థానుసంధానేతి - యుక్తిభిరనుచింతనం - మననం - తచ్చాత్మన ఇతరభిన్నత్వే నానుమానం - తచ్చ భేద ప్రతియోగీతర జ్ఞానసాధ్యం - తదర్థం సకలపదార్థ నిరూపణమితి - మోక్షోపయోగిత్వం విశదయతి - తదనంతరమితి - మననానంతరమిత్యర్థః - శ్రుతస్యార్థస్య నైరంతర్యేణానుసంధానరూపనిదిధ్యాసనే ఉపాయమాహ - యోగవిధినేతి - ఇంద్రియాణి విషయేభ్యః ప్రత్యా

దేహాదివిలక్షణాత్మజ్ఞానే సత్యప్యసంభావనానివృత్తేర్వాక్యార్థానుసంధానరూపమననసాధ్యత్వాన్మననోపయోగిపదార్థనిరూపణద్వారా శాస్త్రస్యాపి మోక్షోపయోగస్తదనంతరం శ్రుత్యుపదిష్టయోగవిధినా నిదిధ్యాసనే కృతే తదనంతరం దేహాదివిలక్షణాత్మసాక్షాత్కారే సతి దేహాదావహమిత్యభిమానరూపమిథ్యాజ్ఞాననాశే దోషాభావాత్ప్రవృత్త్యభావే ధర్మాధర్మయోరభావే జన్మాభావః పూర్వధర్మాధర్మయోరనుభవానురోధేన నాశే చరమదుఃఖధ్వంసలక్షణో మోక్షో జాయతే। జ్ఞానమేవ మోక్షసాధనం మిథ్యాజ్ఞానని

హృత్య - ఇంద్రియేభ్యో మనః ప్రత్యాహృత్య - సాక్షాత్కర్తవ్యే వస్తుని మనఃప్రణిధానం- యోగః - తదనంతరం నిదిధ్యాసనానంతరం - మిథ్యాజ్ఞాననాశే- వాసనాసహితమిథ్యాజ్ఞాననాశే - దోషః -రాగాదిః-జ్ఞానమితి- ప్రవకారేణ కర్మణోప్యవచ్ఛేదః మిథ్యాజ్ఞానేతి - శుక్త్యాదౌ రజతభ్రమో విశేషజ్ఞానే నైవ యథా నివర్తతే తథా ప్రకృతేపీతి భావః - కైవల్యం లభతే నర ఇత్యాదినేతి - ఆదినాక్షియ్యంతే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరా

పర ఇతి శ్రుతేః - జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతేఽర్జున ఇత్యాదిస్మృతేశ్చ సంగ్రహః - జ్ఞానద్వారైవేతి - అత్రాయం క్రమః - నిష్కామనయా భగవత్ప్రీత్యర్థం కృతైః కర్మభిర్దురితక్షయ రూపాత్మశుద్ధిర్భవతి తతో విషయేషు వైరాగ్యం తతశ్శ్రవణాదౌ ప్రవృత్తిః తతః శ్రవణాది క్రమేణ తత్వజ్ఞానోత్పత్తౌ పూర్వోక్తమిథ్యాజ్ఞాననాశాది క్రమేణ మోక్ష నిష్పత్తి

వృత్తేర్జ్ఞానమాత్రసాధ్యత్వాత్తమేవం విదిత్వాతిమృత్యుమేతి నాన్యః పంథా విద్యతేఽయనాయేతి శ్రుత్యా సాధనాంతరనిషేధాచ్చ । నను తత్వాప్తిహేతుర్విజ్ఞానం కర్మచోక్తం మహామునే । ఇతి కర్మణో మోక్ష సాధనత్వ స్మరణాజ్జ్ఞానకర్మణోస్సముచ్చయ ఇతి చేన్న । నిత్యనైమిత్తికైరేవ కుర్వాణో దురితక్షయం । జ్ఞానంచ విమలీకుర్వన్నభ్యాసేన చ పాచయేత్ । అభ్యాసాత్పక్వవిజ్ఞానః కైవల్యం లభతే నర ఇత్యాదినా కర్మణో జ్ఞానసాధ్యత్వప్రతిపాదనాత్ । జ్ఞానద్వారైవ కర్మణో మోక్ష సాధనత్వం న సాక్షాత్తస్మాత్పదార్థతత్వజ్ఞానస్య మోక్షః పరమ ప్రయోజనమితి సర్వం రమణీయం । ఇత్యన్నంభట్టోపాధ్యాయకృతా తర్కసంగ్రహదీపికాసమాప్తా.

రితి - అధికమస్మదీయ చింతామణివ్యాఖ్యాయామనుసంధేయం ...

కౌండిన్యగోత్రసంభూత నీలకంఠాఖ్యపండితః ।

కృతిమార్పయదేతస్మై చంద్రచూడాయ మంగళం ।

ఇతి నీలకంఠ విరచిత దీపికా-

ప్రకాశస్సమాప్తః

శ్రీరస్తు.

పట్టాభిరామకృతతర్కసంగ్రహటిప్పణీప్రారంభః.

నిధాయేతి - హృత్పదం మనఃపరం - జన్యత్వం సప్తమ్యర్థః - అన్వయశ్చాస్య నిధానే - నిధానం జ్ఞానవిశేషః - విశ్వేశమితి ద్వితీయార్థో విషయత్వం - తథాచ విశ్వేశవిషయకమనోజన్యజ్ఞానవిశేషోత్తరకాలీనాయాః కృతిరితి కేచిత్ - తన్న - జ్ఞానమాత్రస్య మనోజన్యత్వేన మనోజన్యత్వార్థకస్య హృదీత్యస్య వ్యావర్తకతాపత్తేః - కింతు హృత్పదం హృదయరూపశరీరావయవపరం నిధానం ధాత్వర్థః - తచ్చావస్థాపనం అవస్థితత్వారోపణం - తథాచావస్థితత్వప్రకారకాహార్యజ్ఞానోత్తరకాలీనాయాః కృతిరిత్యన్వయబోధః - హృదీత్యత్ర సప్తమ్యర్థో నిరూపితత్వం - తస్యావస్థితత్వేన్వయః - విశ్వేశమిత్యత్ర ద్వితీయార్థో విశేష్యత్వం - తథాచ విశ్వేశవిశేష్యకహృదయనిరూపితవృత్తిత్వప్రకారకాహార్యజ్ఞానోత్తరకాలీనాయాః కృతిరిత్యన్వయః - ద్రవ్యేత్యాది - సప్త సప్తవిధాః - సప్తప్రకారవంత ఇతి యావత్ - ద్రవ్యాదిపదం ద్రవ్యత్వాదిపరం - తస్యాభేదసంబంధేన ప్రకారేన్వయః - నచ సప్తప్రకారవత్త్వం కుత్రేతి వాచ్యం న సప్తపదే సప్తప్రకారాన్యతమవతి లక్షణాస్వీకారాత్ - ననుతథాపి ద్రవ్యత్వాద్యభేదః కస్మిన్ ప్రకారే - నచ ద్రవ్యాదిపదే ద్రవ్యత్వాద్యన్యతమే లక్షణాస్వీకారాన్నానుపపత్తిరితి వాచ్యం వినిగమనావిరహేణ ద్రవ్యాదిపదానాం లక్షణాకల్పనాపత్త్యా ద్రవ్యత్వాద్యన్యతమత్వావచ్ఛిన్నస్య సప్తపదారంభానావృత్తేరితి చేన్న సమాసఘటకపూర్వపదార్థస్య సమాసాఘటకపదార్థేనా

న్వయాసంభవేనఅభావపదస్యైవ ద్రవ్యత్వాద్యన్య తమత్వావచ్ఛిన్నే ల
క్షణాస్వీకారాత్ - ఇత్థంచసత్త్వపదలక్ష్యార్థేనాన్యతమగర్భతా ప్రయో
జనాభావాత్ నచసత్త్వప్రకారవత్త్వంకుత్రేతి వాచ్యం సత్త్వస్య పర్యాప్త్యధిక
రణప్రకారవత్త్వస్యావివక్షితత్వాత్ సత్త్వాశ్రయప్రకారస్యైవవివక్షణాత్స
త్త్వంచప్రాతీతికస్వరూపసంబంధవిశేషోపేక్షాబుద్ధివిశేషవిషయత్వం వా
అన్యత్సర్వంసాధ్విపిత్యత్రవక్ష్యమాణరీత్యావక్తవ్యమితిసుందరః పంథాః - అ
న్యేతు - అభావపదంద్రవ్యాద్యన్యతమపరం తస్యాభేదేన పదార్థేన్వయః ద్ర
వ్యాద్యన్యతమత్వంచద్రవ్యాద్యవృత్తిపదార్థశూన్యత్వం నాతోప్రసిద్ధిః స
త్త్వంచపదార్థత్వవ్యాపక ద్రవ్యాద్యన్య తమత్వకత్వం అతఏవతదు
ద్దేశ్యవిధేయ భావ మహిమ్నా వలభ్యమితిసత్త్వపదంవ్యర్థమిత్యామనంతి
గ్రంథకృతః పరంతూద్దేశ్యవిధేయభావ మహిమ్నావ్యాపకత్వ లాభస్యౌత్స
ర్గికతయానపౌనరుక్త్యం - స్పష్టార్థమేవతస్యేతిచబహవః తథాచ ద్ర
వ్యాద్యన్యతమాభిన్నాః పదార్థాః యథోక్తసత్త్వవంత ఇత్యన్వయబో
ధ ఇత్యాహుః - అపరేతు అభావపదంద్రవ్యత్వాద్యన్య తమవత్పరమన్య
తమత్వావచ్ఛిన్నేసత్త్వపదార్థస్యాభేదసంబంధేనాన్వయః వ్యుత్పత్తివై
చిత్ర్యాత్ తథాచ పదార్థాః సత్త్వాశ్రయ యథోక్తాన్యతమవంత ఇ
త్యన్వయః పదార్థేషుసత్త్వస్యాన్వయోన సంభవతికోటికోటిషుపదార్థా
నాం సత్త్వాత్ - నచపర్యాప్తిసంబంధేనసత్త్వవిశిష్టంయదన్యతమంత
ద్వత్త్వంతత్రాపి పదార్థేన సంభవతీతిసత్త్వాశ్రయస్యైవ[illegible]
ర్థతయావాచ్యతయాతస్యపదార్థేన్వయస్సంభవతీతి వాచ్యంసత్త్వా
శ్రయస్య పదార్థేన్వయే ఉద్దేశ్యాసిద్ధేరవ్యావర్తకత్వాత్ - స
త్త్వాన్యతమేసత్త్వాశ్రయస్యాన్వయేపితద్దోషతాదవస్థ్యమితి వాచ్యం
అన్యతమత్వావచ్ఛిన్నేసత్త్వపర్యాప్త్యధికరణస్యైవాన్వయాత్ - నచ

సత్త్వపర్యాప్త్యధికరణత్వవిశిష్టాన్యతమాధికరణత్వంనను త్రాపీత్యు
క్తమితి వాచ్యంసత్త్వపర్యాప్త్యధికరణస్యాన్యతమే విశేషణత్వేనాన్వ
యాస్వీకారాత్ కింతూపలక్షణతయా-తథాచవస్తుగత్యాసత్త్వపర్యాప్త్య
ధికరణంయదన్యతమంతద్వంత ఇత్యర్థః - విశేషణ పుచ్ఛలగ్నస్యాప్యుపల
క్షణత్వస్వీకారాత్కింతూపలక్షణపుచ్ఛలగ్నస్య విశేషణత్వంనస్వీక్రియ
త ఇత్యాహుః - ॥ తత్రేతి ॥ యథోక్త వాక్య ప్రతిపాద్యానీత్యర్థః - తత్పద
స్యయథోక్త వాక్యపరత్వాత్ప్రత్యయస్య ప్రతిపాద్యపరత్వాదితి కేచిత్ -
తదసత్ ॥ తత్పదస్య పూర్వోపస్థితార్థపరామర్శకత్వే నానుపస్థితయథో
క్తవాక్యపరామర్శకత్వాయోగాత్ - నచతాదృశవాక్యస్య శ్రోత్రో
పస్థితత్వాత్తత్పరామర్శకత్వంసంభవతీతి వాచ్యం తర్హి రూపం జాతి
మత్ -తచ్చాకాశాశ్రయమితి వాక్యస్య ప్రామాణ్యాపత్తేః - తత్పదేనశ్రో
త్రోపస్థితస్యరూపం జాతిమదితి వాక్యస్య పరామర్శసంభవాత్తస్మాత్ప
దజన్యపదార్థోపస్థితిరేవపూర్వమపేక్షితేతి - కింతు ద్రవ్యాది సముదాయ
ఘటకానీత్యర్థః - నచ ద్రవ్యాదిసముదాయఘటకత్వే నాపిపదాత్పూర్వ
మనుపస్థితత్వాత్తదర్థమేతద్వా సంభవతీతివాచ్యంతత్పదేన ద్రవ్యాదీనా
మేవపరామర్శాత్సప్తమ్యర్థస్సముదాయఘటకత్వంతదేవ త్రలర్థః - అత ఏ
వతత్ర ద్రవ్యాదీనాంమధ్య ఇతిగ్రంథకృతాంవివరణం సంగచ్ఛతే - తత్రస
ముదాయఘటకత్వంమధ్యశబ్దార్థః - ద్రవ్యాదీనామిత్యత్రషష్ఠ్యర్థోనిరూ
పితత్వం సముదాయాన్వేతి - ఆశ్రయత్వంసప్తమ్యర్థః ॥ నవైవేతి ॥ పృథి
వీత్వాద్యన్యతమాభిన్ననవత్వాశ్రయ ప్రకారవంతీత్యస్మదుక్తపక్షే - నవ
త్వసంఖ్యాపర్యాప్త్యధికరణత్వోపలక్షితపృథివీత్వాద్యన్యతమవంతీతి చర
మపక్షేచ - ఉద్దేశ్య విధేయభావమహిమలభ్య వ్యాప్య వ్యాపకభావస్ఫు
టీకరణాయ - ఏవకారః - ద్వితీయపక్షేతు తద్వైయర్థ్యం - నవపదస్యై

వద్ద్రవ్యత్వవ్యాపకపృథివ్యాద్యన్యతమత్వవదర్థకత్వాదిత్యవధేయం ॥ ఏక ఏవేతి॥ ఏకత్వం స్వరూపసంబంధవిశేషః - నతు సమవాయత్వవ్యాప్యయత్కించిద్ధర్మవిశిష్టధర్మావ్యాపకసమవాయత్వకత్వం - ఏవకారవైయర్థ్యాపత్తేః - తుశబ్దః పూర్వస్మాద్వైలక్షణ్యం ద్యోతయతి ॥ తత్రగంధవతీతి ॥ పృథివ్యాదిసముదాయఘటకీభూతా పృథివీ గంధవతీత్యన్వయః - ॥ సేతి॥ పృథివీత్యర్థః - ॥ద్వివిధేతి॥ ద్వైవిధ్యమస్యాస్సా ద్వివిధా - విధీయతే వ్యావర్త్యతే ఇతరభేదప్రకారకానుమితివిశేష్యీక్రియతే అథోऽనయేతి - విధా - వ్యావర్తకధర్మః - విభాజకోపాధిరితియావత్ - తథాచ విభాజకధర్మద్వయవతీత్యర్థః - బహువ్రీహావుత్తరపదలక్షణయా విధాశబ్దస్య విభాజకధర్మద్వయవిశిష్టపరత్వాత్ - ధర్మద్వయమాహ ॥నిత్యానిత్యా చేతి॥ తత్రభావప్రధానో నిర్దేశః - భావప్రధాననిర్దేశ ఇత్యుక్తే కోऽర్థ ఇతి చేత్ శ్రూయతామవధానేన - భావ్యతే ఽవచ్ఛిద్యతే విశేష్యతా అనేనేతి భావః - స్వోత్తరసిక తత్పదజన్యశాబ్దబోధవిశేష్యతావచ్ఛేదకధర్మ ఇత్యర్థః - సః ప్రధానం స్వజన్యశాబ్దబోధవిశేష్యభూతో యస్య సః - భావప్రధానః - నిర్దిశ్యతే బోధ్యతే అనేనేతి - నిర్దేశః పదం ప్రకృతే నిత్యపదమనిత్యపదంచ - తద్భావప్రధానం - స్వోత్తరసిక తత్పదజన్యశాబ్దబోధవిశేష్యతావచ్ఛేదకీభూతనిత్యత్వానిత్యత్వరూపధర్మవిశేష్యకశాబ్దబోధజనకం - ఏవంచ నిత్యపదస్య నిత్యత్వం అనిత్యపదస్యానిత్యత్వం లక్షణయా అర్థ ఇతి ఫలితం - ఇతిపదార్థశ్చాభేదః - విభాజకధర్మద్వయస్యేతి - అథవా ఇతిపదం తాదృశలక్షణాతాత్పర్యగ్రాహకం - అభేదసంబంధేన నిత్యత్వాదేర్విభాజకధర్మేऽన్వయః - తథాచ నిత్యత్వానిత్యత్వాభిన్నవిభాజకధర్మద్వయవతీ పృథివీత్యన్వయబోధః - నను యాదృశార్థస్య లక్షణయా యత్కించిత్పదాద్బోధః - తాదృశార్థస్య శక్తాదపి పదాద్బోధోऽనుభవసిద్ధః

గంగాయాంఘోషఇత్యత్రగంగాపదబోధ్యస్య తీరేఘోషఇతిశక్త్యాత్తీరప
దాదపిబోధస్యానుభవసిద్ధత్వాత్ - తథాచపృథివీద్వివిధానిత్యత్వ మనిత్య
త్వంచేత్యస్య ప్రామాణ్యాపత్తిః - శక్త్యైవేదానీంనిత్యత్వానిత్యత్వయో
ర్బోధసంభవాత్ | నచతదానీంనిత్యత్వత్వాదేరేవబోధ్యోలక్షణయావక్త
వ్యఇతివాచ్యంతథాబోధనియామకస్యానిరూపణాదితిచేత్ | అత్రకేచిత్ |
విధాపదార్థతావచ్ఛేదకవిభాజకధర్మనిష్ఠవిశేష్యతానిరూపితాభేదసంబంధా
వచ్ఛిన్నప్రకారతాసంబంధేనశాబ్దబోధం ప్రతి - విధాపదసమభివ్యాహృ
తేతిపదసమభివ్యాహృతయత్కించిత్పదనిరూపితశక్తిజ్ఞానజన్యోపస్థితే
ర్విశేష్యతాసంబంధేనప్రతిబంధకత్వంస్వీకృత్య ప్రకృతానుపపత్తింవార
యంతి - తత్రనిత్యత్వమనిత్యత్వమితిద్వేవిధేపృథివ్యాఇత్యత్రవ్యభిచార
వారణాయ ప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధేవిధాపదార్థత్వమపహాయవి
ధాపదార్థతావచ్ఛేదకత్వం నివిష్టం ఇత్యాదిః పదప్రయోజనం స్వ
యమూహ్యం - కేచిత్తువిభాపదార్థతావచ్ఛేదకధర్మనిష్ఠవిశేష్యతా
నిరూపితాభేదసంబంధావచ్ఛిన్నప్రకారతాసంబంధేన శాబ్దబోధం ప్రతి
విధాపదసమభివ్యాహృతేతిపదసమభివ్యాహృతయత్కించిత్పదనిరూపి
తశక్త్యవచ్ఛేదకధర్మనిష్ఠలక్షణాజ్ఞానస్య హేతుతాంకల్పయిత్వో
క్తానుపపత్తింపరిహరంతి - నన్వత్రనిత్యపదస్యానిత్యపదస్యచస్త్రీలింగ
త్వంకుతః - నచపృథివీపదస్య స్త్రీలింగత్వాత్తస్యాపిస్త్రీలింగత్వమితివా
చ్యం పృష్ఠతాడనేనదంతభంగాపత్తేః - యత్పదార్థస్య యత్పదార్థే
అభేదసంబంధేనాన్వయః - తస్యైవఖలువిశేష్యనిఘ్నత్వేనవిశేష్యవాచ
కపదసమానలింగకత్వమితినియమః - ప్రకృతే నిత్యపదార్థస్యానిత్య
పదార్థస్యచాభేదసంబంధేనపృథివ్యామన్వయాసంభవేనస్త్రీలింగత్వా
నుపపత్తేర్దుర్వారత్వాత్ - నచతర్హిక్లీబలింగమాపాద్యతఇతివాచ్యం -

సామాన్యతోనపుంసకమితి నపుంసకత్వస్యైవాపాదనీయత్వాత్ - ఏవ మాపోద్వివిధాః నిత్యా అనిత్యాశ్చేత్యత్ర నిత్యాదిపదోత్తరబహువచనానుపపత్తిః - తదర్థయోర్నిత్యత్వానిత్యత్వయోర్బహుత్వాభావాత్ - తర్హి కిమాపాద్యత ఇతి చేత్, ప్రాథమికత్వాదేకవచనమేవేతి గృహాణ. తస్మాదయంశాబ్దబోధోనుపపన్న ఇతిచేత్ - అత్ర కేచిత్ - విశేష్యనిష్ఠ పదార్థతావచ్ఛేదకనిష్ఠతన్నిరూపితలక్షణాజ్ఞానప్రయోజ్యప్రకారతానిరూపితాభేదనిష్ఠవిషయతానిరూపితవిధాపదార్థతావచ్ఛేదకవిభాజకధర్మనిష్ఠప్రకారతానిరూపితాశ్రయనిష్ఠప్రకారతానిరూపితవిశేష్యతాసంబంధేనశాబ్దబుద్ధిత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతితాదృశవిశేష్యవాచకపదసమానలింగవచనకపదసమభివ్యాహృతేతిపదసమభివ్యాహృతసంఖ్యావాచకపదసమభివ్యాహృతవిధాపదసమభివ్యాహృతయత్కించిత్పదనిరూపితశక్తిజ్ఞానజన్యోపస్థితేర్విశేష్యతాసంబంధేనకారణతాయా అనుభవానురోధాత్కల్పనీయతయా నోక్తానుపపత్తిరిత్యాహుః - అథాత్ర నిత్యత్వానిత్యత్వాత్మకవిభాజకధర్మద్వయస్యైకత్వాపి పృథివ్యామసత్త్వాదయోగ్యత్వంస్యాదస్య వాక్యస్య- నచపృథివీత్వావచ్ఛిన్నేద్వయమపిశంక్యంనహిపృథివీత్వావచ్ఛిన్నంనామపరమాణుద్వ్యణుకాదేర్వ్యతిరిక్తం కించిన్నిత్యత్వానిత్యత్వోభయవదిదమితినిరూపయితుంశక్యతే యేనైవముపపాద్యతేతిచేన్న అనాయత్యాద్విపదసమభివ్యాహృతవిధాపదస్యవిభాజకధర్మద్వయాన్యతరవల్లాక్షణికత్వస్వీకారేణానుపపత్త్యభావాత్ -నచైవంసతిపరమాణుర్ద్వివిధోనిత్యోనిత్యశ్చేతిఘటోద్వివిధోనిత్యోనిత్యశ్చేతీత్యాదివాక్యానాం ప్రామాణ్యాపత్తిః - తత్రాప్యన్యతరస్య విద్యమానత్వాత్ - నచపరమాణావనిత్యత్వస్యఘటేనిత్యత్వస్య చాభావాన్న తథాప్రయోగఇతివాచ్యం మమదారిద్ర్యసహిష్ణుతయారాజ్ఞే నభవితవ్యం - ఉచ్యతే - పృథివీద్వి

ధేతివాక్యా త్తాదృశధర్మాద్వయాన్యతరవత్త్వే పృథివీత్వాది వ్యాప్యత్వం భా
సతే- తేననిత్యత్వానిత్యత్వాన్యతరవత్త్వే పరమాణుత్వాదివ్యాప్యత్వాభావా
న్నతథా ప్రయోగః - నచాక్షుణీనిమీల్యభాసత ఇత్యుక్తైకథం సంగచ్ఛతే-నచవి
ధాపవస్య పృథివీత్వా దివ్యాప్యతాదృశాన్యతరవత్తాక్షణికత్వ స్వీకారాత్ ।
పృథివీపి శేషణతాపన్నస్య పృథివీత్వస్య వ్యాప్యతాసంబంధేన తాదృశాన్యతరాం
శేవ్యుత్పత్తివైచిత్ర్యా దస్వీ యస్వీకారాద్వా నానుపపత్తిరితి వాచ్యం ఉ
ద్దేశ్యతావచ్ఛేదకవ్యాపకతాయా ఏవవిధేయాంశే భానస్య సిద్ధాంతి
తత్వేన తద్వ్యత్యయస్తాదృశానె ప్రమాణాభావాత్ -ఉచ్యతే నిత్యానిత్యాశ్చేతి ద్వివి
ధా పృథివీతి తాదృశాన్యతరవత్త్వస్యోద్దేశ్యతావచ్ఛేదకత్వస్వీకారేణ
తద్వ్యాపకతాయాః పృథివీత్వ రూపవిధేయే భాన సంభవా దనుపపత్త్య
భావాత్ - స్యాదేతత్ -తాదృశాన్యతరవ్యాపకత్వం పృథివీత్వస్యనసంభవతి.
నిత్యత్వానిత్యత్వయోః పృథివీత్వాదిశూన్య జలాదిసాధారణ్యే న వ్యాప్య
త్వాసంభవాత్ - నైషదోషః-నిత్య పదస్యనిత్యపృథివీత్వే అనిత్యపదస్యాని
త్యపృథివీత్వే లక్షణాస్వీకారేణానుపపత్త్యభావాత్ -అథయద్యేవముద్దేశ్య
విధేయభావవైపరీత్యస్వీకారః - తదా ద్రవ్యం ద్వివిధం పృథివీజలం చేతివా
క్యస్య ప్రామాణ్యాపత్తిరితి చెన్న విభాగవాక్య స్థలే పరస్పరోద్దేశ్య విధేయ
భావః స్వీక్రియతే - తేనపరస్పరవ్యాప్యవ్యాపకభావో బోధ్యతే - తేనద్రవ్య
త్వస్య పృథివీత్వజలత్వాన్యతరవ్యాప్యత్వాభావాన్నతథా ప్రయోగః - అ
త్రోద్దేశ్యతాభేదవిధేయతాభేదేచ వాక్యభేదనియమాత్పృథివీద్వివిధేత్యా
దౌవాక్యభేదాపత్తిః - సచనానుభావిక ఇతిచెన్న ఇతరవిషయతానవచ్ఛి
న్నోద్దేశ్యతాద్వయంతథానిరూపితవిధేయతాద్వయంవాయత్రతత్రైవవా
క్యభేదః - ప్రకృతే పృథివీత్వావచ్ఛిన్నోద్దేశ్యతానిరూపితవిధేయతావచ్ఛి

న్నా-యా-అన్యతరవన్నిష్ఠోద్దేశ్యతా-తన్నిరూపితవిధేయతావచ్ఛిన్నైవ-
పృథివీత్వావచ్ఛిన్నోద్దేశ్యతేతినదోషః - అత్రైవమపినిత్యత్వస్యానిత్య
త్వస్యచాభేదసంబంధేనవిభాజకధర్మేస్వయోనసంభవతి - నిత్యత్వాభి
న్నస్యానిత్యత్వాభిన్నస్యచైకస్య విభాజకధర్మస్యాప్రసిద్ధేరితి చేన్న వి
ధావిధాచేతిద్వంద్వే - సరూపైకశేషే - బహువ్రీహౌచ - ద్వివిధశబ్దో
జాతః - ద్వంద్వఘటకీభూతవిధాశబ్దద్వయేన విభాజకధర్మస్య వారద్వ
యంబోధనస్య స్వతస్సిద్ధేః - తదనంతరమేకవిధాశబ్దోలుప్యతే - అన్యశ్శిష్యతే-
శిష్యమాణంలుప్యమానార్థబోధకమితిన్యాయేనాత్రత్యవిధాశబ్దేనాపివార
ద్వయంవిభాజకధర్మస్యానాయత్యాభానస్స్వీక్రియతే - నిత్యత్వవిశేష్యత
యాసకృదనిత్యత్వవిశేష్యతయాచసకృత్ -తథాచనిత్యత్వాభిన్నవిభాజకధ
ర్మానిత్యత్వాభిన్నవిభాజకధర్మాన్యతరవతీత్యర్థః - నానుపపత్తిః-అథ కించి
దిహాకళంకితంనిత్యానిత్యాచేత్యత్రచకారఃకింఫలమోవాలతీతిచేత్ ॥అత్రవదం
తి-చకారోవిభజ్యమానయోఃప్రత్యేకంభేదమాహేతి॥నిత్యత్వేనవిభజ్యమానా
యాః-నిత్యపృథివ్యాః-అనిత్యత్వేనవిభజ్యమానాయాఅనిత్య పృథివ్యాః-పర
స్పరంభేదబోధకశ్చకారఇత్యర్థః-అయమాశయః - విభాగవాక్యస్య త్ర
యంఫలం - విశేషధర్మానవచ్ఛిన్న సామాన్యధర్మావచ్ఛిన్న వ్యవచ్ఛే
దః సామాన్యధర్మానవచ్ఛిన్న విశేషధర్మావచ్ఛిన్న వ్యవచ్ఛేదః - వి
శేషధర్మాణాంపరస్పరసామానాధికరణ్యవ్యవచ్ఛేదశ్చేతి । అత్రాద్యద్వ
యం - సమవ్యాప్యవ్యాపకభావలాభార్థం - తృతీయంతుచకారాద్బోధ
నీయం - యత్రసమభివ్యాహృతపదార్థతావచ్ఛేదకయోస్సామానాధి
కరణ్యంనాస్తి - తత్రైవప్రాయశశ్చకారప్రయోగాదితి ॥ ప్రకృతేచకార
స్యనభేదోర్థః - అనన్వయాపత్తేః - కింతుసామానాధికరణ్యాభావఏవ - త
త్రనిత్యత్వానిత్యత్వయోఃపరస్పరంవిశేషణవిశేష్యతయాన్వయః - తథా

చనిత్యత్వాసమానాధికరణమనిత్యత్వం - అనిత్యత్వాసమానాధికరణంనిత్యత్వం చలభ్యతఇతినానుపపత్తిరితి కేచిదాహుః - తన్న - చాదీనామవాచకత్వాత్ - కింతునిత్యపదం- అనిత్యత్వవిరుద్ధనిత్యత్వలాక్షణికం - అనిత్యపదం - నిత్యత్వవిరుద్ధానిత్యత్వలాక్షణికం - చకారస్తాత్పర్యగ్రాహకః । అతఏవచకారంవినాకృత్తైర్యేవ - యత్రనిత్యానిత్యేత్యేతావన్మాత్రంప్రయుజ్యతే- తత్రాపియావత్పదప్రయోజననిర్వాహః - పరంతుచకారసమవధానేసతి తాదృశలక్షణాతాత్పర్యగ్రహాత్ స్పష్టతయార్థో-భవతీత్యేతావన్మాత్రమేవచకారప్రయోజనం -యత్రచనిత్యాచానిత్యాచేత్యుభయత్రాపి చకారప్రయోగః - తత్రనిత్యపదేలక్షణాతాత్పర్యగ్రాహకః - ప్రథమచకారః - అనిత్యపదేలక్షణాతాత్పర్యగ్రాహకః - ద్వితీయచకారఇతివక్తవ్యం - తథాచ స్వవ్యాపకపృథివీత్వవ్యాపకానిత్యత్వవిరుద్ధనిత్యత్వాభిన్నవిభాజకధర్మానిత్యత్వవిరుద్ధానిత్యత్వాభిన్నవిభాజకధర్మాన్యతరవతీ - పృథివీత్యన్వయబోధః - పర్యవసన్నః - యథోక్తవిరోధభానాస్వీకారే పృథివీత్రివిధా - నిత్యాఽనిత్యా ఘటశ్చేత్యాదివాక్యస్య ప్రామాణ్యాపత్తేరితిదిక్ ॥ నిత్యేతి ॥ పృథివీత్యనుషజ్యతే - నిత్యపదం - నిత్యపృథివీపరం - పరమాణురూపాపృథివీ - నిత్యేత్యన్వయః - అతోనానుపపత్తిః - ఏవమగ్రేపి॥పునరితి॥పృథివీత్యనుషజ్యతే॥నతుకార్యరూపేతి॥పునఃపదాస్వారస్యాత్ -అన్యథా-సాచేత్యేవవదేతోనచవిషయోద్వ్యణుకాదిస్త్రివిత్యత్రద్వ్యణుకాదేరేవ విషయత్వాభిధానాత్ కార్యరూపేత్యనువర్తనమావశ్యకమితివాచ్యంనిత్యస్యవిషయత్వమేవేత్యేతద్గ్రంథకారస్యాభిప్రాయాత్ -అతఏవశరీరేంద్రియభిన్నమాత్రస్యవిషయత్వముపపాదితందీపికాయాం - పునరిత్యస్య పూర్వోక్తవిభాజకధర్మభేదోర్థః-తస్య త్రివిధేత్యత్రవిభాజకధర్మేన్వయః-తథాచపూర్వోక్తవిభాజకధర్మభిన్నవిభాజకధర్మత్రయాన్యతమవతీపృథివీత్యన్వయబో

థః- కేతకత్యతహ ఆహ- శరీరేతి- భేదః పరస్పరభిన్నార్థకశబ్దసముదాయః।
తాదృశశబ్దస్వ రూపమాహ - శరీరేంద్రియవిషయేతి - అస్యానుపూర్వీ వి
శేషవిశిష్టపద త్రయమర్థః - తస్య చాభేద సంబంధేన భేద పదార్థే న్వ
యః - తాదృశాభేదద్యోతనాయైవ శరీరేంద్రియవిషయా ఇతి భేద ఇతివిగ్ర
హః - ఇతిశబ్దః - అథవా త్రపరస్పరభిన్నార్థకశబ్దసముదాయో నామ -
ఇంద్రియపదార్థభిన్న విషయపదార్థభిన్నార్థకశరీరపద - శరీరపదా
ర్థభిన్న విషయపదార్థ భిన్నార్థకేంద్రియపద - శరీరపదార్థభిన్నేం
ద్రియపదార్థభిన్నార్థక విషయపదైతత్త్రయసముదాయః :- తథాచ
శరీరేంద్రియవిషయపదం - తాత్పర్య గ్రాహకం - జ్ఞానజ్ఞాప్యత్వం పంచ
మ్యర్థః - తచ్చ జ్ఞానజన్య శాబ్దబోధవిషయత్వం - విభాజకధర్మేన్వేతి-
తథాచపరస్పరభిన్నార్థకతాదృశపదత్రయజన్య శాబ్దబోధ విషయవిభా
జకధర్మత్రయాన్యతమవత్త్వంవిధేయం - తత్రపృథివీత్వాదివ్యాపకతా
బోధస్తుపూర్వవత్ - పృథివీచతుర్విధా శరీరేంద్రియవిషయఘటభేదాదితివా
క్యస్యప్రామాణ్యాపత్తివారణాయపరస్పరభిన్నార్థకత్వం పదవిశేషణం-
నన్వేవమపిశరీరేంద్రియయోరపి విషయత్వే నపరస్పరభిన్నార్థకత్వా న్న
సంభవతీతిచేన్న అత్రత్యవిషయపదేనశరీరేంద్రియభిన్న విషయస్యైవబో
ధనాత్ - అత ఏవశరీరేంద్రియభిన్నో విషయ ఇతిదీపికాయాం స్థితం - త
యోరపివిషయపదవాచ్యత్వ మితివదతాం కాగతిరితిచేదథో గతిరేవ - య
థాకథంచిత్సమర్థనే పృథివీచతుర్విధా శరీరేంద్రియవిషయఘటభేదాదితివా
క్యే నకిమపరాద్ధం - తదేవవిశ్వనాథపంచాననేనాపిసూచితం శరీరేంద్రియ
యోర్విషయత్వేపిశిష్యబుద్ధివైశద్యాయ భేదేనోక్తి - తానమితివదతా
తథాహి- శరీరేంద్రియయోః - ప్రాగుక్తోప భోగసాధనత్వ రూప లక్షణా
క్రాంతత్వేపి- శరీరేంద్రియభిన్న విషయత్వే నరూపేణతస్య విభాగః కిమ

ర్థంకృత ఇత్యాశంకాయామేవతాదృశ గ్రంథావతరణేనోపభోగసా
ధనత్వ రూపవిషయ లక్షణం శరీరేంద్రియసాధారణమేవపర్యఘసాచ త్రి
ధాభవేద్దేహమింద్రియంవిషయస్తథేత్య త్రవిషయపదం శరీరేంద్రియభి
న్నవిషయపరమిత్యర్థోలభ్యత ఇతి - తథాచస్వ వ్యాపకపృథివీత్వ వ్యా
పకేంద్రియపదార్థభిన్న విషయపదార్థభిన్నార్థక శరీరపద - శరీరప
దార్థభిన్నవిషయపదార్థభిన్నార్థకేంద్రియపద - శరీరపదార్థభిన్నేం
ద్రియపదార్థభిన్నార్థకవిషయపద-సముదాయజ్ఞానజన్యశాబ్దబోధవిషయ
పూర్వోక్తవిభాజక ధర్మభిన్న విభాజకధర్మ త్రయాన్యతమవతీతి పర
మార్థః - పరంత్వత్రత్య శరీరాదిపదజన్య శాబ్దబోధవిషయతావచ్ఛేదకం
పార్థివ శరీరత్వం - పార్థివేంద్రియత్వం - పార్థివవిషయత్వం చే
త్యాశయ ఇతిసర్వంసమంజసం - అత్రబహవోబహుధావర్ణయంతి - త
థాహి - శరీరేంద్రియవిషయాణాంభేదః - భిద్యతే - వ్యావర్త్యతే ఇతివ్యు
త్పత్త్యావ్యావర్తకః-శరీరేంద్రియవిషయవిశేష్యకేతరభేదప్రకారకానుమితి
జనక ఇతియావత్ - నచశరీరేంద్రియవిషయవిశేష్యకానుమితిజనకత్వం శరీ
రత్వస్యేంద్రియత్వస్య విషయత్వస్య వాసంభవతీతి వాచ్యం శరీరేం
ద్రియవిషయవిశేష్యకసమూహాలంబనాత్మకానుమితిజనకత్వస్య త్రయోపి
సంభవాత్ - నచైవంభేదశబ్దోత్తరంబహువచనాపత్తిరితి వాచ్యం వ్యు
త్పత్తివైచిత్ర్యాద్వ్యావర్తకత్వేనవ్యావర్తకస్య బోధనే బహుత్వస్యా
వివక్షితత్వాత్ - అభేదః - పంచమ్యర్థః - విభాజకధర్మాన్వేతి - శరీ
రేంద్రియవిషయవిశేష్యకేతరభేద ప్రకారకానుమితి జనకత్వన్నామ - ఇం
ద్రియవిషయభిన్నత్వనిష్ఠ ప్రకారతానిరూపితశరీరనిష్ఠవిశేష్యతాశాలి - శ
రీరవిషయభిన్నత్వనిష్ఠ ప్రకారతానిరూపితేంద్రియనిష్ఠవిశేష్యతాశాలి - శ
రీరేంద్రియభిన్నత్వనిష్ఠ ప్రకారతానిరూపిత విషయనిష్ఠవిశేష్యతాశాల్య

సమితిజనకత్వం - అయమర్థోఽస్మాద్వాక్యాత్తదర్థముపపాదనీయ ఇతి చేత్ - భేదపదస్య తాదృశార్థలక్షణయా - శరీరేత్యాదికం తాత్పర్యగ్రాహకమితి - అథవా భేదపదస్య ప్రాతిస్వికరూపేణ త్రివిధప్రకారతాశాలిజ్ఞానమర్థః - శరీరేంద్రియవిషయేషు భేద ఇతి వ్యుత్పత్త్యా - శరీరపదార్థనిష్ఠవిషయతా నిరూపితస్యా భేదసంబంధేనైకప్రకారతాయా అన్వయః - అన్యత్సర్వం పూర్వవదితి - అస్మదుక్తవాక్యార్థేఽప్యేషా రీతిస్సంభవతీతి బోధ్యం - శరీరపదం శరీరత్వపరం - ఇంద్రియపదం - ఇంద్రియత్వపరం - విషయపదం - విషయత్వపరం - భేదస్సముదాయః - అభేదః పంచమ్యర్థః - యద్వా ఘటకత్వం పంచమ్యర్థః - శేషం పూర్వవదిత్యాహుః అపరే తు శరీరేంద్రియవిషయాణాం యో భేదః - పరస్పరవృత్తిభేదప్రతియోగిత్వం - తద్జ్ఞానజ్ఞాప్యత్వం పంచమ్యర్థ ఇత్యాహుః - అత్రోక్తపక్షే తు బహు విచారణీయమస్తి - తత్తు ముక్తావళీవాక్యార్థనిశ్చయే - విచారయిష్యతే.

శరీరమితి - ఏతత్పదమావర్తతే - ఉపవర్తతే చ పృథివీతి - అవచ్ఛేదకత్వం షష్ఠ్యర్థః - అస్మదాద్యవచ్ఛేదకం శరీరం పృథివీశరీరమిత్యన్వయః - ఇంద్రియం - పార్థివేంద్రియం - విషయః - పార్థివవిషయః - మృత్పాషాణేతి - మృచ్చ పాషాణశ్చ మృత్పాషాణౌ - తావాదీ యస్య - యన్నిరూపితాదిత్వాశ్రయా మృత్పాషాణౌ - మృత్పాషాణనిష్ఠాదిత్వనిరూపకో య ఇతి యావత్ - తథా చ ఆద్యాదిపదస్య మృత్పాషాణనిష్ఠాదిత్వనిరూపకే లక్షణేతి ఫలితం - ననుకిన్నామాదిత్వం - న తావత్ప్రథమోత్పన్నత్వం - అసంభవాత్ - నాపి ప్రథమవేద్యత్వం - తస్య దుర్వచత్వాత్ - న చ పార్థివవిషయవిషయకజ్ఞానధ్వంసాసమానకాలీనజ్ఞానవిషయత్వం తత్ - పార్థివవిషయకజ్ఞానే ప్రథమతో మృత్పాషాణావేవ విషయావిత్యత్ర గురుర్వా జ్ఞాపకాభావాత్ - ఇతి చేత్ - అత్ర కేచిత్ - ఔత్సర్గికీం రీతిమనురుధ్యేదము

క్తమిత్యాహుః - వస్తుతస్తు-స్వవిషయకజ్ఞానవిషయసముదాయఘటకత్వ
మాదిత్వం - స్వం - పార్థివవిషయః - తథాచమృత్పాషాణనిష్ఠస్వ విష
యకజ్ఞానవిషయ సముదాయ ఘటకతా నిరూపకః - మృత్పాషాణఘటిత
సముదాయ విషయకజ్ఞాన విషయః పార్థివ విషయ ఇత్యర్థః - నన్వే
వం - పార్థివవిషయోమృత్పాషాణజలాదిరితి వాక్యస్యప్రామాణ్యాపత్తిః-
మృత్పాషాణజలఘటితసముదాయవిషయకజ్ఞానవిషయత్వస్యాపి పార్థివ
విషయేసత్వాత్-నచోద్దేశ్యతావచ్ఛేదకశూన్యాఘటితత్వంసముదాయవిశే
షణంవక్తవ్యం - తథాచ మృత్పాషాణజలఘటిత సముదాయస్యోద్దేశ్య
తావచ్ఛేదకీభూతపార్థివవిషయత్వ శూన్య జలఘటితత్వాన్న తథా ప్ర
యోగ ఇతి వాచ్యంతథాసతిప్రమేయంపృథివ్యాదిరితివాక్యస్య ప్రామా
ణ్యాపత్తేః - ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకశూన్యాప్రసిద్ధేః - నచోద్దేశ్య తావచ్ఛే
దకాశ్రయత్వస్య సముదాయఘటకతయా ప్రతిపాద్యమానపదార్థేషువిశే
షణత్వాన్నాయందోషః - నిరుక్త సముదాయ ఘటకతయా ప్రతిపాద్యమా
నస్యజలస్యపృథివీత్వానాశ్రయత్వాదితివాచ్యంతథాపి పృథివీ ద్రవ్యాదిరి
తివాక్య స్య ప్రామాణ్యాపత్తేః - పృథివీత్వాశ్రయ ద్రవ్య ఘటిత సము
దాయవిషయకజ్ఞాన విషయత్వస్య పృథివ్యాంసత్వాత్ - ఉచ్యతే - ఉ
ద్దేశ్యతావచ్ఛేదకవ్యాప్యత్వంఘటకతావచ్ఛేదకతయా ప్రతిపాద్యమా
నధర్మవిశేషణంకర్తవ్యం - తథాచజలత్వస్య ద్రవ్యత్వస్యచపృథివీత్వా
వ్యాప్యత్వాన్నోక్తదోషః - ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకవ్యాప్యత్వంచోద్దేశ్య
తావచ్ఛేదకసమానాధికరణభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వే సత్యుద్దేశ్య
తావచ్ఛేదకసామానాధికరణ్యం - తేనపృథివీ - పృథివ్యాదిః - గంధవదా
దిరిత్యాదివాక్యస్య నప్రామాణ్యాపత్తిరిత్యలంవిస్తరేణ ।అబింధనమితి॥
అబింధనం - అబ్నిష్ఠేంధనతానిరూపకం - ఇంధనత్వంచ - ప్రదీపకత్వం.

ప్రదీపకత్వంచ - దహనావయవైర్మహాదహనోత్పాదనే సహకారిత్వం ॥సర్వశరీరవృత్తిరితి॥ సర్వావయవావచ్ఛేదేనశరీరవృత్తిరిత్యర్థః. శరీరపదంశరీరావయవపరం - వృత్తిత్వంచ - అవచ్ఛేద్యవృత్తికత్వం - ॥శరీరాంతరితి॥ సంచారిత్వం సంయోగవత్త్వం। సచైకోపీతి। సంజ్ఞామితి సామాన్యత ఏకవచనం - ప్రాణపదం - ప్రాణశబ్దపరం - అపానపదం - అపానశబ్దపరం - తదాదిత్వం - తద్ఘటితసముదాయవిషయకజ్ఞానవిషయత్వం - సంజ్ఞామిత్యత్రద్వితీయార్థో నిరూపితత్వం - లాభస్సంబంధః - తచ్చవాచ్యత్వం - ఆశ్రయత్వమాఖ్యాతార్థః - ఏకపదం - సంజ్ఞాభేదసమానాధికరణత్వేన - సంజ్ఞాభేదప్రయోజకత్వేనవా - ప్రతిసంధీయమానైకత్వపరం - అవిరోధిత్వమపిశబ్దార్థః - తచ్చతద్వ్యాపకీభూతాభావప్రతియోగిత్వాభావః - అవిరోధిత్వపర్యంతమేవవైకశబ్దార్థః - అపిశబ్దస్తాత్పర్యగ్రాహకః - అన్వయశ్చాస్య సంజ్ఞాయాం - లాభేవా - వ్యుత్పత్తివైచిత్ర్యాన్నవిశేష్యనిఘ్నత్వం - అథవా అపిశబ్దసమభివ్యాహృతైకశబ్దః - సంజ్ఞాభేదప్రయోజకత్వేన ప్రతిసంధీయమానవస్తుతస్సంజ్ఞాభేదాప్రయోజకైకత్వాశ్రయపరః - అన్వయశ్చాస్య తచ్ఛబ్దార్థే ప్రాణవాయౌ - ఉపాధిపదం - ప్రాణనహేతుత్వాదిరూపప్రవృత్తినిమిత్తపరం - ప్రయోజ్యభేదాశ్రయత్వం - పంచమ్యర్థః - అథవా ప్రయోజ్యత్వం పంచమ్యర్థః - సంజ్ఞాపదం - భిన్నసంజ్ఞాపరం - భేదే ప్రయోజ్యత్వమన్వేతి-చకారోవాక్యాలంకారాయ-॥తచ్చేతి॥చకారస్త్వర్థః పూర్వోక్తవైలక్షణ్యం - తచ్చ విభాజకధర్మశూన్యత్వం - తచ్చాకాశత్వవ్యాప్యధర్మవిరుద్ధధర్మావ్యాపకాకాశత్వకత్వం - నిత్యంచేత్యత్రచకారోవాక్యభేదస్థగీకరణాయ। అతీతేతి॥ అతీతపదం - అతీతశబ్దపరం - హేతుపదం - జనకజ్ఞానవిషయపరం - నతుజనకపరం - వ్యవహారేవ్యవహర్తృవ్యస్య స్వరూపతో

హేతుత్వే మానాభావాత్ ॥ప్రతిశరీరంభిన్న ఇతి॥ ననుప్రతిశరీరంభిన్న ఇతి వాక్యాత్ - ప్రతి ద్రవ్యంసత్త్వేత్యత్రేవ - ప్రతిపదసమభివ్యాహృతశరీరపద స్యశరీరత్వవ్యాపకత్వార్థకతయా - శరీరత్వవ్యాపకభేద ప్రతియోగిత్వార్థోలభ్యతే - తచ్చనఘటతే జీవాత్మన ఏకత్వే పీస్వశార్థనిర్వాహాదాత్మభేదస్య శరీరత్వవ్యాపకతాయా అతఆతేః - అత్రాహుః - శరీరంస్వావచ్ఛేదక శరీరం - తథాచ ప్రతిపదసమభివ్యాహృతశరీరపదస్య స్వావచ్ఛేదకయత్కించిచ్ఛరీరభేదవ్యాపకత్వమర్థః - తస్య భేదేన్వయః - తథాచ స్వావచ్ఛేదకయత్కించిచ్ఛరీరభేదవ్యాపకభేదప్రతియోగిత్వమర్థః - అత్ర స్వాశ్రయశరీరత్వంవ్యాప్యతావచ్ఛేదకసంబంధః - స్వాశ్రయావచ్ఛేదకత్వం - వ్యాపకతావచ్ఛేదకసంబంధ ఇతి ॥ప్రత్యాత్మనియతత్వాదితి ప్రతిపదసమభివ్యాహృతాత్మపదం - సకలాత్మపరం - నియతపదం - వ్యాపకపరం - అవచ్ఛేదకత్వంవ్యాప్యతావచ్ఛేదకసంబంధఃవ్యాపకతావచ్ఛేదకసంబంధస్సంయోగ ఇతి కేచిత్ - తన్న - ప్రతి శద్వైయర్థ్యాపత్తేః అన్యేతు ప్రతిపదసార్థక్యాయనియతపదంసంబద్ధపరమితివ్యాచక్షతేతదపిన ఆత్మనోవిభుత్వేన మనస ఏకత్వేపిసకలాత్మసంబంధిత్వ సంభవేనతస్య అనంతత్వాసాధకత్వాత్ - ఆత్మపదంశరీరపరం నియతపదంసంబద్ధపరం - నచాకాశస్యాపిసర్వశరీర సంబద్ధత్వాదానంత్య వ్యభిచార ఇతివాచ్యం - సర్వశరీరానుయోగిక సంయోగ ప్రతియోగిత్వస్య వివక్షితత్వాత్, - కథమితిచేత్ - నిపూర్వకయమిధాతోఃసంయోగోర్థః - క్త ప్రత్యయార్థః ప్రతియోగిత్వం - ఆత్మపదార్థస్యశరీరస్య స్వానుయోగిత్వసంబంధేనసంయోగే అన్వయ ఇత్యుపరే - తదపిసర్వశరీరానుయోగికసంయోగస్యాత్రేర ప్రసిద్ధేశ్చింత్యం - అన్యేతు ప్రతిపద సమభివ్యాహృ

తాత్మపదం శరీరత్వపరం - నియతత్వం - వ్యాపకత్వం - తథాచ - శరీరత్వ వ్యాపకత్వ మిత్యప్యాహుః-తదప్యసత్ - కస్యాపిమన సశ్శరీరత్వవ్యాపక త్వాభావాద ప్రసిద్ధేః - కేనచిద్రూపేణవ్యాపకత్వోక్తావతి ప్రసక్తేః - ఇతరేతు - ప్రతిపదసమభివ్యాహృతాత్మపదంశరీరత్వపరం - నియతపదం వ్యాపకతావచ్ఛేదకమనస్త్వాశ్రయపర మిత్యాహుః - తదసత్ - ప్రతి పదానర్థక్యాపత్తేః - ఆత్మపదస్య శరీరత్వే లక్షణా తాత్పర్యగ్రాహక తాయాః ప్రతిపదే అసిద్ధేః - వయంతు బ్రూమః- యావంత ఆత్మానస్తావ న్తాంమనసాంవాచ్యత్వాదనంతత్వమితివిశిష్టార్థః - తల్లాభః కథమితిచేదిత్థం ప్రతిపదసమభివ్యాహృతాత్మపదం ప్రాతిస్విక తత్తద్వ్యక్తిత్వావచ్ఛి న్నాత్మవ్యక్తిపరం - తన్నియతత్వం తదన్యాసంబంధిత్వం- తచ్చతదన్య సమవేతజ్ఞానాజనకత్వం - తథాచ - స్వజన్యజ్ఞానాశ్రయయత్కించిదా త్మభిన్నసమవేతజ్ఞానాజనకత్వాదిత్యర్థః - ఏకైకస్య మనస ఇతిశేషః - జ్ఞానజ్ఞాప్యత్వంపంచమ్యర్థః - అనంతత్వే ఽన్వేతి - యద్వా - ప్రతిపద సమభివ్యాహృతాత్మపదస్య స్వజన్యజ్ఞానసమవాయియత్కించిదాత్మభే దవ్యాపకత్వమర్థః - నియతత్వం భిన్నత్వం - భేదప్రతియోగిత్వం - అ త్రవ్యాప్యతావచ్ఛేదకసంబంధస్స్వాశ్రయాత్మత్వం - వ్యాపకతావ చ్ఛేదకసంబంధస్స్వాశ్రయజన్యజ్ఞానసమవాయిత్వం - తథాచ - స్వ జన్యజ్ఞానసమవాయియత్కించిదాత్మభేదవ్యాపకభేదప్రతియోగిత్వా దితిపర్యవసితోర్థ ఇతి - కేచిత్తు ప్రతిపదసమభివ్యాహృతాత్మపదస్య - ఆత్మవృత్తిసంఖ్యాసజాతీయమర్థః - నియతత్వంసంఖ్యావత్త్వం - తథా చాత్మవృత్తిసంఖ్యాసజాతీయసంఖ్యావత్త్వాదిత్యర్థః - ననుమనసోనంత త్వాభావేపిసంఖ్యాత్వేనరూపేణాత్మవృత్తిసంఖ్యాసజాతీయసంఖ్యావ త్త్వంమనస్యక్షతంనచసంఖ్యాత్వవ్యాప్యజాత్యాసాజాత్యంవివక్షితమితి

వాచ్యం ఆత్మన్యేకత్వస్యాపి సత్త్వేన మనస ఏకత్వేపి సంఖ్యాత్వవ్యాప్య జాత్యా ఏకత్వత్వేనాత్మనిష్ఠసంఖ్యాసజాతీయసంఖ్యావత్త్వస్య సంభవాత్, అథ బహుత్వత్వేన రూపేణ సాజాత్యం వివక్షితం - నచ మనసస్త్రిత్వచతుష్ట్వ ప్యాత్మనిష్ఠసంఖ్యాసాజాత్యం సంభవతి - త్రిత్వాదిసకలసంఖ్యాసాధారణబహుత్వత్వస్యైకత్వాదితి నాస్యానంత్యసాధకత్వమితి వాచ్యం బహుత్వత్వవ్యాప్యజాత్యా సాజాత్యస్య వివక్షితత్వాదితి చేత్ - ఆత్మని త్రిత్వస్యాపి సత్త్వేన బహుత్వత్వవ్యాప్యజాత్యా త్రిత్వత్వే నాత్మవృత్తిసంఖ్యాసాజాత్య సంభవేన తస్య మనోనంతత్వాసాధకత్వాత్ - ఉచ్యతే - శ్రుతిపదసమభివ్యాహారాత్ ఆత్మపదస్యాత్మత్వవ్యాపకసంఖ్యాసజాతీయమర్థః - సాజాత్యంచ బహుత్వత్వవ్యాప్యజాత్యేతి నానుపపత్తిః - నచ మనస ఏకత్వే ప్యాత్మమనసాస్సాధారణసంఖ్యా [illegible] స్త్వ హేతోస్సంభవ ఇతి వాచ్యం తాదృశసంఖ్యాసజాతీయ [illegible] ధికరణత్వస్య వివక్షితత్వాదితి దంతి॥ అనంతమితి ॥ పరార్ధత్వసంఖ్యాపర్యాప్త్యధికరణమితి కేచిత్ - తూష్ణీమీల్య శ్రోత్రే నిరుధ్య వాచంయచ్ఛంతి - నవిద్యతే౽న్తో యస్యేతి బహువ్రీహివిరోధాత్ - నచ బహువ్రీహావుత్తరపదలక్షణాయాస్త్వయాపి వాచ్యతయానుమాపి లక్షణాస్త్వితి వాచ్యం విగ్రహవాక్యాద్యాదృశార్థస్య యాదృశవిశేషణవిశేష్యభావాపన్నస్య బోధః - బహువ్రీహావుత్తరపదాత్తాదృశ విశేషణ విశేష్య భావవిపరీత విశేషణ విశేష్య భావాపన్నస్య తాదృశార్థస్యైవ లక్షణయా బోధస్య వ్యుత్పత్తిసిద్ధత్వాత్ - అత్ర కేచిత్ - అంతః - పరార్ధత్వన్యూనసంఖ్యా - తచ్ఛూన్యత్వమనంతత్వం - ననుకిమిదం పరార్ధత్వసంఖ్యాన్యూనత్వం నతావత్పరార్ధత్వ సమానాధికరణభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వే సతి పరార్ధత్వసంఖ్యాసమానాధికరణత్వం - పరార్ధత్వసంఖ్యా

యాఅపిపరార్ధత్వసమానాధికరణప్రత్యేకవృత్తిభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వేనబాధావృత్తేః-నచపరార్ధత్వసంఖ్యాపర్యాప్త్యధికరణవృత్తిభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వంవివక్షితం-పరార్ధత్వసంఖ్యాపర్యాప్త్యధికరణేపరార్ధత్వసంఖ్యావచ్ఛేదస్యాసత్త్వాన్నదోషఇతివాచ్యం-తర్హితాదృశసంఖ్యాయాఅప్రసిద్ధ్యాపత్తేః-ద్విత్వాదిసంఖ్యావచ్ఛేదస్యాపిపరార్ధత్వపర్యాప్త్యధికరణేఽసత్త్వాత్-ఏకదేశవృత్తేర్వ్యాసజ్యవృత్తిధర్మావచ్ఛేదేనవర్తమానభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకతాయాభట్టాచార్యస్యాసమ్మతత్వాత్-యదిచోభయస్మైకమితి ప్రతీతేస్సర్వజనసిద్ధత్వాదితిమతమాశ్రిత్యసమర్థ్యతేతథాపీదృశద్విత్వాదిసంఖ్యాశూన్యత్వస్యమనస్యభావేనబాధోదుర్వారఏవేతిచేన్న తాదృశసంఖ్యాపర్యాప్త్యనధికరణత్వస్యవివక్షితత్వాత్-ఆత్మమనస్సు-పరార్ధత్వన్యూనసంఖ్యాయాఃకస్యా అపిపర్యాప్త్యధికరణత్వాభావేనబాధాభావాదితివదంతి అన్యేతుఅంతఃసంఖ్యాత్వవ్యాప్యధర్మావచ్ఛిన్నప్రకారతానిరూపితాస్మదాదినిశ్చయవిశేష్యత్వంతచ్ఛూన్యత్వమానంత్యమితి ప్రాహుః ॥ అభాస్వరేతి ॥ రూపమిత్యనుషజ్యతే-వృత్తిస్సప్తమ్యర్థః - జలవృత్తిరూపం - అభాస్వరశుక్లమిత్యన్వయః-ననుగుణేశుక్లాదయఃపుంసీతిగుణవాచకశుక్లశబ్దస్య పుల్లింగత్వాచ్ఛుక్లమితినపుంసకనిర్దేశోనుచిత ఇతిచేన్న తాదృశనియమస్యనియతస్త్రీలింగభిన్నలింగకవిశేష్యవాచకపదాసమభివ్యాహారవిషయత్వాత్ - నన్వత్రకింపి త్రాదీనామాజ్ఞానియామికా-నకించిత్ప్రమాణమితిచేన్న ఆరోపితనీలరూపస్యశండలీకారకమతేతమస్త్వాపాదికాయానీలంతమశ్చలతీతి ప్రతీతేఃకాగతిరిత్యాశంక్యతమశ్శబ్దస్యనపుంసకత్వాదితిశశధరసమాధానస్యైవ ప్రమాణత్వాత్. నన్వేవంతుల్యయుక్త్యా శీతంగుణ ఇతిగుణవాచకశీతశబ్దస్య నపుంసకలింగస్యాపినియతస్త్రీలింగభిన్నలింగకవిశేష్య వాచకశబ్దాసమభివ్యాహా

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

రవిషయతయాశ్రితం జల ఇత్యత్రాప్యుక్తరీత్యా శాబ్దబోధోపపత్తయే స్వ శబ్దస్యానువర్తనీయత్వే తయాశ్రితో జల ఇత్యేవ ప్రయోగస్స్యాదితి చెన్న తత్ర స్వశబ్దోనువర్తనీయ ఏవేత్యత్ర శాబ్దనియమాభావాత్ - రూపాదిచతుష్టయమితి॥ననుకథమత్రార్థః - అత్ర కేచిత్ - రూపమాదిర్యస్య తత్ - ఆదిత్వంచఘటకత్వం - తథాచరూపపదసమభివ్యాహృతాదిపదస్య రూపఘటితే లక్షణా - చతుఃపదం - చతుష్ట్వవత్పరం - తయాచ స్సముదాయోర్థః - ఆదిపదార్థస్య సముదాయే - అభేదేనాన్వయః - చతుష్ట్వమపేక్షాబుద్ధివిశేష విషయత్వం - తథాచరూపఘటితంచతుష్టయమిత్యాహుః - తన్నరూపమాదిర్యేషాంతే రూపాదయః - రూపాదీనాం చతుష్టయమితివిగ్రహవిరోధాత్ - వ్యస్తేన సతాయత్పదేనయాదృశానుపూర్వీవిశేషవిశిష్టేనయాదృశవిశిష్టార్థస్య బోధః - తత్పూర్వఘటకపూర్వపదేన సతాతత్పదేనతాదృశానుపూర్వీవిశేషవిశిష్టేనలక్షణయాతాదృశవిశిష్టసంబంధిబోధస్యైవప్రామాణికత్వాత్ -పరంతురూపాదిపదసమభివ్యాహృతాదిపదస్య రూపఘటితసముదాయవిషయకజ్ఞానవిషయేలక్షణా-ప్రకృతేచతత్సంబంధినిలక్షణా-తస్యాభేదేన చతుష్టయేన్వయఇతియుక్తం-పృథివ్యామితి-వృత్తిత్వం-సప్తమ్యర్థః-పృథివీవృత్తిరూపాదిచతుష్టయంపాకజమిత్యన్వయః - పాకపదం - పాకావయవగుణాన్యతరపరం - అనిత్యమిత్యతః ప్రాక్ అతఇత్యధ్యాహారః - పాకజత్వాదిత్యర్థః - ప్రయోజ్యత్వంపంచమ్యర్థః - నిత్యత్వాభావేన్వేతి - అన్యత్రేతి - పృథివీభిన్న ఇత్యర్థః - వృత్తిత్వం - త్రలర్థః - అనువృత్తరూపాదిచతుష్టయపదార్థేన్వేతి - నచ రూపాదిచతుష్ట్వవత్సముదాయస్య పృథివీభిన్నవృత్తిత్వాభావాదసంగతిరితివాచ్యం అనువృత్తచతుష్టయపదస్య చతుష్టయఘటకపరత్వాత్ - తథాచరూపాదిచతుష్టయఘటకం పాకజభిన్నమిత్యర్థః - నిత్యమనిత్యం

చేత్యతః ప్రాక్ - అత ఇత్యధ్యాహారః - అపాకజత్వాదిత్యర్థః - నను ని
త్యస్యానిత్యస్య చాభేదేనైకత్రాన్వయమితిరీత్యా రూపాదిచతుష్టయస్యా
యోనసంభవతి - ఉభయాభిన్నస్యాప్రసిద్ధేః - నిత్యపదస్యానిత్యపదస్య
వాన్యతరత్వావచ్ఛిన్నే లక్షణాయాముద్దేశ్యాసిద్ధిః - వినిగమనావిరహే
ణానిత్యపదస్యానిత్యపదస్య చ లక్షణాకల్పనాపత్త్యా నిత్యానిత్యాన్యతర
త్వావచ్ఛిన్నస్యావారద్వయంభానాపత్తిశ్చేతిచేత్ - అత్ర కేచిత్ - చకా
రో వాక్యభేదద్యోతకః - తథాచ పృథివీభిన్నవృత్తిరూపాదికన్నిత్యమిత్యేకం
వాక్యం - పృథివీభిన్నవృత్తిరూపాదికమనిత్యమిత్యేకం వాక్యం - అత ఇత్య
స్య వాక్యద్వయేప్యధ్యాహారః - ప్రయోజ్యత్వం - తసేరర్థః - తచ్చ - అ
వధిత్వం - జ్ఞాప్యత్వం వా - యత్కించిదితి వాక్యద్వయేప్యధ్యాహా
ర్యం - తచ్చ - ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకవ్యాపకత్వస్య విధేయే భానాభావసూ
చనాయ - నాతో బాధః - యత్కించిత్త్వవిశేషితమేవ వోద్దేశ్యతావచ్ఛే
దకం - యత్కించిత్త్వం - ప్రాతీతికస్వరూపసంబంధవిశేష ఇత్యాహుః
వయంతు నిత్యమనిత్యం చేత్యనంతరం ద్వివిధమితి వాక్యంపూరయిత్వా - సా
ద్వివిధానిత్యానిత్యా చేత్యత్రైవోపపాదయామః - ॥ ఏకత్వాదిపరార్ధ
పర్యంతేతి ॥ ఏకత్వమాదిర్యస్యాస్సా - పరార్ధం పర్యంతో యస్యాస్సా -
తథా - అత్రాదిత్వం - స్వవిషయకజ్ఞానవిషయసముదాయఘటకత్వవి
శిష్టసంఖ్యాత్వాశ్రయత్వమాత్రం - పరార్ధాదిరితి ప్రయోగాపత్తేః - నచ
ప్రథమోపస్థితత్వవిశేషితం తదేవాదిత్వం - ఏవంచ రమోపస్థితత్వవిశే
షితం - తదేవ పర్యంతత్వమితి వాచ్యం - ప్రథమమేకత్వమేవజ్ఞాయతే - చ
రమం - పరార్ధత్వమేవేత్యత్ర శ్రద్ధానియమాభావాత్ - నచ ప్రథమత్వే
నోపస్థితత్వం - చరమత్వేనోపస్థితత్వమేవ - విశేషణమితి వాచ్యం తా
దృశప్రథమత్వచరమత్వయోర్దుర్జ్ఞేయత్వాత్ - సుజ్ఞేయత్వే తయోరేవా

దిత్వపర్యంతత్వరూపతాసంభవే నోపస్థితత్వరూపవిశేషణవైయర్థ్యా
దితి చేదత్ర కేచిత్ - ప్రథమోపస్థితత్వమేకాదిత్వం - చరమోపస్థితత్వమే
వ పర్యంతత్వం - ఇదం చాత్ర గ్ర–కీం రీతిమనుసృత్యోక్తం బహుః - అన్యే తు స్వ
విషయకజ్ఞానవిషయసముదాయఘటకసంఖ్యాత్వాశ్రయవ్యాపకత్వా
భావవిశిష్టస్వవిషయకజ్ఞానవిషయసముదాయఘటకత్వవిశిష్టసంఖ్యాత్వా
శ్రయత్వమాదిత్వం - వ్యాపకత్వాభావేత్యత్రాభావాంశం విహాయైతదేవ పర్యం
తత్వం - న చాత్ర వ్యాపకత్వం - యది తాదృశసముదాయఘటకయత్కించిన్ని
రూపితం వివక్షితం - తదైకత్వస్యాపి పర్యంతత్వాపత్తిః - తస్యాపి స్వాత్మకయ
త్కించిద్వ్యాపకత్వాత్ - స్వభిన్నత్వస్య వ్యాపకతానిరూపకవిశేషణత్వే
న తద్వారణేపి - ద్విత్వాదేరేకత్వాదిరూపయత్కించిత్తాదృశవ్యాపక
త్వాత్ - యది చ తాదృశసముదాయఘటకయావన్నిరూపితం వివక్షితం -
తదా పరార్ధస్యాపి తదనుపపత్తిః - అపేక్షాబుద్ధిజన్యస్య పరార్ధస్య తద
సమానకాలీనయత్కించిద్ఘటోత్పన్నద్విత్వాద్యవ్యాపకత్వాదితి వా
చ్యం ఏకత్వమేకత్వత్వం తత్రాదిత్వమాదితావచ్ఛేదకత్వం - తచ్చ - నిరు
క్తవ్యాపకతానవచ్ఛేదకత్వే సతి - తాదృశసముదాయఘటకతా
వచ్ఛేదకత్వే సతి - సంఖ్యావృత్తిత్వం - ఏవం పరార్ధం పరార్ధ
త్వం - తత్ర - పర్యంతత్వం - పర్యంతతావచ్ఛేదకత్వం - తచ్చ - వ్యా
పకతావచ్ఛేదకత్వఘటితముక్తమేవ - వ్యాప్యతావచ్ఛేదకసంబంధః ప
ర్యాప్తిః - వ్యాపకతావచ్ఛేదకసంబంధస్సమవాయః - ద్విత్వాదిపర్యా
ప్త్యధికరణే సమవాయేనైకత్వాభావాదేకత్వస్యాదితావచ్ఛేదకత్వం -
ఈశ్వరాపేక్షాబుద్ధివశాద్ధారావాహిపరార్ధస్య జగత్యుత్పత్త్యా పరా
ర్ధత్వస్య సకలసంఖ్యావ్యాపకతావచ్ఛేదకత్వం - ॥ సకలానాం సంఖ్యా
నాం ప్రత్యేకాధికరణవృత్తితావచ్ఛేదకతాస్వభావః - వ్యాపకతానవచ్ఛే

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

దకత్వ స్థానే నివేశ్యః - తాదృశవృత్తితావచ్ఛేదకత్వం- వ్యాపకతావచ్ఛే
దకత్వ స్థానే నివేశ్య మితితు న - అనంతానాంతాసాం తత్తద్వ్యక్తిత్వే నదు
ర్జ్ఞేయత్వా దిత్యాహుః - తాదృశ సముదాయఘటకతావచ్ఛేదకానియా
నాంద్విత్వత్వా దీని - ప్రత్యేకంతదవచ్ఛిన్నాధికరణవృత్తితావచ్ఛేదక
త్వంనివేశ్యత్యంతందుర్జ్ఞేయతాంనిరస్యంతి కేచిత్ - ॥ ద్విత్వాదికంతు స
ర్వత్రానిత్య మితి ॥ సర్వత్ర- సర్వవృత్తి- ద్విత్వాదికమిత్యన్వయః - సర్వ
పదం - సర్వద్రవ్యపరం - నాతో ద్విత్వాదే ర్గుణవృత్తిత్వాభావాద్బాధ
కత్వాపాతః - కస్యాపి ద్విత్వాదే స్సర్వద్రవ్య వృత్తిత్వాభావాత్ ॥
ద్విత్వాదిపదాన్నిత్యగతద్విత్వాదిత్వే నానిత్యగతద్విత్వాదిత్వే నచ వారద్వ
యంభానం - సర్వత్రపదంతాత్పర్యగ్రాహకమిత్యపరే తన్న । ఉభయత్వా
వచ్ఛిన్నే - సర్వదనిత్యత్వాన్వయేబాధాత్ - అసర్వదన్వయే వాక్యభేదా
పత్తేః ॥ అనిత్యపదం-ద్విత్వాదిత్వవ్యాపకానిత్యత్వావచ్ఛిన్నపరం-సర్వత్ర
పదం - తాత్పర్యగ్రాహకమిత్యన్యే । తన్న ఏవకారవైయర్థ్యాపత్తేః -
తస్యైవ ద్వైకత్వావచ్ఛేదకవ్యాపకత్వార్థకత్వాత్ - వయంతుబ్రూమః -
సర్వపదం-నిత్యానిత్యాన్యతరపరం-వృత్తిత్వం త్రలర్థః - తథాచనిత్యాని
త్యాన్యతరవృత్తిద్విత్వాదిత్వవ్యాపకానిత్యత్వవదభిన్నంనిత్యానిత్యాన్యత
రవృత్తిద్విత్వాదికమిత్యన్వయబోధ ఇతి ॥ ధ్వన్యాత్మకో భేర్యాదావితి ॥ అవ
చ్ఛేదకత్వం - సప్తమ్యర్థః శబ్దఇత్యనుషజ్యతే ॥ సైవ ప్రమేత్యుచ్యత ఇతి ॥ అ
నుపూర్వవ్యవచ్ఛిన్నం- ప్రమాపదస్యార్థః - ఇతరభేదః - వచనేవాక్యంబో
ధ్యత్వమాఖ్యాతార్థః ॥ యస్య సమవేతమితి ॥ ననుసమవేతత్వం - సమవాయ
సంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వం - తథాచకార్యం - యన్నిరూపితసమవాయసం
బంధావచ్ఛిన్నవృత్తితాశ్రయీభూతం సమత్వద్యతఇతిలభ్యతే - తచ్చనోప
పద్యతే - యతస్సర్వంకార్యముత్పన్నం సదేవసమవైతి - నతుసమవేతంస

దేవోత్పద్యతే - నచాప్రకోవిశేష ఇతి వాచ్యం - సమవేతం సదుత్పద్యత ఇ
త్యుక్త్యా సమవేతత్వస్యోత్పత్తిప్రయోజకత్వలాభాత్ - తత్కథమితిచేత్ - స
త్పదసమభివ్యాహృతసమవేతశబ్దార్థస్య సమవేతత్వప్రయోజ్యత్వస్యోత్ప
త్త్యావన్వయాత్ - సమవేతత్వకాలీనత్వమేవ సత్పదసమభివ్యాహృతసమవేతప
దార్థః కిన్నస్యాదితిచెన్న ఘటో రూపవాన్ సన్నవలోక్యతే - చైత్రస్స్వర్గ
మిచ్ఛన్ జ్యోతిష్టోమం కరోతి - హస్తినం పశ్యన్ హస్తిపకం స్మరతి - ధూమం ప
రామృశన్నగ్నిమున్నయతి - పదం గృహ్ణన్ ఘటం బుధ్యతే ఇత్యాదౌ సర్వత్ర
తత్సమానకాలీనత్వమాత్రబోధోపగమే - ఘటోవలోక్యమానస్సన్ రూ
పవాన్ - చైత్రః - జ్యోతిష్టోమంకుర్వన్ స్వర్గమిచ్ఛతి - హస్తిపకం - స్మ
రన్ హస్తినం పశ్యతి - వహ్నిమున్నయన్ ధూమం పరామృశతి - ఘటం గృ
హ్ణన్ పదం శృణోతీత్యాదివాక్యానాం ప్రామాణ్యాపత్తేః - అతః ప్రయో
జ్యత్వమేవార్థః - ప్రయోజ్యత్వంచోత్తరకాలీనత్వమేవ - తేన - ఆసీనశ్శృ
ణోతి - శయానో వక్తీత్యాదౌ శ్రవణవచనాదౌ - ఆసనశయనాదిప్రయో
జ్యత్వాభావేఽపి నక్షతిః - తథాచాద్యక్షణసంబంధరూపాయాముత్పత్తౌస
మవేతత్వోత్తరకాలీనత్వాభావాదిదం వాక్యమప్రమాణం - నచోత్తరకా
లీనత్వంయద్యర్థః - తదా - ఉత్పన్నం - సమవైతీతి నోపపద్యతే - రూపా
దీనాముత్పత్తిక్షణ ఏవ ఘటాదౌ సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వాం
గీకారాత్ - అన్యథా తృతీయక్షణే ఘటాదీనాం చాక్షుషానుపపత్తిరితి వా
చ్యం ఉత్తరకాలీనత్వముత్తరక్షణవృత్తిత్వం - తచ్చ - తత్సమానక్షణేత
దుత్తరక్షణేచ వర్తమానస్య సమవేతత్వస్యాక్షతం - అత ఏవ ము
ఖంవ్యాదాయనిద్రాతీత్యాదౌ ముఖవ్యాదానోత్తరకాలీనత్వంనిద్రాయామ
క్షతమితి - వస్తుతస్తు ప్రయోజ్యత్వే నిరాకాఙ్క్షతయా - ఉత్తరకాలీనత్వే స్వా

రసికలక్షణా - ఉత్తరకాలీనత్వే యదిరూఢిలక్షణా స్యాత్ - తదా - ఆసీన స్సన్ - స్వర్గమిచ్ఛతీత్యాది ప్రయోగాపత్తేః - స్వారసికలక్షణాయాః ప్రయోగబలకల్ప్యత్వాన్నానుపపత్తిః - యదితు తేషామిష్యతే ప్రామాణ్యన్న వైయ్యః - తదా తత్రైవ నిరూఢిలక్షణా స్యాత్ - తథా చేదమప్రమాణమితి. అత్ర కేచిత్ - యత్సమవేతమితి - అత్ర యస్మిన్ - సమవైష్యదిత్యర్థః - తథా చ భవిష్యదర్థక ప్రత్యయసమభివ్యాహృతసత్పదస్య - పూర్వకాలీనత్వం - ప్రయోజకత్వం వార్థః - యథా స్వర్గం ప్రాప్స్యన్ జ్యోతిష్టోమం కరోతి - వహ్నిమున్నయిష్యన్లింగం పరామృశతీత్యాదౌ - స్వర్గం ప్రతిప్రయోజకత్వం జ్యోతిష్టోమకృతౌ - వహ్న్యనుమితి ప్రయోజకత్వం ధూమపరామర్శే చ - బోధ్యతే - తథాత్రాపి సమవేతత్వ ప్రయోజకత్వం - తత్పూర్వకాలీనత్వం వా - ఉత్పత్తా బోధ్యత ఇత్యాహుః - తన్న ఉత్పత్తికాల ఏవ సమవేతత్వ సంభవేన - తత్ప్రయోజకత్వస్య - తత్పూర్వకాలీనత్వస్య వా - ఉత్పత్తావసంభవాత్ - అన్యథా - ఆసీనో వక్తీత్యాదావాసిష్యమాణో వక్తీత్యాద్యుపపత్తేః - అత్రోచ్యతే - కార్య పదం - వస్తుపరం - యత్సమవేతత్వం చోద్దేశ్యతావచ్ఛేదకకోటి ప్రవిష్టం - యత్సమవేతత్వం చ ప్రకృతే - న యన్నిరూపితసమవాయసంబంధావచ్ఛిన్న వృత్తిత్వం - కింతు యదనుయోగిక సమవాయవత్వం - తద్వత్వం చ ప్రతియోగితా సంబంధేన - తథా చ ప్రతియోగితా సంబంధేన యదనుయోగిక సమవాయవదితి పర్యవసితం - ఉత్పద్యతే ఇతి - విధేయం - ఉత్పూర్వక పదల్ ధాతోరుత్పత్తిరర్థః - ఉత్పత్తిశ్చ ప్రకృతే కార్యత్వం - ఆఖ్యాతార్థ ఆశ్రయత్వం - తచ్చైవ సంబంధతయా వివక్షితం - తథా చాశ్రయతయా కార్యత్వం విధేయమితి ఫలితం - ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకవిధేయయోరవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావస్య వ్యాప్తిసిద్ధత్వాత్ కార్యత్వే యదనుయోగిక సమవాయ

సంబంధావచ్ఛిన్నత్వంలభ్యతే - కార్య మిత్యస్య యదిత్యాదిః - సమవాయి కారణమిత్యస్య తత్కార్యం ప్రతీత్యాదిః - తథాచ యదనుయోగిక సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్న కార్యతాశ్రయీభూతంయత్కార్యం - తత్కార్యం ప్రతి - తత్ - సమవాయికారణమిత్యర్థః ఫలిత ఇతినకాచిదనుపపత్తిః- అసమవాయికారణంలక్షయతి ॥ కార్యేణేతి ॥ కార్యకారణపదే- స్వకార్యస్వకార్యసమవాయికారణపరే - ననుకథమత్రవిశిష్టవాక్యార్థః- అత్రకేచిత్ - వాకారార్థోఽన్యతరత్ - తత్త్వంచ - అన్యోన్యాభావద్వయావచ్ఛిన్నాన్యోన్యాభావవత్త్వం - అన్యోన్యాభావద్వయేకార్యస్య కారణస్యచ- అనుయోగితాసంబంధేనాన్వయః - యదిచ - అన్యోన్యాభావద్వయేఽనుయోగితా సంబంధేన - స్వకార్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నస్యస్వకార్యసమవాయికారణతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నస్యచాన్వయోపగమే- స్వకార్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాన్యోన్యాభావే స్వకార్యసమవాయి కారణతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వస్యస్వకార్యసమవాయికారణతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకాన్యోన్యాభావేచస్వకార్య తావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకత్వస్యాభావేన - పృథివీజలోభయంగంధస్నేహవదితి వాక్యవదుక్తవాక్యస్యాప్రామాణ్యాపత్తిః - కించయద్యత్రవాశబ్దార్థతావచ్ఛేదకం - అన్యోన్యాభావద్వయావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాన్యోన్యాభావవత్త్వం - తదాఽప్రసిద్ధిః - జగత ఏవయత్కించిదన్యోన్యాభావద్వయవత్త్వే నతదవచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకాన్యోన్యాభావాప్రసిద్ధేరితివిభావ్యతే - తదావాకారస్య ఖండశక్తిరన్యోన్యాభావేఽవచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకత్వే- ఆశ్రయేచ॥ తః- అన్యోన్యాభావస్య యత్రప్రతియోగినస్తదన్వయినోద్విత్వం - తత్ర వాఽర్వయమవచ్ఛిన్న విశేషణతయాభానం - ఏవం త్రిత్వాదౌవార త్రయాదికంబోధ్యం - సర్వ

త్రావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వవిశేష్యతయాన్వయబోధనం - తథాచ కార్యప్రతియోగికాన్యోన్యాభావకారణప్రతియోగికాన్యోన్యాభావైతద్ద్వయావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాన్యోన్యాభావాశ్రయస్యాలాభాన్నానుపపత్తిః - అథాత్రకార్యకారణవాచకపదోత్తరతృతీయావైయర్థ్యం - తదర్థాభావాత్ - నచతస్యాపిప్రతియోగిత్వమనుయోగిత్వంవార్థః తస్యైవాన్యోన్యాభావేన్వయ ఇతి వాచ్యం ఘటః పటో వా వర్తత ఇత్యాదావ యథా ఘటపటాద్యోర్విభక్త్యర్థమద్వారీకృత్యైవసాక్షాద్వాకారార్థేన్యోన్యాభావేన్వయః - తథాత్రాప్యన్వయసంభవేన - తద్వైయర్థ్యస్య దుర్వారత్వాదితిచేన్న తస్యాశబ్దసాధుత్వార్థకత్వాత్ నచతథాసతి ఘటః పటో వా వర్తత ఇత్యత్రాపితృతీయాపత్తిరితి వాచ్యం భ్రాంతోసి - వాకారసమభివ్యాహారవిరహదశాయాం యాదృశప్రకృత్యర్థాన్వితయాదృశవిభక్త్యర్థస్య యాదృశార్థేన్వయః - వాకారసమభివ్యాహారదశాయాం తాదృశప్రకృత్యర్థాన్వితవాకారార్థస్య తాదృశవిభక్త్యర్థోపలక్షితసంబంధేన తాదృశపదార్థేన్వయః - తాదృశప్రకృతిపదసమభివ్యాహృతతాదృశవిభక్తిసమభివ్యాహృతవాకారసమభివ్యాహృతతాదృశపదజ్ఞానస్యకారణత్వోపగమేన ప్రకృతే వాకారసమభివ్యాహారవిరహదశాయాం కార్యకారణవాచకపదోత్తరతృతీయార్థనిరూపితత్వస్య సహశబ్దసమభివ్యాహృతసమవేతపదార్థైకదేశే సమవేతత్వే - సామానాధికరణ్యే - అన్వయేన వాకారసమభివ్యాహారదశాయాం - కార్యకారణాన్వితాన్యోన్యాభావద్వయావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాన్యోన్యాభావాశ్రయరూపవాకారార్థస్య నిరూపితత్వసంబంధేన సహపద సమభివ్యాహృతసమవేతపదార్థైకదేశే సామానాధికరణ్యేన్వయస్య వక్తవ్యతయా తాదృశతృతీయాయా ఆవశ్యకత్వాత్ ఘటః పటో వా వర్తత ఇత్యత్ర తు వాకారసమభివ్యాహారవిరహదశాయామపితృతీ

ఆద్య నహేతునేనానుపపత్త్యభావాదితి వదంతి తన్మందం చాదీనాం వాచ
కతాయాః సిద్ధాంతవిరుద్ధత్వాత్ - అథతర్హి కార్యపదస్య కారణపదస్య వా
కార్యకారణాన్యతరలక్షణాస్తు - ఇతరపదం తాత్పర్యగ్రాహకం - వాకారో
పిద్యోతకః - లక్షణాతాత్పర్యగ్రాహకతాయాః ఏవద్యోతకత్వపదార్థత్వాది
తిచేత్తథాసతి కార్యపదస్యలక్షణాస్వీక్రియతే కారణపదస్య వేత్యత్రవినిగమ
నావిరహేణోభయోరపిలక్షణాస్వీకారాపత్త్యా కార్యకారణాన్యతరత్వా
వచ్ఛిన్నస్యవారద్వయంభానాపత్తిరితి ప్రాప్తే - బ్రూమః - వాకారస్యాస్వ
వ్యవహితపూర్వవృత్తిపద ఏవలక్షణాతాత్పర్యగ్రాహకత్వం - నతువ్యవ
హితే - కార్యేణవా కారణేనవేత్యుభయత్రాపివాకారసమభివ్యాహారస్త్వ
ప్రామాణికః - తథాచప్రకృతే కార్యపదంతాత్పర్యగ్రాహకం - కారణప
దంకార్యకారణాన్యతరలాక్షణికం - వాకారోద్యోతకః - తృతీయార్థోని
రూపితత్వం - ఏకపదం - యత్కించిత్పరం - యత్కించిత్త్వంస్వరూపసంబంధ
విశేషస్తద్వ్యక్తిత్వంవా - అర్థపదోత్తరసప్తమ్యాః - ఘటితత్వమవచ్ఛే,
దకత్వంవార్థః - సహపదసమభివ్యాహృతసమవేతపదం సమవాయద్వయ
ఘటితసామానాధికరణ్యవిశిష్టపరం - తస్యచకారణపదార్థకారణత్వేన్వ
యః - అసమవాయికారణమితిభావప్రధానోనిర్దేశః - తథాచకార్యకా
రణాన్యతరనిరూపితయత్కించిదర్థఘటితసామానాధికరణ్యవిశిష్టకారణ
త్వమసమవాయికారణత్వమిత్యర్థః - స్వాధికరణవృత్తిత్వరూపసామా
నాధికరణ్యేస్వాధికరణవిధయా యత్కించిదర్థస్య ఘటకత్వాత్తస్యతద్ఘ
టితత్వమితిబోధ్యం ॥ అత్రకేచిత్ - కారణపదంకార్యకారణాన్యతరలక్ష
కంతృతీయార్థోనిరూపితత్వం - సహపదార్థోధికరణం - తదేకదేశేధికర
ణత్వేవ్యుత్పత్తివైచిత్ర్యాత్తృతీయార్థనిరూపితత్వాన్వయః - అధికరణ
స్యాభేదసంబంధేన యత్కించిదర్థేన్వయః - అర్థపదోత్తరసప్తమ్యాః -
నిరూపితత్వమర్థః - సమవేతం - సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తి

మత్ - తదేకదేశసమవేతత్వే నిరూపితత్వాన్వయః - తథాచ కార్యకారణా
న్యతరనిరూపితాధి కరణతావదభిన్న యత్కించిదర్థనిరూపిత సమవా
యసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వవిశిష్టకారణత్వ స్సమవాయికారణత్వ మి
త్యర్థ ఇత్యాహుః - తత్రసమీచీన మేవ ప్రతిభాతి - అవ్యయనిపాతాతిరి
క్తనామార్థస్యైవ నామార్థేఅభేదసంబంధేనా న్వయస్య వ్యుత్పత్తిసి
ద్ధత్వాత్ - నచాధికరణత్వ మేవసహ పదార్థః- తస్యాశ్రయతాసంబం
ధేనార్థపదార్థేఽన్వయ ఇతివాచ్యం - ఏకస్మిన్నర్థ ఇతిపదద్వ యంవినా
కృత్య - యదా కార్యేణ కారణేనవా సహ సమవేతత్వే సతీత్యే తావన్మా
త్రం ప్రయుజ్యతే తదా తాదృశవాక్యస్యాపి యోగ్యతాయాస్పూర్వ మతసి
ద్ధత్వేన - తత్ర సహపదార్థాధి కరణతాయాః - ఆశ్రయతయాన్వ య
యోగ్యపదార్థానుపస్థిత్యా - అప్రామాణ్యాపత్తేః - అథతత్రసహప
దార్థోఽధికరణమేవతస్యనిరూపితత్వసంబంధేన సమవేతత్వేన్వయః-అథ
వాధికరణత్వ మేవార్థః - తస్య చస్వాశ్రయనిరూపితత్వ సంబంధేనసమ
వేతత్వే న్వయః- పరంపరాయా అపిసంబంధత్వ స్వీకారాదితి చేన్న ఉభ
యత్రాపిసంభవత్యర్థైక్యే తద్ద్వైధకల్పనాయా అన్యాయ్యత్వాత్ - కిం
చైకస్మిన్నర్థ ఇతిపదసమభి వ్యాహారేపి - ఏకస్మిన్నర్థే కార్యేణ కార
ణేనసహసమవేతత్వే సతీతి-సహపదస్యసమవేతత్వ పదేనైవ సహయోజ
నా- ఆనుభావికీ - యుక్తిసిద్ధాచ - ఏకపద సమభివ్యాహృతసప్తమ్యంతా
ర్థపదసమవేతపదయోస్స మభివ్యాహారజ్ఞానస్యైకస్మిన్నర్థేసమవే
తౌరూపరసావిత్యత్ర - సహపద సమవేతపదయోస్సమభివ్యాహారజ్ఞా
నస్యైకస్మిన్నర్థ ఇతిపదాఘటితనిరుక్తవాక్యస్థలే కారణతాయాస్స్వ యా
పివాచ్యతయా - తత ఏవైకస్మిన్నర్థ ఇతిపదఘటితనిరుక్తవాక్యాదపిశా
బ్దబోధోపపత్తౌ సహపదార్థపదయోస్సమభివ్యాహారజ్ఞానస్య శాబ్దబో
ధే ప్రాతిస్వికకారణతాయాః కల్పనీయత్వే తయాగౌరవంతస్మాదస్మదుక్తవా

భట్టాభిరామకృత-తర్కసంగ్రహటిప్పణ్యాం.

శ్యార్థ ఏవ సమీచీన ఇత్యలంపల్లవితేన॥ యథా వహ్నివ్యాప్యధు
న్పర్వత ఇతిజ్ఞానంపరామర్శ ఇతి । వహ్నివ్యాప్యధూమ
ర్వత ఇతిజ్ఞానరూపం యత్పరామర్శపదవాచ్యం తద్యథా - యథోక్తలక్ష
ణాక్రాంతమిత్యర్థః - వహ్నిపదసమభివ్యాహృతవ్యాప్యపదసమభివ్యా
హృతధూమపదసమభివ్యాహృతమతుప్ప్రత్యయస్య వహ్నివ్యాప్యధూ
మత్వావచ్ఛిన్నప్రకారతానిరూపకమర్థః - పర్వతపదస్య పర్వతత్వా
వచ్ఛిన్నవిశేష్యతానిరూపకమర్థః - ఇతిపదస్యాభేదోఽర్థః - తథా చ ప
ర్వతత్వావచ్ఛిన్నవిశేష్యతానిరూపకత్వావచ్ఛిన్నే పర్వతపదార్థే - అ
భేదసంబంధేనమతుబంతార్థస్య ప్రకారతానిరూపకత్వావచ్ఛిన్నస్యాన్వ
యాన్మతుబంతపదస్య - పర్వతపదసమానలింగకత్వనియమ ఉపపద్యతే
అన్యథా కస్యాపి పర్వతపదస్య పుల్లింగకత్వాత్ - ఉద్దేశ్యవిధేయభావమ
హిమ్నా పర్వతవిశేష్యకత్వతాదృశప్రకారకత్వయోరవచ్ఛేద్యావచ్ఛేద
కభావలాభాన్నధూమో వహ్నివ్యాప్యః ధూమవాన్పర్వత ఇతిజ్ఞానానంతరం
వహ్నివ్యాప్యధూమవాన్పర్వత ఇతిజ్ఞానమిదమితి ప్రయోగః - ఇత్యాకార
కంజ్ఞానమితిపాఠే తు - ఇతిపదంపూర్వపదలక్షణా తాత్పర్యగ్రాహక[illegible] - ఆకా
రశ్చాభేదః - కప్రత్యయస్య శ్రయోఽర్థ ఇత్యాహుః - అన్యే తు వహ్ని
వ్యాప్యధూమవాన్పర్వత ఇత్యేకంపదమవ్యయం - తస్య పర్వతత్వావచ్ఛి
న్నవిశేష్యతానిరూపితవహ్నివ్యాప్యధూమత్వావచ్ఛిన్నప్ర[illegible]త్వమ
ర్థః - ఇతిశబ్దస్తాత్పర్యగ్రాహకః - తస్య నిరూపకతా[illegible]సంబంధేన జ్ఞానేన్వ
యః - ఇత్యాకారకమితి పాఠే తు - ఆకారో విషయ[illegible] తస్మిన్నభేదసంబం
ధేనప్రకారత్వాన్వయః - నిరూపకం కప్రత్యయా[illegible]ః - తస్యాభేదేనజ్ఞా
నేన్వయ ఇత్యాహుః - యత్రధూమస్తత్రాగ్నిరితి సాహచర్యం - సా
మానాధికరణ్యం - నియమో - నియమవార్ - కృ దక్షిణాతో భావో ద్ర
వ్యవత్వ ౹కాశత ఇత్యన్యాయాత్ । తదర్థః కృచ్ఛ్రకృతాభోర్థ మా.

మూలాభావః- ధాత్వర్థః - ద్రవ్యవత్ - స్వాశ్రయవత్త్వ - ప్రకాశతే భావా ర్థకః :- భావాశ్రయ వాచకో భవతీతి ఫలిత మితి కేచిత్. తన్న భావస్య స్వాశ్రయవద్వ్యాభాసంభవాత్ ॥ కింతు ద్రవ్యవదిత్య త్ర వత్ప్రత్యయాంతాద్వతిః - స్వాశ్రయే బోధ్యమాన ఇవేతి యావత్ - తథాచశ బ్దోద్బోధ్యమానో భావస్స్వాశ్రయవిశేషణతయాపి ప్రకాశత ఇతి ఫలితం॥ అన్యేతు ద్రవ్యవద్విశేష్య వత్తద్భావతి ప్రత్యయసామర్థ్యాత్తద్వద్విశే షణతయాపీత్యర్థమాహుః - తథాచ నియతం సాహచర్య మితి ఫలితం - ని యతత్వం - వ్యాపకనిరూపితత్వం - యత్రధూమ స్తత్రేతి పద ద్వయం తాత్ప ర్యగ్రాహకం - వహ్నిపదం ధూమవ్యాపకవహ్ని సామానాధికరణ్య లక్షకం - ఇతిపదార్థాశ్చ భేదః - సాహచర్యే న్వయః - ధూమవ్యాపకవహ్ని స మానాధికరణ్యాభిన్నం నియతం సామానాధికరణ్యం వ్యాప్తి రిత్యన్వ యః త్ర కేచిత్ - యత్రధూమ స్తత్రాగ్ని రిత్యేకం పదం - అవ్యయం - తస్య తా దృశవాక్య మర్థః - ప్రతిపాద్యత్వ మితిపదార్థః - అన్వయశ్చాస్య ని యతసాహచర్యే - యత్రధూమ స్తత్రాగ్ని రితిపదే ధూమపదం ధూమవ్యా పకవహ్నిలక్షకం తస్య వహ్నేరభేదేనాన్వయః - యత్రతత్రేతి తాత్పర్యగ్రాహ కం - అథవా యత్రధూమ స్తత్రాగ్ని రితి వాక్యాత్ప్ర థమతో ధూమవహ్ని స్సామానాధికరణ్య బోధః - తదనంతరం వ్యాపకత్వస్య మానసబోధః - తా వత్సాన్నిధ్యాత్ నియతసాహచర్యస్య తాదృశవాక్య ప్రతిపాద్యత్వ మిత్యాహుః ॥

ఇతి శ్రీ పట్టాభిరామకృతా తర్కసంగ్రహటిప్పణీ.

సమాప్తా :

గతాల్పై

అన్యేషు
వణతయాపీశ్య ర్థఃమాసాః - తథాచ
యత్వం - వ్యాపకనిరూపితత్వం- యత్రధూమ
ంధూమవ్యాపకవహ్ని సామాన
చర్యేన్వయః - ధూమవ్యాప్య
జ్ఞానం వ్యాప్తి